

NAPOLEONS LAATSTE LEVENSJAREN

D. A. Bueno de Mesquita

*Naar een tekening van D. A. Bueno de Mesquita,
gedateerd: Montreux, 25 December 1913.*

NAPOLEONS laatste Levensjaren

DOOR

Dr. A. ALETRINO

AMSTERDAM — VAN HOLKEMA & WARENDORF

Voor Mevrouw SELIMA VAN BOOVEN—
LOPEZ SUASSO.

VOORREDE

Meer en meer begint er in verschillende landen een Napoleon literatuur op te komen, waarvan de stroom door één persoon niet is bij te houden. Niet alleen in Frankrijk, maar ook in Engeland, in Duitschland en in Rusland, waar — bij gelegenheid van de viering van het eeuwfeest van 1812 — de Staatsarchieven een catalogus hebben uitgegeven, alléén van de stukken, op die periode betrekking hebbend, en wier aantal 15.000 bedraagt!

Meer en meer dan ook komt de figuur van den grooten Keizer in een zuiverder, helderder en veel meer waar licht te staan, dan tot nog toe het geval was, en krijgt men een anderen blik op zijn persoonlijkheid en een ander oordeel over zijn daden, dan men tot voor betrekkelijk korten tijd had. Men ziet er uit, dat hij niet — zooals hij nog altijd door een menigte personen, vooral in ons land, genoemd wordt — een „gewelddenaar,” „een overweldiger” een „dwingeland,” een „onderdrukker,” ja zelfs een „bloedhond” was, „die s'lands zonen ter slachtbank voerde,” maar dat de meeste oorlogen, die hij heeft gevoerd, hem zijn opgedragen of opgedwongen en dat hij eigenlijk meer een vredes- dan een oorlogs-vorst was. Een neutrale en zooveel mogelijk eerlijke geschiedenis van de oorlogen, die hij als Keizer met de Europeesche landen heeft gevoerd, is nog niet geschreven en er is nog niet uitgemaakt in hoeverre en welke oorlogen van Frankrijk aan de schuld van de andere mogendheden of aan zijn schuld moeten worden geweten. Napoleon zelf zegt, sprekend over zijn daden, zoolang hij Keizer is geweest; volgens Las Cases in zijn memorial: „m'accusera-t'on d'avoir trop aimé la guerre? mais il (un historien français) montrera que j'ai été toujours attaqué!” Zelfs de wandaad, die men hem altijd verwijt en waarmee men altijd en steeds weer komt aandragen,

de oplichting en terechtstelling van den Duc d' Enghien (heel veel vorstelijke wandaden heeft hij blijkbaar niet op zijn kerfstok; men zou anders niet eeuwig deze eene noemen; men vergelijkte daarmee de terechtstellingen en moorden op bevel van den koning bij Gods genade, op bevel van Lodewijk den achttienden en de slachting door de Terreur blanche onder diens regeering gepleegd,) verschijnt meer en meer in een ander licht. Behalve nog de verontschuldiging, die Napoleon zelf van zijn gedrag in deze kwestie geeft, terwijl hij het voorstelt, dat alles op zijn bevel is geschied en de volle verantwoordelijkheid daarvan op zich neemt, zooals door Las Cases in zijn Mémorial is opgeteekend, en waaruit blijkt, dat hij niet anders dan uit wettig zelfverweer zou hebben gehandeld, indien de te snelle terechtstelling inderdaad op zijn bevel zou zijn geschied, is er door de openbaring van verschillende stukken in den laatsten tijd aan het licht gekomen, dat niet hij de schuld van den terechtstelling van den laatsten Condé draagt, maar dat de schuld daarvan aan anderen moet worden geweten!

En ook leert men meer en meer, dat de haat, waarmee de vorsten van Europa tegen hem waren bezielde, voornamelijk daaruit voortkwam, dat hij de democratische idee voorstond; dat hij de medezeggingschap van het Volk in de regeering op den voorgrond stelde, een idee, waarvan de autocraten het grootste gevaar voor hun troon en voor de willekeur van hun regeering zagen.

In ons land bestaat geen noemenswaardige Napoleonliteratuur en een goede, eerlijke beredeneering van zijn invloed op ons land ontbreekt nog geheel. Het is op lange na nog niet uitgemaakt, of zijn invloed in ons land niet van dien aard is geweest, dat hij ons evenveel nut als nadeel heeft gedaan en men vraagt zich onwillekeurig af, of de ramp zóó groot zou zijn (wanneer men van een ramp zou mogen spreken,) indien Nederland bij Frankrijk ware ingelijfd gebleven of als een vasalstaat van Frankrijk had voortgeleefd of bij Frankrijk had blijven behooren. Het is met de volken als met planten en dieren, die beter gedijen en zich forscher ontwikkelen, wanneer zij in de volle aarde zijn geplant of in een ruim water leven, dan wanneer zij in een bloempot moeten blijven voortbestaan of in een goudvisschenkom moeten blijven rondzwemmen. En ook is het de vraag of het niet beter ware geweest, indien het stuk of wat opgewonden aristocraten, toen men er zeker van

was, dat de Franschen weg waren en dat er geen gevaar meer bestond, dat zij zouden terugkeeren, den „beminden Oranje-vorst” (heel verlangend was deze niet, om aan hun drang gehoor te geven) maar liever hadden gelaten waar hij was! Trouwens, de onverschilligheid van de Nederlandsche bevolking voor de verandering wordt bewezen, door het weinige enthousiasme. Later werd het gejuich een beetje grooter; veel was het echter niet, al wil men het ook voorstellen alsof heel Nederland meejuichte) — een paar honderd Scheveningsche visschers stonden hem op te wachten — dat er bij zijn komst heerschte. Men vergelijke dit enthousiasme eens bij de opgewondenheid en de vreugde, toen Napoleon van Elba terugkwam!

Opmerkelijk is het, dat met Napoleon het omgekeerde is geschied van wat men bijna altijd met andere vorstelijke personen ziet gebeuren. Van deze laatsten toch verneemt men onmiddellijk na hun dood het meest; dadelijk na hun sterven worden er lange artikelen en brochures en zelfs boeken aan hun goede eigenschappen, aan hun geestelijke en ziele-eigenaardigheden gewijd, terwijl zij na een minimum van tijd geheel vergeten zijn en er niets meer van hen overblijft dan een vage naam-klank en men zich niet dan met moeite kan herinneren, dat zij hebben bestaan. Met Napoleon is het omgekeerde het geval! Zijn dood is, behalve in Engeland, om zoo te zeggen, onopgemerkt voorbijgegaan. En ware het niet, dat het doodsbbericht daar het eerst bekend was geworden, ten gevolge waarvan een plotselinge stijging der beurs-waarden heeft plaats gehad, waardoor men vooral op zijn sterven opmerkzaam werd gemaakt, het groote publiek in het Britsche rijk zou er waarschijnlijk al even weinig aandacht aan hebben geschonken als dat in Frankrijk, of dat in overig Europa. In „Le Temps” van den 7^{en} September 1912, schrijft Albéric Cahuet, onder den titel: „La nouvelle en Europe de la mort de Napoléon,” het volgende:

„On s’imagine malaisément de nos jours, où l’information à outrance, les exigences du reportage, les facilités de l’illustration, les besoins du cinématographe donnent aux plus menus faits de la vie sociale une importance d’événements sensationnel, l’indifférence à peu près générale avec laquelle fut accueillie au mois de Juillet 1821, en Europe, la nouvelle de la mort de Napoléon à Sainte-Hélène.

Le décès de l’Empereur fut constaté officiellement à Longwood le 5me Mai 1821, à cinq heures et demie de l’après-midi. Le

ministère anglais dut attendre exactement trois mois pour connaître, par l'arrivée de premier bateau de Sainte-Hélène à Portsmouth, le six Juillet au matin, cette évasion définitive et libératrice du prisonnier de Hudson Lowe.

Le même jour, la nouvelle était télégraphiée au ministère français des affaires étrangères où elle fut connue le soir et immédiatement communiquée par le baron Pasquier aux membres du corps diplomatique résidant à Paris. Le lendemain, la dépêche historique était connue dans la capitale. Elle n'y produisit aucune sensation.

Six ans étaient écoulés depuis Waterloo. Le captif de Sainte-Hélène venait de s'éteindre au loin, dans un îlot perdu, presque obscurément. Les dévots de son souvenir, qui conservaient encore un espoir, une foi dans son retour miraculeux ne demeuraient qu'en petit nombre, perdus, noyés dans la multitude des sujets — fidèles soumis ou ralliés — de la monarchie restaurée, ou même des mécontents, frondeurs professionnels du pouvoir, qui n'associaient plus leurs intérêts à l'éventualité d'une restauration impériale. Napoléon était très oublié en France lorsqu'il disparut définitivement de la scène du monde. Les témoignages ne nous manquent pas à ce sujet. Sa mort naturelle, lit-on dans le journal „La Foudre” (organe de la littérature, des spectacles et des arts, No. du 20 Juillet 1821), n'a plus été qu'une nouvelle comme une autre. On en a parlé pendant deux ou trois jours comme de la pluie et du beau temps. Aujourd'hui on n'y pense plus.”

De comtesse de Boigne teekent in haar Mémoires aan: „J'ai entendu crier par les colporteurs des rues: „la mort de Napoléon Bonaparte pour deux sols”; „son discours au général Bertrand” pour deux sols, sans que cela fit plus d'effet dans les rues que l'annonce d'un chien perdu.” En zij voegt er bij: „Je me rappelle encore combien nous fûmes frappées, quelques personnes un peu plus réfléchissantes de cette singulière indifférence.” Het Journal du Commerce, een bonapartistisch orgaan, schreef op den datum van den 14^{en} Juli: „Ce n'est pas toujours la mort qui finit la vie des grand hommes, et longtemps avant le 5 Mai 1821 les destins de Napoléon s'étaient terminés dans les plaines de Waterloo. Toutefois la postérité n'était pas encore venue pour lui, et nous doutons même qu'en ce moment l'heure de la justice aît sonné.”

Autour de Louis XVIII, vervolgt Cahuet, aux Tuileries, l'événement n'avait pas non plus provoqué grand émoi. Cependant,

dit-on, le général Rapp, qui avait été aide de camp de l'Empereur et qui occupait les mêmes fonctions auprès du souverain régnant, ne put, sur le coup, dissimuler un peu de saisissement. Louis XVIII ne lui en conserva pas rancune.

Par contre, les correspondances diplomatiques du temps semblent bien indiquer qu'en Angleterre la mort du prisonnier de Hudson Lowe produisit une impression plus profonde. Les fonds publics montaient rapidement, et le baron Pasquier, notre ministre des affaires étrangères, pouvait, le 12 Juillet 1821, écrire à notre ambassadeur auprès du roi George, le comte de Caraman: „Nous voyons par les gazettes anglaises que cet événement a fait en Angleterre plus de sensation qu'en France. Au moment qu'il termina sa carrière politique, l'imagination vive des Français a devancé l'époque de sa mort, et la nouvelle n'en a fait aucune sensation." Et de fait, dès le 7 Juillet, à Londres, des placards affichés dans les rues invitaient "tous ceux qui admirent le talent et le courage dans l'adversité" à prendre le deuil à l'occasion de la mort prématurée de Napoléon Bonaparte. Plusieurs Anglais de marque, et au premier rang Sir Robert Wilson, ainsi que „quelques Français obscurs" résidant à Londres, avaient été les premiers à se conformer à cette invitation. Et le comte de Caraman, dans une longue missive au baron Pasquier, observait que „l'espèce d'intérêt qui s'attache aux destinées extraordinaires" avait paru se réveiller à la nouvelle certaine de la mort de Napoléon. Ses ennemis les plus constants et les plus déclarés s'en étaient montrés frappés comme d'un événement remarquable et ceux qui affectaient de se dire ses partisans n'avaient pas dissimulé leurs regrets en cherchant à jeter sur le gouvernement l'odieux d'une imputation que repoussait également le genre de sa maladie et les circonstances qui avaient accompagnés et suivis sa fin. Le Morning Chronicle avait consacré à Napoléon un long article. Partout, pendant quelques jours il avait été question de cette agonie et de cette fin. Des détails sur la mort et l'inhumation rapportés de Sainte-Hélène par un voyageur, avaient longuement défrayé les conversations au Royal Society, à l'India House, lorsque le président fit part à l'assemblée du décès, un monsieur Lowndes se permit de dire: „alors, monsieur le président, félicitons nous." Mais les murmures désapprobateurs de ses collègues montrèrent vite à l'interrupteur qu'il eût agi plus sagement en gardant le silence et même dans un généreux mouvement de révolte, un membre

de la compagnie crut devoir se dresser pour faire cette déclaration: „il est peu humain et peu généreux de se réjouir de la mort d'un homme qui ne joue depuis longtemps un rôle politique”.

Zelfs op de ex-keizerin Marie Louise maakte het bericht van zijn dood weinig indruk: „La veuve de Napoléon, Marie Louise, souveraine de Parme,” verhaalt Cahuet verder, „apprit par la gazette de Piémont la mort de l'empereur, que lui confirma le 20 Juillet seulement, une lettre officielle du baron de Vincent, ambassadeur d' Autriche à Paris”. „J'avoue”, écrit-elle, „à Mme. de Crenneville, que j'en ai été extrêmement frappée. Quoique je n'aie jamais eu de sentiments vifs d'aucun genre pour lui, je ne puis oublier qu' il est le père de mon fils, et que loin de me maltraiter, comme le monde le croit, il m'a toujours témoigné tous les égards, seule chose que l'on puisse désirer dans un mariage politique. J'en ai donc été très affligée et quoiqu'on doive être heureux qu'il aît fini son existence malheureuse d'une façon chrétienne, je lui aurais désiré encore bien des années de bonheur et de vie — pourvu que ce fût loin de moi.” Het hof van Parma rouwde drie maanden, van 25 Juli tot 24 October. „Par suite, dit la note nécrologique rédigée par Neipperg,” vervolgt Cahuet, „et qui parut non bordée de noir, le 24 Juillet dans la gazette de Parme, de la mort du sérénissime époux de notre auguste souveraine — arrivée à l'île de Sainte-Hélène le 5 Mai dernier — Sa Majesté, les chevaliers et les dames qui composent le service intérieur de la cour, le personnel de la maison ducale et la livrée, prendront le deuil pour trois mois, à commencer de demain 25 du courant, jusqu'au 4 Octobre compris.” Marie Louise commanda mille messes à Parme, autant à Vienne. Dans la chapelle de sa villa de la Sala, elle assista, avec toute sa cour, à un service à la mémoire de Napoléon. Sur le sarcophage, aucun signe de dignité impériale, aucun chiffre ne permettait d'identifier le défunt. Dans la tribune souveraine, Marie Louise suivit distraitement la cérémonie, tandis que son voile de veuve dissimulait opportunément son état de grossesse. Neuf jours après, à Solagrande, elle accouchait en effet d'un fils du comte de Neipperg, le futur prince de Montenuovo, le second des trois enfants qui naquirent de cette union secrète, et jusqu'alors adultère.”

Nergens, behalve in Engeland, had de dood van den Keizer de weerklink, die hij in onzen tijd zou hebben: „Nulle part,

sauf en Angleterre, où l'imagination, et déjà la justice populaire schrijft Cahuet verder, „s'en impressionnèrent, la nouvelle de la mort de l'empereur n'eut le retentissement que nous supposions aujourd'hui. La légende impériale n'était pas encore née. Il lui manquait le recul de l'histoire, et dès le mois de Juillet de 1821, un notable anglais, Lord Mac Kintosh, cité par Lord Brougham, pouvait justement conclure: „quel émotion cet évènement aurait soulevé il a neuf ans et quel émotion il soulèvera encore dans cent neuf ans d'ici.”

Hoe meer jaren er echter na zijn dood voorbij gingen, des te grooter werd de belangstelling in het leven en de daden van hem, die eenmaal over bijna geheel Europa had geregeerd, die bij zijn leven de aandacht van alle beschaafde en zelfs van zoovele onbeschaafde volken op zich gevestigd heeft gehouden en wiens naam bijna over de heele wereld bekend was. Zeker, de omstandigheden hebben er toe meegewerkt, dat — kort na zijn dood — de belangstelling in zijn persoonlijkheid zoo klein kon zijn en dat deze pas een halve eeuw later tot de hoogte is gestegen, waartoe zij in de laatste jaren der vorige eeuw is gegroeid en waaruit zij, nu er bijna een eeuw na zijn heengaan is verlopen, nog steeds groeiende is. Wél had de geneesheer Warden in 1816 zijn brieven van St. Helena in het licht gegeven en Gourgaud in 1821 zijn „Manuscrit de Sainte-Hélène,” doch deze hadden niet den indruk gemaakt, die de schrijvers er van hadden verwacht. Wél waren zijn tragisch einde en de mishandelingen waaraan hij gedurende zijn gevangenschap had bloot gestaan, door het werk van O'Meara. „Napoleon in exile or a voice from St. Helena”, in 1822; door dat van Antommarchi, „Les derniers moments de Napoléon” in 1823: door het Mémorial van Las Cases, in 1824, verhaald; wél hadden het werk van „Un ancien officier supérieur „Napoléon et la grande armée” in 1822; dat van den comte de Ségur. „l'Histoire de Napoléon et de la grande armée pendant l'année 1812,” in 1824 verschenen; de „Mémoires pour servir à l'histoire de France sous Napoléon” van Gourgaud en de Montholon, in 1823, zijn groote daden op nieuw onder de aandacht van de menschen gebracht; de herinnering echter aan het leed, dat de oorlogen tijdens het keizerrijk over de menschen had getreurd en waarvan men hem voornamelijk de schuld gaf, was nog te versch en overheerschte nog te veel, dan dat daarnaast de erkenning van zijn grootheid een plaats kon vinden. En daarbij leefden

er nog te veel tijdgenoten dan dat zij — die hun persoonlijke ondervinding en hun *mémoires* hadden te boek gesteld — die op dat tijdstip reeds het licht wilden doen zien. Later, toen Thiers zijn beroemd werk, „*Histoire du consulat et de l'empire*” had uitgegeven, wilde of durfde niemand zijn krachten aan hetzelfde onderwerp beproeven of den arbeid van Thiers verbeteren omdat zoowel critici als historici van meening waren — zóó sterk waren de naam en het overwicht van den schrijver — dat hij het onderwerp had uitgeput en dat er niets meer te doen was overgebleven. De literatuurstroom, die er na het werk van Thiers is opgekomen, bewijst het tegendeel! Toch, niettegenstaande alles wat na het werk van Thiers het licht heeft gezien, blijft deze de classieke historie-schrijver van Napoleon.

En weer later, na 1873, toen de *Mémoires* van den comte de Ségur, die de geschiedenis van het geheele Napoleontische tijdperk omvatten, na den dood van den schrijver werden uitgegeven, was de sympathie voor de dynastie der Napoleons en voor het eerste keizerrijk, ten gevolge van den ondergang van het tweede, te klein dan dat men het de moeite waard achtte er zijn aandacht aan te schenken. Er moesten nog een vijftien of twintig jaar voorbijgaan, vóór de tegenzin of ten minste de onverschilligheid, die men voor den naam der Napoleons koesterde, plaats zou maken voor de graagte, waarmee men naar de *mémoires*, zoowel van militairen als van diplomaten en anderen greep, die in de laatste helft van de 19de eeuw van alle kanten als om strijd te voorschijn werden gebracht; vóór de onverschilligheid zou veranderen in de groote belangstelling en weetgierigheid naar alles, tot zelfs in de kleinste bijzonderheden, wat op het bestaan van den grooten Keizer betrekking had.

Welke redenen er ten grondslag liggen aan die omkeering, het is een feit, dat de werken, betrekking hebbend op het eerste keizerrijk en op Napoleon den Eerste in de laatste jaren zoodanig in aantal zijn toegenomen, dat het nu pas doenlijk is geworden zich een goed en zuiver denkbeeld te vormen over hem, — en dat nog niet eens; telkens, om zoo te zeggen, verschijnen er documenten, waardoor ons oordeel gewijzigd en veranderd wordt — over hem, wiens wedergade ter nauwer nood bij een twee of drietal voorbeelden in de wereld-geschiedenis gevonden kan worden, een oordeel niet slechts over zijn eigenschappen als veldheer of politicus, maar ook — wat voor ons gewone menschen van meer belang is — over zijn psychi-

sche persoonlijkheid, over den mensch die hoog boven zijn medemensch heeft uitgeblonken en wiens naam zal blijven doorklanken tot het einde der eeuwen!

Zeker, de omstandigheden hebben meegewerkt! Maar toch, wanneer de vermoedens, die ik heb geuit — want meer dan vermoedens durf ik de door mij aangevoerde argumenten niet noemen — zouden blijken ten eenenmale van allen grond ontbloot te zijn, het feit is niet te loochenen, dat, ik herhaal het, met Napoleon het omgekeerde heeft plaats gehad als met het meerendeel van zijn gelijken in de samenleving. Zoo ooit, dan kan men op hem de reeds zoo dikwijls gebruikte en al zoo lang herhaalde vergelijking toepassen, namelijk, dat men alleen op een afstand een goed begrip der hoogte van een monument kan krijgen. Want als een monument stak Hij uit boven zijn tijdgenooten niet alleen, maar ook boven hen, die vóór Hem zijn geweest en boven hen die na Hem zijn gekomen. Tot op dezen dag is er, na Hem, geen enkel Europeesch vorst geweest, die zich in groote met Hem heeft kunnen meten of die Hem heeft kunnen evenaarden; na Zijn dood heeft, tot den huidigen dag geen vorstenhuis in Europa een persoonlijkheid voortgebracht, die in Zijn schaduw zou kunnen staan. Hij is de grootste onder de grooten geweest! Om zich een goede voorstelling van Napoleon, en zich een goed begrip van zijn karakter te vormen, moet men het werk van meer dan één schrijver lezen, moet men niet vasthouden aan wat slechts één schrijver van hem zegt. Een goede waarschuwing te dien opzichte zijn de *Mémoires* van Mme. de Rémusat, waaruit Taine voornamelijk zijn gedeelte over Napoleon in zijn „*Origines de la France contemporaine*” heeft geput — die niet anders doet dan, met kwasi zoetsappige betuigingen van bewondering, liefde en betreuren, dat Napoleon niet anders is dan hij is en zooals zij hem zoo graag zou willen zien, dan voortdurend kwaad te spreken en al zijn daden in een minder gunstig daglicht stellen. Wanneer men de oorzaken weet, waarom en waardoor deze vervelende grootmoeder zulk een slechte beoordeeling van Napoleon geeft, leest men haar *Mémoires* — hoe belangrijk zij overigens ook zijn — met een geheel ander gevoel. Dat niet één schrijver alléén een goede blik op hem kon hebben, is zeer goed te begrijpen. Daarvoor is Hij, gedurende zijn leven, nu eens te veel het voorwerp van te groote vereering, dan weer van groote verachting geweest. En zelf zijn nagedachtenis verdeelt de

menschen nog steeds in twee kampen, die beide geneigd zijn om te overdrijven, het eene ten goede, het andere ten slechte; het eene, dat alles, waaraan zijn naam is verbonden, hemelhoog prijst en verheft en alles wat schade aan zijn renommée zou kunnen doen, willekeurig over het hoofd ziet of ten goede verwringt; het andere, dat alles wat met hem in verband staat — soms zelfs tegen beter weten in — naar beneden haalt en ten kwade verandert. Het is alleen mogelijk zich een goed oordeel te vormen, wanneer men het werk van zijn vóór- als dat van zijn tegenstanders leest, waarbij men echter tot de merkwaardige ontdekking komt, dat men — zooals Arthur Lévy in de voorrede van zijn „Napoléon intime” zegt — „peut rapporter quinze, vingt, parfois trente témoignages favorables à l'encontre d'une appréciation malveillante”!

Zelfs wanneer men hem naar een anderen maatstaf meet dan men ieder ander aanlegt, komt men tot de slotsom — al was Hij een der grootsten, al was Hij een uitzondering, al stond Hij ver buiten de menschen — dat Hij noch een god noch een monster was, maar dat Hij — mensch als ieder mensch — zoo- wel goede als slechte eigenschappen, dat Hij, evengoed als iedereen, zijn fouten had. Maar zijn fouten lijken grooter, omdat Hij zelf een groote was en omdat zij — daargelaten nog het spijtig verdriet, dat men voelt, wijl men gedwongen is ze te erkennen, waardoor zij ook een grooter afmeting aannemen — door zijn geweldige, buitengewone en bewonderingswaardige eigenschappen scherper naar voren komen. Zeker heeft Hij zijn fouten gehad! Ware dit niet het geval, had Hij nooit verkeerdheden gedaan, zooals iedereen ze in zijn leven doet, Hij zou een bovennatuurlijk wezen zijn geweest, een van die verschijnselen, zooals de verbeelding der volken ze scheidt, die nog een kindsheid, noch een jeugd, noch een rijpen leeftijd hebben, en die, gedurende hun verblijf op aarde, vervullen wat hen door een hoogere godheid wordt opgedragen of is opgelegd te doen. Alleen toch van een god mag men verwachten, dat hij zóó ver boven de menschen staat, dat hij geen der menschelijke passies deelt en nooit de gevoelens voelt, nooit gehoorzaamt aan de drijfveeren, die iedere menschelijke ziel bewegen. Napoleon mag — zooals soms beweerd wordt — gezegd hebben: „Je suis le premier de ma race”, Hij was en bleef aan zijn ras verbonden door de banden van erfelijkheid en atavisme, waarvan Hij zich — evenmin als ieder mensch — heeft kunnen los

maken. Aan dat ras, aan die erfelijkheid had hij zijn goede eigenschappen, zijn genialiteit te danken, evengoed als zijn slechte eigenschappen en zijn fouten er hun oorsprong in vinden.

Hij was een mensch, maar een merkwaardig mensch! Merkwaardig zoowel in zijn uiterlijke verschijning als in zijn voelen, zijn denken, zijn doen. Zoo iemand, dan was hij moeilijk te doorgronden ten gevolge der veelheid en de verschillendheid van zijn karakter-trekken; zoo iemand, dan kan hij onmogelijk naar één enkele uiting, naar één enkele daad, naar één enkel gevoel worden beoordeeld, omdat zijn uitingen en zijn daden zoo dikwijls met elkaar in tegenspraak waren en zijn uitspraken en gevoelens zoo dikwijls en zooveel van die, welke Hij op een ander tijdstip en onder andere omstandigheden had geuit, verschilden.

Zijn uiterlijk! Hoe kon het niet veranderen naar gelang der omstandigheden! Hoe kon niet het was-matte gezicht met de hard-marmeren trekken verhelderen tot een lichtende heerlijkheid, wanneer zijn eigenaardige glimlach rondom zijn lippen kleurde! Heine zegt daarvan: „Auch das Gesicht hatte jene Farbe, die wir bei marmornen Griechen- und Römerköpfen finden, die Zügen desselben waren ebenfalls edel gemessen wie die der Antiken, und auf diesem Gesichte stand geschrieben: Du sollst keine Götter haben ausser mir. Ein lächeln, das jedes Herz erwärmte und beruhigte, schwebte um die Lippen — und doch wusste man, diese Lippen brauchten nur zu pfeifen, — et la Prusse n'existait plus — diese Lippen brauchten nur zu pfeifen — und die ganze Klerisei hatte ausgeklingelt — diese Lippen brauchten nur zu pfeifen — und das ganze heilige römische Reich tanzte. Und diese Lippen lächelten und das Auge lächelte — Es war ein Auge, klar wie der Himmel, es konnte lesen im Herzen der Menschen En Kielland, in zijn „Rings-um Napoleon“ vertelt: „Er konnte wohl nicht lachen. Aber es wird erzählt, das ein wohlmeinendes Lächeln von Ihm Wunden heilen und den, dem es galt, dazu bringen konnte für Ihn durch's Feuer zu gehen Alle haben bezeugt, dasz Ihm das wunderbarste Lächeln eigen war“

Was het dezelfde man, hij die — wanneer het er op aan kwam zijn onverzettelijken wil door te drijven, om het doel te bereiken, dat hij zich eenmaal had voorgesteld — met één enkel handgebaar honderden en honderden menschen in den dood joeg en hij, die — toen iedereen, bij den terugtocht uit

Smolensk, Ney verloren waande — vier dagen te Orcha, met gevaar van zijn leven, op dezen wachten bleef en bij de tijding, dat Ney in aantocht was, van vreugde opsprong en uitriep: „j'aurais donné trois cents millions de mon trésor pour racheter la perte d'un tel homme”; was het dezelfde man, hij die — sprekend over den dood van den Duc d' Enghien — tot Gourgaud zeide: „qu'est ce qu'un homme après tout?” en die, toen op een wandelrit op St. Helena zijn chasseur Ali met zijn paard in een moeras was gezakt, telkens en telkens — zelfs nadat man en paard weer op den vasten grond waren geholpen, maar achter waren gebleven — ongerust over dit uitblijven, naar hem informeerde en niet eer gerust was, vóór hij hem gezond en wel te Longwood terug vond; was hij éézelfde persoon, hij die strikt eerlijk en betrouwbaar was — iets wat zelfs zijn vijanden van hem erkennen — die een onoverwinnelijke afkeer had tegen valsheid, die zich, bijvoorbeeld in sterk afkeurende woorden uitliet over het gedrag van Ney, omdat deze zijn woord had gebroken, al was hem dit dan ook ten goede gekomen, en over het verraad, waarvan Pichegru het slachtoffer was geworden, al was dit verraad ook in zijn voordeel geweest, en hij, die er niet tegen opzag om — wanneer hij trik trak, reversie, of vingt et un speelde — te tricheeren, om een paar Louis d'or te winnen, al gaf hij het gewonnen geld dan ook met royale hand terug; was het dezelfde persoon, hij die met nooit berekenende largesse het geld uit zijn cassette privée rond zich strooide, die indertijd, toen Frankrijk het noodig had, vier honderd millioen uit zijn privé bezit eenvoudig aan het land gaf en die tevens als een klein burgermannetje de rekeningen van zijn huishouding napluisde en aanmerking maakte, wanneer er te veel van dit of van dat artikel werd gebruikt en aandrong, dat op sommige dingen moest bezuinigd worden; is dat de man geweest, voor wien heel Europa beefde, voor wien iedereen trilde, wanneer hij, om zoo te zeggen, slechts even zijn wenkbrauwen fronsde, omdat hij over iets ontevreden was en hij die zich de plagerijen van de dochters van Balcombe lachend liet welgevallen, er niet boos om werd, wanneer zij hem door hun hond van boven tot onder lieten nat schudden, en er niets van zeide, wanneer zij hem, onder het brieven schrijven gesmolten lak op zijn vingers lieten storten, zijn papieren in de war maakten of er mee aan den loop gingen; was het een en dezelfde persoon, hij die zich in zijn eigenaardige stugheid ver van iedereen ver-

wijderd hield, die den naam had van streng en onvriendelijk te zijn, die gevoelloos en liefdeloos heette, die er plezier in zou hebben gehad om kinderen te plagen en pijn te doen en hij van wien Frémeaux vertelt, „on fut bien étonné, en 1843, lorsque Betsy Balcombe publia ses souvenirs, d'y trouver l'Empereur — toujours sévère, selon les idées reçues inapprochable, prompt à s'emporter — si capable à l'occasion de douceur, de condescendance et d'endurance. Depuis, d'autres mémoires, parus à leur tour, ont révélé toutes les complaisantes tendresses et le naturel de Napoléon avec son fils: comment aux Tuileries, il faisait venir le roi de Rome dans son cabinet, le berçait dans ses bras, le couvrait de baisers, et se roulait avec lui sur le tapis, comment assis à son bureau, il le tenait sur ses genoux et le laissait — sans manifester jamais la moindre humeur, à témoignage du baron de Méneval — déranger vingt fois sur ses cartes les épingles de couleur au moyen desquelles il préparait et marquait ses savantes combinaisons. Même patience, même bonhomie, un historien l'a montré avec des neveux et des nièces, avec des petits qui ne lui étaient rien. Il avait le goût des enfants. Au Briars, en dépit et peut-être à cause de ses défauts, Betsy est la favorite de l'empereur, mais il se montra aussi très bon pour sa sœur Jane, une aînée moins turbulente et pour deux frères cadets, âgés de cinq et de sept ans. Ces bambins jouaient avec ses décorations: souvent, pour les satisfaire, il en coupait le ruban et les leur donnait. Il leur gonflait des ballons, il imagina un minuscule chariot, auquel à leur grande joie, on mit un attelage indirigeable de rats. Sa physionomie s'éclairait d'un sourire chaque fois qu'il rendait heureuse la jeunesse qui l'entourait. Et le jour où Napoléon, non sans regret lui-même, dut quitter Briars, toute la maison fut en larmes.”

Nogmaals, om zich een goed beeld te vormen, om een zuivere indruk te krijgen van de persoonlijkheid, van het karakter, van de psyche van Napoleon, moet men meer dan één of twee boeken over hem lezen, moet men meer dan een paar werken aan hem gewijd, bestudeeren. Dan pas is het mogelijk — en het moeten, ik herhaal het, zoowel de werken van voor- als van tegenstanders zijn — zich eenigszins in te voelen in de zóó gecompliceerde ziel van hem, die de grootste onder de wereld-grooten is geweest!

Natuurlijk heeft zich, na zijn dood, de legende van zijn nagedachtenis meester gemaakt en werd er rondgestrooid en door

velen geloofd, dat hij nog niet was gestorven. Het verhaal ging, dat niet hij, maar dat een dubbelganger van hem — indertijd, met zijn toestemming, door Fouché opgespoord, om dien wanneer het noodig mocht zijn en de omstandigheden het mochten eischen, in plaats van hem te gebruiken, naar St. Helena was overgebracht. Napoleon zelf zou zich in Verona als brillenslijper hebben gevestigd. Na een paar jaar daar te zijn gebleven, zou hij zijn vertrokken, nadat hij aan zijn buurman, met wien hij op een goeden voet leefde, een brief had gegeven, om dien — wanneer hij niet binnen een zekeren tijd terug zou zijn gekomen — aan den koning van Frankrijk te doen toekomen. Napoleon was niet terug gekomen en zijn buurman had aan de opdracht voldaan. Later zou gebleken zijn, dat Napoleon niet langer aan zijn vaderlijk gevoel had kunnen weerstand bieden en aan het verlangen om zijn zoon te zien had toegegeven en dat hij naar Schoenbrunn was vertrokken, waar hij, juist op het oogenblik, dat hij het park was binnen gedrongen, door den schildwacht was dood geschoten.

Maar onder zijn vroegere getrouwen, onder zijn soldaten van eertijds, onder de oude soldaten op demi-solde, onder hen, die hem hadden liefgehad en die hem hadden bewonderd, bleef nog lang de naieve legende voortleven over Waterloo: „Alors l'Empereur fit venir le Maréchal Ney, celui que Louis XVIII, a fait assassiner; il lui dit: „Prince, tu vas prendre ma vieille garde et tu vas enfoncer les Anglais.” Le maréchal répondit: „Oui, Sire.” Il galoppa et dit à la garde: „En avant, et vive l'Empereur!” Alors la garde partit l'arme au bras, en riant, pour prouver aux Anglais qu'elle n'avait pas peur. Les deux armées cessèrent de combattre et applaudirent, c'était superbe! Quand la garde fut à portée de l'ennemi, elle s'arrêta et mordit ses cartouches pour charger ses fusils. Dans les cartouches, il n'y avait pas de poudre, il n'y avait que du son. C'était Bourmont, le traître Bourmont, qui, avant de livrer le plan de campagne au roi d'Angleterre, caché dans une ferme voisine, avait enlevé la poudre des cartouches et l'avait remplacée par du son ou par de la cendre. C'est pour cela que nous avons été vaincus, c'est parce que nous avons été trahis; sans cela nous serions vainqueurs.

La garde cria: „Trahison, Trahison!” et continua d'avancer, parcequ'elle n'aurait pas pu reculer quand même elle l'aurait voulu. Les anglais amenèrent leur artillerie de siège; la garde, toujours l'arme au bras, disait: „la garde meurt, elle ne se rend

pas." Elle mourut tout entière; l'endroit où elle est morte s'appelle Mont-Saint-Jean. l'Empereur se mit à pleurer et dit: „Adieu mes braves!" Alors il y eut un prodige. Un aigle qui volait au dessus du champ de bataille tomba mort aux pieds de l'Empereur.

On comprit que tout était fini!

En men vertelde elkaar, geheimzinnig fluisterend: „c'est leur consigne de dire au peuple que l'Empereur est mort. Ah! bien oui, mort! On voit bien qu'ils ne le connaissent pas. Il répètent cette bourde là pour attraper le peuple et le faire tenir tranquille. Ecoutez: la vérité du tout est que ses amis l'ont laissé seul dans le désert, pour satisfaire à une prophétie faite sur lui. Et voilà ce qui est vrai comme l'évangile, car j'ai oublié de vous apprendre que son nom de Napoléon veut dire le lion du désert. Toutes les autres choses que vous entendrez dire sur l'Empereur sont des bêtises qui n'ont pas forme humaine. Parceque, voyez-vous, ce n'est pas à l'enfant d'une femme que Dieu aurait donné le droit de tracer son nom en rouge comme il a écrit le sien sur la terre, qui s'en souviendra toujours! Vive Napoléon! vive l'Empereur!"

Niet slechts over zijn leven, maar ook over zijn dood is in de laatste jaren een ander licht komen schijnen door den arbeid van verschillende onderzoekers. Masson schreef: „Napoléon à Sainte-Hélène" en zijn grooter werk „Autour de Sainte-Hélène"; Frémeaux zocht in de documenten, die in het Britsch museum worden bewaard en bracht daaruit een aantal nieuwe feiten aan den dag, neergelegd in zijn beroemde boeken: „Les derniers jours de l'Empereur" „Napoléon prisonnier" en „Dans la chambre de Napoléon mourant;" brieven en bescheiden van den baron Sturmer, den commissaris van Oostenrijk op St. Helena aan Metternich gericht, hebben het licht gezien, evenals die van Balmain, den commissaris van Rusland, aan zijn regeering geschreven. Lord Roseberry schreef: „The last phase", om van zooveel geschriften niet te spreken, die òf door de schrijvers zelf, òf door de zorgen van anderen in het licht zijn gegeven. Uit al deze werken kan men zien, op welke wijze de engelsche regeering tegen Napoleon is opgetreden met en door haar hand-langer Hudson Lowe; welke kwellingen zij hem heeft doen ondergaan; hoe men hem heeft mishandeld door hem de geneesheeren, in wien hij vertrouwen had, te ontnemen en hem maanden lang zonder geneeskundige hulp te laten. En tevens

kan men er uit leeren, van welke zielehoogheid Napoleon blijken heeft gegeven en hoe hij in de grootste en pijnlijkste tegenspoed, die een mensch kan treffen, de grootheid heeft bewaard, die hij in tijden van voorspoed heeft getoond!

Zijn laatste levensjaren zijn niet de minst belangwekkende van zijn bestaan geweest!

EERSTE HOOFDSTUK

Nadat de slag bij Waterloo verloren was, haastte Napoleon zich — tegen den raad van zijn broers en van zijn ministers, die het beter vonden, dat hij te Laon zou blijven, om daar de overblijfselen van zijn leger rondom zich te verzamelen — naar Parijs, wijl hij daar zijn geslagen leger met nieuwe troepen zou kunnen versterken en ook uit vrees voor het verraad, dat hij in het ministerie, zoowel als in de Kamer voelde dreigen. Niet alleen om zijn kroon te redden, maar ook om het land tegen de geëllieerden te kunnen verdedigen, voelde hij, dat zijn tegenwoordigheid te Parijs dringend noodig was. Den 20sten Juni 1815, 's morgens om acht uur, kwam hij uitgeput en terneergeslagen, op het Elysée aan.

Gedeeltelijk door het dreigement van de Kamer, waar La Fayette tot Lucien, die er als boodschapper van den Keizer tegenwoordig was, durfde zeggen: „Dites à votre frère de nous envoyer son abdication, sinon nous lui enverrons sa déchéance;” gedeeltelijk en voornamelijk, wijl hij niet de verantwoordelijkheid op zich wilde nemen, de Kamer te ontbinden en, door aan de regeering te blijven te beletten, dat Frankrijk een invasie der geëllieerden zou ontgaan, waar deze beweerden, dat zij niet tegen Frankrijk, maar tegen hèm optraden en geen vrede wilden sluiten, zoolang hij aan het hoofd stond, besloot hij den 21sten Juni afstand van de regeering te doen en zijn zoon als zijn opvolger te benoemen.

Niet zoodra echter is zijn voornemen bekend, of van alle kanten loopt de bevolking van Parijs naar het Elysée, om te betoogen, dat hij als keizer zou blijven regeeren. Napoleon echter volhardde bij zijn eenmaal genomen besluit en vertrekt — wijl zijn aanwezigheid te Parijs de opgewondenheid der

bevolking voortdurend doet toenemen — den 25sten Juni naar Malmaison, waarheen Hortense al den vorigen dag was aangekomen om hem, zooveel als in haar vermogen was, in deze moeilijke dagen bij te staan.

Uit het warnet van intrigues en onbetrouwbaarheden, uit de warboel van geknoei en gekonkel, zoowel van den kant van Fouché, den minister van politie, als van dien van de voorloopige regeerings-commissie en van dezen onderling, is het duidelijk geworden, dat men hem — bevreesd voor den invloed, dien Napoleon nog steeds op het leger had en niet wetend welke geest de troepen, die in Frankrijk lagen, bezielde — liever niet te lang en zoo dicht bij Parijs wilde houden. Aan den anderen kant wilde men hem niet laten ontsnappen, met het oog op de mogelijkheid, om van zijn persoon gebruik te maken tegenover de geallieerden, zooals dat op een gegeven oogenblik geschikt zou voorkomen. Doch tevens wilde niemand het op zijn verantwoording nemen en de schuld er van dragen, hem aan de geallieerden te hebben overgeleverd. Wanneer dit zou moeten geschieden, moest het den schijn hebben, dat hij zich òt vrijwillig had overgegeven, òf dat de geallieerden zich van hem hadden meester gemaakt, doordat de Engelsche regeering hem had belet naar Amerika te gaan. Napoleon toch had te kennen gegeven, dat hij van plan was van Malmaison naar Rochefort te vertrekken, om zich daar naar Amerika in te schepen, waar hij — wijl hij zijn politieke loopbaan als afgedaan beschouwde — zijn verder leven als ambteloos burger wilde slijten.

Oogenschiijnlijk met de opdracht om voor zijn veiligheid te waken en er voor te zorgen, dat hij met alle eerbied aan zijn rang verschuldigd zou worden behandeld, maar feitelijk om de gelegenheid te hebben ieder oogenblik de hand op hem te kunnen leggen, werd door de voorloopige regeering luitenant-generaal Beker als opperbevelhebber over de Keizerlijke garde naar Malmaison gezonden, die hem ook naar Rochefort zou begeleiden. Met het oog op andere mogelijkheden werden de meest tegenstrijdige bevelen uitgevaardigd. Aan de eene zijde werd den Minister van Marine aangezegd zoodanige maatregelen te willen treffen, dat de twee fregatten, „la Méduse” en „Saale”, die in de haven te Rochefort lagen, gewapend zouden worden om geschikt te zijn Napoleon en zijn gevolg naar Amerika over te brengen; aan den anderen kant werd den commandanten der fregatten verboden de haven te verlaten voor en aleer

de reispassen en een vrijgeleide voor Napoleon en zijn gevolg waren aangekomen. Groot nu was het gevolg, dat hij op Malmaison had meegebracht, niet! Het meerendeel van hen, die zich vroeger en nog voor korten tijd rondom hem hadden bewogen, was verdwenen en had hem alleen gelaten. Twee kamerheeren, de Las Cases en de Beauvau, één ordonnans-officier, één page en een stuk of wat bedienden waren de eenige, die hem vergezelden!

Napoleon had de voorloopige regeering verzocht, hem de beschikking over die twee fregatten te geven, maar er tevens op aangedrongen, dat men hem een dusdanig vrijgeleide zou verschaffen, waardoor zijn leven in veiligheid was en hij geen gevaar zou loopen in handen van zijn vijanden te vallen. In geen der brieven, bescheiden of dépêches was daarvan met een enkel woord gesproken en hij vond het beneden zijn waardigheid om incognito — zooals zijn broeder Joseph — wat de voorloopige regeering wilde, Frankrijk te verlaten. Fouché vatte dit als een zijdelingsche wenk op om de Engelsche regeering in deze kwestie te raadplegen en het van deze te laten afhangen of Napoleon dit vrijgeleide zou krijgen of niet. Of hij daarin geheel ter goeder trouw was en niet deze gelegenheid aangreep om Engeland te waarschuwen en op de hoogte te brengen van wat er gaande was, opdat de Engelsche regeering maatregelen zou kunnen nemen om Napoleon in handen te krijgen en het de fregatten onmogelijk te maken — die tot nog toe vrij en gemakkelijk konden zee kiezen — de haven te verlaten, is moeilijk te zeggen. Inderdaad naderde, na dit tijdstip, een Engelsche kruiser, die een eind ver in zee, voor de haven van Rochefort voor anker lag, dichter en dichter en blokkeerde eindelijk de haven geheel. Zoodra de voorloopige regeering daarvan kennis kreeg, werd het verbod, aan de commandanten der fregatten gegeven, opgeheven.

Wat Napoleons lot zou zijn, wanneer de geallieerden hem wél in handen zouden krijgen, wist niemand en niemand kon het vooraf zeggen. Blücher, in zijn chronischen half-roes was van meening, dat men hem maar eenvoudig moest ophangen, waartegen Wellington aanvoerde, dat hij zich nooit tot beul zou verlagen en dat dit ook beneden de waardigheid van iemand als Blücher was, die even als hij, zulk een groot aandeel in den loop der gebeurtenissen had gehad, terwijl Lord Liverpool den eenigen uitweg volgens hem vond, namelijk hem als krijgs-

gevangene te behandelen en over te leveren aan den wettigen koning van Frankrijk, die verstandig zou doen hem te laten fusilleeren!

Intusschen was de toestand van Napoleon moeilijker en gevaarlijker geworden door de nabijheid der geallieerden, die reeds tot Parijs waren doorgedrongen. Hij besloot daarom Malmaison zoo spoedig mogelijk te verlaten, naar Rochefort te gaan en daar de toezending der passen en het vrijgeleide, die men hem gezegd had, dat van de Engelsche regeering zouden komen, af te wachten.

Vóór hij van Malmaison weg gaat, beproeft hij nog één kans. In het tijdsverloop tusschen den slag van Waterloo en nu, heeft hij Zijn vroegere geest- en lichaamskracht teruggekregen en alle depressie en vermoeidheid zijn van hem geweken. De weifeling, het ontbreken van een bepaald plan bij hen, die zich in zijn plaats hebben gesteld, zijn hem bekend. Hoewel hij weet welke middelmatigheden en intriganten zij zijn, kan hij niet aannemen, dat zij zoodanig aan de woorden der geallieerden en aan de vage beloften der Bourbons geloof hechten, dat zij zoowel Frankrijk als het geheele leger daaraan zullen wagen en hoopt nog altijd, dat er genoeg vaderlandslievend gevoel in hen waakt, waardoor zij tot hem zullen komen en hem zullen vragen, als eertijds, de redder en bevrijder van Frankrijk te willen zijn. Hij weet, dat het Duitsche leger, door de haast van Blücher voortgejaagd, van dat van Wellington is gescheiden; dat die beide legers veel meer dan het Fransche — dat onder de muren van Parijs is verzameld — hebben geleden; hij weet, dat de vaderlandsliefde van het Fransche leger ongerept is; dat het hoogstwaarschijnlijk het verlies van den slag van Waterloo aan verraad toeschrijft en dat zijn persoon nog den vroegeren, enthousiasmeerenden invloed op de troepen heeft. Hij bereidt, al naar de berichten, die hij verneemt, alles voor, berekent op zijn kaarten, stelt in gedachten zijn troepen op en voelt meer en meer, naast zijn vroegere werkkraft, de geniale overtuiging in zich, dat hij zal overwinnen. En hij zendt Beker naar Parijs met de opdracht, aan de regeering mee te deelen, dat hij zich aanbiedt om zich, nu niet meer als Keizer maar als gewoon generaal, aan het hoofd van het leger te plaatsen, zoowel Blücher als Wellington een nederlaag toe te brengen en Frankrijk uit de handen der geallieerden te redden. Daarna zal hij zich terug te trekken en zich naar Amerika begeven. De regeering echter slaat zijn aanbod

af. Zijn laatste poging is mislukt. Er rest hem niet anders dan zich aan zijn noodlot over te geven.

Den 29-sten Juni, des middags om vijf uur, vertrekt hij van Malmaison, nadat hij van Joseph, die zich bij hem had gevoegd, van kardinaal Fesch, van Hortense — die met haar stille en eenvoudige toewijding niet alleen voor hem heeft gezorgd, doch die een van de weinigen is geweest, die hem geen geld hebben afgebedeld maar die hem gedwongen heeft haar meest kostbaren diamanten halssnoer aan te nemen, voor het geval, dat hij eens geld mocht nodig hebben — en het laatst van zijn moeder afscheid had genomen, een afscheid tragisch-grootsch van diepen ernst en eenvoud. Talma, die er bij tegenwoordig was, zeide later tot Mlle. Cochelet, de lectrice van Hortense: „Quel spectacle que cette séparation de Madame Mère et de son fils. Elle n'arracha aucune marque de sensibilité à l'Empereur, mais qu'elle a fait naître d'expression dans sa belle physionomie, dans sa pose, et que de choses probablement dans sa pensée... L'émotion de Madame Mère se fit jour par deux grosses larmes qui sillonnaient ce beau visage à l'antique, et sa bouche ne prononça que ces trois mots, en lui tendant la main au moment du départ:

„Adieu, mon fils.”

La réponse de l'Empereur fut aussi laconique:

„Ma mère, adieu.”

Puis ils s'embrassèrent.

C'est ainsi que se fit cette séparation, qui devait être éternelle”.

Napoleon verliet Malmaison niet door den hoofd-uitgang, waar de rijtuigen gereed stonden en waar zich een groote volksmenigte verzameld had, om van zijn vertrek getuige te zijn, maar langs een achterweg, waar een postwagen, met vier paarden bespannen, hem wachte. Terwijl zijn gevolg, bestaande uit Las Cases en zijn zoon, de Montholon, Planat en Résigny, met de dienst- en bagage-voertuigen over Orléans reist, gaat hij, incognito, vergezeld van drie of vier personen, over Rambouillet, Tours, Poitiers en Niort en komt den 3-den Juli, des morgens om acht uur, te Rochefort. Overal — behalve te Saint-Maixent — wordt hij met gejuich en gejubel, met geroep van „Vive l'Empereur” ontvangen. Te Saint-Maixent was de bevolking, met de garde nationale aan het hoofd — onrustig en in de war gebracht door de roezige gebeurtenissen en de verwarde berichten, die kort te voren waren verspreid — toen het rijtuig

van Napoleon aankwam, op de Place de l'Hôtel-de-Ville verzameld. Zij omringden zijn rijtuig, dat zonder escorte reisde, en deden alle moeite om er achter te komen, wie de reizigers waren. Deze echter antwoordden niet op hun vragen en weigerden hun paspoorten te toonen, behalve aan een der leden van het gemeentebestuur. Een officier van de garde nationale bood zich aan, de paspoorten — die van de gewone afweken en eigenlijk alleen een vrijgeleide waren — aan den gemeenteraad te overhandigen. Terwijl de raad vergaderde en besprekingen hield — wijl het officieele papier alleen sprak van generaal Beker en een bediende — of en welke maatregelen er genomen moesten worden, waar — behalve de bediende, die op den bok zat, zich nog vier personen in het rijtuig bevonden, — werd de menigte, die zich steeds om het rijtuig hield en voortdurend aangroeide, opdringender en nieuwsgieriger, waardoor de reizigers zich begonnen ongerust te maken. Generaal Beker herkende onder de menigte een gendarme-officier, dien hij vroeger had ontmoet en verzocht dezen — op zóó luide toon, dat de omstanders het konden hooren — voor hem naar den burgemeester te willen gaan en dien mee te deelen, dat hij, generaal Beker, met een dringende zending door de regeering was belast en te willen verzekeren, dat hij hem als generaal Beker kende. Deze officier voldeed aan dit verzoek en niet alleen kregen de reizigers hun paspoorten terug, doch tevens een brief van vrijgeleide, door den burgemeester onderteekend. Zij konden dus veilig vertrekken. Een bepaald gevaar, zooals verschillende geschiedschrijvers van dit incident hebben gemaakt, heeft Napoleon echter niet geloopen en de bevolking was volstrekt niet vijandig gezind. Trouwens, niemand wist, dat de Keizer een der reizigers was.

Waarschijnlijk is men in de war gebracht door het incident, dat zijn gevolg te Saintes overkwam, waar de oproerige bevolking — in de meening, dat Napoleon zich onder de reizigers bevond — dreigde tot handtastelijkheden over te gaan. Las Cases schrijft daarover in zijn *Mémorial*: „Nous arrivons à Orléans le 30 au matin, et vers minuit à Châtellerault. Nous traversons Limoges le 1er juillet, vers quatre heures du soir. Nous dinons à La Rochefoucauld le 2, et arrivons à sept heures à Jarnac, où nous couchons, la mauvaise volonté du maître de poste nous forçant d'y passer la nuit. Nous ne pouvons nous remettre en route qu'à cinq heures du matin. La méchanceté du maître de poste, qui, non content de nous avoir retenus la nuit,

meploya des moyens secrets pour nous tenir encore, fait que nous sommes contraints de gagner presque au pas le relais de Cognac, où un autre maître de poste et les spectateurs nous témoignent des sentimens bien différens. Il nous était aisé de juger que notre passage causait beaucoup d'agitation en sens divers. En atteignant Saintes, vers les onze heures du matin, nous avons failli de tomber victimes d'une insurrection populaire. Un des zélés de l'endroit, nous-a-t-on dit, avait dressé cette embûche, et organisé notre massacre. Nous sommes arrêtés par la populace; garantis par la garde nationale, mais menés prisonniers dans une auberge. Nous emportons, disait-on, le trésor de l'Etat, nous étions des scélérats dont la mort seule pouvait faire justice.

Ceux qui se prétendaient la classe distinguée de la ville, les femmes surtout, se montraient plus ardents pour notre supplice.

Elles venaient défiler successivement à des croisées voisines pour insulter de plus près à notre malheur. Elles portaient la rage, le croirait-on? jusqu'à grincer des dents à l'aspect de notre calme, et c'était pourtant là la première société, les femmes comme il faut de la ville . . . Réal aurait-il donc eu raison quand il disait si plaisamment, dans les Cent-jours à l'Empereur qu'en fait de jacobins il avait bien le droit de s'y connaître, et qu'il protestait que toute la différence qu'il y avait entre les noirs et les blancs, était que les uns avaient porté des sabots et que les autres allaient en bas de soie?

Le prince Joseph, qui, à notre insu, traversait la ville, vint compliquer encore notre aventure. Il fut arrêté, mené à la prefecture, mais fort respecté.

Notre auberge donnait sur une place qui demeurait couverte d'une multitude fort agitée et très hostile; elle nous accablait de menaces et d'injures. Je me trouvai connu du sous-préfet ce qui lui servit à garantir qui nous étions. On visita notre voiture, et l'on nous tint à une espèce de secret. Vers quatre heures, j'obtins de me rendre auprès du prince Joseph.

Dans ma route à la prefecture, et bien que sous la garde d'un sous-officier; plusieurs individus m'abordèrent, les uns me remettant des billets en secret, d'autres me disant quelques mots à l'oreille; tous se réunisaient pour m'assurer que nous devions être bien tranquilles, que les vrais Français veillaient pour nous.

Vers le soir, on nous laissa partir, mais alors tout avait bien changé. Nous quittâmes notre auberge au milieu des plus vives

acclamations. Des femmes du peuple, en pleurs, prenaient nos mains et les baisaient. De tous côtés chacun s'offrait à nous suivre, pour éviter, disaient-ils, un guetapens que les ennemis de l'Empereur nous avaient dressé à quelque distance de la ville. Ce singulier changement des esprits venait de ce que beaucoup de gens des campagnes et grand nombre de fédérés étaient entrés dans la ville, et gouvernaient désormais l'opinion.

A peu de distance de Rochefort, nous rencontrâmes de la gendarmerie qui, sur le bruit de notre mésaventure, avait été expédiée au devant de nous.

Nous arrivâmes à deux heures du matin à Rochefort; l'Empereur y était depuis la veille. Le prince Joseph y arrivait le soir même . . ."

•Onderweg verneemt de Keizer dat de regeering aan de bevelhebbers van de fregatten in de haven van Rochefort verboden heeft zich met de Engelsche kruisers in verbinding te stellen, waardoor hem de gelegenheid wordt ontnomen zoowel zich aan boord van een der Engelsche schepen te begeven, als van dezen iets naders omtrent de plannen van Engeland's regeering over het zenden van een vrijgeleide te vernemen. Wyl hij echter door de ontvangst van het volk, waar hij komt, en ook te Rochefort, ziet hoe populair hij nog is en welken invloed zijn persoon nog heeft, (men biedt zich immers van alle kanten aan om, onder zijn aanvoering, de strijd tegen de geallieerden aan te binden), hernieuwt hij zijn voorstel aan de regeering om zich aan het hoofd van het leger te plaatsen en de geallieerden te bevechten, maar verzoekt tevens om opheffing van het verbod, aan de bevelhebbers der fregatten gegeven en dringt daarop te meer aan, wyl Beker er hem voor waarschuwt, dat de Bourbons hem óf reeds agenten hebben achterna gezonden om zich van hem meester te maken, óf dat hij kans loopt, dat zij dat zullen doen. In dat geval wil hij vrijwillig een schuilplaats aan boord van een der Engelsche kruisers zoeken: alles beter dan in de handen der royalisten te vallen. Op nieuw echter wordt zijn voorstel door de regeering afgewezen.

Zoodra hij te Rochefort is aangekomen, houdt hij krijgsraad met de opper-officiëren, die zich geleidelijk bij hem hebben gevoegd, met zijn gevolg en met verschillende oud-zeevaarders om te bespreken, wat hem het beste onder de gegeven omstandigheden te doen staat. Zij komen allen eenstemmig tot het besluit, dat het voor het oogenblik onmogelijk is uit Rochefort

over zee te ontkomen. Intusschen gaat het geknoei en gekonkel met allerlei tegenstrijdige bevelen, van den kant der Fransche regeering, steeds voort. Plotseling wordt het verbod aan de bevelhebbers der fregatten gegeven, opgeheven, maar wordt daartegenover het verbod gesteld, op straffe van hoogverraad, Napoleon ergens, waar dan ook, naar het vasteland over te brengen. Waarschijnlijk heeft de Fransche regeering van Engelsche zijde het bericht ontvangen, dat elk vrijgeleide zal worden geweigerd en kan zei dus veilig toestaan dat Napoleon het aan Engeland verzoekt. Daardoor vervalt dan ook het plan, dat geopperd wordt, om te Verdon, in de Gironde een fregat gereed te maken en te gelijkertijd te la Rochelle een brik uit te rusten, opdat Napoleon — naar gelang het gunstige oogenblik zich zou voordoen, dat een der geblokkeerde streken onbewaakt zou worden gelaten — zich op een dezer schepen zou begeven, dat naar Amerika zou trachten te ontsnappen, terwijl het andere de aandacht der overige Engelsche kruisers zou beproeven af te leiden. Deze manoeuvre wordt te gevaarlijk, te gewaagd en te onzeker geacht, evenals de andere, die van verschillende kanten aan de hand worden gedaan. Zoowel het plan om te Bordeaux een corvet te bemannen, dat Napoleon aan boord zal nemen, als het voorstel van den kapitein van een Amerikaansch schip, die aanbiedt hem als passagier te ontvangen en te trachten, als behoorend tot een neutrale natie, door de blokkade-linie heen te breken; zoowel het vraagstuk van den bevelhebber van een klein Deensch vaartuig, wiens scheepspapieren in orde zijn en die hem tusschen zijn lading van spiritualiën wil verbergen en op die manier uit Rochefort wegvoeren, als de voorstellen der bevelhebbers van de Meduse en van de Saale, om tegen alle verbod in, de strijd tegen de Engelsche kruisers aan te binden, waarbij de een zich zou offeren om den andere gelegenheid te geven te ontsnappen, worden afgeslagen, wijl zij onder de bestaande omstandigheden te gevaarlijk zijn.

Napoleon gaat intusschen naar het eilandje Aix, maar verandert onderweg van gedachte en begeeft zich onmiddellijk aan boord van de Saale. Misschien gelooft hij dat men — wijl er een krachtige wind waait — s' nachts het anker zal kunnen lichten en zal kunnen ontsnappen! Den volgenden dag echter gaat de wind weer liggen. Voor zonsopgang is hij reeds op de commando-brug, informeert naar den wind, staart naar de Engel-

sche kruisers, maar zegt niets van wat er in zijn gedachten omgaat.

Gegeven nu aan een kant de onmogelijkheid om over land te ontsnappen, aan den anderen kant om over zee te ontkomen, hoe en met welke schepen dan ook, gegeven het gevaar om door de handlangers van de Bourbons te worden gevangen genomen, rest Napoleon slechts een stap te doen: zijn lot in handen van de Engelsche regeering te leggen, zich uit eigen beweging aan Engeland over te geven en een vrijgeleide te vragen om zich òf naar Amerika te begeven òf om zich ergens in Engeland te mogen vestigen.

De mogelijkheid, dat twee invloeden op het nemen van dit besluit hebben meegewerkt, is niet uitgesloten. Ten eerste Napoleons bijgeloof ¹⁾ en vervolgens de hooge opvatting, die hij bijna zijn geheele leven — voordat hij op St. Helena de overtuiging van het tegendeel kreeg — omtrent de chevalereskheid der Engelsche natie en die van het Engelsche leger heeft gekoesterd.

Wat de invloed van zijn bijgeloof in deze kwestie betreft, verhaald Gourgaud in zijn Journal, dat — terwijl hij met Napoleon zat te praten en te bespreken wat hem het beste onder de gegeven omstandigheden te doen stond — een vogeltje door het venster naar binnen kwam vliegen. Gourgaud riep uit, dat dit een gelukkig voorteken was en ving het diertje in zijn handen. Maar Napoleon zei hem het zijn vrijheid te hergeven, er bij voegend: „il y a assez de malheureux” en vervolgde, toen Gourgaud het had los gelaten: „laat ons zien wat de voortekenen uitwijzen.” Het vogeltje nu vloog naar rechts en Gourgaud riep uit: „Sire, het beestje wijst den weg naar den Engelschen kruiser!” En wat zijn hooge opvatting omtrent de chevalereskheid van het Engelsche leger en van de Engelsche natie aangaat blijkt deze — tenminste, wanneer men op dit punt de aantekeningen van Montholon mag vertrouwen —

¹⁾ Dat Napoleon bijgeloovig was en aan de meest verschillende voortekens een tamelijk groot gewicht hechtte, is bekend. Er waren bijvoorbeeld letters, zooals de M. waaraan hij een bepaalden invloed op zijn leven toeschreef. Het kan niet worden ontkend, dat vele namen van plaatsen, waar groote gebeurtenissen, zoowel van gunstige als van ongunstige betekenis voor zijn bestaan, zijn geschied evenals vele namen van menschen, die van een gunstigen of van een ongunstigen invloed in zijn leven zijn geweest, met die letter begonnen. Ook is het een bekend feit, dat hij meestal, om zoo te zeggen, onbewust — een kruis sloeg bij het vernemen van een slechte tijding, bij het hooren van een gods-lasterlijk woord en dergelijk meer. Men leze wat over dat bijgeloof door Cabanès in zijn „cabinet secret de l'histoire.” Vol. 2 in een opstel, getiteld „Les superstitions de Napoléon” wordt meegedeeld.

onder anderen uit wat Napoleon op een avond te St. Helena zou hebben gezegd, namelijk dat: „Les Anglais sont vraiment des gens d'une trempe supérieure a la nôtre . . . Si j'avais eu une armée anglaise, j'aurais conquis le monde; j'en aurais fait le tour sans qu'elle fût démoralisée. Si j'avais été l'homme du choix des Anglais, comme je l'ai été du choix des Français en 1815, j'aurais pu perdre dix batailles de Waterloo avant d'avoir perdu une voix dans ta Législature, un soldat dans mes rangs. J'aurais fini par gagner la partie.” ¹⁾

Napoleon liet nu een brief door den Grand Maréchal aan den Prefect van Marine schrijven met het verzoek hem toe te staan een parlementair naar den Engelschen kruiser te zenden. Wanneer door dezen daarin is toegestemd, begeven zich den 10^{den} Juli de Duc de Rovigo en Las Cases naar Kapitein Maitland, den commandant van de Bellerophon, met een brief waarin Napoleon vraagt of hem iets bekend is omtrent het vrijgeleide, dat hem door de Engelsche regeering zou worden verschaft en of de Engelsche Regeering er zich tegen zou verzetten, dat hij zich naar Amerika zou begeven. Kapitein Maitland beantwoordde dit schrijven met een brief, waarin hij meedeelde, dat hij de plannen van zijn regeering niet wist, maar dat hij — waar Engeland en Frankrijk met elkaar in oorlog verkeerden — niet mocht en niet zou toestaan, dat een oorlogschip de haven van Rochefort zou verlaten en dat hij ook gedwongen was te beletten, dat ieder koopvaardijship, en zeker een met een zoo hooge persoonlijkheid als Napoleon aan boord onder welke vlag dan ook, zich van uit Rochefort naar zee zou begeven. Hij zou echter het schrijven van Napoleon onmiddellijk aan zijn Admiraal, Sir Henri Hotham, doorzenden, om nader advies daarop te vragen. En hij doet het denkbeeld aan de hand, dat Napoleon zich aan boord van de Bellerophon zou inschepen, waar hij zeker kon zijn met alle égards en eerbied, aan zijn rang verschuldigd, te zullen worden behandeld en zich met dat schip naar Engeland te laten overbrengen, waar hij eveneens overtuigd kan zijn — de edele gevoelens en de loyaliteit van het Engelsche volk kennend — met gastvrijheid te

¹⁾ Basil Jackson vermeldt dit gezegde — hem onmiddellijk (na het gesprek tusschen Napoleon en Montholon gehouden, waaruit Montholon het heeft opgeschreven) door dezen laatste meegedeeld — met precies dezelfde woorden in „Waterloo et Sainte Hélène” door Brouwet uit het Engelsch vertaald. (Uitg. Plon- Nourrit et Cie. Paris, 1912 bladz. 183).

zullen worden ontvangen. Dit voorstel echter, voegde hij er bij deed hij op eigen verantwoording en waarschuwde, dat men daarin niet eenige belofte van zijn Regeering zou zien.

Maitland nu had de orders van zijn Regeering in zijn bezit en wist precies wat deze wilde en verlangde hoe hij zou handelen. Wijn hij echter vreesde, dat hij — wanneer de Fransche bevelhebbers genoeg energie en moed hadden om te trachten door de blokkade-linie heen te breken — hen niet zou kunnen tegen houden wilde hij tijd winnen en de versterkingen afwachten, die hij aan zijn admiraal had verzocht hem te zenden. Door een onvoorzichtige uitlating van Las Cases er op de hoogte van gebracht, dat het plan bestond Napoleon aan boord van een koopvaardijship te doen ontkomen breidde hij zijn weigering, op eigen gezag, ook daarop uit.

Wijn hij na verloop van eenige dagen nog geen vrijgeleide had ontvangen en wijn het gevaar dreigender voor hem werd, besloot Napoleon den 14-den Juli zich aan boord van de Bellerophon te begeven, waar hij meende veilig te zullen zijn, omdat hij zich daar op Engelsch grondgebied bevond. Hij zond daarom nogmaals Las Cases, nu vergezeld van generaal Lallemand, naar Kapitein Maitland met de vraag of het vrijgeleide nog niet was gekomen. Tevens verzocht hij, dat Kapitein Maitland een vaartuig ter beschikking van Gourgaud wilde stellen, waarmee deze naar Engeland zou kunnen gaan om den Prins Regent een schrijven te overhandigen, dat hij had opgesteld en waarvan hij Maitland een kopie deed toekomen. Deze brief luidde: „Altesse Royale, en butte aux factions qui divisent mon pays, et à l'inimité des plus grandes puissances de l'Europe, j'ai consommé ma carrière politique. Je viens comme Thémistocle, m'asseoir sur le foyer du peuple britannique, je me mets sous la protection de ses lois, que je réclame de Votre Altesse Royale, comme celle du plus puissant, du plus constant, du plus généreux de mes ennemis.”

Het antwoord van Maitland luidde, dat hij nog niets had ontvangen, maar dat het ieder oogenblik kon komen; dat, wanneer de Keizer het wenschte, hij zich dadelijk op de Bellerophon kon inschepen, want dat hij van zijn Regeering verlof had hem aan boord te nemen en naar Engeland over te brengen, waar hij alle égards en de behandeling zou ondervinden, waarop hij meende recht te mogen hebben. Hij voegde er echter bij, dat hij er niet voor kon instaan, dat het vrijgeleide naar

Amerika zou worden gegeven en dat het misschien kon gebeuren, dat men hem alleen zou veroorloven in Engeland te blijven.

Kapitein Maitland stelde de „Slaney”, die zich intusschen bij de Bellerophon had gevoegd, ter beschikking van Gourgaud, waarmee deze naar Engeland vertrok, terwijl Las Cases aan boord van de Bellerophon bleef om alles voor de ontvangst van Napoleon in orde te maken.

Den 15-den Juli, zoodra het licht werd, begaf Napoleon zich aan boord van de „Épervier,” die hem naar de Bellerophon zou brengen. Generaal Beker wilde hem vergezellen, maar Napoleon wees hem terug: „retirez-vous, general, zeide hij, je ne veux pas qu'on puisse croire qu'un Français soit venu me livrer à mes ennemis.”

„Sur le Bellérophon, schrijft de luitenant ter zee Pelletreau, die op de Epervier dienst deed, on surveillait anxieusement la manœuvre du brick. Le voyant arrêté, le capitaine anglais, qui craignait sans doute encore que Napoléon lui échappât, fit armer des embarcations et les dirigea sur l'Epervier. A cette vue, l'émotion grandit parmi nos marins, voyant d'aussi près le moment où l'Empereur allait passer aux mains de ceux qu'ils savaient ses plus cruels ennemis et ceux de la France.

Le grand canot anglais accosta: à son bord se trouva le premier lieutenant du vaisseau, qui monta aussitôt sur le brick et vint saluer Sa Majesté. Le plus grand silence, un silence quasi-religieux, régnait sur le pont: tous sentaient qu'un acte solennel s'accomplissait, qu'ils assistaient à un des plus grands drames de l'histoire . . . Avant de quitter l'Epervier, l'empereur fit ses adieux à tous ceux qui l'entouraient, leur dit qu'il se rappellerait longtemps les heures qu'il venait de passer au milieu d'eux, et invita M. Jourdan (de commandant van de Epervier) à l'accompagner et à rester déjeuner avec lui à bord du Bellérophon. Il était dix heures. Assis dans l'embarcation anglaise et au moment où l'on débordait, pendant que les Anglais laissaient éclater leur joie et que l'équipage de l'Epervier, réuni du côté du borbord, manifestait une réelle douleur et saluait des cris de: „Vive l'Empereur,” Napoléon répondait par des signes d'adieu; puis, prenant par trois fois de l'eau dans sa main, il la répandit sur le flanc du brick comme en une bénédiction.

Les embarcations se dirigèrent vers la croisière anglaise. A bord du Bellérophon l'on était anxieux; c'est pour cela que,

dans son impatience de tenir le prisonnier dans sa main, le capitaine de vaisseau Maitland avait envoyé ses embarcations, contraire aux conventions arrêtées la veille. On avait vu l'accostage et le transbordement, en avait vu le canot s'éloigner dans la direction de la croisière. l'Empereur était-il à son bord? Maitland, de sa lunette, suivait chacun de ses mouvements, doutant encore; il passait sa lunette de l'un à l'autre. Enfin, l'on put reconnaître Napoléon au milieu de sa suite . . ."

Toen de Keizer op de Bellerophon aankwam — waar hij zonder eenig eerbewijs, aan iemand van zijn hoogen rang verschuldigd, werd ontvangen, Kapitein Maitland voerde het vroege morgenuur als verontschuldiging voor dit verzuim aan — en Las Cases dezen aan hem voorstelde, zeide hij: „Je viens à votre bord me mettre sous la protection des lois d'Angleterre."

Napoleon was in de hinderlaag gevallen, die de Engelsche regeering hem had gelegd. Engeland had hem in handen!

De vraag doet zich voor, of Kapitein Maitland in zijn optreden tegenover Napoleon, toen hij hem zijn plan aan de hand deed en hem voorstelde om aan boord van de Bellerophon te komen, te goeder trouw was. Wist hij toen reeds, dat de Engelsche regeering alle moeite deed om Napoleon in handen te krijgen? Was hem, tot een zekere hoogte, de rol voorgeschreven, die hij tegenover Napoleon moest spelen? Het is niet moeilijk deze vragen met zekerheid te beantwoorden: Kapitein Maitland was wel degelijk ingewijd in de plannen der Engelsche regeering. De kleine, diplomatieke oneerlijkheden, die er in de gesprekken tusschen Maitland en Las Cases hebben plaats gehad, kan men als gewettigde kriegslisten beschouwen. Dat Las Cases verzwegen uitstekend Engelsch te verstaan en daardoor op de hoogte kwam van wat men rondom hem op de Bellerophon besprak, is evenmin te veroordeelen als het zwijgen van Maitland, dat hij — uit berichten, hem van verschillende zijden door royalisten verschaft — nauwkeurig alles, wat er te Rochefort geschiedde, wist. Dit zijn kriegslisten, geoorloofd, wijl Frankrijk en Engeland met elkaar op voet van oorlog verkeerden. Zelfs zou men kunnen aannemen, dat Maitland — ofschoon hij ingelicht was omtrent de plannen van zijn regeering, namelijk, het kostte wat het wilde, Napoleon te pakken te krijgen — zelf een eerlijk en betrouwbaar man en daarom gelovend in haar loyale en eerlijke gevoelens, niet kon vermoeden, dat zijn

regeering, al had zij er ook alle belang bij Napoleon in handen te hebben, zóó zou handelen als zij gedaan heeft. Doch een niet tegen te spreken oneerlijkheid is het van Maitland geweest, het te doen voorkomen alsof Napoleon, eenmaal aan boord van de Bellerophon, daar geheel veilig zou zijn en de Bellerophon als een schuilplaats aan te raden, alsof er van dien kant absoluut geen gevaar dreigde. Men kan als verontschuldiging aanvoeren, dat het voor Maitland — die in alle geval tegenover een vijand van zijn land stond, — een niet te versmaden meevaller was, zóó, zonder slag of stoot: zóó, zonder bloed te vergieten of er een van zijn manschappen of schepen aan te wagen, zijn regeering een grooten dienst kon bewijzen, die tevens hem zelf, later in zijn militaire loopbaan ten goede zou kunnen komen en dat het een meer dan menschelijke eisch zou zijn, te verlangen, dat hij van zulk een schoone gelegenheid geen gebruik zou maken . . . zijn optreden is en blijft een oneerlijkheid! Dat hij — even als de Engelsche regeering — nauwkeurig bekend was met alles wat er te Rochefort rondom Napoleon geschiedde, is zeker. Een aantekening, door Duplais-Destouches in 1893 in een plaatselijk blad openbaar gemaakt, vermeldt, dat zich in het archief van La Rochelle een brief bevindt, door een zekere heer Goupil op den 19den April 1828 geschreven, waarin deze een belooning vraagt „pour avoir empêché Bonaparte de s'échapper de l'île d' Aix et de passer aux Etats-Unis!” En Las Cases schrijft in zijn Memorial, dat op de overtocht naar St. Helena, aan boord van de Northumberland, admiraal Cockburn zijn bibliotheek ter beschikking van Napoleon en diens gevolg had gesteld. Op een dag, terwijl een van hen iets in een Encyclopædie opzocht, vond hij een brief, uit la Rochelle aan den bevelhebber van de kruisers gezonden, waarin alles, woord voor woord, werd meegedeeld omtrent de plannen die geopperd waren over een mogelijke ontsnapping aan boord van een Deensch schip, met vermelding van het uur waarop het anker zou worden gelicht enz. enz. Nadat allen dien brief hadden gelezen, werd hij weer zorgvuldig in de Encyclopædie opgeborgen. Ofschoon dit schrijven weinig nieuws voor hen was — iedereen toch wist, dat er vele en verschillende verbindingen tusschen de royalisten en de Engelsche kruisers werden onderhouden — was het toch wel merkwaardig zulk een tastbaar en onweerlegbaar bewijs daarvoor te vinden. Waarschijnlijk was deze brief door een onoplettendheid van Kapitein Maitland

onder de papieren en bescheiden, die over Napolion en diens gevolg handelden en die hij aan admiraal Cockburn had overhandigd, geraakt en was hij op die manier aan boord van de Northumberland gekomen. Het was deze brief, die Kapitein Maitland zoo had doen schrikken en beangst doen zijn voor een ontsnapping van Napoleon, dat hij tot het volgende incident aanleiding gaf. Toen Las Cases namelijk aan boord van de Bellerophon bezig was alles voor de komst van Napoleon in gereedheid te brengen, had Maitland hem met zijn zoon alleen in zijn kamer achter gelaten, en was even weg gegaan om eenige bevelen te geven. Plotseling komt hij in angstige haast weer binnen en roept met een verschrikt gelaat en een bevende stem, dat hij zich bedrogen had en bedrogen was. Immers, terwijl hij zich van een vaartuig ontdeed om Gourgaud naar Engeland over te brengen en terwijl hij bezig was met hem, Las Cases, te onderhandelen, vernam hij op eens, dat Napoleon ontsnapt was, waardoor hij in een aller-ellendigste positie tegenover zijn regeering kwam te staan. Las Cases echter stelde hem gerust door hem te zeggen, dat hij — een paar uur later dan die ontsnapping zou hebben plaats gehad — Napoleon nog had gesproken!"

Kapitein Maitland heeft later beweerd, dat hij ter goeder trouw is geweest, maar het is wel merkwaardig, dat — waar zijn verhaal van de inscheping van Napoleon op de Bellerophon geheel overeen komt met wat Las Cases daarvan in zijn *Mémorial* mededeelt — hij alleen op dat punt een andere lezing heeft. „Vier jaar, nadat het *Mémorial* voor het eerst het licht heeft gezien, en tien jaar na de gebeurtenis zelf, schrijft Las Cases, in een noot bij een latere uitgave, heeft Kapitein Maitland een verhaal uitgegeven van de inscheping en het verblijf van Napoleon aan boord van zijn schip. Terwijl hij op alle punten met wat in het *Mémorial* staat overeenkomt, is het wel merkwaardig, dat hij op dat ééne punt, namelijk de goede trouw waarmee hij tegenover ons zou gehandeld hebben, van wie men zich met alle geweld meester wilde maken, verschilt." Niet slechts Las Cases echter, maar ook andere — waaronder de latere minister van Justitie en garde des sceaux M. Barthe — hebben bewezen, dat de handelwijze van kapitein Maitland toen ter tijd, den toets van een eerlijke critiek niet kan doorstaan. Trouwens het gezegde tot Las Cases over de ontsnapping van Napoleon, is al een moeilijk te weerleggen bewijs. Een versterking van dit bewijs vindt men in de bladzijden van het *Mémorial*, waar Las

Cases het verhaal van kapitein Maitland, in een later bijgevoegde noot, aan een scherpe en nauwkeurige critiek onderwerpt en waarin hij duidelijk laat uitkomen en aan het licht brengt, dat deze wel degelijk zijn hand in het complot heeft gehad.

Was het, wijl men niet nauwkeurig wist, welke plannen de Engelsche regeering omtrent de houding had, die zij tegenover Napoleon zou innemen; deed men het om te voorkomen, dat Napoleon eenigen argwaan zou gaan koesteren of eenig vermoeden zou kunnen krijgen van wat hem te wachten stond; of was het een verfijnde wreedheid, opdat hij te erger zijn val zou voelen, wanneer hij plotseling zou vernemen, dat hij niet meer als Keizer werd beschouwd, waardoor men hem — zoowel gedurende zijn verblijf aan boord van de *Bellerophon*, als den volgenden dag aan boord bij admiraal Hotham — die intusschen met zijn admiraalschip de „*Superb*” voor Rochefort was aangekomen — en nog eenigen tijd daarna, als Keizer bleef behandelen? Immers, zoowel aan boord van de *Bellerophon* als aan boord van de *Superb* bleef hij de Keizer.

Eerst door kapitein Maitland en daarna door generaal Bertrand uitgenoodigd om aan boord van de *Bellerophon* te blijven dineeren, wordt admiraal Hotham door Napoleon als gastheer ontvangen: hij betaalt de onkosten; het zijn zijn lakeien, die bedienen. Hij neemt de eerste plaats in, wijl hij zich nog steeds als keizer beschouwt en door de anderen nog steeds als Keizer wordt behandeld. Wanneer hij zich den volgenden dag, den 16den Juli, aan boord van de „*Superb*” begeeft, door admiraal Hotham uitgenoodigd om te komen dejeuneren, wordt hij met de eerbewijzen ontvangen, die alleen aan de hoogstgeplaatsten worden bewezen: niet alleen aan boord van de *Superb* is de geheele équipage in het tuig opgesteld, maar ook op alle andere oorlogschepen, die voor de haven van Rochefort voor anker lagen, paradeert — naar bevel van den admiraal — de manschap en overal zijn de soldaten onder de wapens. Alleen de kanonschoten ontbreken!

Des middags om een uur is Napoleon met zijn gevolg aan boord van de *Bellerophon* terug en men gaat onmiddellijk onder zeil naar Torbey, vergezeld van de „*Myrmidon*”, waarop zich die personen uit Napoleons gevolg bevonden, voor wie men geen plaats op de *Bellerophon* had kunnen maken. Zoo was Napoleon overtuigd òf naar Amerika te zullen gaan òf in Engeland te kunnen blijven, dat hij zich, gedurende de overtocht,

voortdurend en waar het maar even kon, op de hoogte stelde van de zeden en gebruiken, van de wetten van Engeland, opdat hij zich daarnaar zou gedragen en voegen, „wyl hij hoogstwaarschijnlijk zijn dagen te midden der Engelsche natie zou eindigen.” De overtocht duurde nog al vrij lang en men kwam eerst den 24sten te Torbay, van waar kapitein Maitland onmiddellijk bericht van zijn aankomst aan zijn opper-admiraal Lord Keith zond, die te Plymouth verblijf hield, en verdere instructie van dezen vroeg. Al dadelijk echter vond hij een bevel, niemand aan boord toe te laten, die niet voorzien zou zijn van een verlof, door Lord Keith zelf of door een der leden van de admiraliteit ondertekend.

Intusschen komt Gourgaud aan boord terug. Het verslag, dat hij van zijn tocht met de „Slaney” geeft, is niet zeer geruststellend. Niet alleen heeft men hem geweigerd naar Londen te mogen gaan, maar men heeft hem zelfs niet toegestaan zich aan land te begeven. De „Slaney” moest dadelijk weer onder zeil naar Torbay en daar verdere bevelen afwachten. Den brief aan den Prins-Regent had Gourgaud niet kunnen overhandigen. Inmiddels ontvangt kapitein Maitland het bevel onmiddellijk naar Plymouth te vertrekken, waar het fregat de „Lifley” aan bakboord van de Bellerophon het anker laat vallen; 's nachts doet een ander fregat de „Eurotas” hetzelfde aan stuurboord.

De Engelsche regeering begon zich ongerust te maken! Niet zoodra toch was het aan wal bekend geworden, dat Napoleon zich aan boord van de Bellerophon bevond, of van alle kanten, zoowel aan land als op zee, begonnen zich menschen te verzamelen, nieuwsgierig om hem te zien te krijgen; de haven was, om zoo te zeggen, bedekt met allerlei soort vaartuigen, beladen met een opgewonden menigte, die duidelijk van haar sympathie en bewondering voor Napoleon blijken gaf. Dit ging niet alleen zoo de volgende dagen voort, maar de belangstellenden vermeerderden steeds, zoodanig zelfs dat men zich niet onthield om s'avonds en s'nachts — uit vrees, dat de vaartuigen te dicht bij de Bellerophon zouden komen — op hen te schieten. Hoewel de Engelsche dagbladen voortdurend trachten stemming tegen Napoleon te maken, voelde de regeering zeer goed, dat er zoowel in Londen als in geheel Engeland een beweging ten gunste van Napoleon aan het opkomen was, die haar in een moeilijken en gevaarlijken toestand kon brengen (vooral met het oog op een mogelijke botsing tegen de wetten

die in Engeland van kracht waren,) wanneer men Napoleon gevangen hield en er van de grooter groeiende sympathie en bewondering der bevolking zou worden gebruik gemaakt om die wetten te doen uitvoeren. Het was dus zaak het nog steeds niet — al was hij het ook inderdaad — te doen voorkomen en hem te behandelen alsof hij gevangen was en toch tevens te beletten, dat men gelegenheid kreeg zich op de Wet te beroepen, waardoor het onmogelijk zou worden hem later openlijk gevangen te nemen. Daarom werd onmiddellijk het bevel uitgevaardigd niemand te veroorloven zich aan wal te begeven en ook niemand aan boord toe te laten. Daardoor toch werd het ondoenlijk een wettelijke kennisgeving, uit de Habeas Corpus Act. waarop het in dezen aankwam, volgens alle regelen en in de vorm door een rechtsgeleerde opgemaakt, waarin vermeld werd, en was vastgesteld, dat Napoleon — wijl hij zich op Engelschen bodem bevond — dezelfde rechten had als ieder Engelsch onderdaan en dus niet zonder andere en verdere gegevens, waarop men zich kan beroepen en waarop men zou kunnen steunen, mocht worden gevangen gehouden, aan hem onder wier bewaring hij op dit tijdstip was, — en dit was vooral noodzakelijk — te overhandigen.

Intusschen begon het gerucht zich te verspreiden, dat men Napoleon of in den Tower te Londen wilde gevangen zetten, of hem naar St.-Helena overbrengen, waarvan al sprake was geweest indertijd toen hij op Elba was. Tevergeefs trachtte Napoleon Lord Keith te spreken te krijgen — die zich achter de verontschuldiging verschool, dat hij nog geen instructies van het ministerie had ontvangen — om hem te vragen, welke plannen men omtrent hem koesterde. Den 27sten Juli komt het bevel, dat alle personen uit het gevolg van Napoleon beneden den rang van generaal van de Bellerophon moesten worden verwijderd en op de „Lifley” en de „Mirmidon” zouden worden overgebracht en dat — waar hij tot dusver als Keizer was behandeld en toegesproken — dit van dezen dag zou moeten ophouden en dat hij in het vervolg den titel van generaal zou dragen en als generaal moest worden beschouwd. Eindelijk, den 29sten Juli, komt Lord Keith aan boord, vergezeld van den onder-staats-secretaris Banbury, om Napoleon den inhoud van een ministrieel schrijven, door Lord Keith ontvangen, mee te deelen, waarin vermeld stond, dat de Engelsche regeering besloten had hem St.-Helena als verblijfplaats aan te wijzen:

„Waar het voor generaal Bonaparte van belang kon zijn,

zonder langer uitstel, te weten, welke plannen de Engelsche regeering ten zijnen opzichte koestert, verzoekt zij Uw Edelheid hem het volgende te willen mededeelen:

Het zou weinig met de plichten stroken, die wij tegenover ons land en tegenover de verbondenen van Zijne Majesteit hebben, wanneer wij generaal Bonaparte de middelen of de gelegenheid zouden laten, om opnieuw den vrede van Europa te verstoren; om die redenen is het bepaald noodzakelijk, dat hij in zijn persoonlijke vrijheid zoodanig wordt beperkt, als dit eerste belangrijke punt het eischt.

Het eiland St. Helena is voor zijn toekomstige verblijfplaats gekozen: het klimaat is er gezond en de ligging veroorlooft, dat men hem er met veel meer toegevendheid dan elders kan behandelen, met het oog op de noodzakelijke voorzorgsmaatregelen, die er moeten genomen worden om zich van zijn persoon te verzekeren.

Het is generaal Bonaparte veroorloofd, uit de personen, die hem naar Engeland hebben vergezeld, drie officieren — de generaals Savary en Lallemand uitgezonderd — te kiezen, die, met zijn heelmeeester, verlof hebben hem naar St. Helena te vergezellen, doch die het eiland niet zonder verlof van de Engelsche regeering zullen mogen verlaten.

Vice admiraal Sir George Cockburn, die tot gouverneur van Kaap de Goede Hoop en van de omliggende wateren is benoemd zal generaal Bonaparte en zijn gevolg naar St. Helena begeleiden en zal de nauwkeurige bevelen ontvangen, aangaande de uitvoering van dezen dienst.

Waarschijnlijk zal Sir George Cockburn binnen weinige dagen gereed zijn om te kunnen vertrekken, redenen waarom het wenschelijk is, dat generaal Bonaparte zonder uitstel zijn keuze zal doen uit de personen, die hem zullen vergezellen."

Zonder iets tegenover Lord Keith en Banbury te laten blijken van de gevoelens, die er in hem omgingen, onderging de Keizer den schok! Maar in het volgend, krachtig protesteerend schrijven kwam hij tegen de willekeur van de Engelsche regeering op en verzocht Kapitein Maitland — wijl men geweigerd had Las Cases aan wal te laten gaan — dien brief aan Lord Keith te laten brengen, opdat deze hem den Prins-Regent zou doen ter hand stellen. Wat tot aan Lord Keith geschiedde! Of de brief ooit in handen van den Prins-Regent is gekomen, wordt niet vermeld! In dit Protest zeide de Keizer:

„Je proteste solennellement ici, à la face du ciel et des hommes, contre la violence qui m'est faite, contre la violation de mes droits les plus sacrés, en disposant, par la force, de ma personne et de ma liberté. Je suis venu librement à bord du Bellérophon; je ne suis pas le prisonnier, je suis l'hôte de l'Angleterre. J'y suis venu à l'instigation même du capitaine, qui a dit avoir des ordres du gouvernement de me recevoir, et de me conduire en Angleterre avec ma suite, si cela m'était agréable. Je me suis présenté de bonne foi pour venir me mettre sous la protection des lois d'Angleterre. Aussitôt assis à bord du Bellérophon, je fus sur le foyer du peuple britannique. Si le gouvernement, en donnant des ordres au capitaine du Bellérophon de me recevoir ainsi que ma suite, n'a voulu que tendre une embûche, il a forfait à l'honneur et flétri son pavillon. Si cet acte se consommait, ce serait en vain que les Anglais voudraient parler désormais de leur loyauté, de leurs lois et de leur liberté; la foi britannique se trouvera perdue dans l'hospitalité du Bellérophon. J'en appelle à l'histoire: elle dira qu'un ennemi, qui fit vingt ans la guerre au peuple anglais, vint librement, dans son infortune, chercher un asile sous ses lois: quelle plus éclatante preuve pouvait-il donner de son estime et de sa confiance? Mais comment répondit-on en Angleterre à une telle magnanimité? On feignit de tendre une main hospitalière à cet ennemi, et quand il se fut livré de bonne foi, on l'immola.”

Niemand heeft op dezen brief geantwoord! Het eenige antwoord, dat er op kwam, was het bevel, dat de Bellerophon, vergezeld van een paar oorlogsschepen, zou blijven kruisen, totdat de Northumberland, die Napoleon naar St.-Helena zou overbrengen — de Bellerophon was voor zulk een lange reis niet geschikt — genoegzaam uitgerust en van proviand voorzien zou zijn, om die reis te kunnen ondernemen en dat de Bellerophon geen enkele haven zou aandoen, doch in zee de reizigers zou overbrengen. Immers, al was het aantal menschen, dat kwam om Napoleon te zien, verminderd sinds de sloepen der oorlogsschepen een schuit in den grond hadden geboord, waardoor iemand verdronken was, toch was de toeloop in de haven nog zóó groot, dat de regeering op alles bedacht en voorbereid wilde zijn. Het was de kwestie, nog enkele dagen te rekken, totdat de Engelsche regeering met de andere mogendheden het verdrag zou hebben afgesloten, waardoor zij gedekt zou zijn, wanneer zij Napoleon zoogenaamd onder haar hoede, of liever gevangen nam!

Den 2den Augustus waren eindelijk tusschen Groot-Brittanje en Oostenrijk, tusschen Groot-Brittanje en Rusland, tusschen Groot-Brittanje en Pruissen de volgende gelijke en gelijkkluidende overeenkomsten gewisseld:

„In naam van de zeer heilige en onverdeelbare Drieëenheid.

Waar Napoleon zich in de macht bevindt van de vereenigde Mogendheden, zijn Hunne Majesteiten, ingevolge het verdrag van den 25sten Maart 1815, overeengekomen omtrent de meest geschikte maatregelen, waardoor elke onderneming tegen de rust van Europa zijnerzijds kan onmogelijk worden gemaakt.

1. Napoleon Bonaparte wordt door de Mogendheden, die het verdrag van den 25sten Maart jongstleden hebben onderteekend, als hun gevangene beschouwd.

2. Het Engelsche gouvernement is met zijn bewaking belast. De keuze der plaats en die der maatregelen, welke het best het doel van het onderhavig beding kunnen verzekeren, worden aan zijn Britsche Majesteit overgelaten.

3. De Keizerlijke Hoven van Oostenrijk en van Rusland, alsmede het koninklijke Hof van Pruissen, zullen gemachtigden benoemen, die zich naar de plaats zullen begeven en aldaar verblijf houden welke de regeering van Zijn Engelsche Majesteit tot verblijf van Napoleon Bonaparte zal hebben aangewezen, en die, zonder dat zij met de bewaking van zijn persoon zullen zijn belast, zich van zijn aanwezigheid zullen moeten verzekeren.

4. Zijn Zeer Christelijke Majesteit zal worden uitgenoodigd, in naam van de vier hierboven vermelde Hoven, eveneens een gemachtigde te zenden naar de plaats waar Napoleon Bonaparte wordt gevangen gehouden.

5. Zijn Majesteit van het Vereenigde Koninkrijk van Groot-Brittanje en Ierland verbindt zich om de verplichtingen te vervullen, die voor Haar uit de voorliggende overeenkomst voortvloeien.”

Den 6^{den} Augustus kwam Lord Keith, vergezeld van vice-admiraal Cockburn, aan boord van de Bellerophon om Napoleon een uittreksel ter hand te stellen der instructies, door Lord Keith aan Kapitein Maitland en door het Engelsche gouvernement aan Sir Cockburn gegeven en waaraan zoowel Napoleon als zijn gevolg zich hadden te houden:

„Bevel van Lord Keith aan Kapitein Maitland van de Bel-lérophon:

Alle wapenen, welke dan ook, zullen den Franschen van alle graden, die aan boord zijn van het schip, waarover hij bevel voert, worden afgenomen; zij zullen nauwkeurig worden verzameld en onder uw bewaring blijven, zoolang deze aan boord van de Bellerophon zullen vertoeven; daarna zullen zij onder bewaring worden gesteld op het schip, waarop zij zullen worden overgebracht."

Instructie der ministers aan admiraal Cockburn:

Wanneer generaal Bonaparte van de Bellerophon op de Northumberland wordt overgebracht, zal het voor admiraal Cockburn het geschikte tijdstip zijn om een onderzoek in te stellen naar de voorwerpen, die de generaal met zich voert.

De admiraal zal hem de voorwerpen als meubelen, boeken, wijnen die de generaal meebrengt, laten.

Onder het artikel „meubelen", wordt het zilverwerk begrepen; ten minste, wanneer het niet in zóó groote hoeveelheid is, dat men het minder voor huishoudelijk gebruik kan beschouwen, dan wel geschikt om in geld te worden omgezet.

Hij moet zijn geld, zijn diamanten, en alle verhandelbare papieren afgeven, van welken aard dan ook.

De gouverneur moet hem uitleggen, dat het Engelsche gouvernement volstrekt niet van plan is zijn eigendom verbeurd te verklaren, doch alleen er het beheer van op zich te nemen, om te verhinderen, dat hij er een middel van maakt om te ontsnappen.

Het onderzoek moet geschieden in tegenwoordigheid van eenige personen, door generaal Bonaparte aan te wijzen, terwijl een lijst der voorwerpen, onderteekend door deze personen, zoowel als door den vice-admiraal zal worden opgemaakt of door ieder ander, door hem aangewezen, om bij deze inventarisatie tegenwoordig te zijn. De interessen of de hoofdsom, al naar gelang van de grootte daarvan, zullen voor zijn behoeften worden aangewend en de beschikking er over zal voornamelijk aan zijn keus worden overgelaten.

Wat dit betreft, zal hij nu en dan zijn verlangens kenbaar maken, eerst aan den admiraal en vervolgens aan den gouverneur, wanneer deze zal zijn gekomen, en, wanneer er geen redenen bestaan om er zich tegen te verzetten, zullen deze de noodige bevelen geven en zullen zij de uitgaven betalen, met wissels getrokken op de schatkist van zijne majesteit.

In geval van overlijden, zal de beschikking over de goederen

van den generaal volgens zijn testament plaats hebben, waarvan de inhoud — daarvan kan hij verzekerd zijn — nauwkeurig zal worden in acht genomen. Waar het echter zou kunnen geschieden, dat een gedeelte van zijn eigendom beweerd zou worden als te behooren aan de personen uit zijn gevolg, zullen deze aan dezelfde maatregelen onderworpen zijn.

De admiraal zal niemand uit het gevolg van generaal Bonaparte aan boord, met bestemming voor St. Helena nemen, dan met volle toestemming van dezen persoon en nadat dezen zal zijn meegedeeld, dat hij onderworpen zal zijn aan dezelfde reglementen, die men geschikt zal oordeelen, om zich van den persoon van den generaal te verzekeren. Men doe den generaal weten, dat hij, indien hij pogingen in het werk zou stellen om te ontsnappen, er zich aan bloot stelt gevangen te worden gezet, evenals iedereen van het gevolg, die ontdekt zou worden zijn ontsnapping in de hand te werken.

Alle brieven, die hem gezonden worden, evenals die aan zijn gevolg, zullen eerst aan den admiraal of aan den gouverneur worden overhandigd, die ze — voor hij ze aan de geadresseerden ter hand stelt — moet lezen; hetzelfde zal het geval zijn met de brieven, die door den generaal of door hen van zijn gevolg geschreven worden.

Den generaal moet worden bericht, dat de gouverneur of de admiraal het bevel hebben ontvangen, dat zij alle wenschen of voorstellen, die hij zal doen, aan de regeering van Zijn Majesteit moeten richten: niets daaromtrent is aan hun oordeel overgelaten; het schrijven echter, waarin deze voorstellen zouden worden gedaan, moet ongesloten blijven, opdat zij er de opmerkingen bij kunnen voegen, die zij noodig zullen oordeelen."

Las Cases bewerkte, in een gesprek, dat hij met Lord Keith hield, — tot wien hij door Napoleon was afgevaardigd om te protesteeren tegen de willekeur, dat men hem van de Bellerophon naar de Northumberland overbracht — dat deze Napoleon veroorloofde zijn degen te behouden en dat hij dien niet behoefde af te geven.

De Northumberland kwam in zicht. Het geheele eskader, met de Bellerophon aan het hoofd, laat westelijk van Berryhead, een stille plek, waar men geen last van nieuwsgierigen heeft of de kans loopt door een rechtsgeleerde te worden vervolgd, het anker vallen en men begint dadelijk alles van de Bellerophon naar de Northumberland over te brengen. Kort voor

het verlaten van de Bellerophon, worden de bezittingen van Napoleon door een douane-beambte en door sir Cockburn zelf nagekeken. Allen uit Napoleons gevolg, die door Cockburn waren aangezocht, daarbij tegenwoordig te zijn, hadden geweigerd zich daartoe te leenen! Van de vierduizend Napoleons, die de Keizer in zijn bezit had, worden hem vijftienhonderd gelaten, om zijn bedienden te betalen. Twee dagen tevoren had hij — op een avond, dat hij met Las Cases aan het dek heen en weer liep — de gelegenheid gevonden, dezen de collier van Hortense (die een waarde van minstens 200.000 francs vertegenwoordigde) zonder hun gesprek af te breken, ter bewaring te overhandigen.

Sereen, rustig, kalm verlaat de Keizer, na een dankend afscheid aan alle Engelschen, met wie hij gedurende zijn verblijf aan boord in aanraking was geweest, de Bellerophon. Men veroorlooft de personen uit zijn gevolg, die niet met hem mee naar St. Helena zullen gaan, afscheid van hem te nemen. Er zijn er maar o, zoo weinig, die hem tot hier hebben vergezeld en het is maar beter de redenen niet te doorgronden, waarom de meeste van hen het wèl hebben gedaan. Toch was het afscheid zoodanig, dat Las Cases niet kon nalaten tot Lord Keith op te merken: „Vous observerez, Milord, qu'ici ceux qui pleurent sont ceux qui restent!” Van de vijftien personen, die een hooge rang bekleeden, heeft de Engelsche regeering er eerst drie en later vijf verlof gegeven, den Keizer naar St. Helena te vergezellen.

Napoleon liet zijn keus vallen op den grand maréchal Bertrand, op den chambellan Las Cases (die ook zelf verzocht had te mogen meegaan), op generaal baron Gourgaud en op generaal comte de Montholon. Las Cases bleef bij hem als zijn secretaris. Diens zoon was de vijfde. Het was hem toegestaan zijn vader, als hulp, naar St. Helena te mogen volgen.

William Warden, surgeon on board the Northumberland, schrijft in een serie brieven, die in het Fransch vertaald onder den titel „Lettres écrites à bord du vaisseau de Sa Majesté la Northumberland et à Sainte-Hélène” zijn verschenen — brieven, die men om verschillende redenen met eenig wantrouwen moet lezen — het volgende over de komst van den Keizer aan boord van de Northumberland: „... De onze heures à midi, tout se trouva prêt pour recevoir Napoléon à bord. Lord Keith, par égard, je pense, pour la situation et la disposition d'esprit où il devait être, refusa le cérémonial qui appartenait à son rang, et

ne voulut permettre d'autres honneurs que ceux qu'on allait rendre à l'ex-Empereur comme général, ce titre mettant tout ce qui est militaire au même niveau de gouvernement à gouvernement. Les gardes de la marine anglaise attendaient en bataille sur la poupe avec ordre de présenter les armes, et aux tambours de faire trois roulements, salut d'usage pour tout officier général dans le service britannique. Ma chaloupe joignit le Northumberland peu de minutes après avoir quitté le Bellérophon. Notre tillac était couvert d'officiers et même d'une foule d'individus de toute classe, que la curiosité avait amenés. La chaloupe portait — outre l'objet de l'attention générale — lord Keith et sir George Cockburn, le maréchal Bertrand qui avait partagé toutes les chances de fortune de l'Empereur son maître, et les généraux Montholon et Gourgaud, qui avaient été ses aides de camp et en conservaient le titre.

A l'approche de la chaloupe, on distingua sur le champ la figure de Napoléon, que tout le monde reconnaissait pour l'avoir vue, toujours très ressemblante, étalée aux vitrines des marchands d'estampes. A l'arrivée, il régna un silence universel, et à la poupe, où étaient en bataille les gardes-marine, et sur le tillac, où étaient les officiers. Tous les spectateurs avaient une contenance grave mais étonnée, ce qui, dans mon opinion et dans celle de bien d'autres, n'ajoutait pas peu à ce que cet événement avait d'importance.

Le comte Bertrand monta à bord le premier, il s'éloigna de quelques pas pour faire place à celui qu'il ne cessa de regarder comme son maître, et à qui il rendait toujours les hommages respectueux qu'il lui croyait dus. Tout l'équipage était dans une attention extraordinaire; personne ne respirait. Lord Keith sortit le dernier de la chaloupe, et je ne puis mieux faire, pour vous donner une idée juste de l'attention exclusive qui se concentrait sur la figure et sur la personne de Napoléon, que de vous assurer que personne de nous ne regardait le moins du monde Lord Keith, quelque haute que fut sa dignité dans l'armée navale, tout amiral qu'il était de la flotte du Canal, en grande tenue, et revêtu de tous ses ordres. On ne voyait que Napoléon.

Bonaparte monta lentement à bord, et, quand il eut pris pied sur le tillac, il salua en ôtant son chapeau: les gardes de la marine lui présentèrent les armes, et le tambour battit. Les officiers du Northumberland se tenaient en avant, la tête nue;

il s'approcha d'eux et les salua avec la plus grande politesse. Il s'adressa ensuite à sir George Cockburn, et, sur le champ, voyant qu'il ne parlait pas français, s'adressa successivement à plusieurs autres, jusqu'à ce qu'il fût arrivé à un officier d'artillerie qui répondit dans cette langue"

Zoolang hij op de Bellerophon is, wordt Napoleon nog als Keizer behandeld. Bij het weggaan van dek, bewijst men hem nog voor het laatst alle eer, aan zijn rang verschuldigd! Wel worden, wanneer hij aan boord van de Northumberland verschijnt, eer-bewijzen ten toon gesteld, maar het is niet meer voor den Keizer. Hier is het op eens uit met zijn rang. Hij is geen Keizer meer, hij is de „général." Wijl de Engelsche regeering er haar misnoegen over heeft te kennen gegeven, dat men hem aan boord van de Bellerophon met de eer-bewijzen aan zijn rang verschuldigd, had behandeld, doet men moeite om hem duidelijk te toonen, dat het in het vervolg hiermee gedaan zal zijn. De officieren houden ostentief hun hoofd-deksel op, wanneer zij met hem spreken en geven hem geen anderen titel dan dien van „général." Veel hinderde het Napoleon niet:

„Qu'ils m'appellent comme ils voudront, ils ne m'empêcheront pas d'être moi", zeide hij tot Las Cases, die er zich kwaad over maakte. Cockburn wijst hem een gewone hut aan tot verblijf, dwingt hem zich te schikken naar zijn etikette, aan tafel — en vooral daar — al heeft de Keizer ook overal de eereplaats en behandelt hem volgens de zee-etikette: aan hem ondergeschikt. Op zee is de admiraal en de commandant van het schip de eerste!

Dien zelfden dag nog, den 7^{den} Augustus, des namiddags om twee uur, lichtte de Northumberland het anker en zette, gevolgd en vergezeld van het overige eskader, koers naar St-Helena.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Al op de Northumberland begonnen, onder de hooger geplaatsten van Napoleons gevolg, de oneenigheden, die hem, later, op St. Helena, het leven zoozeer zouden verbitteren. Te verwonderen nu, is dit niet!

Behalve toch, dat een dieper-prikkelende oneenigheid reeds zal ontstaan, wanneer menschen — die onder normale omstandigheden gewoon zijn om met elkaar om te gaan — gedwongen worden om een langen tijd in een kleine omgeving samen te leven, kan een grooter en grooter hatende verbittering niet uitblijven, wanneer personen, die elkaar ternauwernood kennen, wier naturen en karakters zóóver uiteenloopen, wier beweegredenen, waarom zij bij en met elkaar blijven, zóó verschillend zijn als bij de hooger geplaatsten van Napoleons omgeving, onder zulke omstandigheden verkeerden.

Het meerendeel van hen, die hem op de Bellerophon waren gevolgd, kende Napoleon niet. De meeste trouwens waren niet van plan, verder met hem mee te gaan! Zoolang zij in de meening verkeerden, dat hij zich in Engeland of in Amerika zou vestigen, was het hun voornemen — wijl het met hun voordeel overeenkwam — bij hem te blijven. Niet zoodra echter begonnen de geruchten te loopen, dat hij naar St. Helena zou worden verbannen, of zij begonnen zich terug te trekken en vonden het beter om in Europa te blijven.

Zelfs Savary, die een oude bekende van hem was en dien hij gaarne bij zich zou hebben gehouden, wijl hij hem in zijn eenzaamheid van onwaardeerbaar nut zou zijn geweest en had kunnen zijn, deed, achter zijn rug, alle moeite om in Frankrijk terug te keeren, wanneer hij er van verzekerd zou kunnen zijn, niet aan de Bourbons te worden overgeleverd, wegens hoogverraad terecht te staan en ter dood te worden veroordeeld. Alleen in het geval, dat hij geen kans zag aan dit gevaar te

ontkomen, was hij van plan om met Napoleon naar St. Helena te gaan. Maar noch aan hem, noch aan Lallemant, (dien Napoleon eveneens goed kende en die trouw en eerlijk, vol liefde en toewijding, gehoor wilde geven aan het verzoek van zijn keizer om bij hem te blijven) stond de Engelsche regeering toe, zich uit Europa te verwijderen, wijl zijn uitlevering, evenals die van Savary, door de Fransche regeering was verzocht. Ook Planat, de vroegere aide de camp van generaal Drouot, dien Napoleon wel niet zoo goed als Savary en Lallemant kende, maar van wien hij toch genoeg wist om zijn goede eigenschappen op zeer hoogen prijs te stellen, Planat, die zich had aangeboden om bij hem te blijven en dien hij gaarne bij zich zou hebben gehouden, die tot aan het einde voortdurend beproefde verlof te krijgen om naar St. Helena te mogen gaan, werd door de Engelsche regeering van de lijst geschrapt. De overige waren voor het meerendeel Napoleon onverschillig, zij waren hem onbekend en hij wist niets van hen af!

Van de vijf, die verlof hadden hem in zijn ballingschap te volgen (Napoleon kende de Montholon het minst; Gourgaud kende hij beter, maar wist daardoor tevens diens lastig humeur en diens eigenaardig moeilijk en jaloersch karakter), waren er maar twee, Las Cases en Bertrand — de eerste op eigen verzoek, terwijl hij Napoleon bijna absoluut onbekend was; de tweede op verzoek en op aanraden van den Keizer zelf — die niet om bijredenen, doch uitsluitend door liefde en toewijding gedreven, waarbij in Bertrand nog diens plichtbesef drong, met hem mee zijn gegaan. Het was dus, om zoo te zeggen, een greep in het duister, dat Napoleon hèn uitzocht om voortdurend rondom en met hem te zijn? Wél was de taak, waartoe hij ze riep en die zij op zich namen zwaar en moeilijk te vervullen. Behalve toch op Elba — en ook daar nog waren zijn dagen gevuld met audienties, die hij verleende, of met bezoeken die hij ontving — had hij nooit de worsteling gekend zijn uren te moeten doorkomen of naar een middel te moeten zoeken om zijn tijd door te brengen. Zijn bestaan vloog om in de volheid der jachting van het werk, dat hem steeds wachtte en dat hij moest en wilde afdoen; zijn leven was overvuld, zoodat hij tijd te kort kwam, door de altijd weerkomende nooit-eindigende militaire, politieke of burgerlijke verplichtingen waaraan hij wilde en moest voldoen. In luttele jaren toch heeft zijn genie het volbracht, waarvoor een gewoon mensch eeuwen zou noodig hebben! En in de onvermoeide,

immer-bezigende arbeid van zijn lichaam en zijn geest, sleepte hij anderen mee, hij zweepte ze op tot bijna even groote werkzaamheid, rustloos, altijd voort om nieuwe plannen te verwezenlijken, die opvisioenden in de wijd-grootsche ziening van zijn geniale blik.

Nu was alles veranderd, nu zou alles anders worden! Nu had hij noodig opgewekt en meegesleept te worden; nu voelde hij de behoefte, dat anderen hem zouden helpen de ledigheid der uren en de doelloosheid der dagen vol te maken; nu vroeg hij van anderen terug wat hij eens gegeven had, toen hij nog verkeerde in de breed-omvramende overtuiging van zijn levenskracht.

Hem dat te geven; hem de afleiding te verschaffen, die hij behoefde, om hem zijn bestaan dragelijk en aangenaam te maken; om hem — zonder slaafschheid of kruiperigheid — de illusie weer te geven en te doen behouden, dat zij een hofhouding rondom hem vormden, was alleen mogelijk, wanneer zij gezamenlijk — hun eigen persoonlijkheid achteraf stellend en zonder acht te geven op wat ieder voor zich wilde of wenschte — moeite deden om dit doel te bereiken.

Wanneer men nu nagaat, wie en wat zij waren, die vier mannen (de zoon van Las Cases was nog te jong om zijn gezelschap van groot gewicht te doen zijn,) die òf op eigen verzoek met hem meegingen, òf hem, om zoo te zeggen, dwongen zijn keuze op hen te laten vallen, dan komt men tot de overtuiging, dat niet alleen van een samenwerking geen sprake kon zijn, maar dat zij noodzakelijk met elkaar in botsing moesten komen, wijl de redenen, waarom zij hem vergezelden zoo verschillend waren en hun eigen belang zich daarin te veel liet gelden. Alleen Las Cases en Bertrand maakten een uitzondering!

Emmanuel Augustin Dieudonné, marquis de Las Cases, werd in 1766 uit een oud-adelijk Spaansch geslacht, dat „zijn kwartieren tot in de 11de eeuw kon opvoeren,” geboren. Een van zijn voorvaderen gedroeg zich, onder Henri de Bourgogne, in een gevecht tegen de Mooren, zóó dapper en drong zoodanig te midden van de vijanden door, dat hij bij zijn terugkeer uit den slag niets meer van de banier weerbracht dan de stok, waaraan nog slechts een dun strookje zijde was overgebleven. Tot belooning voor zijn moed, gaf Henri de Bourgogne — toen en voornamelijk door zijn hulp koning van Portugal geworden — hem de beschikking over alle bezittingen en huizen — „todas las casas”; van daar de naam — die men van af het slagveld kon overzien. Door andere bezittingen, die het later kocht en door relaties ten

gevolge van huwelijken in andere adellijke geslachten, bleef het geslacht der Las Cases steeds tot de voornaamste behooren.

De Las Cases, die later van Napoleon den titel „comte” kreeg, ontving in de École militaire te Parijs zijn opleiding en nam — gedeeltelijk, omdat zijn kleine gestalte en zijn zwakke gezondheid hem voor anderen krijgsdienst ongeschikt maakten, voor een ander deel, wijl hij wist, door bescherming van den toenmaligen groot-admiraal, den Duc de Penthièvre, met wien hij verwant was, in de toekomst te zullen worden voortgeholpen, — dienst bij de marine, waar hij spoedig tot luitenant werd bevorderd. Hij woonde het beleg van Gibraltar bij, waar hij gewond werd. Daarna nam hij aan verscheiden expedities deel en deed verschillende groote reizen, waarbij hij zich liet kennen als een bekwaam en ijverig officier, die alle moeite deed om vooruit te komen, waarbij zijn ontwikkeling, en ook zijn relaties, hem van grooten dienst waren.

Toen de Revolutie uitbrak, begaf hij zich eerst in het gevolg van den Prince de Condé, naar Duitschland, bleef daar een tijd en nam daarna de wijk naar Engeland, waar hij met het schrijven van zijn beroemd geworden „Atlas historique, chronologique et géographique”, dien hij onder het pseudoniem van „Le Sage” uitgaf, en met les geven zijn brood verdiende. Die „Atlas” waarvan hij eerst een schets in het licht gaf, had zulk een groot succes, dat hij het werk later uitbreidde, waardoor hij zooveel verdiende, dat hij een kapitaaltje bij elkaar kreeg. Dit kwam hem uitstekend te stade, wijl hij — nadat de vrede van Amiens en de amnestie door Napoleon uitgevaardigd, die toen nog eerste consul was, hem in staat hadden gesteld naar Frankrijk terug te keeren — tot de ontdekking kwam, dat men daar intusschen zijn vader's erfdeel had verbeurd verklaard.

Door bewondering vervuld voor de daden, de regeering en het geniale van Napoleon, gaf hij — toen deze Keizer was geworden en pogingen deed om de oud-adellijke families aan zijn hof te verbinden — aan diens verzoek gehoor en werd spoedig, tot belooning voor de diensten, die hij, bij het beleg van Antwerpen door de Engelschen, had bewezen, tot kamerheer bevorderd. In die betrekking werden hem door Napoleon eenige zendingen van vertrouwen, onder anderen naar Holland, naar Illyrië en ook in Frankrijk zelf, opgedragen, waarvan hij zich uitstekend kweet.

Toen Napoleon afstand van de regeering had gedaan en naar

Elba was vertrokken, ging Las Cases naar Engeland terug, waar hij ettelijke maanden vertoefde. Hij was pas kort in Frankrijk weer, toen hij Napoleon's terugkeer van Elba vernam. Onmiddellijk begaf hij zich naar het Elysee om Napoleon zijn diensten aan te bieden, waarvan deze gebruik maakte door hem in verschillende commissies te benoemen en hem verschillende werkzaamheden op te dragen. Na Waterloo waren hij en de Montholon — ofschoon hij nooit als zoodanig actief zijn dienst had vervuld — de eenige, die als kamerheer bij den Keizer bleven. Hij ging mee naar Malmaison en besloot daar Napoleon te vergezellen, waarheen het ook zou zijn. Deze, die hem ternauwernood kende, verwonderd, die iemand hem onder deze omstandigheden zoo trouw bleef, vroeg hem, of hij wel wist wat hij op zich nam. Las Cases antwoordde, dat hij te dien opzichte geen enkele berekening had gemaakt, maar dat het de vervulling van een zijner vurigste wenschen zou zijn, wanneer zijn verzoek zou worden ingewilligd. En de Keizer gaf hem zijn toestemming.

Las Cases haastte zich terug naar Parijs om alles wat hij zou kunnen noodig hebben in orde te maken en zich van geld te voorzien, opdat hij niet in verlegenheid zou zijn, niet voorat wetend onder welke omstandigheden hij zou komen te verkeeren. Hij nam zijn zoon — die toen vijftien jaar was, maar een, voor zijn leeftijd buitengemeene ontwikkeling en beschaving bezat — van het Lycée om hem te vergezellen, nam afscheid van zijn andere kinderen en van zijn vrouw en reisde den Keizer achterna. Hij koesterde de hoop, dat zijn vrouw met de andere kinderen over korten tijd eveneens bij hem zouden komen; welke moeite deze daarvoor echter heeft gedaan en hoevele malen zij daartoe ook van de regeering verlof heeft gevraagd, nooit heeft men haar verzoek ingewilligd.

Reeds aan boord van de Bellerophon zou Napoleon inzien, wie en wat Las Case was en welk nut en voordeel hij van diens gezelschap zou hebben. Hij toch was de eenige, die Engelsch kende en die hem daardoor op de hoogte kon brengen en houden van wat er rondom hem gesproken en verhandeld werd; hij was zeeman geweest en kon hem inlichten omtrent alles wat de navigatie betrof; door zijn langjarig verblijf in Engeland kende hij de wetten van het land, de gewoonten en gebruiken die er heerschten en kon dus Napoleon antwoord geven op de meeste der vragen, die deze daaromtrent deed.

Wanneer men het leven van Las Cases nagaat, kan het niet verwonderen, dat Napoleon zóó op zijn gezelschap en op zijn omgang gesteld was. Las Cases toch, was onder den invloed van twee beschavingen oud geworden: van zijn opvoeding „ancien régime” had hij zijn algemeene ontwikkeling verkregen, die hij door het schrijven van zijn „Atlas” en door de studie, die hij gedwongen was geweest daarvoor te maken had vermeerderd. Zelfs Gourgaud — voordat hij door zijn jalousie werd meegesleept — moest dit erkennen! Napoleon vond die nauwkeurigheid in zijn kennis, zooals hij die steeds van de personen uit zijn omgeving verlangde en waardoor hij — ten gevolge van zijn gewoonte, om snel en achtereenvolgend zijn vragen te stellen, waarop hij een even snel en een betrouwbaar antwoord eischte — zijn eigen kennis met zekerheid kon vermeerderen, terwijl hij het eigenaardig cachet in hem voelde, dat zijn verkeer in geheel andere kringen — en juist in die kringen, waarin Napoleon zich nooit had bewogen en waaruit hij bij voorkeur menschen zocht om in zijn omgeving te hebben; aan wier oordeel hij zooveel hechtte en wiens beschaving en opvattingen hij op prijs stelde — dan waarin de omgeving van Napoleon gewoon was zich te bewegen, hem gegeven had. Daarbij bezat Las Cases de eigenschappen van den „homme du monde.” Zoowel Madame Bertrand als andere geven hoog op van zijn „don de la conversation,” waardoor zijn vertrek van St. Helena voor de eerste een waar gemis werd.

Een tweede opvoeding had hij door de administratieve functies ontvangen, die hij onder de regeering van Napoleon had vervuld; door de belangrijke zendingen, waarmee hij in dien tijd was belast geweest en waarover hij rapporten had moeten uitbrengen; door de verschillende ontwerpen en plannen, die men hem ter uitwerking had opgedragen o.a. over de réorganisatie der marine en de verbetering van de vloot. En wat zijn karakter betreft, was hij een man van het einde der achttiende eeuw, een gevoels-mensch bij uitnemendheid! Het Memorial is vol van zijn gevoelsuitingen, die — zij mogen hier en daar bijna verloren gaan onder de rhetoriek en de conventionele termen — er niet minder echt om zijn en die, niettegenstaande de wel eens zeer eigenaardige beeldspraak, die bij het lezen doet glimlachen en soms ongeduldig maakt, toch een bepaalde charme aan het dagboek geven. Daarbij was hij een cœur noble, getuige de wijze, waarop hij zijn geldelijke hulp aan anderen

gaf, terwijl hij zelf nog niet rijk was. Hij was een edelman in den waren en in dubbelen zin: van geboorte en van opvoeding! Zijn toewijding voor Napoleon, die door zooveel en zelfs door sommigen, die hem niet zoo vriendschappelijk gezind waren, als echt en ongekunsteld erkend wordt — al zou die alleen maar blijken uit zijn meegaan met Napoleon; doch zij komt door meer en andere handelingen tegenover Napoleon aan den dag — kon door dezen zeker niet miskend en onopgemerkt blijven. Dit waren dan ook de oorzaken, waarom Napoleon meer en meer zijn gezelschap zocht, zich meer met hem bezig hield en er voor zich het belang van voelde, iemand als hem naast zich te hebben. En dit waren dan ook de redenen, waarom hij — dien Napoleon het minst van allen kende; die als niet-militair en slechts met den titel van secretaris meeging en die daarom door Gourgaud en de Montholon in het begin als hun mindere werd beschouwd en behandeld — zeer spoedig de eenige man werd, wiens omgang en gesprekken (en meer nog door de tact, die hij had om te luisteren en een gesprek uit te lokken), Napoleon behaagden.

Inderdaad had Las Cases er bij uitstek den slag van om Napoleon in de tijden, dat hij zich, door zijn moreel en lichamelijk lijden, gedrukt voelde, die afleiding te bezorgen, die hij dan zoozeer behoefde. Wat Las Cases voor hem is geweest gedurende de plus minus acht maanden, die hij èn op de Northumberland èn op St. Helena heeft doorgebracht; welke troost en hulp hij hem door de zachtheid van zijn karakter, door zijn grenzelooze toewijding, door zijn veelzijdige ontwikkeling heeft gegeven; welken invloed hij op hem heeft uitgeoefend, door hem, in de dagen van neerslachtigheid, die eindeloos, zonder kleur, eentonig voorbij-sleepten, aan te zetten om bezigheid te zoeken of zijn begonnen werk te hervatten en hem steeds opgewekt en met evenveel ijver, daarin bij te staan; welke moreele steun hij voor hem is geweest, doordat hij nooit een klacht uitte over zijn leven op het eenzame eiland, doordat hij nooit een enkel woord repte over een mogelijk teruggaan naar Europa zonder den Keizer; kan men begrijpen, wanneer men het gesprek tusschen hem en den Keizer leest, dat hij in het Memorial heeft opgeteekend, men kan het voelen uit den afscheids-brief dien Napoleon hem — toen Las Cases van St. Helena vertrok — heeft geschreven. „Rien n'amuse et ne distrait plus complètement l'Empereur,” verhaalt Las Cases, „que le récit des mœurs et des histoires de nos salons.”

L'émigration, le faubourg Saint-Germain étaient des sujets sur lesquels il revenait avec moi le plus volontiers dès que nous étions ensemble, et il expliquait cela, me disant une fois: „j'étais au fait des miens, mais j'ai toujours ignoré ceux-là." C'était d'ailleurs en lui, ajoutait-il, le penchant naturel de savoir ce qui se passait chez le voisin, le commérage des petites villes. „Ce n'était pas, continuait-il, qu'on ne m'en parlait au temps de ma puissance; mais si l'on m'en disait du bien, je me tenais aussitôt en garde, je craignais les insinuations, et si l'on m'en parlait mal, je me défiais de la délation, et j'avais à me défendre du mépris. Ici, mon cher, aucun de ces inconvénients; vous et moi, nous sommes déjà de l'autre monde, nous causons aux Champs-Élysées: vous êtes sans intérêts, et moi sans défiance."

J'étais donc heureux quand l'occasion de raconter se présentait, et je la saisisais avec empressement....

Zelfs toen zijn oogen zoo slecht waren geworden (half December waren zij al zoover achteruit gegaan), dat hij niet meer in staat was om onder dictee van Napoleon te schrijven en dat zijn zoon die taak moest overnemen, bleef hij het onwaardebaar gezelschap voor Napoleon, die hem telkens bij zich liet ontbieden en die hem steeds bereid vond hem door praten de leege daguren of de lange uren van slapeloosheid 's nachts, te verkorten. Hoezeer Napoleon op hem gesteld was, blijkt dan ook, behalve uit het feit, dat hij en zijn zoon de eenige uit zijn gevolg waren, die hij — zoowel op de Briars, als later op Longwood — heeft uitgekozen om bij hem in te wonen, uit den volgenden brief: „Mon cher comte de Las Cases, mon coeur sent vivement ce que vous éprouvez. Arraché, il y a quinze jours, d'auprès de moi, vous êtes enfermé, depuis cette époque, au secret, sans que j'aie pu recevoir ni vous donner aucunes nouvelles, sans que vous ayez communiqué avec qui que ce soit, Français ou Anglais, privé même d'un domestique de votre choix. Votre conduite à Sainte-Hélène a été comme votre vie, honorable et sans reproche: j'aime à vous le dire.

Votre lettre à une de vos amies de Londres n'a rien de répréhensible, vous y épanchez votre cœur dans le sein de l'amitié. Cette lettre est pareille à huit ou dix autres que vous avez écrites. a la même personne et que vous avez envoyées décachetées. Le commandant de ce pays ayant eu l'indélicatesse d'épier les expressions que vous confiez à l'amitié, vous en a fait des reproches; dernièrement il vous a menacé de vous renvoyer de

l'île, si vos lettres contenaient davantage des plaintes contre lui. Il a par là violé le premier devoir de sa place, le premier article de ses instructions et le premier sentiment de l'honneur; il vous a ainsi autorisé à chercher les moyens de faire arriver vos épanchements dans le sein de vos amis et de leur faire connaître la conduite coupable de ce commandant. Mais vous avez été bien simple, votre confiance a été bien facile à surprendre...

On attendait un prétexte de se saisir de vos papiers, mais votre lettre à votre amie de Londres n'a pu autoriser une descente de police chez vous, puisqu'elle ne contient aucune trame ni aucun mystère, qu'elle n'est que l'expression d'un cœur noble et franc. La conduite illégale, précipitée, qu'on a tenue à cette occasion, porte le cachet d'une haine personnelle bien basse.

Dans les pays les moins civilisés, les exilés, les prisonniers, même les criminels, sont sous la protection des lois et des magistrats; ceux qui sont préposés à leur garde ont des chefs dans l'ordre administratif et judiciaire qui les surveillent. Sur ce rocher, l'homme qui fait les règlements les plus absurdes, les exécute avec violence, il transgresse toutes les lois: personne ne contient les écarts de ses passions.

Le prince régent ne pourra jamais être instruit de la conduite que l'on tient en son nom: on s'est refusé à lui faire passer mes lettres, on a renvoyé avec emportement les plaintes qu'adressait le comte de Montholon, et depuis on a fait connaître au comte Bertrand qu'on ne recevrait aucunes lettres si elles étaient libellées comme elles l'avaient été jusqu'à cette heure.

On environne Longwood d'un mystère qu'on voudrait rendre impénétrable, pour cacher une conduite criminelle, et qui laisse soupçonner de plus criminelles intentions...

Par des bruits répandus avec astuce, on voudrait donner le change aux officiers, aux voyageurs, aux habitants, et même aux agents que l'on dit que l'Autriche et la Russie entretiennent en ce pays. Sans doute que l'on trompe de même le gouvernement anglais par des récits adroits et mensongers.

On a saisi vos papiers, parmi lesquels on savait qu'il y en avait qui m'appartiennent, sans aucune formalité, à côté de ma chambre, avec un éclat et une joie féroce. J'en fus prévenu peu de moments après; je mis la tête à la fenêtre, et je vis qu'on vous enlevait. Un nombreux état-major caracolait autour de la maison; il me parut voir des habitants de la mer du Sud danser autour du prisonnier qu'ils allaient dévorer.

Votre société m'était nécessaire. Seul, vous lisez, vous parlez, vous entendez l'anglais. Combien vous avez passé de nuits pendant mes maladies! Cependant je vous engage et au besoin vous ordonne de requérir le commandant de ce pays de vous renvoyer sur le continent: il ne peut point s'y refuser, puisqu'il n'a action sur vous que par l'acte volontaire que vous avez signé. Ce sera pour moi une grande consolation que de vous savoir en chemin pour de plus fortunés pays.

Arrivé en Europe, soit que vous alliez en Angleterre ou que vous retourniez dans la patrie, oubliez le souvenir des maux qu'on vous a fait souffrir, vantez-vous de la fidélité que vous m'avez montrée, et de toute l'affection que je vous porte.

Si vous voyez un jour ma femme et mon fils, embrassez-les; depuis deux ans je n'en ai aucune nouvelle, ni directe ni indirecte! Il y a dans ce pays depuis six mois un botaniste allemand qui les a vus dans le jardin de Schoenbrunn, quelques mois avant son départ; les barbares ont empêché soigneusement qu'il ne vînt me donner de leurs nouvelles.

Toutefois consolez-vous et consolez mes amis. Mon corps se trouve, il est vrai, au pouvoir de la haine de mes ennemis, ils n'oublient rien de ce qui peut assouvir leur vengeance, ils me tuent à coups d'épingles, mais la Providence est trop juste pour qu'elle permette que cela se prolonge longtemps encore. L'insalubrité de ce climat dévorant, le manque de tout ce qui entretient la vie, mettront, je le sens, un terme prompt à cette existence, dont les derniers moments seront une tache d'opprobre pour le caractère anglais, et l'Europe signalera un jour avec horreur cet homme astucieux et méchant, les vrais Anglais le désavoueront pour Breton.

Comme tout porte à penser qu'on ne vous permettra pas de venir me voir avant votre départ, recevez mes embrassements, l'assurance de mon estime et de mon amitié. Soyez heureux. Votre dévoué, Napoléon."

Het incident — tevens de reden, waarom Las Cases het eiland moest verlaten — waarop Napoleon in dezen brief toespeling maakt, is het volgende. Op den 17^{den} November 1816 had Hudson Lowe den bediende van Las Cases van Longwood verwijderd, onder het voorwendsel, dat het gevolg van Napoleon uit te veel personen bestond, en had hem een bediende van den Keizer aangewezen, die in het vervolg ook hem van dienst kon zijn. Eenige dagen later, op den 23sten November, vond Las

Cases, toen hij 's avonds van den Keizer kwam, zijn vroegeren bediende op hem wachten, die hem vertelde, dat hij een dienst bij iemand had gevonden, dat hij met dien persoon naar Europa terug ging, dat hij zich met allerlei list en langs allerlei omwegen — wetend, hoezeer Longwood van alle kanten door soldaten werd bewaakt — in het donker naar Longwood had kunnen begeven en dat hij dit alleen had gedaan om Las Cases aan te bieden, wanneer deze het wenschte, brieven of anderszins voor hem naar Europa mee te nemen. Las Cases nam zijn aanbod aan en schreef een langen brief, of liever liet dien door zijn zoon op een stuk satijn schrijven, aan Lucien Bonaparte gericht, waarin hij hem op de hoogte stelde van alles wat er op St. Helena geschiedde, van den toestand en het leven van Napoleon, van het bestaan dat men den Keizer en zijn gevolg op het eiland liet leiden. Dit stuk werd door den knecht in diens vest genaaid en hij vertrok, nadat Las Cases hem nog een aanbevelingsbrief voor een zijner kennissen — Lady Clavering — te Londen had gegeven. Napoleon zelf wist, tot een zekere hoogte, daar niets van. Wel wist hij, door Las Cases, dat diens vroegere knecht hem had bezocht, maar had zich verder niet met de zaak ingelaten, noch was hij op het voorstel van Las Cases om een schrijven naar Europa te zenden, ingegaan, omdat hij dat beneden zijn waardigheid en niet in overeenstemming met de gedragslijn vond, die hij zich eenmaal had voorgenomen te volgen.

Den volgenden dag werd Las Cases, eigenhandig door Hudson Lowe, gevangen genomen; er werd beslag op al zijn papieren gelegd, hij werd onder talrijk escorte weggevoerd en achter slot en grendel gezet, vergezeld van zijn zoon. Hij was in den valstrik gelopen, dien Hudson Lowe hem had gespannen!

Wel heeft Hudson Lowe later op zijn eerewoord verzekerd, dat hij Las Cases dien valstrik niet had gespannen en deze heeft hem geloofd. Maar . . . Hudson Lowe en diens eerewoord! In alle geval blijkt uit alles, uit alle omstandigheden en gezegden, dat Hudson Lowe al een tijdlang met het denkbeeld had rondgelopen, om Las Cases van het eiland te verwijderen.

Baron Sturmer schrijft in een zijner rapporten, dat de zaak zich op de volgende wijze zou hebben toegedragen: de bediende van Las Cases zou, angstig geworden, alles aan zijn vader hebben verteld en deze zou, bevreesd voor de mogelijke gevolgen, wanneer de geschiedenis ooit mocht uitkomen, naar Hud-

son Lowe zijn gegaan en hem alles hebben meegedeeld. Sturmer echter zegt er niet bij, uit welke bron hij die mededeeling heeft, maar laat wel doorschemeren, dat hij de zaak — van den kant van Hudson Lowe — niet al te zeer vertrouwt.

Zoodra hij echter Las Cases had gevangen genomen en diens papieren — en voornamelijk het *mémorial* — had gelezen, begon Hudson Lowe berouw over zijn daad te voelen, omdat hij begreep een domheid te hebben begaan. Immers, door Las Cases naar Europa te laten terugkeeren, gaf hij hem de gelegenheid om mondeling en aan ieder, dien hij het maar wenschte, mededeelingen over het leven op St. Helena te doen. Misschien ook voelde hij langzamerhand zijn eerbied en zijn sympathie te groot voor den eenige, die hem — wat veelheid en breedte van schrijven betreft — evenaardde en zich met hem kon meten. Immers, den dag, volgend op dien, waarop hij werd gevangen genomen, schreef Las Cases hem een brief van plus minus tien zijden lang; den 27sten schreef hij een tweeden, den 28sten ontving Hudson Lowe een derden, den 29sten een vierden en zoo ging het voort, een maand lang, zonder ophouden, een voortdurend en herhaald protest tegen zijn gevangenschap! Te vergeefs trachtte Hudson Lowe deze beweringen in even lange en breedsprakige schrifturen te weerleggen. Het mocht hem niet gelukken, Las Cases tot zwijgen te brengen! Hij stelde hem echter voor, alles ongedaan te maken en hem weer naar Longwood te laten terugkeeren. Maar nu weigerde Las Cases!

Las Cases werd tot den 31sten December op St. Helena gehouden en op dien datum naar den Kaap de Goede Hoop ingescheept. Daar hield men hem tot den 20sten Augustus 1817, waarna men hem, met den traagsten zeiler van de Engelsche vloot naar Engeland zond, waar hij den 15den November 1817 aankwam.

Door zijn papieren en de gesprekken, die hij hield, op de hoogte van zijn meeningen gebracht, haastte de Engelsche regeering zich hem het verblijf in Engeland te ontzeggen en hem naar het vasteland te doen overbrengen. Eerst ging Las Cases naar België, maar daar en overal, waar hij kwam, werd hij als een wild dier door de handlangers der verschillende regeeringen vervolgd, die hem wilden beletten zijn mededeelingen aan de regeerende vorsten en aan de familie van Napoleon te doen en verhinderen, dat hij zijn ondervindingen publiek zou maken. Eindelijk, na een langen tijd zwerven, vond hij een onderkomen

te Franckfort a. Main, waar hij tot den dood van den Keizer bleef wonen. Dat egoïstische beweegredenen Las Cases er toe zouden hebben aangezet om te verzoeken met Napoleon te mogen meegaan en zijn mémoires te boek te stellen — een bewering van Frémeaux, die van hem zegt, dat hij zijn Mémoires zou hebben bijgehouden „pour la postérité et son très grand profit personnel” — of dat hij, door ijdelheids-motieven gedreven, namelijk, wijl, wanneer hij Napoleon in zijn verbanning volgde, zijn Mémoires schreef en in het licht gaf, zijn naam ten eeuwige dage met dien van Napoleon zou verbonden blijven (zooals Masson veronderstelt), zijn meeningen van allen grond ontbloot.

Las Cases had een zekere, zelfs een groote mate van ijdelheid, die uit zijn geheele loopbaan, uit zijn streven naar hooger, uit zijn moeite-doen om gewichtige ambten te vervullen en om vooruit te komen, blijkt. Doch dat die ijdelheid de drijfveer zou zijn geweest voor het besluit om bij zijn Keizer te blijven, is een veronderstelling, die niet verdedigd kan worden en die gemakkelijk kan worden weerlegd. Even goed als het beweren van Frémeaux zonder veel moeite kan worden te niet gedaan met argumenten, die men uit het Mémorial kan putten. Eerlijk en oprecht nu, is het Mémorial geschreven. Las Cases moge misschien later hier en daar iets aan het Mémorial hebben toegevoegd, dat hem door zijn behoefte naar breed-sprakigheid of door zijn groote bewondering voor den Keizer is ingegeven, eerlijk en oprecht is hij er overal in en men kan er geen enkel argument uit putten, waaruit men zijn ijdelheid kan bewijzen. Om slechts een voorbeeld te noemen: waar hij gedwongen is zich zelf sprekend in te voeren, wat men uit den loop van de dialoog kan opmaken, of weergeeft wat hij zelf heeft gezegd, noemt hij zich zelf nooit, maar schrijft hij altijd „un de nous”. Dat doet niet iemand, die er op uit is, zich zelf op den voorgrond te plaatsen. Las Cases nu, wist noch vooraf, waarheen Napoleon zou gaan, noch hoeveel jaren deze buiten Frankrijk zou blijven. Indien hij wèl het plan had om een dagboek te gaan houden, dacht hij er toèn zeker nog niet aan het later uit te geven. Alleen in het geval, dat hij met of zonder Napoleon in Frankrijk zou terugkeeren, zou hij er geldelijk voordeel van hebben getrokken, wanneer hij het Mémorial het licht zou doen zien. En ook alleen in dit geval en dat Napoleon zijn vroegere grootheid zou herkrijgen — waartoe echter de kansen zeer gering waren

— zou deze misschien rekening met de eerbieds- en bewonderings-uitingen houden, die Las Cases er in heeft neergeschreven. Napoleon — hoewel hij later wist, dat Las Cases er een dagboek op nahield — las het nooit en pas in October van 1816, keek hij er toevallig, voor het eerst in, terwijl Las Cases niet kon vermoeden, dat Napoleon ooit van plan zou zijn het in handen te nemen. Daarbij had hij niet noodig zijn toevlucht tot veinzen of tot een dergelijke vleierij te nemen, opdat zijn Keizer zou te weten komen hoezeer hij hem achtte en welke liefde en toewijding hij voor hem koesterde. Zijn daad, om — zonder dat hij er door een wensch van Napoleon, moreel om zoo te zeggen, toe was gedwongen, maar geheel uit eigen beweging, — met hem naar St.-Helena mee te gaan en zijn ballingschap te deelen, getuigden genoeg voor zijn zelfopoffering en voor zijn wil om te pogen Napoleons bestaan eenigszins dragelijk te maken en zooveel mogelijk te veraangename. De gedachte, dat Napoleon naar Amerika of naar Engeland zou gaan, moge van invloed zijn geweest op zijn voornemen om hem te volgen, hij aarzelde niet om bij zijn besluit te volharden, nadat de eerste schok voorbij was toen hij vernam, dat St.-Helena hen als verblijf was aangewezen en hij niet wist of en wanneer hij ooit naar Europa zou terugkeeren. Dat de mededeeling, naar St.-Helena te zullen worden gebracht hem een geweldigen schok gaf, kan men begrijpen uit wat hij in het *Mémorial* op den 26sten Juli heeft geschreven: „Non, jamais je ne rendrai l'effet de ces terribles paroles! Une sueur froide parcourut tout mon corps: c'était un arrêt de mort inattendu! Des bourreaux impitoyables me saisissaient pour le supplice; on m'arrachait violemment à tout ce qui m'attachait à la vie; je tendais douloureusement les bras vers ce qui m'était si cher: c'était en vain, il fallait périr! Cette pensée, une foule d'autres en désordre, excitèrent en moi une véritable tempête: c'était le déchirement d'une âme qui cherche à se dégager de ses amalgames terrestres! Mes cheveux en ont blanchi!... Heureusement la crise fut courte, et mon moral en sortit vainqueur, si pleinement vainqueur, qu'à compter de cet instant je me trouvai au-dessus de toutes les atteintes des hommes. Je sentis que je pouvais désormais défier l'injustice, les mauvais traitements, les supplices. Je jurai surtout, dès lors, qu'on n'entendrait jamais de moi ni plaintes, ni demandes. Mais que ceux d'entre nous auxquels j'ai dû paraître si tranquille dans ces fatales circonstances ne m'accusent point de ne pas

sentir"! Dit laatste heeft hij tot het einde volgehouden! Hij is de eenige geweest, die van den eersten dag tot den laatsten, dien hij in de omgeving van Napoleon heeft doorgebracht, alles in het werk heeft gesteld om hem zijn bestaan zoo goed mogelijk te maken; die altijd voor oogen hield, dat hij voor een doel was meegekomen, namelijk om zich geheel en al, met hart en ziel, aan zijn vroegeren Keizer, die toch nog altijd Keizer voor hem was gebleven, te wijden; hij is de eenige geweest, die er angstig voor zorgde, dat Napoleon nooit kon weten hoeveel hij onder zijn vrijwillige ballingschap, onder de gedwongen ontberingen, onder het gemis van zijn vrouw en van zijn huisgezin leed en die altijd, met een vroolijk gezicht, elken dag weer de taak aanvaardde en volbracht, die hij zich eenmaal had opgelegd. Toen Napoleon aan boord van de Bellerophon van hem wilde weten of hij plan had hem ook naar St. Helena te volgen, kon hij hem naar waarheid antwoorden: „qu'en quittant Paris pour le suivre, j'avais sauté à pieds joints sur toutes les chances, celle de Sainte-Hélène n'avait rien qui dût la faire excepter; mais que nous étions en grand nombre autour de lui; qu'on ne lui permettait d'emmener qu'un tiers d'entre nous; que bien des personnes me faisaient un crime d'abandonner ma famille; que j'avais donc besoin vis-à-vis d'elle et vis-à-vis de ma propre conscience, de savoir que je lui serais utile et agréable; qu'en un mot, j'avais besoin qu'il me choisît; que cette observation ne renfermait aucune arrière-pensée, car je lui avais donné désormais ma vie sans restriction".

En later, tegen het midden van April 1816, toen Napoleon hem vroeg — naar aanleiding van het nieuwe bedenksel van Hudson Lowe, om de lieden uit Napoleons gevolg een document te laten teekenen, waarin zij verklaarden of dat zij vrijwillig aan diens persoon verbonden bleven, of dat zij verlangden naar Europa terug te keeren — welk besluit hij daarin zou nemen, luidde zijn antwoord, dat zijn „détermination ne pouvait être douteuse; que si j'avais pu éprouver quelques déchirements, c'eût été au moment de ma première détermination; qu'à compter de cet instant, mon sort c'était trouvé irrévocablement fixé; qu'alors j'avais suivi la gloire et mon honneur; que depuis, chaque jour davantage, je suivais mes affections et mes sentiments".

Alleen iemand, die door hogere motieven tot een daad als die van Las Cases wordt aangezet, kan zich blijven gedragen, zooals hij het heeft gedaan. Tot nog toe immers, had Napoleon

altijd als keizer voor zijn oogen gestaan. Dat de bewondering en de eerbied, die hij voor hem voelde, gedurende den tijd, dien hij door zijn ballingschap, in nauwer aanraking met hem verkeerde, moesten toenemen, is te begrijpen. In zijn eenzaamheid toch, had Las Cases de gelegenheid hem als mensch te bestudeeren en te leeren kennen. Hij voelde, dat er in de burgerlijke mesquine omgeving van Longwood, onder de meest ellendige omstandigheden, waarin Napoleon gedwongen was te leven, dezelfde grootsche suggestie van hem bleef uitgaan, als toen hij zich nog in alle praal en pracht in de Tuileriën bewoog; hij voelde, dat de mensch Napoleon even groot was als de keizer en de veldheer.

Niet ontkend kan worden, dat de houding en het gedrag van Las Cases, wat zijn heengaan van St. Helena betreft, op het eerste gezicht en oppervlakkig beschouwd, vreemd en onverklaarbaar schijnen. Na al zijn betuigingen van gehechtheid en liefde voor den keizer, na al zijn bewijzen van trouw en de opofferingen voor zijn meester, die hij heeft gegeven, zou men verwachten, dat hij — nadat Hudson Lowe hem had voorgesteld alles ongedaan te maken en hem verlof had gegeven om naar Longwood terug te keeren — die gelegenheid met beide handen zou hebben aangegrepen. Trouwens, zijn geheele handelwijze met en tegenover zijn vroegeren bediende, vertoont iets raadselachtigs! Immers, hij wist waaraan hij zich blootstelde, wanneer zijn afspraak met dezen, om brieven naar Europa mee te nemen en over te brengen, zou verraden worden; hij wist, dat hij tegen de instructie, door den gouverneur gegeven, handelde en wat daarvan het gevolg zou kunnen zijn; hij wist, dat hij — wanneer hij, in het gunstigste geval, van St. Helena zou worden verwijderd — den keizer van zijn gezelschap beroofde en welk nadeel hij hem daarmee berokkende. Waarom ging hij zich daaraan te wagen? En waarom, terwijl hij als zeer gewettigde verontschuldiging voor zijn verlangen om naar Europa terug te keeren, zijn eigen gezondheidstoestand en dien van zijn zoon — die op dat oogenblik nog al ernstig scheen te zijn — kon aanvoeren, of zijn overtuiging, dat hij in Europa voor den keizer van meer nut zou kunnen wezen dan door te St. Helena te blijven, nam hij zijn toevlucht tot de bewering, dat hij nu, nadat en omdat hij was gevangen genomen, niet meer naar Longwood kon teruggaan, wijl hij „*était flétri par son arrestation*” en putte hij een steun voor zijn handelwijze in de woorden,

die de keizer hem schreef: „je vous engage et au besoin vous ordonne,” pogingen te doen, dat hij naar Europa zou worden terug gebracht?

Zijn gezondheid was, behalve nog, dat hij bijna blind was geworden, geweldig geknauwd en geknakt door de ontberingen, die hij op St. Helena had moeten voelen, door het voortdurende geprikkeld en gehaat van Gourgaud en de Montholons, door de gestadige spanning, waarin hij, even als iedereen, door het regime van den gouverneur verkeerde; de toestand van zijn zoon was, naar zijn beschrijving te oordeelen, verre van geruststellend en in alle geval ernstig genoeg om hem te wettigen een ander en beter verblijf, een betere geneeskundige behandeling dan die hij op St. Helena kon vinden, te zoeken. Dat hij, in Europa teruggekeerd, veel meer en veel beter de gelegenheid had, de behandeling waaraan de Keizer bloot stond en den toestand en omstandigheden, waaronder deze verkeerde, onder de aandacht der bevoegde personen te brengen en daarin verbetering te kunnen verkrijgen, wist hij en was daarvan even goed overtuigd, als ieder ander en zelfs Hudson Lowe dit inzag. Waarom verklaarde hij zijn gedrag niet uit al deze beweegredenen?

Sommige schrijvers nu, willen een verklaring voor zijn daad vinden in een gekwetste ijdelheid, die hij, na al zijn betuigingen, niet wilde en kon erkennen. Immers, zoo redeneeren zij, was hij te Longwood niet meer, zooals eertijds aan boord van de Northumberland en later op de Briars, de eenige en voor naamste in het gevolg, maar moest alle voorrechten — en vooral dat van door den Keizer gedicteerd te worden, al geschiedde het ook op een voorstel, indertijd door hem zelf gedaan met de anderen deelen; zijn naam alleen zou niet voor goed en voor altijd met dien van Napoleon verbonden blijven, maar die van de anderen zou daarnevens worden genoemd. Indien hij naar Europa ging en zich daar de houding gaf, dat hij als kampvechter voor den Keizer optrad en uit diens naam wereldkundig maakte, wat hij wist, dat Napoleon gaarne onder de menschen verspreid wenschte te zien, zou hem dit — wijl hij, voor wie weet hoe lang de eenige zou blijven, die zoo deed — een zeker aanzien verschaffen en een plaats doen innemen, zooals geen enkele, noch uit het tegenwoordig gevolg van den Keizer, noch uit diens vroegere omgeving, tegenover het nageslacht en ten eeuwige dage zou vervullen. Dit alles echter

zijn even zoovele veronderstellingen, door hen aangevoerd, die een verklaring van het gedrag van Las Cases zoeken, waarvoor niemand het bewijs heeft.

Meer voor de hand ligt de verklaring, dat de taak die Las Cases op zich had genomen, te zwaar voor hem was en dat het verlangen om naar Europa terug te keeren, onbewust in hem was gegroeid. Waren de omstandigheden dezelfde gebleven zooals zij tot nog toe waren, dan zou hij het misschien nog wel hebben kunnen uithouden. Nu echter — doordat hij gevangen was genomen plotseling onttrokken aan de geweldige suggestie, die hij van het dagelijksch verkeer met Napoleon onderging en die hem op de been hield, zooals hij zelf bekend — voelde hij ineens hoezeer zijn gezondheid had geleden, in welke mate zijn zenuw-gestel was aangetast. Dit, gevoegd bij alle andere omstandigheden, deden het verlangen om van St. Helena weg te komen, bij hem wakker worden, al wilde hij dit voor zich zelf niet weten, bekennen of toegeven. Napoleon, die zijn gemoeds-toestand beter dan hij zelf begreep, schreef hem de boven-geciteerde woorden, waarschijnlijk om hem het weggaan voor zich zelf gemakkelijker te maken en misschien daarbij ook, wijl hij begreep, dat Las Cases hem in het vervolg in Europa van meer nut zou kunnen zijn, dan wanneer hij op St. Helena bleef. En Las Cases had nu een verontschuldiging voor een daad, waarvan hij voor zich zelf het geoorloofde betwijfelde, al voelde hij, dat het hem onder de tegenwoordige omstandigheden, onmogelijk was verder zijn taak vol te houden en te volbrengen. Welke echter de drijfveeren voor zijn handeling zijn geweest, deze doen in geen geval afbreuk aan het eerbare en nobele van zijn houding, die hij tegenover Napoleon, toen deze had opgehouden Keizer te zijn, heeft aangenomen, of verminderen in een enkel opzicht het groote van de zelf-opoffering en van de toewijding, die hij in de benarde dagen van 's Keizer's bestaan, heeft vertoond. Dat al de pogingen, die hij in Europa in het werk heeft gesteld, op niets zijn uitgelopen, is niet zijn schuld, maar is het gevolg van het niet te kwalificeeren gedrag van Gourgaud, die alles wat Las Cases bezig was te bereiken, door zijn optreden en zijn doen en laten belette en te niet deed.

Evenmin als Las Cases, werd Bertrand door egoïstische motieven gedreven. Zijn gedrag werd hem voorgeschreven, zoo wel door zijn liefde voor Napoleon, voor zijn Keizer, aan wien

hij veel, zoo niet alles had te danken, als door zijn plichtsgevoel. Hij toch was een plicht-mensch bij uitnemendheid! Na den dood van Duroc door Napoleon tot diens opvolger, tot grand marechal en intendant van zijn Huis, benoemd, werd hij spoedig de vertrouwde van den Keizer en toonde zich in zijn nieuwe werkring van een nauwkeurigheid en een nauwgezetheid, die zich evenmin in de schittering van het hof in de Tuileriën als later op Elba en daarna op St. Helena — waar de hofhouding nog slechts een armzalige afspiegeling van de vroegere pracht en grootheid vertoonde — verloochende, hoeveel moeite het hem ook in den beginne kostte, zich er in te schikken en van zijn verplichtingen op de hoogte te komen. Vreemd en ongewoon toch, was zijn nieuwe werkkring geheel voor hem. Nooit had hij dermate voortdurend aan het hof en in de omgeving van den Keizer geleefd.

Zijn oorspronkelijke opleiding was voor civiel ingenieur geweest, doch hij had zijn burger-betrekking, gedurende de Revolutie, voor een militaire verwisseld en had dienst genomen bij het genie-corps, waar hij een aanstelling tot luitenant had gekregen. Hoewel zijn militaire bekwaamheden veel bij die van ingenieur ten achter stonden, onderscheidde hij zich toch, door zijn moedig gedrag en door zijn optreden in de veldslagen, die hij meemaakte en in de verschillende graden, die hij bekleedde, zoowel bij het leger in Italië als bij de expeditie in Egypte, zoodat hij een snelle promotie maakte. Na drie jaar kapitein te zijn geweest, kwam hij als brigade-generaal uit Egypte terug. Na den slag bij Austerlitz benoemde de Keizer hem tot zijn aide de camp. In 1807 divisie-generaal geworden, nam hij deel aan den slag bij Friedland, verdiende door zijn ingenieurs- en genie-werk bij Aspern den titel van „comte” en werd in 1811 tot gouverneur van Illyrië benoemd. Ook nam hij een werkzaam aandeel aan de veldtochten van 1812 en 1813. Hij volgde den Keizer naar Elba, waar hij de eenige was, aan wien Napoleon zijn plannen vertrouwde en meedeelde omtrent zijn terugkeer naar Frankrijk. En nadat Napoleon afstand van de regeering had gedaan, ging hij, zonder ook maar even te aarzelen — misschien droeg het feit, dat z'n naam op de lijst der „vogelvrij” verklaarden voorkwam, tot een zekere hoogte bij tot het nemen van dit besluit — met hem naar St. Helena, waar hij, niettegenstaande het voortdurend drijven en klagen van zijn vrouw — ook zij behoorde onder hen, die in Rochefort den Keizer aan-

raadden gastvrijheid aan Engeland te vragen en ging als een waanzinnige te keer, toen zij vernam, dat Napoleon naar St. Helena zou verbannen worden — dat al aan boord van de Bellerophon was begonnen, om naar Frankrijk terug te keeren en den Keizer alleen te laten, tot het einde bleef. Trouw en eerlijk, een toonbeeld van rechtschapenheid en moraliteit, had hij geen oogenblik te worstelen met eenige weifeling omtrent de gedrags-lijn, die hij in dit geval had te volgen. Zelfs toen Napoleon hem voorstelde, niet met hem mee te gaan, maar in Frankrijk te blijven, volhardde hij onwrikbaar bij zijn eenmaal genomen besluit en zou daarover — ook in zich zelf — nooit meer hebben na-gepeinsd of getwijfeld, ware het niet, dat zijn vrouw hem het leven op St. Helena letterlijk verbitterde met haar klagen en verwijten, met haar mokken er over, dat zij daar geen voor haar passende omgeving vond om mee om te gaan, met haar voortdurend trachten hem in wat hij zijn plicht voelde — te doen wankelen.

Zij, Fanny Dillon, een dochter van Arthur Dillon, die in 1794 als generaal in Franschen dienst geëxecuteerd werd, was verwant niet alleen met de hoogstgeplaatste royalistische Engelsche families, maar had ook relaties onder de hoogere, royalistische kringen in Frankrijk. Evenwel had zij geen bezwaar om zich onder het „nouveau régime” te voegen, maar slechts op voorwaarde, dat een schitterend huwelijk haar dien overgang gemakkelijk zou maken. Het was dan ook niet dan na veel tegenstribbelen van haar kant, en op dringend verlangen van den Keizer, dat zij er eindelijk in 1808 toe overging — zij had reeds twee maal zijn huwelijksaanzoek afgeslagen, omdat zij, volgens haar meening, betere „partijen” op het oog had — om met Bertrand, die dol verliefd op haar was en dien zij daardoor al heel spoedig onder haar wil kreeg, te trouwen. Zij was toen 22 jaar; de schitterende partijen lieten op zich wachten; Josephine — tot wier familie zij nog behoorde — had beloofd haar te zullen voorthelpen. Zij koos dus het zekere voor het onzekere en huwde Bertrand, niettegenstaande zijn onaanzienlijk, vroeg oudachtig voorkomen, heelemaal niet de „figure à belle prestance”, die zij zich van háár man had voorgesteld, te meer, wijl Napoleon, op aandringen van Josephine en ook, omdat hij Bertrand hoog achtte en een groote vriendschap voor hem voelde, liet doorschemeren, dat hij geneigd was hem in de hoogste posten te plaatsen. Inderdaad vond zij dan ook een groote troost in zijn

benoeming tot gouverneur van Illyrië en later tot die van grand maréchal, die hem tot de „grands dignitaires” deden stijgen.

Voorals echtgenoot van den gouverneur van Illyrië kon zij haar neiging tot het leiden van een luxe-leven bot vieren. Zij was een mooie vrouw, door haar slank en buigzaam-bewegend lichaam, met haar sierlijke gebaren, een vorstelijke verschijning, waardoor zij — en mede door haar lust, waaraan zij ruimschoots toegaf, en haar talent om feestelijkheden van allerlei aard te bedenken en te doen slagen — in den kring, die zich gedurende haar verblijf rond haar bewoog en die haar hofhouding vormde, een grooten opgang maakte. Door dat plezier-leven lette zij al minder en minder op haar gezondheid, met dat gevolg, dat zij, telkens zwanger, ook telkens een miskraam kreeg, waaraan zij later, op St.-Helena bleef lijden, zoodat zij ziekend en sukkelend haar dagen doorbracht, wat niet weinig op haar eigen stemming en haar gemoeds-toestand, tijdens haar verblijf daar, en op dien van haar man drukte. Zij bezat, niet-tegenstaande haar oppervlakkig, wispelturig karakter, een eigenaardig gevoel van trouw en aanhankelijkheid, waardoor zij zich verplicht achtte er in toe te stemmen, Napoleon naar Elba te volgen — waarbij kwam, dat zij langzamerhand te veel van haar man was gaan houden, om hem te kunnen missen — maar meende daarbij, dat zij — wanneer zij zich daarvoor een jaar zou hebben opgeofferd — ruimschoots vergoed zou hebben, wat de Keizer voor haar en voor Bertrand had gedaan! Geschiktheid om aan het hof te leven — wat zij op Elba verplicht was — miste zij absoluut, ten gevolge van haar onnauwkeurigheid en van haar nonchalance. Deze waren dan ook oorzaak, dat zij — gedurende haar verblijf op Elba — zich herhaaldelijk aanmerkingen van den Keizer op den hals haalde, wijl zij steeds en voortdurend te laat aan tafel kwam, den Keizer liet wachten en meer dergelijke fouten tegen de etikette beging. Zij trok zich dan ook meer en meer uit de omgeving van den Keizer terug en ging op het laatst — onder voorwendsel, dat haar slechte gezondheid haar dit belette — niet meer uit. Toch betrok zij weer gedurende de „Cent Jours” haar vertrekken in de Tuileriën, maar zonder opgewektheid en met vrees voor de dreiging der toekomst, die haar door Bertrand — wiens vertrouwen op de goede gevolgen, welke de gebeurtenissen konden hebben, zeer weinig was — werd ingegeven.

Na Waterloo vergezelde zij haar man naar Rochefort, waar

zij er op aandrong, dat Napoleon gastvrijheid aan Engeland zou vragen, ten volle van de eerlijkheid en de loyaliteit van Engeland overtuigd, terwijl het niet in haar opkwam — de invloed van haar Engelsche afkomst, die van haar Engelsche opvoeding en wat zij bij haar Engelsche familie daaromtrent had geleerd en ondervonden, waren daarvan de voornaamste oorzaken — dat de Engelsche regeering ooit zou kunnen handelen, als zij gedaan heeft. Waarschijnlijk was bij haar ook een onbewust verlangen in het spel, om in Engeland te willen wonen. Toen dan ook aan boord van de Bellerophon het bericht kwam waarin St. Helena genoemd werd, kreeg zij zulk een geweldigen schok, zoowel waar het haar verwachtingen betrof, die zij had gekoesterd, als door het plotseling waarschuwend voorvoelen van het bestaan, dat zij daar zou moeten doorsleepen, zij, voor wie luxe, afwisseling, afleiding en omgang met menschen van haar stand een levensbehoefte waren, dat zij bijna haar bezinning verloor. Zij stoof plotseling, zonder belet te vragen, de kamer van den Keizer binnen, maakte een geweldige scène om te bezweren, dat haar man toch niet naar St. Helena zou vertrekken, smeekte, onder een vloed van tranen, den Keizer, dat hij Bertrand zou verbieden mee te gaan en haastte weer weg met het voornemen om in zee te springen, waarin zij werd verhinderd door Mad. de Montholon, die haar bij een been en door een paar matrozen, die haar bij haar armen vast hielden. Eindelijk gaf zij toe om mee te gaan, nadat zij Bertrand door allerlei middelen — zij liet het niet bij tranen, smeken en klagen, maar nam ook haar toevlucht tot scheldwoorden, waarbij zij nogal grof kon zijn (ten minste, wanneer men het bericht van Gourgaud op dat punt mag gelooven) — de belofte had afgeperst niet langer dan een jaar op St. Helena te zullen blijven.

Toen Bertrard later, door allerlei omstandigheden, die belofte niet kon of wilde gestand doen, hield zij niet op hem het leven bijna ondragelijk te maken door er telkens op terug te komen, dat zij zich door zijn schuld ongelukkig voelde; dat hij oorzaak was waardoor zij niemand had om mee om te gaan; dat zij door zijn koppigheid ziek bleef, wijl zij verhinderd was goede geneeskundige hulp voor haar lijden te vinden en een badkuur te doen, die zij noodig had en door er op aan te dringen, dat hij den Keizer alleen zou laten. Tot verontschuldiging van Mme Bertrand moet worden opgemerkt, dat alles bijdroeg om haar het verblijf zoo onaangenaam mogelijk te maken. De

„wereld”, waarin zij gewoon was te verkeer en waar zij bijna niet buiten kon, was door de omstandigheden verkleind en verminderd, beperkt en teruggebracht tot die van de weinige vrouwen der Engelsche officieren; haar moeder was — twee jaar ternauwernood, nadat men op St. Helena was aangekomen — gestorven en zij kon niet anders dan berouwen er niet genoeg bij den grand maréchal op te hebben aangedrongen, dat hij zijn belofte om niet langer dan een jaar op St. Helena te blijven, zou houden, wijl zij dan haar moeder nog in leven zou hebben gevonden en behalve dit alles, was de verwaarloosde opvoeding van haar kinderen een der redenen — en misschien wel de voornaamste — waarom zij naar Engeland terug wilde, wijl zij, door haar sukkelen en voortdurend ziek-zijn, gedwongen om telkens en bijna steeds te bed te liggen, niet in staat was en geen lust had er zich mee bezig te houden. Zij waren dus geheel aan hun lot overgelaten en hun omgang met het bediendpersoneel en met de Engelsche soldaten, was nu niet juist geschikt om ze te beschaven of in een ordelijke sfeer te laten opgroeien. En Bertrand leed onder dit alles, leed er zeer veel onder en had al zijn geestkracht en plichtgevoel nodig om standvastig te zijn en de gedragslijn te blijven volgen, die hij zich eenmaal had voorgeschreven. Maar zonder nadeeligen invloed op zijn omgang met den Keizer bleef dat alles niet! Geslingerd tusschen zijn plicht en zijn gevoel van toewijding voor den Keizer en de liefde voor zijn vrouw en voor zijn huisgezin, trok hij zich bijna geheel terug en zocht hij voldoening in een enge en zoo nauwkeurig mogelijk, afgeperkte omgrenzing van het vervullen zijner functie. Maar wijl hij voelde, dat hij daardoor in de nooit-uitgesproken, maar door hem zelf zeer zeker geweten verplichting anders te moeten zijn tegenover den Keizer, te kort kwam; wijl hij begreep, dat hij te weinig deed; dat hij meer kon en moest zijn dan hof-dignitaris; dat hij nog anders dan als grand maréchal een invloed op het bestaan van Napoleon kon uitoefenen, dien deze evenveel, zoo niet meer noodig had; dat hij hem niet die troost en hulp in zijn afzondering gaf, die deze stilzwijgend van hem verwachtte, nam ook weer zijn onvoldaanheid toe. En hij verkeerde voortdurend in de pijn-schrijnende, verdrieten klemming van een vicieuzen cirkel!

Van aanleg reeds geneigd tot een zekere droogheid, van nature reeds iemand van wien weinig uitging, werd hij langza-

merhand, door de omstandigheden, een persoonlijkheid, aan wiens omgang Napoleon zeer weinig had, van wien hij geen verdriet ondervond door telkens op-dreigende strubbelingen en moeilijkheden, zooals de andere van zijn gevolg onder elkaar hadden en uit wiens verkeer Bertrand zich dan ook meer en meer afzonderde, maar van wien hij ook geen direct nut of een positieven invloed op den eentonigen sleep-gang van zijn dagen voelde.

Daarin stond hij verre ten achter bij Las Cases! Maar in zijn eerlijkheid en trouw, zijn toewijding en zijn gemis aan eigen belang, bleef hij verre boven de Montholon en Gourgaud. Hij is een der weinige personen, eerbied-wekkend om hun strenge plichts-betrachting, hun plichts-gevoel en hun trouwheid uit de laatste omgeving van den grooten Keizer geweest! Welk een geheel andere persoonlijkheid was de Montholon! En hoe goed is het te begrijpen, dat iemand als Bertrand zich weinig en minder en minder — behalve waar zijn dienst het eischte — met hem inliet!

Het is niet moeilijk een encyclopaedistisch overzicht of een levens-beschrijving in groote lijnen van Charles, Tristan, de Montholon, Comte de Lee, te geven. Hoe meer men echter de details van zijn loopbaan nagaat en hoe meer men een verklaring zoekt voor sommige van zijn daden, des te meer komt men voor raadselen te staan en te ingewikkelder en moeilijker te ontwarren de redenen zijn, die men voor vele van zijn gedragingen moet aannemen.

Van lage afkomst was hij niet en men vindt in zijn familie — welker adel al van de elfde eeuw dateert — behalve twee groot-zegelbewaarders, voornamelijk lieden, die tot de magistratuur en tot de rechterlijke macht hebben behoord. Op zijn zestiende jaar — hij werd in 1783 geboren — had hij al een tamelijk hooge post in het genie-corps van Championnat. In 1801 tot kapitein en aide de camp van Augereau bevorderd, woonde hij den slag van Hohenlinden bij en gedroeg zich daar zóó moedig, dat hem door Napoleon een eeresabel zou zijn vereerd. Hij werd in den slag bij Wagram ernstig verwond. In 1811 zond de Keizer hem als gevolmachtigde naar het hof van den Groot-hertog Ferdinand te Würzburg. Daarvandaan teruggekomen, steeg hij tot den rang van brigade-generaal en kreeg hij in 1814 het commando in département de la Loire. Tijdens de Cent-Jours benoemde de Keizer hem tot generaal-

adjutant en na deel aan den slag van Waterloo te hebben genomen, begeleidde hij Napoleon naar St. Helena. Hij was den Keizer daar van groot nut, door als secretaris — zoowel, tijdens het verblijf, als na het vertrek van Las Cases — onder dictee van Napoleon, diens terugkeer van Elba op te schrijven. Napoleon benoemde hem tot een zijner exécuteurs testamentaires en gaf hem zijn manuscripten te bewaren. Na Napoleon's dood kwam hij naar Frankrijk terug, waar hij te samen met Gourgaud een groot werk „*Mémoires pour servir à l'histoire de France sous Napoléon, écrits à Sainte Hélène sous sa dictée*” schreef en uitgaf. Later, in 1840, door Napoleon de derde, in de proclamatie, die deze bij zijn landing in Frankrijk uitgaf, als chef van diens generale staf benoemd, werd hij, na het mislukken van diens plannen, gevangen genomen en tot twintig jaar vestingstraf veroordeeld. Hij bleef echter maar zes jaar in gevangenschap. Hij stierf in 1853.

Deze beschrijving van zijn loopbaan nu, vertoont in haar breede omtrekken geen groote afwijkingen bij die van zoovele anderen uit den tijd van Napoleon, waarin dergelijke snelle promoties en bevorderingen niet zoo heel zeldzaam waren. Gaat men echter de details van zijn leven na, dan stuit men op allerlei onverklaarde gedragingen en verscheidene onware beweringen, waarvoor de motieven grootendeels in het duister liggen en die de Montholon als een minderwaardige persoonlijkheid doen kennen. De vraag doet zich daarbij voor of Napoleon van dat alles op de hoogte was en wat hem kan hebben bewogen, juist de Montholon uit te kiezen om hem in zijn verbanning te volgen. De geschiedenis bijvoorbeeld, dat de Keizer hem een eere-sabel zou hebben gegeven, is een onwaarheid en nergens dan ook — behalve in het verhaal daaromtrent van de Montholon zelf — vindt men er melding van gemaakt. Bij zijn sollicitatie in 1809, om aan het Huis van de Keizerin te worden verbonden, geeft hij als reden voor zijn wensch op, dat „*Le délabrement de sa santé, suite des fatigues de la guerre, ne lui permettant pas de continuer a servir activement, il sollicite l'honneur d'être attaché à la Maison de S. M. l'Impératrice qui l'honore de sa protection*” en vermeldt tevens, dat hij in den slag van Jena, in een charge naast Auguste Colbert gewond is: zijn staat van dienst vermeldt er niets van. Hij beweert voorts dat hij te Heilsberg — door zijn moedig gedrag — eenige bataillons van Savary van den ondergang heeft gered: Savary voerde er niet alleen geen

bevel over een divisie, maar maakt zelfs met geen enkel woord melding van de Montholon. Bij Eckmühl heeft hij, volgens zijn zeggen, aan het hoofd van de Württembergsche cavalerie gechoorgeerd; te Madrid aan het hoofd van de Marins de la Garde het arsenaal heroverd, waarvoor hem een dotatie van 5000 francs en den titel van baron de l'Empire is ten deel gevallen en hij officier van het Légion d'honneur zou zijn geworden; te Wagram heeft hij zich zoodanig onderscheiden, dat de Keizer hem tot comte en tot chambellan heeft benoemd: het bewijs voor deze beweringen is nergens te vinden; het meerendeel wordt zelfs tegengesproken! Dat hij een snelle en prachtige promotie heeft gemaakt, is buiten kijf; maar dat hij die aan zijn gedrag, zijn moed of aan een of andere action d'éclat en niet uitsluitend aan de protectie van zijn schoonvader de Sémonville en aan die van de Keizerin heeft te danken, is een onwaarheid. Waarheid is het, dat hij den titel van comte kreeg en ook dat hij — door protectie van de Keizerin — tot chambellan werd benoemd: al het overige is fantaisie! Ook zijn benoeming tot gevolmachtigde te Würzburg — hij heeft evenmin een opleiding gehad of een leerschool doorgemaakt, die hem tot het bekleeden van dit ambt geschikt maakte als de overige diplomaten, die de Keizer in het begin van 1812 benoemde — is een gevolg van de protectie van zijn schoonvader geweest.

Nogmaals, wat Napoleon bezielde heeft, dat hij juist hem uitkoos om met hem naar St. Helena mee te gaan, is een raadsel en alleen te verklaren uit het feit, dat Napoleon geen gelegenheid had in den moeilijken tijd en in de verwarrende omstandigheden, die hij doormaakte, nauwkeurig na te gaan tegenover welke persoonlijkheid hij stond, te meer daar de Montholon's privé-leven hem ongeschikt maakte om aan het hof te verkeeren. Zijn huwelijk en de wijze, waarop het gesloten is zou voor ieder ander ten minste een beletsel zijn geweest. Hij trouwde namelijk met de jongste der twee, door haar schoonheid en coquetterie beroemde zusters de Vassal of Vassal (beide waren zij gehuwd met een Roger, die elkaars broers waren), die om verschillende redenen, onder omstandigheden en voorwaarden, die men beter doet niet te doorgronden, op aanvraag van haar man, in het begin van 1809 van tafel en bed gescheiden was. Vóór deze scheiding, die in April werd uitgesproken, schijnt zij de Montholon nog niet te hebben gekend. In het tijdsverloop tusschen de aanvraag die intusschen in 1812 in die

van een formeele was veranderd, en de uitspraak der scheiding, maakten zij kennis met elkaar en besloten zij te gaan trouwen, zoodra de uitspraak zou zijn gevallen. Dadelijk dan ook nadat de scheiding, in het einde van Mei was uitgesproken, verliet de Montholon, zonder daartoe verlof te hebben gevraagd of te hebben gekregen, zijn post van gevolmachtigde aan het hof te Würtzburg en trouwde onverwijld, zonder zelfs de daartoe noodige papieren over te leggen (de papieren, die hij aanbracht, waren niet eens in orde wat de termen betreft, waarin zij waren opgesteld,) door de vreemde goedwilligheid van den Maire te Draveil met de vroegere Mad. Roger. Dit huwelijk en de omstandigheden, waaronder het had plaats gehad, waren de oorzaak, waarom hij van zijn post van gevolmachtigde ontheven werd. In een der biografieën, die hij van zich zelf heeft geschreven, geeft de Montholon als reden van zijn ongenade aan, dat de Keizer ontevreden was over een rapport omtrent den geest, die er in Duitschland heerschte; in een andere, dat hij het slachtoffer was van de machinaties, door priesters tegen hem op touw gezet en door hun invloed op Savary. Door zijn eigenaardig talent om geld uit te geven — niettegenstaande zijn honorarium van 24000 francs s'jaars en de groote sommen geld, die hij van Napoleon kreeg, had hij zelfs nog kans gezien om 25.000 à 27.000 francs schulden te Jamestown te maken, die hem zijn vertrek, na den dood van den Keizer, naar Europa bijna onmogelijk maakten — bracht hij in korten tijd zijn eigen kapitaal en dat van zijn vrouw er door en zat spoedig tot over zijn ooren in de schuld. Dit gevoegd bij het feit, dat hij nog in hetzelfde jaar van zijn huwelijk vader werd, maakte, dat zoo-vel hij als zijn vrouw daarna met een zoodanige kilheid in de gezelschappen te Parijs, waarin zij gewoon waren te verkeerén, en door het Hof werden bejegend, dat zij het beter vonden zich een tijdlang uit Parijs terug te trekken en op de bezitting, die zij ergens in de provincie hadden, te gaan wonen.

Daarna gaan er eenige jaren voorbij, waarin hij telkens aanvraagt om weer in actieven dienst te worden geplaatst, maar telkens vindt hij een nieuwe verontschuldiging, waardoor hij verhinderd is dienst te doen. In die jaren valt ook de beschuldiging, tegen hem uitgebracht — een beschuldiging, die nooit bewezen is waar, maar ook nooit bewezen is onwaar te zijn — dat hij geld aan de kas van zijn regiment zou hebben ontvreemd! Een zekerheid is, dat hij van allerlei intriges

gebruik maakt en allerlei waars en onwaars in zijn sollicitatiën dooreen mengt, maar wat hij altijd tot zijn voordeel weet te doen uitloopen; dat hij zich door een moeilijk te ontwarren net van waarheid en leugen weet te omgeven: een der laatste groote leugens, die hij vertelt, is, dat hij — gedurende de Cent-jours — binnen een klein tijdsverloop, tot een hoogen militairen rang is bevorderd en in dien rang dienst heeft gedaan. Zich nu eens opgevend als volgeling van Napoleon, dan weer als aanhanger van de Bourbons, die hij dan ook dient en van wien hij allerlei gunstbewijzen ontvangt en aanneemt — gaat hij toch den Keizer bij diens terugkomst van Elba te gemoet en biedt hem zijn diensten aan. Na Waterloo, terwijl hij niet als zoodadig is herbenoemd, vervult hij, gekleed in vol ornaat, toch met ijver en nauwgezetheid de post van kamerheer bij den Keizer en verklaart hem overal te zullen en te willen volgen, waarheen hij zich ook zal begeven.

Deze verklaring nu, is meer een gevolg van de moeilijkheden, waarin hij verkeerde dan van zijn liefde en zijn toewijding voor den Keizer. Inderdaad toch was zijn positie een zeer onzekere. Door zijn daad om Napoleon te gemoet te gaan en zijn diensten aan te bieden, kon hij beweren — en misschien geloofde hij het ook — dat hij, om zoo te zeggen, vogelvrij zou worden verklaard; maatschappelijk was hij — zoowel door zijn verwarde geldelijke omstandigheden als door de koelheid, waarmee men hem uit de hoogere kringen had verwijderd, onmogelijk geworden; er bleef hem dus niets anders over dan met Napoleon mee te gaan, waardoor hij beveiligd zou zijn tegen de gevolgen, die zijn gedrag na zich zou kunnen slepen. Maar tevens was dit het eenige middel om zooveel mogelijk voordeel uit de omstandigheden te trekken, al was het voor hem zelf nog niet duidelijk op welke wijze dit zou kunnen zijn en zag hij nog niet in, waardoor hij het groote fortuin zou kunnen krijgen, waarop zijn brein steeds gespist was.

Het is moeilijk een karakter als dat van de Montholon te begrijpen en te doorgronden, wanneer men alleen afgaat op de biografieën en brieven, door hem zelf geschreven en die vergelijkt met de officieele stukken en bescheiden, die er omtrent hem bestaan. En het is even moeilijk een verklaring te vinden voor verschillende gebeurtenissen, zoolang men geen goed, door en door helder inzicht in zijn karakter heeft gekregen, waartoe een diepere studie van zijn daden na den dood van Napoleon

— en veel van zulk een studie is nog ongeschreven — misschien de voornaamste bijdrage kan leveren. Welke is of welke kan, bij voorbeeld, de drijfveer zijn geweest, waardoor de Montholon er toe is gekomen — toen de Fransche kolonie, na den dood van den Keizer, St.-Helena had verlaten — zich met Gourgaud te verzoenen en, nog later, een brief voor hem te schrijven en hem dien te geven, die heette door Napoleon te zijn gedicteerd en die vol van lofuitingen over Gourgauds gedrag is maar die is gebleken valsch te zijn en door de Montholon zelf te zijn opgesteld? En dat, waar hij steeds met Gourgaud in onmin heeft geleefd en indertijd — dank zij de tusschenkomst en het verbod van den Keizer — geweigerd heeft met hem te duelleeren, niettegenstaande Gourgaud gedreigd heeft hem een pak ransel te geven! Wat zijn de redenen waarom hij kort na zijn terugkomst te Londen, met Gourgaud, die tot dien datum zijn verklaarde vijand was, het groote werk schreef, dat zij te samen hebben uitgegeven? Waardoor en hoe heeft de Montholon het later gedaan gekregen, dat Gourgaud hem den dienst kon en wilde bewijzen en ook bewezen heeft zijn invloed aan te wenden, dat zijn ontslag uit de gevangenis te Ham, ten gevolge had? Alle duisterheden, die nog niet duidelijk zijn heengelicht en alleen heen te lichten zijn door de uitkomsten van een nauwkeurige, verdere en zoo diep mogelijk doorgevoerde studie van zijn natuur. Toch is het weinige echter, dat men nu reeds weet, voldoende om eenig inzicht te krijgen in het karakter van hem, die zulk een belangrijke en overheerschende rol in de laatste levensjaren van Napoleon heeft gespeeld. En tevens is het voldoende om te doen begrijpen, dat iemand als Bertrand, met diens droiture en diens strenge opvattingen omtrent moraliteit en eerlijkheid, zich weinig tot de Montholon voelde aangetrokken, zich weinig met hem inliet en zich zoover mogelijk uit diens omgang verwijderd hield. Dat het isolement, daardoor tot een zekere hoogte geschapen, noodzakelijk op het gedrag van Mad. Bertrand moest terugwerken en dat dit weer, door Bertrand heen, tot uitkomst moest hebben, dat Napoleon er den nadeeligen invloed in zijn reeds zoo ellendig bestaan van zou ondervinden is duidelijk en niet te weerspreken.

Meer nog dan de Montholon door egoïstische motieven gedreven — en misschien uitsluitend daardoor — grenzenloos ijdel (vooral nadat hij baron was geworden) en zijn goede eigenschappen (want die had hij werkelijk; hij was een goed mathe-

maticus en een uitstekend artillerist) overschattend, behept met een bijna pathologische jaloesie (doordat hem alles in zijn carrière was meegeloopen, was hij het meer of minder als een inbreuk op zijn recht gaan beschouwen, wanneer een ander iets te beurt viel, wat hij meende, dat hem toekwam,) onverdraagzaam en moeilijk om mee om te gaan, heeft Gourgaud den Keizer, zoolang hij op St. Helena in zijn omgeving verkeerde, veel verdriet en onaangenaamheid bezorgd en hem veel schade gedaan, nadat hij van Longwood en St. Helena was vertrokken.

Napoleon's omgang met en zijn houding tegenover Gourgaud, werd een geheel andere dan deze zich had voorgesteld. Gourgaud had gemeend, dat hij als eerste en voornaamste door hem zou worden behandeld en beschouwd, dat hij zijn vertrouwde zou zijn en dat hij meer dan een der anderen en zelfs voortdurend in zijn omgeving zou verkeerden. Al aan boord van de Northumberland voelde Napoleon echter — met zijn groote menschenkennis — welke beschaving en ontwikkeling de Las Cases bezat en dat hij daardoor veel meer aan diens dagelijkschen omgang dan aan dien met de anderen zou hebben, terwijl Gourgaud, door zijn echte „soldaten-loopbaan” en de burger-familie waaruit hij kwam (hij was van een echte „theater-familie” afkomstig, waaruit Mme. Dugazon en de danser Vestris beroemd zijn gebleven) belet was geworden zich die beschaving, algemeene ontwikkeling en tact eigen te maken, die hem geschikt deden zijn om in de hoogere kringen, aan het Hof, waarin hij geplaatst was, zich te bewegen. Openlijk geeft Napoleon echter als reden op, dat de leeftijd van Las Cases meer met den zijne overeenkwam en dat hij daarom diens gezelschap boven dat der anderen verkoos. Later kwam daarbij, dat Las Cases zich buiten de kleingeestige kibbelarijen en jaloerschheden, die rondom den Keizer krieden, hield. En ook de houding, die Las Cases tegenover den Keizer aannam, droeg daartoe bij, een houding, die men kan begrijpen, wanneer men den toon waarop het Mémorial is geschreven, vergelijkt met dien, waarin het Journal van Gourgaud is opgesteld.

In het eerste, alles ad majorem Imperatoris gloriam, alles om de figuur van den grooten Keizer te laten uitkomen, alles en alle zich groupeerend rondom Hem alleen, de schrijver over zich zelf niet dan in hooge noodzakelijkheid sprekend en zich steeds zooveel mogelijk op den achtergrond houdend. In het Journal daarentegen is Gourgaud de hoofd-persoon! Waar hij over den

Keizer spreekt, is het — evenals waar hij het over zijn lotgenoten heeft — in verband met en in verhouding tot zich zelf. Waar men in het *Mémorial* duidelijk voelt, dat alles wat Las Cases doet, dat zijn daad om Napoleon naar St. Helena te vergezellen, een gevolg is van den plicht, dien hij zich heeft opgelegd om zijn Keizer zooveel mogelijk het bestaan te veraangenameu en dat hij daartegenover niets anders terug-verlangt dan voor zich zelf de overtuiging te krijgen en te hebben, dien plicht, zoo goed als in zijn vermogen was, te hebben vervuld, geeft het *Journal* van Gourgaud den indruk, dat deze zijn lot aan dat van Napoleon heeft verbonden, omdat hij niet anders kon en dat hij verlangt (en nu en dan zelfs eischt) zijn daad, zijn doen en laten tegenover zijn Meester door dezen hoogelijk en meer dan die van een der anderen, op prijs te zien gesteld. Nog meer komt de noblesse van Las Cases' handelwijze tegenover die van Gourgaud uit, wanneer men bedenkt, dat Las Cases, om zoo te zeggen, niets aan Napoleon te danken had, terwijl Gourgaud bereikt heeft, wat hij is geworden, door Napoleon, dat hij het maaksel van Napoleon was. Deze toch zeide op St. Helena van hem: „Gourgaud était mon premier officier d'ordonnance; il est mon ouvrage; c'est mon enfant.”

Zeker, Napoleon had zijn leven aan hem te danken! Den eersten keer te Moscou, toen Gourgaud ontdekte, dat er in de kelders van het Kremlin 5000 centenaars buskruit lagen opgestapeld, waardoor men Napoleon in de lucht wilde doen vliegen; den tweeden keer zou in 1814, te Brienne zijn geweest, waar Gourgaud, met gevaar voor zijn leven, een kozak, die gereed stond om Napoleon met zijn lans te doorboren, zou hebben neergeschoten. Doch daar staat tegenover, dat Napoleon hem voor die daden ruimschoots heeft beloond, zoowel door hem den titel van baron te verleenē, als door hem in rang te bevorderen. Niet te ontkennen toch valt, dat — zelfs onder Napoleon — een loopbaan als die van Gourgaud een schitterende en snelle is geweest. In 1783 geboren, was hij al op zijn zeventiende jaar zoowat, tweede luitenant bij de artillerie en maakte de veldtochten van 1805, 1806 en 1807 mee, werd bij Austerlitz gewond en na den slag bij Friedland tot kapitein bevorderd. Zoowel voor Saragossa in 1808, als in den oorlog tegen Oostenrijk in 1809 had hij een werkzaam aandeel. Napoleon bevorderde hem tot zijn ordonnans-officier, nadat hij de zending had volbracht, een onderzoek naar de sterkte en den toestand van

Dantzig te doen, met het oog op een mogelijke oorlog met Rusland. Gourgaud verkeerde daarna voortdurend in de omgeving van den Keizer, maakte den veldtocht naar Rusland mee — hij werd voor Smolensk verwond — woonde den slag bij Borodino bij en was een der eersten die Moscou binnen drong. Op den terugtocht zwom hij — om, vóór dat de bruggen geslagen waren, den oever aan den overkant te verkennen — de Beresina over. Door zijn optreden in den slag van Leipzig, ontsnapte de achterhoede van het Fransche leger aan het gevaar gevangen te worden genomen. Ook in den strijd tegen de geallieerden nam hij een verdienstelijk aandeel. Ofschoon hij na Napoleon's aftreden, door Lodewijk den achttiende tot chef van den generalen staf der artillerie was benoemd nam hij — na de terugkomst van Napoleon, zijn vroegere plaats weer naast hem in, streed bij Waterloo en vergezelde hem naar Rochefort, nadat hij — misschien de eenige benoeming door Napoleon in die dagen, toen het keizerrijk al niet meer bestond, gedaan — tot brigadegeneraal was bevorderd. Te Malmaison had de Keizer hem gezegd, dat hij Planat had uitgezocht om met hem mee te gaan, maar Gourgaud reisde op eigen houtje naar Rochefort en deed alle moeite om zich mee in te schepen op de Bellerophon, wat hem gelukte. Toen verschillende personen uit het gevolg van den Keizer over andere schepen werden verdeeld, had Gourgaud het geluk, dat Planat van de Bellerophon werd verwijderd, waardoor hij de gelegenheid had, om door allerlei middelen, door smeekingen en gebeden, van Bertrand gedaan te krijgen, dat deze hem op de lijst zou plaatsen van de officieren, die Napoleon zouden vergezellen. Het was de eenige weg, die voor hem open stond om — waar het onmogelijk was iets van de toekomstige gebeurtenissen te voorspellen — zich zoo veel mogelijk te vrijwaren voor de nadeelige gevolgen, die het feit kon hebben, dat hij zich weer bij Napoleon had aangesloten en om nog eenig voordeel uit den toestand te verkrijgen, waarin hij, door den samenloop der omstandigheden en, tot een zekere hoogte, door zijn eigen toedoen was gekomen.

Niet alleen echter, waren de wijze van optreden van Gourgaud tegenover Napoleon en de toon, die hij aansloeg de oorzaken, waardoor hij diens bestaan onaangenaam maakte, maar vooral zijn omgang met de anderen, waarmee hij voortdurend, door zijn jaloerschheid, twist had en onder wien hij telkens twisten aanstookte, die op Napoleon terugwerkten en waarin deze

gedwongen was zooveel mogelijk als bemiddelaar en vredestichter op te treden. En door welke oorzaken ontstonden die twisten dan nog! Om allerlei kleinigheden, waarover niemand zich in normale omstandigheden warm zou maken. Meestal was de oorzaak jaloezie, waaraan zelfs Las Cases niet vreemd bleef, al had zijn jaloerschheid een hooger motief, om zoo te zeggen, tot grondslag, namelijk, dat — wanneer de Keizer zich, naar zijn opvatting, te veel alleen met een der anderen bezig hield — hij de voor hem zoo kostbare woorden moest missen. Het was hem er niet om te doen ze, als een vrek, alleen en uitsluitend te genieten; hij gunde dat geluk aan een ander net zoo goed, wanneer hij er maar bij mocht zijn en het was zijn wensch niet, zich door den vertrouwelijken omgang van den Keizer den voornaamsten en nummer een te voelen. Bij Gourgaud zeker, was dit laatste wèl het geval. En nog zou men dat kunnen begrijpen, wanneer de kwesties, waardoor zijn jaloezie werd opgewekt, belangrijke waren; maar het waren zulke verregaande kleinigheden, dat men alleen een verklaring voor de jaloerschheid en het twistzoeken van Gourgaud kan vinden in zijn kleingeestig, achterdochtig karakter, in zijn „grübelsucht”, die bijna aan vervolgingswaan reikte.

Al aan boord van de Northumberland begon zijn haat tegen Las Cases — een haat, die door de Montholon werd aangeblazen (zij konden het geen van beiden verkroppen, dat Las Cases door Napoleon werd voorgetrokken) — wat hem in zijn Journal op den datum van den 3den Oktober doet schrijven: „Je vois autour de moi bien des intrigues et des faussetés. Pauvre Gourgaud, qu'allais-tu faire dans cette galère!” Hij meent, dat deze hem bij den keizer benadeelt. Mettertijd vermeederen de grieven, die hij tegen Las Cases voelt, Las Cases, die nooit militair is geweest, die nooit heeft gediend, dien de Keizer ter nauwernood kent en die toch den voorrang bij hem inneemt. En hoe meer Napoleon Las Cases tracht te verdedigen, des te erger wordt de haat-stemming van Gourgaud, waarin hij ook de anderen meesleept. Zoodra echter op het einde van 1816 Las Cases van St. Helena wordt verwijderd — bij zijn vertrek gedraagt Gourgaud zich tegenover hem, alsof hij steeds de meest vriendschappelijke gevoelens voor hem heeft gekoesterd en laat hem door Bertrand zeggen, dat hij (niettegenstaande de onaangenaamheden en de oneenigheden, die zij hebben gehad, niettegenstaande de onbehoorlijkheden, die hij van hem heeft gesproken)

toch altijd als een vriend voor hem heeft gevoeld en hem dus alles goeds wenscht — slaat zijn haat (die zich al nu en dan bij hem had doen gevoelen) over op de Montholon en diens vrouw en meent hij nu, dat deze zich ten doel hebben gesteld hem bij den Keizer te benadeelen. En die verbeelding wordt zóó sterk, dat hij niet alleen de Montholon tot een duel op pistolen uitdaagt, maar dat alleen het verbod streng door den Keizer gegeven, moest beletten en belet heeft, dat het kon plaats hebben. Trouwens, de Montholon vond de redenen, waarom Gourgaud wilde duelleeren, zelf ook van te weinig gewicht. Daarbij kwam, dat Gourgaud zich niet kon of wilde voegen in den rang, die de functies, welke hem op St. Helena waren aangewezen, hem deden innemen en waardoor hij beneden de Montholon kwam te staan. De Montholon was in zijn oogen zijn gelijke; het verschil in ancienniteit, wat zijn militaire graad betreft, was zóó klein (het was 't inderdaad), dat het gerust buiten rekening kon worden gelaten. En ook daardoor ontstonden telkens botsingen, welke Gourgaud aan kwaadwilligheid van de Montholon toeschreef.

Een troost voor hem — behalve de vele keeren, dat hij zich ook daarin achteraf gezet voelde — was de voorrang, die hij nu en dan door de etikette genoot, die Napoleon op St. Helena had ingesteld. Deze voorrang vervulde hem dan met kinderlijke vreugde, zooals op den avond, dat de Keizer „me fait asseoir, tandis que Montholon reste debout”, wat hij onmiddellijk te boek stelt! of ook wanneer „l'Empereur me fait revenir, nous dînons tous ensemble en Bertrand, die ook komt, toevoegt: „mais vous n'êtes pas invité, vous êtes sans gêne”; en een anderen keer — hij dineerde toen weer bij den Keizer — „Sa Majesté me parle souvent et, chose extraordinaire, fait pour moi ce qu' Elle n'avait fait encore qu'une fois, et encore pour le seul Las Cases, Elle met une cuiller dans les macaronis, m'en offre: „Voulez-vous que je vous donne de ces macaronis?” Elle m'en sert deux fois, s' informe comment je les trouve. „Excellents, Sire, je n'en ai jamais mangé d'aussi bons”. Les gens sont stupéfaits; on a pour moi des attentions qu'on n' avait plus”.

Nadat Las Cases door den gouverneur van Longwood was verwijderd, werd Gourgaud's ontevredenheid op den Keizer, die al lang bij hem broeide, erger en voelde hij zich meer en meer door hem achteraf gezet; maar nu door den invloed van de Montholon. Allerlei kleinigheden treffen hem en doen hem in-

zien, dat de Keizer hem minder acht dan de anderen uit zijn gevolg. Nu eens is het, dat de Montholon meer honorarium ontvangt dan hij; hij krijgt maar een kaars, waar de andere twee en drie kaarsen krijgen; de Keizer stelt zijn gedrag — dat hij is meegegaan, waardoor hij zijn carrière heeft gebroken — niet genoeg op prijs. Bij zijn jaloezie voegt zich langzamerhand de geld-kwestie: zijn toekomst is onzeker; doordat hij den Keizer is gevolgd, kan hij zijn moeder en zijn zuster finantieel niet helpen en hij beklaagt zich telkens, dat wat de Keizer finantieel voor hem wil doen, een aalmoes is en dat hij die niet verlangt; hij wil op prijs worden gesteld en geacht worden zooals hij verdient; zijn diensten gehonoreerd zien, zooals hij er recht op heeft en de oorzaak, dat hij door den Keizer achteraf wordt gesteld, zijn de inblazingen en intrigues van de Montholon, waaraan de Keizer te veel gehoor geeft. Zijn gesprekken met Napoleon ontaarden geleidelijk in formeele ruzies en de toon, waarop hij hem — zelfs waar het de meest gewone onderwerpen betreft — antwoordt, wordt steeds bitterder en onbehoorlijker. Eindelijk, niettegenstaande de herhaalde verzekeringen van den Keizer, dat hij zich verbeeldt achteraf te worden gezet; terwijl Napoleon zich telkens tegenover hem vernedert, door hem voor een woord of voor een uitdrukking, die hij zich zonder bedoeling heeft laten ontvallen, verontschuldiging te vragen; terwijl hij alle moeite doet om hem in zijn humeur te houden en op te vroolijken, loopen de ruzies te hoog en wordt het leven op deze manier èn voor Napoleon èn voor Gourgaud onhoudbaar. „Je crois, en vérité,” riep Napoleon op een dag uit, „que cet homme est amoureux de moi; cela commence à me fatiguer; je ne peux pas coucher avec lui.”

En Gourgaud besluit den gouverneur verlof te vragen, St.-Helena te verlaten en naar Europa terug te keeren, wat hem wordt toegestaan, zelfs met het gunstbewijs, dat hij niet over de Kaap, maar direct naar Engeland zal mogen gaan, waarbij de gouverneur — met wien hij altijd op een niet-vijandigen voet en zelfs op een min of meer hoffelijke wijze had verkeerd — hem aanbevelingsbrieven voor de ministers en voor eenige van zijn persoonlijke vrienden meegeeft en voorzien van introducties bij den marquis d'Osmond, ambassadeur van Frankrijk te Londen, van den Franschen commissaris en van den Russischen commissaris bij den ambassadeur van Rusland, Comte Lieven.

Den 13den Februari verliet hij Longwood. Wijn hij op een schip moest wachten, dat hem naar Europa zou brengen, zocht de gouverneur een verblijf voor hem uit, waar hij met den hem toegevoegden officier, den lateren luitenant-kolonel Basil Jackson, die hem overal moest vergezellen, zoolang samen-woonde. Op den 14den Maart 1818 verliet hij St. Helena, na dezen afscheids-brief aan den Keizer te hebben geschreven: „Sire, Au moment de m'éloigner de ce séjour, j'éprouve un sentiment bien douloureux; j'oublie tout, je ne suis occupé que de la pensée que je vais me séparer pour jamais de celui à qui j'avais consacré toute mon existence. Cette idée m'accable, je ne puis trouver de consolation que dans la persuasion où je suis que j'ai toujours fait mon devoir, je cède à la fatalité! Dans mon malheur, Sire, j'ose espérer que vous conserverez quelque souvenir de mes services et de mon attachement, que même, vous rendrez justice à mes sentiments et aux motifs de mon départ et qu'enfin, si j'ai perdu votre bienveillance, je n'ai pas perdu votre estime.

Daignez, Sire, recevoir mes adieux, et agréer les vœux que je fais pour votre bonheur. Plaiguez mon sort et qu'en pensant quelquefois à moi, Votre majesté dise: celui-là au moins avait un bon coeur”. Hij ontving hierop het volgende antwoord: „Monsieur le général baron Gourgaud, je vous remercie des sentiments que vous m'exprimez dans votre lettre d'hier. Je regrette que le mal de foie qui est si funeste dans ces climats ait nécessité votre départ; vous êtes jeune, vous avez du talent, vous devrez parcourir une longue carrière, je désire qu'elle soit heureuse, ne doutez jamais de l'intérêt que je vous porte”.

Wat Napoleon voorzien had, geschiedde tot zekere hoogte. In een der laatste en hooggaande woorden-wisselingen, die hij met Gourgaud voerde, een twist zóó ernstig, dat Gourgaud hem had toegevoegd, hem (wanneer het ooit zou geschieden, dat Napoleon in Frankrijk zou terugkeeren) te zullen dooden, wijn hij zijn weerkomst een ramp voor zijn vaderland vond — had Napoleon uitgeroepen, dat hij hem in staat achtte, wanneer hij in Engeland terug zou zijn, een pamflet tegen hem te schrijven, waarin hij allerlei kwaads van hem zou vertellen. Zoodra Gourgaud van Longwood weg was, begon hij uit te barsten. Aan een ieder die het maar wilde hooren — aan den gouverneur, aan Basil Jackson, aan de commissarissen der mogendheden, aan iedereen en bij alle gelegenheden — vertelde Gourgaud, dat Napoleon niet ziek was, doch zich zoo maar hield, wijn

dat geschikter was om de plannen, die hij koesterde, beter uit te voeren; hij stond met de bewoners van St. Helena in verbanding, die hem — terwijl zijn geneesheer hem daarin bijstond, hielpen om allerlei brieven en stukken naar Europa over te brengen; geld had hij op Longwood in overvloed, zoodat hij alles kon gedaan krijgen wat hij wilde; ontsnappen kon hij, zoodra hij het maar verlangde; hij verhaalde zijn wijze van leven, zijn gesprekken, mengde waarheid en onwaarheid dooreen; het bestaan op Longwood was onhoudbaar door de voortdurende ruzies en intrigues, waarvan vooral de Montholons de aanstokers waren; alles waarover Napoleon zich beklagde: het slechte eten, het ongezone van Longwood, de behandeling van den gouverneur, het was alles politiek, alles er op gericht om het medelijden op te wekken en te trachten om in Europa een beweging ten zijnen gunste tot stand te brengen, alles om gedaan te krijgen, dat men hem een andere verblijfplaats zou aanwijzen, waar vandaan hij gemakkelijker Europa zou kunnen bereiken. Zijn gedrag en zijn uitlatingen waren van dien aard, en dermate onverklaarbaar, dat men een korten tijd op St. Helena het vermoeden had, dat er iets achter moest zitten en wel, dat het geheele doen en laten van Gourgaud een comédie was, om naar Europa te kunnen weg-komen en dan daar zijn best te doen een beweging ten gunste van Napoleon op touw te zetten. Deze argwaan wordt bewezen door wat de Oostenrijksche commissaris over Gourgaud's weggaan aan zijn regeering schreef: „Le gouverneur me pressa avec instance, il y a quelques jours, de lui dire ma façon de penser sur cet esclandre.” Croyez-vous, me demanda-t-il, que Gourgaud soit de bonne foi, et que sa brouille avec Napoléon soit réelle?” Je lui répondis que personne ne pouvait en juger mieux que lui, mais que d'après mes propres observations, le général Gourgaud gardait trop peu de mesures pour le supposer chargé d'une mission secrète. Je suis du même avis, me répliqua-t-il, d'ailleurs, je l'ai toujours vu le même. Je le crois homme d'honneur,” en door wat de russische aan de zijne meldde: „Le général Gourgaud est parti, ce matin, pour l'Angleterre à bord d'un vaisseau de la Compagnie des Indes. On ne l'a pas envoyé préalablement au cap de Bonne-Espérance. On croit à Sainte-Hélène qu'il a une mission secrète de Bonaparte, que sa brouille à Longwood n'est qu'une pure comédie, un moyen adroit de tromper les Anglais . . . Je ne suis pas de cet avis-là”.

Niet alleen zoolang hij op St. Helena was, maar ook te Londen gedroeg hij zich op dezelfde manier. Zoowel tot Mr. Goulburn, onder-staats-secretaris van Koloniën, als met marquis d'Osmond en den comte Lieven, hield hij dezelfde gesprekken. Intusschen had hij zich tegenover den marquis d'Osmond uitgelaten, dat hij naar Frankrijk wenschte terug te keeren en weer dienst wilde nemen en had dezen verzocht hem daarin behulpzaam te willen zijn. De waarschuwingen, hem door sommige Bonapartisten en eenige Fransche uitgewekenen en vrienden te Londen gegeven, dat de Fransche regeering weigerde de graden en rangen te erkennen, waartoe de verschillende personen door Napoleon benoemd waren en dat het hem dus niet zou gelukken in zijn rang bij het leger te worden hersteld, deden hem inzien dat hij op den verkeerden weg was. Langzamerhand begon hij zijn gedrag te veranderen. Hij gaf het verhaal uit van den veldtocht van 1815, op St. Helena onder dictée van Napoleon geschreven en dat hij — tegen het verbod van den Keizer — mee had genomen, om zijn eer te herstellen tegenover de Bonapartisten en hen, die zijn gedrag en zijn uitlatingen afkeurden en deed in verschillende dagbladen de copie van een brief het licht zien, dien hij aan Marie Louise had geschreven. Zoowel in het verhaal van den veldtocht, als in den brief aan de ex-Keizerin, kwamen geheel andere termen voor dan zijn vroegere uitlatingen en uit beiden, — vooral uit den brief — klonk een bedoeling, geheel tegenovergesteld aan wat hij mondeling gezegd had. Wyl de Engelsche regeering vreesde, door zijn veranderd gedrag met de Bonapartisten onaangenaamheden te zullen krijgen, terwijl de marguis d'Osmond beangst was, dat de terugkomst van Gourgaud in Frankrijk een beweging ten gunste van Napoleon zou kunnen doen ontstaan, werd de Alien-Bill op hem toegepast, waarbij hem een langer verblijf in Engeland werd ontzegd. Hij werd naar het vasteland verwijderd, terwijl de marquis d'Osmond er voor zorgde, dat Frankrijk voor hem gesloten bleef. Hij vond eerst een schuilplaats te Cuxhaven en vestigde zich later metterwoon in Hamburg. Pas op den 20sten Maart 1821 werd het hem veroorloofd naar Frankrijk terug te keeren; hij kwam later weer in dienst en nam spoedig een hoogen rang bij het leger in.

Zoodra de dood van den Keizer in Europa bekend was geworden, zond hij — met nog eenige anderen, maar hij als eerste onderteekenaar — het volgende verzoekschrift aan den Cham-

bre des députés: „Messieurs, Napoléon n'est plus. Nous réclamons ses cendres. L'honneur de la France exige cette restitution, et ce que l'honneur de la France exige sera accompli. Elle ne peut souffrir que Celui qui fut son chef, que Celui qu'elle salua du nom de Grand et du titre d'Empereur demeure comme un trophée aux mains des étrangers, et que chaque Anglais puisse dire en montrant un insolent monument: „Voilà l'Empereur des Français.”

Was hij tot andere inzichten omtrent zijn vroeger gedrag gekomen? Of waren er politieke of baatzuchtige redenen, die hem zóó deden handelen? In alle geval kon hij toen nog niet weten, dat Walter Scott in 1827 zijn uitlatingen op St. Helena en te Londen aan het licht zou brengen.

Intusschen was het kwaad geschied! In October kwam het congres der geallieerde vorsten te Aken bijeen. Las Cases was steeds, met onvermoeiden ijver, bezig geweest alles ten gunste van Napoleon te bewegen; hij had brieven geschreven aan de verschillende vorsten, regeeringen en hooggeplaatste personen, aan familie-leden van den Keizer, aan ieder, die hij maar kon vermoeden, dat hem zou kunnen behulpzaam zijn om het lot van Napoleon te verzachten.” „Je m'étais donné, heeft hij geschreven, tous les soins pour qu'ils se trouvassent entourés, assaillis de sollicitations et de lumières. J'avais écrit à Marie-Louise; j'étais chargé de présenter aux souverains une lettre de Madame mère, tous les autres parents devaient agir de leur côté, et j'avais moi-même soigneusement réuni, pour chacun des souverains, tous les documents authentiques existant et tracé une note relative, incluse dans une lettre adressée à eux-mêmes. Il n'est pas jusqu'à Lord Castlereagh, auquel je ne crusse devoir la communiquer à son titre de représentant du roi d'Angleterre.” Niets heeft kunnen helpen! Tegenover alles wat er op het congres ten gunste van een lotsverandering en lots-verbetering van Napoleon ter sprake werd gebracht; tegenover het schrijven van Madame mère; tegenover alle argumenten en bewijzen, dat er naar verandering en verzachting moest worden gestreefd, wyl het leven van den Keizer, onder het régime waaronder hij gedwongen was te leven, gevaar liep, stelde de afgevaardigde van de Engelsche regeering, de vertegenwoordiger van den Engelschen koning, Lord Castlereagh, de verhalen en mededeelingen van Gourgaud, van een der meest-vertrouwde volgelingen en vrienden

toch immers van Napoleon en steunde daarop om integendeel aan te dringen, dat men zelfs strenger te St. Helena zou optreden. Het gevolg was dan ook, dat — na een resolutie van Rusland, waarvan een evenbeeld in vunsheid, vuilheid, leugen, laagheid en kwade trouw, moeilijk ergens te vinden is — door het congres de volgende zes artikelen zijn aangenomen:

1. Dat Napoleon Bonaparte zich door eigen schuld van alle andere rechten dan die der menschelijkheid ten zijnen gunste heeft beroofd en dat de voorzorgsmaatregelen ten zijnen opzichte, die de rust en het algemeen heil eischen, geheel onderworpen zijn aan het verlichte oordeel der vereenigde Souvereinen.

2. Dat de overeenkomst van den 2den Augustus 1815, hem bepaaldelijk den gevangene verklaart van hen, die het verdrag van den 25sten Maart 1815 hebben onderteekend.

3. Dat een dergelijke clause aan geen der Mogendheden veroorlooft, en minder aan een andere dan aan die waaraan uitsluitend zijn bewaking is toevertrouwd, van de verplichting af te wijken, die men heeft overeengekomen of er zich aan bloot te stellen, door welke overwegingen dan ook, dat de uitwerking van deze overeenkomst wordt te niet gedaan, ten koste van den algemeenen vrede.

4. Dat de voorzorgsmaatregelen, in de oorspronkelijke instructies van de regeering van Zijn Britsche Majesteit, en vernieuwd in de dépêche van Lord Bathurst aan Sir Hudson Lowe, van den 1sten September 1818, de algemeene toestemming van de Mogendheden hebben ontvangen, die bovengenoemde overeenkomst hebben onderteekend en dat zij de zachtheden, die de menschelijkheid en de grootmoedigheid kunnen voorschrijven, wat de uitvoering van deze instructies betreft, goedkeuren, gezien de plaats, die Zijn Koninklijke Hoogheid, de Prins-Regent, inneemt door het feit, dat Bonaparte zich aan de Engelsche regeering heeft overgegeven.

5. Dat zoolang de commissarissen der Mogendheden, die aan het verdrag van den 2den Augustus 1815 hebben deelgenomen, hun verblijf op St.-Helena zullen verlengen, de gouverneur wordt uitgenoodigd, hen in staat te stellen om het doel van hun zending te vervullen door die middelen, welke hij het meest geschikt zal oordeelen.

6. Dat alle briefwisseling met den gevangene, geldzending of welke mededeeling dan ook, die niet eerst aan het toezicht van den Engelschen gouverneur of van zijn commissarissen zal zijn

onderworpen, zonder onderscheid beschouwd zal worden als een aanslag op de algemeene veiligheid en dat ieder, die zich aan een dergelijke inbreuk schuldig maakt, langs den wettigen weg in beschuldiging zal worden gesteld en vervolgd zal worden."

Niet alleen, dat alles bij het oude bleef en dat alles op den vroegeren weg voortging, maar Engeland vond, door deze artikelen, tevens de gelegenheid om strenger op St.-Helena op te treden. De mogelijkheid om iets ten gunste van Napoleon te doen, was voor altijd afgesneden.

Om het vreemde, tegenstrijdige, verraderlijke en niet te kwalificeeren gedrag van Gourgaud te verklaren, te vergoelijken en goed te praten, heeft men lange jaren aan het verhaal willen gelooven, dat achter zijn weggaan van St.-Helena en zijn doen en laten daarna, een intrigue zat. Hij zou namelijk door Napoleon met de zending belast zijn geweest om in Europa bekend te maken, welk ellendig bestaan deze op St.-Helena leidde, om op die manier verzachting en verandering te verkrijgen in de behandeling, die hij onderging. In de laatste jaren nu, is — vooral door Fr. Masson — bewezen, dat die zending niet anders dan een legende is, dat zulk een zending nooit bestaan heeft en dat alle stukken en bescheiden, die zouden moeten bewijzen, dat er wél sprake van een missie is geweest, valsch zijn en pas veel later tusschen de papieren van Gourgaud zijn ingevoegd.

Om het plan van Napoleon beter te doen slagen — zeggen zij, die verdedigen, dat zulk een zending bestaan heeft — zou Gourgaud in zijn Journal — voornamelijk in het laatste gedeelte — de feiten en gebeurtenissen (zooals de twisten met Napoleon, zijn ruzies met de Montholon enz.) overdreven en in een ééNZijdig licht hebben voorgesteld. Immers, alles moest zoodanig geschieden, dat de argwaan van Hudson Lowe — wanneer Gourgaud verlof vroeg om St. Helena te verlaten — niet zou worden gewekt. Er moest een reden zijn, waarom hij naar Europa wilde terugkeeren. Men wist op Longwood, dat Hudson Lowe — vóór hij Las Cases van St. Helena had laten vertrekken — al diens papieren en ook zijn Mémorial had doorgelezen en men kon wel vermoeden, dat hetzelfde met het Journal van Gourgaud het geval zou zijn. Het Journal moest dus in een toon en met vermelding van zulke feiten worden geschreven, die het begrijpelijk deden zijn, dat de schrijver het leven op St. Helena niet langer meer kon verdragen. Daarom werd het misverstand tusschen Gourgaud en de Montholon

tot een oneenigheid opgeblazen, die alleen door den dood van een der partijen uit de wereld kon worden geholpen; dreigementen waren het eerste gevolg van die twisten; beleedigende brieven werden daarna gewisseld; Gourgaud daagde Montholon uit en alleen het verbod van den Keizer kon beletten, dat het duel doorging. Waar zelfs Napoleon partij voor de Montholon trok, en dezen boven Gourgaud stelde, werd het — de moeilijkheid in den omgang met Gourgaud, diens humeurigheid, dat hij geen hoveling was, maar alles uitsprak, wat hem voor den mond kwam, waren genoeg bekend — voor Gourgaud onmogelijk langer in de omgeving van Longwood te blijven. En daarom vroeg hij verlof om naar Europa te mogen gaan. De rol van miskende opoffering moest echter met overtuiging worden gespeeld en zoodanig worden doorgevoerd, dat Hudson Lowe en de Engelsche regeering, achterdochtig geworden door het optreden van Las Cases in Europa, geen vermoeden konden krijgen, dat alles afgesproken werk was. Van daar, dat Gourgaud wel gedwongen was zich — eerst op St. Helena en later te Londen — met nijdigheid en kwaadheid over Napoleon uit te laten, hem in het ongelijk te stellen tegenover den gouverneur en de Engelsche regeering en zijn klachten overdreven voor te stellen enz.

Ook zijn uitlatingen tegenover den commissaris van Oostenrijk over de behandeling, die hij van Napoleon vreest en zijn weigering om geld van Napoleon aan te nemen, waren er op gericht om alle verdenking van een mogelijk intrigue af te weren. Sturmer toch verhaalt, dat Gourgaud geen geld had om naar Europa te gaan en dat hij het aanbod van den Keizer, die het hem wilde geven van de hand wees: „Le général Gourgaud m'a dit, schrijft hij aan zijn regeering, que Bonaparte lui avait fait offrir de l'argent au moment de son départ de Longwood, mais qu'il ne l'avait pas accepté." Je ne veux rien devoir à l'Empereur, me dit-il, ce serait me lier volontairement. Je veux être maître de mes actions et de mes discours." Il m'est revenu d'autre part que le général Gourgaud a en effet refusé les 500 £ qu'on lui avait offertes." En wanneer Hudson Lowe hem heeft aangeboden hem het geld voor te schieten, wijst Gourgaud dat aanbod af, omdat — zooals Sturmer schrijft — hij vreest, dat „On m'accuserait de m'être mis à la solde de l'Angleterre; ce serait le moyen de me discréditer entièrement et de me mettre hors d'état de répondre aux calomnies que Bonaparte fera ré-

pandre contre moi." Om alle vermoedens zooveel mogelijk te niet te doen, — het moest namelijk het voorkomen hebben, dat ook Napoleon de ware reden van diens vertrek niet mocht weten — had Gourgaud hem den afscheidsbrief geschreven, dien hij natuurlijk wist, dat door Hudson Lowe zou worden gelezen en waarin hij slechts in vage termen de redenen voor zijn weggaan uit 's Keizers omgeving aangeeft.

De Keizer had hem daarop met zijn korte briefje geantwoord, dat eveneens door Hudson Lowe gelezen werd, en waarin hij het — door te spreken van de leveraandoening, waardoor Gourgaud gedwongen zou zijn St.-Helena te verlaten — laat voorkomen, of hij daaraan, als de ware en eenige reden van Gourgaud's vertrek gelooft.

Intusschen liet Gourgaud niets onbeproefd om zijn vroegere lotgenooten, en vooral de Montholon, terug te zien. En de Montholon schreef hem niet alleen, maar speelde hem den volgende brief in handen, die in de familiepapieren van Gourgaud bewaard is: „L'Empereur trouve, mon cher Gourgaud, que vous chargez trop votre rôle. Il craint que sir H. Lowe n'ouvre les yeux. Vous savez combien il a d'astuce. Soyez donc constamment sur vos gardes et hâtez votre départ sans, cependant, paraître le désirer. Votre position est très difficile. N'oubliez pas que Stürmer est tout dévoué à Metternich; évitez de parler du roi de Rome, mais mettez en toute occasion la conversation sur la tendresse de l'Empereur pour l'Impératrice. Méfiez-vous d'O' Meara. Sa Majesté a lieu de craindre qu'il n'ait conservé quelque rapport avec sir H. Lowe. Tâchez de savoir si Cipriani (de maître d'hôtel, die spoedig daarna is gestorven) n'est pas double. Sondez Mme Stürmer puisque vous croyez être en mesure. Quant à Balmain, il est à nous autant qu'il le faut. Plaignez-vous hautement de l'affaire des 500 £ et écrivez dans ce sens à Bertrand. Ne craignez rien de ce côté-là; il ne se doute pas de votre mission. Votre rapport d'hier m'est bien parvenu. Il a fort intéressé Sa Majesté. Montchenu est un vieil émigré, homme d'honneur, qu'il faut faire bavarder; mais voilà tout. Toutes les fois que vous allez en ville, remettez un rapport à 53: c'est, au définitif, la voie la plus sûre. Longwood, 15, 16, 18, Montholon.

De geheimzinnige cijfers bij de onderteekening, zouden een bewijs zijn en een bedoeling van vriendschappelijke gevoelens moeten uitdrukken. Waarop zij slaan en welke beteekenis precies zij hebben, is niet uitgemaakt.

Bij dezen brief waren de instructies van Napoleon gevoegd, hoe en wat hij — wanneer hij in Europa zou terug zijn — moest doen: „Aussitôt qu'il sera arrivé en Europe, il écrira cinq ou six lettres à sept ou huit jours à Joseph, à Philadelphie, sous l'adresse de M . . . , négociant, et à M. Nego ou Neyon. Il alternera ces lettres, il lui dira la position vraie où nous sommes, sans changer dans un sens ou un autre. Il lui enverra copie de toutes les pièces, soit déclarations, soit lettres de M . . . et dira dans différentes lettres qu'il est important qu'on soit informé dans les journaux américains comme on est. S'il prévoit son séjour au Cap long et qu'il soit libre, il écrira au cardinal Fesch sous le couvert du duc de Torlonia, banquier à Rome. Il lui écrira également à son arrivée en Europe: il serait bon qu'il écrive à Lucien à Rome, à l'Impératrice duchesse de Parme. S'il débarque en Italie, il fera bien d'aller de suite à Rome, où Fesch et Lucien lui donneront des conseils pour qu'il se rende près la famille de Sa Majesté. Il pourrait être porteur d'une petite lettre relative à Mme Gu. Bertrand pourrait écrire deux mots à Eugène, relativement à nos intérêts. Ces petits billets peuvent être placés dans des semelles de chaussures. Il les mettrait en mains propres. Du Cap, il pourrait écrire à Eugène et à Fesch et demander qu'on envoie des livres des derniers temps. Il prendra de mes cheveux qu'il portera à l'Impératrice.”

Zoodra hij in Europa terug was, haastte hij zich om aan de instructies van den Keizer gevolg te geven en schreef hij niet alleen aan Marie-Louise en aan Eugène, maar daarenboven aan den Keizer van Oostenrijk, en aan dien van Rusland, waarin hij op een lots-verzachting en een lots-verbetering van zijn vroegeren meester aandrong.

Dat al zijn pogingen — evenals die van Las Cases — verkeerd zijn uitgelopen, is tot een zekere hoogte, zijn schuld niet. Hij heeft — al is het ook op een onhandige en domme wijze geweest — alle moeite gedaan om Napoleon te helpen; hij heeft niet gearzeld een rol op zich te nemen, die hem tegenover de buitenwereld schade aan zijn goeden naam, zijn eerlijkheid en zijn eer bezorgde. Hij heeft die rol op een onhandige wijze gespeeld; hij heeft zich laten vervoeren, meesleepen door zijn drift, zijn temperament, zijn natuur, die alles behalve die van een diplomaat was en heeft daardoor zijn doel gemist. Maar hem kan geen blaam treffen; integendeel, zijn gedrag, zijn opoffering, de rol die hij op zich heeft genomen, be-

wijzen, dat hij — met al zijn gebreken — toch een edele ziel had!

Tot zoover zij, die verdedigen, dat Gourgaud door Napoleon met een zending belast was en dat men daaraan zijn vreemde en tegenstrijdige doen en laten moet toeschrijven; dat men daarin de oorzaak moet zoeken van zijn schijnbaar harteloos optreden, van het schijnbaar verraad tegenover den Keizer, aan wien hij alles te danken had!

Men zou uit dit alles kunnen gelooven, dat er inderdaad een missie bestaan heeft; dat Gourgaud wel degelijk met een opdracht, hem door Napoleon gegeven, naar Europa is vertrokken, ware het niet, dat een nauwkeurige vergelijking der data en een diepere studie van de feiten en gebeurtenissen zouden bewijzen, dat het gedrag van Gourgaud niet het gevolg van een zending is geweest, die hij onhandig heeft uitgevoerd, maar aan andere drijf-veeren moet worden toegeschreven. Die zending is een legende, door de Montholon uitgedacht, uit beweegredenen, die op het oogenblik nog niet alle duidelijk zijn. Er heeft nooit een zending bestaan!

Vóór het jaar 1846 toch, vindt men nergens iets van een zending vermeld, noch door Gourgaud zelf, noch door iemand anders. Toen Walter Scott in 1827 zijn werk in het licht gaf „The life of Napoleon”, dat in hetzelfde jaar onder den titel „Vie de Napoléon Bonaparte, empereur des Français” in het Fransch werd vertaald, vond men daarin — volgens de officieele rapporten van Hudson Lowe, van den commissaris van Oostenrijk en van M. Goulburn — de houding vermeld, die Gourgaud eerst op St. Helena en later in Londen tegen den Keizer had aangenomen. Gourgaud antwoordde in hetzelfde jaar met een soort open brief, waarin hij tegensprak iets te hebben bedreven, wat zijn eer te na kwam. En toen Walter Scott een copie der verschillende officieele stukken in het licht gaf, waarin de gesprekken van Gourgaud met bovengenoemde personen waren weergegeven, trachtte Gourgaud deze bewijzen te ontzenuwen, door te beweren, dat hij niet geweten had, dat er zulk een waarde zou worden gehecht aan woorden, die hij maar losweg had gesproken; dat hij de gesprekken, die hij gehouden had, nooit als zoo belangrijk had beschouwd en dat het meerendeel van wat Walter Scott vermeldde, zóó kinderachtig en kleingeestig was, dat hij — zonder voor zijn goeden naam te vreezen — zelfs nu nog niet alleen zou durven bekenen, dat zij van hem afkomstig zijn, doch ze zelfs nu nog

tot de zijne durfde maken. Van een zending sprak Gourgaud niet, om een verklaring van zijn gedrag te geven.

In 1846 gaf de Montholon voor het eerst een Engelsche vertaling van zijn „*Récits de la captivité*” uit — waarschijnlijk al in '44 in het Fransch geschreven — en verwijst daarin, als een bewijs voor die zending, naar den brief, dien Gourgaud op den 25sten Augustus 1818 aan Marie-Louise heeft gestuurd. Deze brief nu is geen bewijs! Immers gaat het niet om de kwestie, wat Gourgaud in Augustus of daarna geschreven heeft, maar over wat hij vóór dien tijd heeft gezegd. Op den 13^{den} Febr. 1818 was hij van Longwood weggegaan; op den 14^{den} Maart van St. Helena. In dien tusschentijd heeft hij zich uitgelaten zoowel tegenover Hudson Lowe, als tegen den commissaris van Oostenrijk en tegenover anderen. In het tijdsverloop tusschen den 8sten Mei 1818 den datum dat hij te Londen is aangekomen en den 30sten Mei daaraan volgend, waarin zijn gesprekken met d'Osmond en met Goulburn hebben plaats gehad, heeft hij eveneens gezegd, wat hem door Walter Scott ten laste wordt gelegd. Het beroep op een brief aan Marie-Louise, in Augustus daarop volgend geschreven, is dus geen tegenbewijs, dat hij dat alles niet zou hebben gezegd en geen bewijs er voor, dat hij belast zou zijn geweest met een missie of dat hij Napoleon niet kwaad gezind zou zijn geweest, zooals maar al te duidelijk uit zijn gesprekken kan worden opgemaakt. En wat een beroep betreft op andere brieven, die hij zou geschreven hebben — den 2^{den} October 1818 aan den Keizer van Rusland; op 25 October van hetzelfde jaar aan dien van Oostenrijk, — van deze brieven heeft men alleen een klad in de nagelaten papieren van Gourgaud kunnen vinden. Tot nog toe zijn alle pogingen om de oorspronkelijke brieven in de buitenlandsche archieven te vinden, vruchteloos geweest, terwijl de brief, dien hij heet aan Eugène te hebben gezonden, niet gedateerd is. Geen dezer documenten bewijst dus iets vóór een zending, noch doen zij de beschuldiging te niet, dat Gourgaud zich op een niet te kwalificeeren wijze tegenover Napoleon heeft gedragen.

Dat pas in 1846 de Montholon van een missie kon en wilde spreken, is daarentegen wél te verklaren. Welke al de motieven er voor zijn geweest of wat er de Montholon toe heeft gedreven, is nog moeilijk met zekerheid te zeggen. Men heeft het tot nog toe niet in zijn geheel kunnen nagaan. Waarschijnlijk

had de Montholon meer dan één reden om te doen, zooals hij heeft gedaan.

Eén der motieven is hoogst-waarschijnlijk geweest, dat de Montholon — om Gourgaud, die hem wilde helpen en geholpen heeft (daartoe in staat gesteld door de hooge betrekkingen, die hij toen bekleedde: hij was intusschen o. a. Pair de France geworden) uit zijn gevangenschap te Ham los te komen, een wederdienst te bewijzen — het nu een geschikte gelegenheid vond, terwijl hij het schandelijke van hun twisten op Longwood kon verzwijgen en toch het vertrek van Gourgaud (er moest toch immers een reden voor zijn) kon vermelden — diens naam van den smet te zuiveren, die er nog altijd op was blijven kleven. Zeker is, dat op het moment het spreken over een missie geen kwaad meer voor Gourgaud kon. Hij bekleedde een hooge betrekking en alle getuigen, die zouden kunnen tegenspreken, dat er een missie bestaan heeft, waren gestorven. Alleen de Montholon en Gourgaud waren overgebleven!

En om de uitvinding van die missie te versterken, bedenkt de Montholon een instructie, die — wanneer men haar nauwkeurig nagaat — een stuk blijkt te zijn van alle belang ontbloot; met vermelding van een onvolledig adres; met aanwijzingen, die te naïef zijn (zooals het verbergen van de brieven in de schoenzolen, terwijl de ballingen op St. Helena al lang en zoo veel zij wilden op een andere wijze brieven naar Europa verzonden) dan dat men er ook maar één oogenblik geloof aan zou kunnen slaan, dat die van een man als Napoleon afkomstig zouden kunnen zijn. En ook de brief van de Montholon aan Gourgaud met de waarschuwing, toch vooral voorzichtig te zijn en die tevens over de geld-kwestie handelt, draagt alle sporen — vooral, wanneer men de data met den inhoud van het Journal zelf en met die van andere stukken vergelijkt — valsch te zijn en pas na den dood van den Keizer tusschen de papieren en het Journal van Gourgaud te zijn gevoegd en is waarschijnlijk alleen geschreven, om te doen zien, dat Bertrand buiten de samen-sprekingen op Longwood is gehouden, waardoor de missie is tot stand gekomen en om alle tegen-beweringen, die er misschien van Bertrand zouden kunnen komen wanneer het ware van de knoeierij zou ontdekt worden, reeds bij voorbaat te niet te doen.

En ook bewijst het verslag van de expeditie in het jaar 1840, om het overschot van Napoleon naar Frankrijk over te bren-

gen, door Gourgaud in dat jaar gegeven, waarvan men de laatste zinsnede als steun er voor aanvoert, dat er een Zending bestaan heeft — niet de waarheid van de bewering. Gourgaud schrijft er wel in: „Aujourd'hui, ce n'est plus avec le désespoir dans l'âme que je vais aborder, c'est pour remplir un pieux, un national devoir, c'est pour acquitter mes dernières promesses à l'Empereur, c'est pour le faire sortir de sa prison . . .” Immers is dit dertien jaar na het verschijnen van Walter Scotts werk geschreven! En daarbij doet het de vraag rijzen, waarom — wanneer hij wel een dergelijke opdracht heeft gekregen, Gourgaud zich niet in verbinding met Las Cases heeft gesteld, van wien hij wist, dat deze zich van zijn kant alle moeite gaf om te bereiken, wat Gourgaud zooveel jaren later beweert, dat hem zou zijn opgedragen. Dat zou toch de eenige en goede weg zijn geweest!

Wat of welke bewijzen men ook aanvoert of heeft aangevoerd om het gedrag van Gourgaud te verontschuldigen, en vooral de legende van een zending, niets houdt stand, tegenover een nauwkeurige vergelijking der data van de verschillende stukken. En welke verontschuldigen men ook aanbrengt of zoekt, om het gedrag van Gourgaud te vergoelijken, zou alleen deze hem kunnen ontheffen van de beschuldiging, dat zijn optreden een gevolg is geweest van het gemis van alle eer-gevoel, zou alleen deze de smet, die hij op zijn naam heeft gewreven, eenigszins kunnen uitwischen, namelijk, dat hij — tengevolge van zijn verblijf op St. Helena, in de tropen; door de groote ontberingen van allerlei aard, die hij heeft geleden; door de gestadigde ongerustheid over zijn toekomst; den voortdurenden angst over zijn eigen lot en dat van zijn moeder en zijn zuster; zijn betrekkelijk eenzaam bestaan, zonder iemand aan wien hij eens zijn hart en zijn gemoed kon luchten; door zijn temperament; door de inactiviteit, waartoe zijn actieve natuur plotseling was gedwongen; door den voortdurenden prikkelings-toestand, waarin hij ten gevolge van zijn jaloerschheid verkeerde — een verregaande zenuw-lijder was geworden, wiens uitlatingen aan een soort „tropenkoller” (zooals Masson de vergelijking maakt) moeten worden toegeschreven en waardoor hij tijdelijk ontoerekenbaar was geworden.

Waarschijnlijk echter zijn de drijfveeren voor zijn gedrag andere, minder ontoerekenbare, meer egoistische geweest.

De groote haast, die men gemaakt had om te vertrekken, was

oorzaak, waarom aan boord van de Northumberland een geweldige wanorde heerschte en waarom er, gedurende het eerste gedeelte van de reis, voortdurend moest worden gewerkt, om alles in orde te krijgen — het schip zelf moest ook opgeknapt en tevens geschilderd worden — ten gevolge waarvan de Keizer, die door zijn fijnheid van reuk geen verflucht kon verdragen, veel last ondervond. Men had zelfs geen gelegenheid gehad, zóó overhaast was het weggaan geweest, om genoeg proviand mee te nemen en om het drinkwater te ververschen, zoodat men gedurende de eerste helft van den overtocht, gedwongen was zich met het bijna brakke en troebele water, dat er van de vorige reis over was, te behelpen. Langzamerhand echter werd alles geregeld.

En de dagen gingen eentonig, 't zelfde, regelmatig en geregeld, zonder afwisseling, zonder verschil! Slechts nu en dan een kleine verandering, zooals men die in elke beschrijving van de reis met een zeilschip kan vinden: een storm; een haai, die gevangen wordt; een zwerm vliegende visschen; de plechtigheid, wanneer men de linie passeert. Door den invloed van admiraal Cockburn ontkwamen Napoleon en zijn gevolg er aan. De Keizer wilde hem honderd Napoleons voor het scheepsvolk ter hand stellen, maar de admiraal bracht die som terug tot vijf, dat was genoeg. Volgens het Journal van Gourgaud, zijn ook die — ten gevolge van het talmen van Bertrand — niet uitbetaald!

Hoewel ellendig gehuisvest, bleef de Keizer bijna den geheelen dag in zijn kamer. Achter de bazaansmast was een ruimte, die men in vier vertrekken had verdeeld: één diende voor eetkamer, één voor salon en van de twee overigen werd de eene door den admiraal bewoond, terwijl de andere aan den Keizer was toegewezen. Het gevolg was, zoo goed en zoo kwaad als het kon, over het dek verdeeld, waar men met behulp van zeilen eenige verblijfplaatsen had afgezonderd.

De Keizer stond op ongeregelde uren op en dejeuneerde dan. Daarna liet hij — in den loop van den ochtend — iemand uit zijn gevolg bij zich komen om hem op de hoogte te brengen van het scheepsjournaal, hoeveel mijlen men gevorderd was, uit welke richting de wind woei, wat er aan boord gebeurde. Hij las veel en kleepte zich pas tegen vier uur. Dan begaf hij zich in het salon, waar hij met iemand uit zijn gevolg schaak speelde en wachtte daar, tot de admiraal hem, tegen vijf uur,

kwam berichten, dat het eten was opgediend. Wanneer het diner was afgelopen, begaf hij zich — meestal vergezeld van Las Cases of Bertrand — aan het dek, waar hij een tijd lang bleef praten en ging daarna naar het salon, waar hij een korten tijd aan het kaartspel deel nam; men speelde meestal vingt-et-un, tot hij — zooals elken avond — een tien of twaalf Napoleons had verloren. Dan trok hij zich in zijn kamer terug en ging slapen in het kleine ijzeren bed, waarin hij bij zijn verschillende veldtochten had gerust, en dat men ook hier voor hem had neergezet.

Het meest ging hij om met Las Cases en met Bertrand. Met den eerste vooral, omdat hij — zooals wij hierboven hebben gezien — al heel spoedig had opgemerkt van hoe onwaardebaar nut iemand als Las Cases, iemand van die ontwikkeling, iemand die in zóó verschillende kringen had geleefd, die zooveel takt had om met hem te praten, om antwoorden uit te lokken op vragen, onderwerpen betreffend, die hij wist, dat hem belang inboezemden, voor hem was en moest zijn. Meestal was het dan ook Las Cases, die hij in den loop van den ochtend bij zich liet roepen en door wien hij zich uit de Encyclopaedie of uit andere boeken, die hij kon krijgen, alles over St. Helena liet voorlezen wat er over te vinden was. Als van zelf kwam dan het gesprek op den atlas van Le Sage en naar aanleiding van de menigte wetenswaardige zaken, die daarin waren vermeld, ontsponnen zich verdere gesprekken, die den Keizer telkens beter lieten inzien welke mate van ontwikkeling Las Cases bezat. Napoleon was er van op de hoogte, dat Las Cases een dag-boek bijhield. Al had hij er tot nog toe slechts even een paar bladzijden van ingezien, hij wist, dat in dit dag-boek niet geregeld en aaneengeschied, doch al naar het voorkwam, zijn gesprekken werden weergegeven, die hij met hem of met anderen hield. Al lang koesterde hij het plan zelf, zijn mémoires te schrijven. Had hij niet, te Fontainebleau, bij het afscheid nemen van zijn oude Garde, toen hij het vaandel omhelsde, beloofd: „je veux écrire les grandes choses que nous avons faites ensemble?” En had hij niet, nog aan boord van de Bellerophon — toen Las Cases hem (nadat hij de zekerheid had gekregen, dat hij naar St. Helena zou worden overgebracht) op zijn vraag: „que pourrons nous faire dans ce lieu perdu?” geantwoord had: „Sire, nous vivrons du passé; il a de quoi nous satisfaire. Ne jouissons-nous pas de la vie de César, de celle d'Alexandre? Nous posséderons mieux, vous vous relirez, Sire.”

— gezegd: „Eh bien! nous écrivons nos Mémoires. Oui, il faudra travailler; le travail est aussi la faux du temps?” Het kostte dus Las Cases weinig moeite om hem aan het werk te krijgen, het eenige middel — dat begreep hij — om hem eenige belangstelling in zijn bestaan te doen houden en de verveling te verdrijven, die hij reeds nu en in de verte zag dreigen. Eerst had Las Cases beproefd hem Engelsch te leeren. Hij gaf zijn zoon elken dag een paar uur les en met den Keizer over diens vorderingen sprekend, had hij hem voorgesteld, hem volgens dezelfde methode in korten tijd zoodanig op de hoogte te brengen, dat hij zonder iemands hulp zou kunnen lezen. Na eenige dagen echter verveelde het den Keizer en had hij er geen lust meer in. Wel heeft hij het toen, en ook later, nog eenige keeren opgevat, maar — en dit is in tegenoverstelling met wat Las Cases in zijn Mémorial beweert — heeft hij het nooit zoover gebracht dat hij zonder hulp een courant of het Annual Register, dat hij nu en dan op St. Helena ontving, kon lezen. Trouwens, zijn ongeschiktheid om vreemde talen te leeren, was een zijner karakteristieke eigenschappen. Hij heeft bijvoorbeeld nooit nauwkeurig en correct Italiaansch kunnen spreken; meestal zelfs was het ver-italiaanscht fransch waarvan hij zich bediende, zoodat hij voor anderen heel moeilijk verstaanbaar was. Niet-tegenstaande hij gedurende negen jaar voortdurend en herhaaldelijk met Duitschers in aanraking kwam, heeft hij nooit lust of geduld gehad Duitsch te leeren spreken en heeft het ook nooit goed verstaan.

Telkens kwam hij op het dagboek van Las Cases terug, dat — hoe belangrijk het ook kon zijn voor later — uit den aard der zaak onvolledig moest blijven, waar het 't militaire gedeelte of de beschrijving van de veldtochten betrof, waarover Napoleon zich, onder het spreken over andere onderwerpen, slechts ter loops uitliet. Las Cases greep telkens de gelegenheid aan om hem het denkbeeld te suggereeren, hem het verhaal van zijn veldtochten voor te zeggen en hield zoo lang aan, dat de Keizer hem eindelijk, op Zaterdag den 9 September 1815, zijn levensgeschiedenis begon te dicteeren, aanvangend met het beleg van Toulon en daarna vervolgend met den veldtocht in Italië. Na het eerste dictée voelde hij er zich niet zeer toe aangetrokken het werk verder te vervolgen, maar Las Cases hield aan en toen het eenmaal in zijn gewoonten was gekomen, begon hij er lust in te krijgen en vervulde hij elken ochtend zijn zich zelf opge-

legde taak met vernieuwden ijver. Elken ochtend liet hij tegen elf uur Las Cases bij zich roepen, die hem dan voorlas, wat hem den vorigen dag was gedikteerd. Zelf schreef de Keizer nooit. Dat had hij nooit gedaan, omdat het hem te veel vermoeide. Zijn gedachten gingen sneller dan zijn hand; zijn hand kon zijn gedachten niet volgen. Hij schreef alleen gedwongen, wanneer het niet anders kon. Meestal ontbrak de helft der letters aan de woorden. Overlezen wat hij had geschreven verveelde hem en hij verkoos liever alles op nieuw te dicteeren. Wanneer Las Cases het gedikteerde van den vorigen dag had voorgelezen, zooals zijn zoon het in het net had geschreven, bracht de Keizer er de noodige verbeteringen in aan en ging dan met dicteeren voort, tot dat het tijd was voor het diner. Terwijl hij met een geregelden stap de kamer op en neer liep, sprak hij heel snel, zoodat Las Cases gedwongen was — wilde hij hem goed kunnen volgen — er een verkort schrift, „une écriture hiéroglyphique”, op na te houden en zoodra het dictée gedaan was, op zijn beurt alles, zooals het nog versch in zijn geheugen lag, aan zijn zoon, uit zijn hiéroglyphen, op nieuw voor te zeggen. Na het diner, terwijl zij aan dek heen en weer liepen, kwam de Keizer nog eens op het gedikteerde van dien ochtend terug. De veranderingen, die hij den volgenden dag aanbracht, waren meestal een vermeerderd en verbeterd dictée van wat hij den vorigen dag had gezegd. „En commençant, schrijft Las Cases, il se plaignait que ces objets lui fussent devenus étrangers; il semblait se défier de lui, disant qu’il ne pourrait jamais arriver au résultat; il rêvait alors quelques minutes, puis se levait, se mettait à marcher et commençait à dicter. Dès cet instant, c’était un tout autre homme: tout coulait de source, il parlait comme par inspiration, les expressions, les lieux, les dates, rien ne l’arrêtait plus.” Ieder verbeterd dictée werd een nieuw dictée, dat over hetzelfde onderwerp maar met duidelijke verschillen, handelde. De tweede lezing, „plus positive, plus abondante, mieux ordonnée,” verschilde zelfs dikwijls van de vorige, wat den hoofdinhoud betreft. Meestal, wanneer hij dit tweede dictée verbeterde, dicteerde hij het opnieuw, zoodat het derde een samen-smelting van het eerste en het tweede was. Maar daarna bleef het onveranderd, al zou hij het ook nog zoo dikwijls hebben herhaald: „eût-il dictée une quatrième, une septième, une dixième fois, ce qui ne fut pas sans exemple, c’étaient toujours les mêmes idées, la même contexture, presque les mêmes expressions.” Behalve

aan Las Cases, dicteerde hij ook — en hij begon daarmee den 7den October — dezelfde periode, namelijk het beleg van Toulon en den veldtocht van Italië, aan Gourgaud.

Dit was de voornaamste bezigheid, waarmee hij de dagen, zoolang de overtocht naar St.-Helena duurde, doorbracht, terwijl het schaak- en vingt-et-un-spelen meer door hem als een afleiding werden beschouwd.

Merkwaardig was het — terwijl de Keizer dezelfde sereene, kalme, ietwat teruggetrokken houding, die hij had aangenomen, toen hij aan boord van de Northumberland kwam, bleef bewaren op te merken, hoe de Engelschen geleidelijk hun gedrag tegenover hem veranderden. Waar zij in den aanvang, zelfs zeer ostentatief, pogingen deden om hem te doen zien, dat zij hem als niets meer dan als een militair met een hoogen rang bekleed, als een generaal, beschouwden, en hem met dien titel aanspraken; niet alleen in zijn tegenwoordigheid hun hoofd gedekt hielden, maar zelfs met opzet hun hoofd dekten, wanneer zij met hem in aanraking kwamen, begonnen zij hem meer en meer een zekeren eerbied te toonen, een zekere sympathie in hun doen en laten tegenover hem te leggen, die men vooral kan verklaren uit den charmeerenden invloed, dien zijn geheele persoonlijkheid uitoefende. Deze invloed was zóó groot, dat kapitein Maitland, die — nadat Napoleon de Bellerophon had verlaten — een onderzoek instelde naar de gevoelens, die zijn equipage ten opzichte van Napoleon koesterde, tot de bekentenis werd gedwongen en als zijn overtuiging uitsprak, dat — men mocht zooveel kwaad van hem vertellen als men wilde — wanneer het Engelsche volk hem zou hebben leeren kennen, zooals hij zich aan hem en aan zijn equipage had voorgedaan, niemand een haar van zijn hoofd zou hebben aangeraakt.

De equipage van de Northumberland had eenzelfde vereering voor hem, een vereering, die zelfs zóóver ging, dat — behalve een groote troepenmacht, die Cockburn inscheepte om een mogelijke muiten en opstand van zijn manschap ten gunste van Napoleon tegen te gaan, die zich reeds te Plymouth, door een weigering om het anker te lichten, hadden geopenbaard — de admiraal gedwongen was en het raadzaam achtte om, gedurende de overtocht, een schildwacht voor de kamerdeur van Napoleon te plaatsen, ten einde te voorkomen, dat de equipage te veel met hem in aanraking kwam. De houding, die de manschap, gedurende de overtocht verscheidene keeren aannam en

de taal, waarin zij hun gevoelens uitten, deed Cockburn dikwijls voor het ergste vreezen.

Las Cases verhaalt eenige kenmerkende staaltjes. Op een dag was een man, uit vrees voor de straf, die hem was opgelegd en die aan hem zou voltrokken worden, over boord gesprongen. Terwijl men pogingen aanwendde om hem te redden, wat nog al geloop en drukte op het dek veroorzaakte, wilde Las Cases zich naar den Keizer haasten om hem op de hoogte te brengen van de redenen, waarom en waardoor er zulk een ongewone beweging heerschte, toen hij op eens door een der jonge adelborsten werd vastgegrepen, die hem verzocht het geval niet aan den Keizer te vertellen, omdat hij vreesde, dat deze zou schrikken! Het was de gewoonte aan boord van oorlogschepen, om — 's avonds, wanneer de nachtwacht inging — de manschap te dwingen zich zooveel mogelijk te haasten hun hangmatten in orde te maken, door den dienstdoenden officier, hem die het laatst daarmee klaar was, in het voorbij gaan een paar slagen met een eind touw te doen toedienen. Daardoor ontstond elken avond weer een geweldige drukte, gedrang en geloop. Om nu den Keizer er voor te vrijwaren, dat hij daarvan eenige last zou ondervinden, wanneer hij aan het dek was en tegen het kanon geleund, waar hij elken avond zijn plaats uitzocht en dat daarom „le canon de l'Empereur” werd genoemd, stond te praten, hadden de adelborsten met elkaar afgesproken een kring rondom hem te vormen en — door iederen matroos, die in zijn haast dien kring te veel nabij kwam, weg te duwen — hem op die wijze te beschermen. En nog een ander verhaal, dat Las Cases doet: men had een boekje aan boord gevonden, door generaal Wilson (den zelfde, die later Lavalette het leven hielp redden) geschreven en waarin allerlei onwaarheden en laster, Napoleon betreffende, voorkwamen. De adelborsten — door den zoon van Las Cases van den inhoud op de hoogte gebracht — lieten hun verontwaardiging daarover op den zoon van Wilson, die toevallig als adelborst aan boord van de Northumberland dienst deed, neerkomen en hielden een groote drijfjacht op hem, door het geheele schip en in het want, om hem voor de daden van zijn vader te straffen.

Ook de hoogere echter, ondergingen dien invloed van den Keizer! Zelf soldaten, begrepen zij, dat zij voor den grootsten soldaat van de wereld stonden; al waren zij vijanden, toch voelden zij hun medelijden ontwaken voor Hem, die van zóó

hoog in zulk een diepte van het ongeluk gevallen was; zij ondergingen de groote aantrekking van zijn genie, de verleiding die van hem uitging op ieder, die hem nabij kwam, de charme van zijn oogen-lichting en het onweerstaanbare van zijn glimlach; zij zagen zijn matigheid en hoe gewoon en ongekunsteld zijn manieren waren, het heel eenvoudige van zijn gewoonten, zijn weinige behoeften en werden onbewust, gedwongen tot bewondering voor zijn houding, zóó weinig eischend, in tegenstelling met de schittering der waardigheden, waarmee hij was bekleed geweest! Na twee korte ontmoetingen met hem, moest kapitein Senhouse, die het bevel over het admiraal-schip van lord Hotham voerde, erkennen, dat zoowel bij hem zelf als bij den admiraal alle gevoel van haat tegenover Napoleon was verdwenen. En lord Keith trachtte een ontmoeting tusschen Napoleon en den Prins-regent zooveel mogelijk te verhinderen, wíjl hij er van overtuigd was, dat hij — door den invloed van Napoleon — binnen het half uur de grootste vrienden zouden zijn geworden.

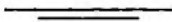
En zelfs admiraal Cockburn ontkwam niet aan dien invloed. Hij, de man, doortrokken door de vooroordeelen van de politieke partij en van den stand, waartoe hij behoorde; die al dadelijk, door het antwoord, dat hij op verschillende verzoeken in den beginne gaf, duidelijk had laten blijken, dat hij de eerste was aan boord en niets veranderde; die in Napoleon, niettegenstaande alles, de avonturier bleef zien, die zich had opgewerkt tot de hoogte, die hij had bereikt, maar die toch altijd van een ander soort was dan hij zelf, hij gaf zich, na een korten tijd, toch alle moeite om hem zooveel mogelijk ter wille te zijn. Hoeveel pogingen hij ook deed om Napoleon te doen voelen, dat hij, Cockburn, nummer één aan boord was en dat hij de vorstelíjke airs, die deze zou willen aannemen, niet zou verdragen, hem op een afstand trachtte te houden en te behandelen zooals met zijn positie van gepensionneerd generaal overeen kwam, toch erkende hij, na korten tijd, dat hij geneigd was hem halverwege te gemoet te komen, wanneer Napoleon hetzelfde deed. En hij is zoo beleefd om op den 15^{den} Augustus, 's Keizers verjaardag, op diens gezondheid te drinken en is er mee gepleid, wanneer Napoleon daarvoor gevoelig is!

Toen hij bemerkte had, dat het voor den Keizer bijna een marteling was, om lang aan tafel te zitten — men weet, dat hij nooit langer dan een kwartier hoogstens aan zijn diner be-

steedde en dikwijls nog niet eens zoo lang — en dat hij niet, naar Engelsche gewoonte, lust had om te blijven natafelen en te drinken, zorgde hij er voor, dat — zoodra het eten was gedaan en de Keizer zich wilde verwijderen — aan hem en hen, die met hem wilden meegaan, de koffie werd opgediend en wachtte dan staande, tot voorbeeld van de andere Engelschen, die hij aan tafel had genoodigd, tot de Keizer de eetkamer zou hebben verlaten. Hij sprak steeds Fransch en liet, wanneer hij in gezelschap van den Keizer was, door de omgeving Fransch spreken. Het eten was zoo luxueus mogelijk, al ging die luxe ook met moeilijkheden gepaard aan boord en het diner werd opgediend door een groot aantal bedienden — al had de Keizer ook zijn eigen twee lakeien, die achter zijn stoel stonden en voor hem zorgden — als beleefdheid tegenover de hooge waardigheid van zijn gast en als bewijs van eerbeid voor diens rang. Als het diner was afgelopen en hij den Keizer weer ontmoette op het dek, dan toonde hij zich — en was het ook — verveerd, wanneer Napoleon zijn arm nam, met hem pratend, op en neer liep. Hij waarschuwde, wanneer hij het te koel vond of te vochtig en ontzag zich niet den Keizer dan zijn mantel achterna te dragen!

En eindelijk was de overtocht — ofschoon zij langer dan gewoonlijk had geduurd, doordat de Admiraal de proef had willen nemen of het niet mogelijk was om, langs een omweg varende, de winden-stille streken te vermijden en sneller voort te gaan — volbracht . . .

Den 15den October 1815 liet men het anker vallen voor het eiland, vanwaar Napoleon nimmer weer zou keeren.

DERDE HOOFDSTUK.

Reeds in 1814 had men, buiten de officiële zittingen van het congres te Weenen, er over gesproken Napoleon van Elba op te lichten en hem naar een ver eiland in den Grooten Oceaan te brengen. Men had zelfs voorgesteld hem op Sint Lucy gevangen te zetten, waar het moordend klimaat spoedig een eind aan zijn leven zou hebben gemaakt. Dat men dit in 1815 niet heeft gedaan, was niet een gevolg der menschelijke gevoelens, die de verbonden vorsten bezielde, maar omdat men vond, dat de gelegenheid om van Sint Lucy te ontsnappen, te groot was. Daaruit echter kan men zien, dat de Engelsche regeering — nadat zij later uit verschillende verslagen vernomen had, welk ongezond klimaat St.-Helena had — wel degelijk de hoop koesterde, dat daardoor spoedig een eind aan Napoleons leven zou worden gemaakt!

Tot een zekere hoogte echter kan men er de Engelsche regeering geen verwijt van maken, dat zij Napoleon dwong — nadat zij hem St.-Helena tot verblijfplaats had aangewezen — onder een klimaat te leven, dat gebleken is een der meest ongezonde in de tropen te zijn. Men wist op dat tijdstip bijna niets van St.-Helena en wat men er — dadelijk, nadat de beslissing omtrent Napoleon's lot gevallen was — van vernam, deed het voorkomen, alsof het een stukje van het paradijs op aarde was!

In 1502 door Portugeesche zeevaarders ontdekt, heeft het eiland eerst aan de Hollanders behoord, die het in 1650 met de Engelsch-Indische Compagnie tegen de Kaap de Goede Hoop ruilden. In 1673 maakten de Hollanders er zich door overrompeling weer meester van, maar de Compagnie nam het in hetzelfde jaar terug, behield er het beheer over tot in 1834 en gaf het daarna onder het bestuur van Engeland. Hoeveel moeite zich de Compagnie, zoowel als de Britsche regeering, ook heeft gegeven,

hoeveel geld men er ook aan ten koste heeft gelegd — door het bouwen van waterleidingen, het aanvoeren van aarde, de aanplant van vrucht- en andere boomen, het uitzaaien van groenten en granen — om St.-Helena vruchtbaar te maken, niets heeft mogen baten. Nu eens mislukte de boomen-groei ten gevolge der eigenaardigheden van het klimaat, een ander keer werden de zaden door de ratten opgevreten, een volgend maal was er iets anders, waardoor men niet slaagde en het eind was, dat men ophield er geld aan ten koste te leggen.

Feitelijk was men in 1815 even ver als in 1788, toen Napoleon, die als jong luitenant aardrijkskunde bestudeerde, in een cahier, waarin hij alles aantekende, dat hij wilde onthouden of waarvan hij zich nader op de hoogte wilde stellen, over de Engelsche bezittingen in Afrika schreef: „Sainte-Hélène, petite île” Petite île! meer niet! Sommige hebben hierin een voorsteek willen zien!

De verschillende beschrijvingen, die er van het eiland bestonden, zijn later, bij een nauwkeurig onderzoek, gebleken door de schrijvers van elkaar te zijn overgenomen en eigenlijk alle dezelfde te zijn als die, welke de Hollander Dapper het eerst had gegeven en die hij, op zijn beurt, van de Portugeesche zeevaarders, die St. Helena hadden ontdekt, had nageschreven. Deze beschrijvingen nu, bevatten een pracht-schildering en de Engelsche regeering, zoowel als de Bourbons, haastten zich — toen in 1815 deze oude fantaisie, als een geheel nieuwe, up to date, werkelijkheid het licht zag — ze in alle mogelijke formaten en voor alle mogelijke prijzen onder het publiek te laten brengen, om te doen zien, dat men bij de verbanning van Napoleon buiten Europa, zoowel aan het heil van Europa zelf als aan zijn eigen heil had gedacht. In het tijds-verloop tusschen het luitenant-schap van Napoleon en zijn verbanning, waren er wel rapporten van Engelsche genie-officieren verschenen, die de wegen en versterkingen op St. Helena hadden aangelegd, waarin niet zoo gunstig over de natuur en het klimaat gesproken werd, doch daarop had men niet gelet, omdat het technisch gedeelte in die rapporten, alléén van belang was. En toen de Engelsche regeering door het nalezen van die rapporten begon te twijfelen of St. Helena inderdaad wel zoo'n schitterend verblijf was, als het werd voorgesteld, hielden de ministers zich, alsof zij niets daarvan wisten; dat was in alle geval gemakkelijker en het bleef veel meer in hun richting en strookte veel te goed met de

plannen, die zij koesterden. Trouwens, een beschrijving als de volgende, overgenomen uit de reeds twee eeuwen oude „Description générale de l'Afrique,” door Carjaval in 1573 gegeven, kan heel wat afbrekende critiek verdragen, voordat zij een beeld zou verwekken van St. Helena, zooals het later zou blijken in werkelijkheid te zijn:

„Le territoire de l'île, naturellement fort sec, étant arrosé par des pluies fréquentes, est rendu propre à produire toutes sortes de fruits; la plupart des montagnes sont couvertes de verdure; on y trouve, en particulier, des ébéniers, puis d'autres grands arbres qui produisent de belles fleurs incarnates et blanches, à peu près comme les tulipes, qui font un très bel ornement. Il y a de bonnes oranges, des grenades, des limons assez pour servir de rafraîchissements aux équipages de cinq à six vaisseaux. Il y pousse toutes sortes d'herbes qui guérissent en huit jours du scorbut. Il y a des chèvres et des sangliers; quantité de cabris et de boucs très gras, et de pourceaux de diverses couleurs. Et il y a des perdrix, des pigeons, des tourterelles, des paons, mais point de bêtes dévorantes, d'oiseaux de proie, ni de serpents vénimeux. Tout eût été parfait, n'étaient de grosses araignées, des mouches aussi grosses que des sauterelles et surtout les rats, lesquels se rendent singulièrement incommodes.

Quoique cette île ne paraisse être de tous côtés qu'un amas de rochers volcaniques et stériles dont les moins élevés ont huit cent pieds de hauteur, les montagnes qui s'élèvent au milieu de cette enceinte escarpée sont couvertes d'une excellente terre végétale d'un pied et demi de profondeur, qui produit naturellement toutes sortes d'herbes, de racines et d'arbustes. Des grandes forêts d'arbres d'ébène, de bois de rose et d'aloès s'élèvent sur le penchant des monts. Les forêts sont toutes remplies de bêtes fauves, comme chèvres, boucs sauvages dont plusieurs sont aussi gros que de petits veaux, sangliers de diverses couleurs etc. On n'y trouve aucune bête féroce et carnassière, aucun oiseau de proie, ni loups, ni lions, ni ours, ni éperviers, ni milans, pas même d'animaux vénimeux comme serpents, mais en revanche, une multitude incroyable de rats Les volatiles sont beaux et nombreux à Sainte-Hélène, on trouve des perdrix, des poules d'Inde, des tourterelles, des pigeons, des gelinottes des bois, des paons, des faisans, des pintades en quantité.

Lorsque les Portugais eurent pris possession de Saint-Hélène,

ils y apportèrent plusieurs arbres fruitiers de leur pays, des pêcheurs, des citronniers, des orangers, des grenadiers. Tous ces arbres ont singulièrement prospéré Les fruits sont en si grande quantité qu'on pourrait en charger tous les ans six vaisseaux.

La vallée de la Chapelle ressemble à un véritable Paradis terrestre. De tous côtés, ce ne sont que de charmantes allées de citronniers, d'orangers, de grenadiers, de palmiers, de figuiers, de bananiers, d'ananas. La plupart des ces végétaux sont, en même temps, couverts de fleurs, de fruits qui mûrissent et de fruits prêts à couper.

En overal vloeien beekjes door vruchtbare valleien, waar een drie duizend stuks vee graast, wier sappig vleesch een heerlijken smaak heeft. Behalve de koeien, is er een groot aantal varkens en schapen uit Engeland aangevoerd, terwijl men er paarden vindt, die — hoewel klein van gestalte — goede en volhardende loopers zijn en uitstekend geschikt om tot rijdieren voor dames te dienen. En behalve den overvloed van vruchten, vindt men er groenten en koren zooveel men maar wil. Onder een zóó gunstig klimaat, kunnen natuurlijk geen bloemen ontbreken. Inderdaad vindt men er ook, die in alle verschillende wereld-deelen en landen t'huis behooren. De zee rondom het eiland is rijk aan visch en, tot overmaat van geluk, zijn de vrouwen er van een onbeschrijfelijke liefalligheid. Moge het gedrag van sommige, op het punt van zeden, misschien wat te wenschen overlaten, het meerendeel is eerbaar en kuisch.

De werkelijkheid nu, was een geheel andere en veel minder verlokkenende, volgens de beschrijving door Walter Henry, officier bij de Engelsche marine en een tijdlang op St. Helena, gedurende het verblijf van Napoleon, gedetacheerd.

„Wanneer men, komende van den Kaap de Goede Hoop, St. Helena nadert, schrijft hij, ziet men niet anders dan een afschuwelijk-sinistere, sombere, zwarte rots-massa, die zich overal met hooge basalt-wanden, bijna loodrecht uit de zee verheft en tegen wier afbrokkelenden voet de zee voortdurend schuimt en klotst. Met zijn uit-gekartelde toppen, die aan kanteelen doen denken, en zijn voorgebergten, die op bastions gelijken, heeft het eiland het uitzicht van een groote burcht, waarin zich de ontelbare spleten als schietgaten voordoen. Snijdt een van die spleten dieper in den rotsmuur, dan ziet men niet anders dan diezelfde zwarte, duistere kaalheid, zonder eenige planten-groei, zonder

gras, zonder struiken, zonder boomen. Hier en daar schittert het metaal van een kanon en verheft zich een seinpaal, de eenige bewijzen, dat het eiland bewoond wordt. Plotseling ziet men een kleine baai voor zich met eenige boomen, waarachter zich een soort straat, bestaande uit een stuk of wat kleine, wit-gekalkte huizen en een onaanzienlijk kerkje, tusschen de wijdere rotspleet, waarvan de blokken boven over de huizen dreigen, naar het binnenste van het eiland uitstrekt. Dit is James Town, de eenige verzameling huizen van het eiland. Van uit James Town, vervolgt Walter Henry het verhaal van zijn tocht naar het kamp te Deadwood, voerde een tamelijk nauwe rijweg, langs de glooiing van de bergen, met groote bochten omhoog. Aan de eene zijde er van was de loodrechte bergwand, aan de andere zijde — waarlangs een niet-gemetseld muurtje — de duizel-diepe afgrond, waarin zich blokken rots verheffen en waar niets groeit. Plotseling verwijdde de afgrond zich tot een kleine vallei, waarin zich een heuveltje verhief met een kleine woning. Dat waren „The Briars”, toebehoorend aan en bewoond door de familie Ealcombe. Beschermd tegen den wind en ingesloten door de omgevende hoogten, voortdurend vochtig gehouden door een smallen waterval, die een eind verder bijna loodrecht uit een rotsspleet schuimde en die zich in een nevel van onzichtbare druppels verspreidde, voor hij de diepte bereikte, was de plek zóó vruchtbaar, dat zich rondom het huis een tuin bevond, waarin allerlei soorten boomen, vruchtboomen uit de tropen en uit gematigde luchtstreken, alsmede een overvloed van wilde rozen, geraniums en andere bloemen groeide, waarachter zich een wijde aanplanting van wijnstokken uitstreekte. Voorbij The Briars ging de weg met een steilere stijging voort tot den top, Deadwood, waar zich het kamp bevond, dat de Engelsche soldaten herbergde, die aangewezen waren om zoowel het niet-blanke gedeelte der bevolking van het eiland in bedwang te houden, als om Napoleon te bewaken. Van uit Deadwood kan men nog even, als opgezet uit een speelgoed-doos, een gedeelte van de huizen van James Town zien, met daarachter de eindeloze zee. Vóór de stad lag een linie-schip geankerd, met een equipage, zoo groot als een regiment, drie verdekken met kanonnen en vier en zestig geschut-poorten.

Hoe aangrijpend het uitzicht in het eerste oogenblik ook was, schrijft Henry verder, werd het bedorven door den plotselingen overgang van temperatuur, waarin men kwam. De wind, die

bijna voortdurend op St. Helena waait, een zuid-westelijke passaat-wind, verkilt iedereen, die uit de warme en benauwd-gebroeide diepte komt door zijn frischheid. Niettegenstaande die frischheid en de vochtigheid, was er toch geen spoor van eenige planten-groei te ontdekken. Aan beide zijden van den weg bleef het eenzelfde doodheid, eenzelfde sombere, angstige verlatenheid, alléén was er eenige verandering van kleur in de rotsen op te merken door het ijzer-gehalte, dat er een rosse tint aan gaf; de bodem, waarop men liep, hard, weer-klankend onder den stap, bestond uit lava, gecalcineerde massa's, slak en ijzerhoudende steen.

Deze trieste desolaatheid verminderde dicht bij „Alarm House” een semaphore, van waar men het oostelijk gedeelte van het eiland kan zien en die, door een kanonschot moest aankondigen, dat en wanneer er een schip in zicht was. Hier was de grond, in den omtrek, door een dunne laag gras bedekt, door-spikkeld van de helle kleur der ontelbare roode geraniums, waartusschen de hard-kartelige bladen van cactussen op-stonden en groen genoeg om de oogen een aangename rust te geven. Hier en daar groeiden groepsgewijze wat struiken en boomen, Australische acacia's, lage pijnboomen; rondom verspreid stonden eenige hutten en huisjes van slaven; eenige bebouwde velden, grasland, waarop een stuk of wat geiten en een enkele koe graasden, dat alles bij elkaar wel een landelijk tafereel vormde.

Van daar voerde de weg, die nu verder zonder borst-wering was, langs en rondom een diepte, de „Devils Punch Bowl” genaamd, met bijna loodrechte wanden, waartegen wat hang- en slingerplanten groeiden. Zoowat op het midden van den omgaanden weg, was een uit-rondende rots-massa, die zich in schuine richting uitstreckte, met in het midden een verdieping, waarin een kleine bron siepelde en die een groen begroeid dal vormde, waarin myrten, wilde rozen en treur-esschen groeiden; het licht scheen er gedempt en met een groen-gekleurde schemering; Geranium-valley, de plek, waar Napoleon op zijn verzoek zou begraven worden.

Gelegen op het hoogste punt van den weg tusschen James Town en Deadwood, was Alarm House tevens het middenpunt van St. Helena en kon men van daar, als op een relief-kaart, alle verheffingen en verdiepingen, bergkammen, toppen en ravijnen overzien, uitgezonderd de streek van „Sandy Bay,” een breede, uitgedoofde krater, die achter een berg-rug verscholen lag. Aan

de andere zijde verhief zich „Diana Peake” tot een hoogte van 2.500 voet, van waar naar alle zijden berg-ketens uitglooiden, van smalle ravijnen doorsneden, waarin vroeger waarschijnlijk kokend lava had gevloeid, doch nu smalle stroompjes naar onder gleden, die, eenige met elkaar vereend bij The Briars den waterval vormden. De ruimte van het panorama vergoedde echter het triestarmoedige van den bijna ontbrekenden plantengroei niet. Aan de zuidzijde der hellingen was eenig groen te zien, doch overigens vertoonde zich alles in een donkere, sombere-blauwe naaktheid door het basalt, hier en daar doorschitterd, wanneer de zon er op scheen, van wat verglaasde steen. Op vier of vijf plaatsen verbreedden zich de bergkammen tot plateaux. Hoe hoger men steeg, des te onvruchtbaarder werd de grond, des te heviger de wind, des te ondragelijker de temperatuur. Zonder overgang kwam men uit een klamme warmte, die de kleeën vochtig doordrong, in een kou, die dwingt om, wanneer men in dezen omtrek woont, voortdurend te stoken. Langzamerhand worden de boomen en de planten armoediger en hebben moeite om in het leven te blijven, met hun halfverschrompelende bladeren, steeds uitdrogend door den wind, die meestal uit één hoek waait en die de takken naar één richting doet buigen. Welke moeite men zich ook heeft gegeven en welke sommen geld men er ook ten koste heeft gelegd, de eenige boomen, die er kunnen blijven bestaan is een soort lage gomboom en zóó laag en mager, dat zij niet in staat zijn eenige schaduw te geven. Het grootste der plateaux en dicht bij Deadwood gelegen, waarop eenige boomen groeiden en waar zich tevens eenige schuren en een huis bevonden was „Longwood.”

Langs deze gebouwen van Longwood gaande, bereikte Henry met zijn regiment, na nog een twaalfstal minuten loopen, eindelijk Deadwood en het kamp, dat uit zes barakken bestond, waarvan ieder plaats voor een honderd man aanbood. De officieren woonden in kleine houten huisjes, aan de binnen-zij met kalk besmeerd en waarin zich een bed een stoel en een kast bevond. Rondom stond een aantal tenten, bestemd om de bagage te bergen en waarvan sommige tot stalling voor de paarden werden gebruikt en om de Chineezen en negers te huisvesten, die het bedienden-personeel uitmaakten. Veel meer moois dan de weg, dien Henry was gegaan, bood de omtrek hier ook al niet. Het gras, dun gegroeid ten gevolge van den altijd dorrenden invloed der passaatwinden, schoot er moeilijk

op en was doorzaaid met distels, terwijl de grond gevlekt was met vuil-witte plekken mergel. De eenige bloem, die hier scheen te kunnen aarden, was een kleine, onaanzienlijke immortel.

Behalve de triestheid der kleurlooze leelijkheid van het panorama, kreeg men er een somber-droef gevoel van eindelooze verlatenheid. St. Helena zelf, door den afstand waarop het van de overige bewoonde wereld was gescheiden, deed al de wanhopige overtuiging ontstaan, dat men er van alles en van iedereen was afgezonderd: het leek of Deadwood en Longwood zelf — beide gelegen op een der meest desolate en sombere uiteinden van het eiland, boven op de bijna ontoegankelijke steilheid van de rots-kale hoogte — daarbij nog van het overige eiland waren afgesloten. In noordelijke richting, op een paar pas afstand van het kamp, verhieven zich, bijna loodrecht, elkaar aanrakend, twee bergen, Flagstaff Hill en de Barn, beide naakt, zonder eenig groen. Flagstaff Hill droeg, 2300 voet hoog, een soort uitzicht-toren op zijn top, die tot een ruïne was vervallen en was altijd in een grauwe nevel-kap verborgen, terwijl de Barn één groote duister-dompemde massa, met de grimmig-gapende spleten en scheuren in zijn scherp-schuinende basalt-zijden, waarvan de nadering door een diepe afgrond onmogelijk werd gemaakt, op de omgeving drukte. In het Oosten lag de zee, in een zóó verre heen-ronding van den horizont, dat men — van uit de plateau-hoogte — op heldere dagen de schepen op een afstand van zestig mijl kon zien naderen, blanke vlekjes die, door de verte van hun weg zijn, uren lang beweegloos, even klein, roerloos leken te stippen tegen den gezichts-einder.

Door zijn ligging, zóó dicht bij den equator, zou St.-Helena een altijd warm, droog en zuiver klimaat moeten hebben. Ten gevolge van zijn plotseling hooge verheffing uit de onmetelijke zeevlakte, houdt het echter de dampen en nevels tegen, die door de passaat-winden worden meegevoerd en verdicht die tot koude slagregens, die voornamelijk op het plateau van Longwood neerkomen, dat — zeventien honderd voet hoog, bijna loodrecht boven de zee en boven de afgronden — met zijn vlakke dikwijls in een dichte mist verborgen ligt, die een gestadige, ongezonde, rillige kilheid onderhoudt. Van de twee dagen regent het er één en er valt driemaal meer regen dan in James Town, terwijl tusschen de buien, wanneer er geen wind blaast, (wat zeldzaam het geval is), een gloeiende hitte op het plateau heerscht.

Toch is het niet geheel onwaar, wat er in de „Description”

vermeld staat, namelijk, dat er op St.-Helena plekken zijn waar een prachtige plantengroei heerscht en dat er op sommige plaatsen boomen, zoowel uit de tropen als uit de gematigde luchtstreken voorkomen; dat men er aanplantingen vindt, waar tegelijkertijd groenten uit Europa en uit Amerika rijp worden. Zij mogen dan niet talrijk zijn, en op plaatsen tusschen de rotsen, waar de zeewind niet doordringt moge de hitte — door den terugslag van de zonnewarmte tegen de kale wanden — dikwijls zelfs voor de gekleurde bevolking tot het ondragelijke stijgen. Er zijn valleien, waarin een koele schaduw schemert, waar helder, koel drinkwater tusschen de rotsen vloeit, waar bloemen groeien en een kleurenpracht geven, waardoor de natuur dáár bepaald mooi mag worden genoemd, zooals Geranium Valley. Op die plaatsen waren dan ook de weinige woningen gebouwd, waarin eenige europeesche huisgezinnen leefden: Rosemary Hall, The Briars, Sandy Bay. Maar vooral Plantation House, het buitenverblijf van den gouverneur! Op een drietal mijlen van James Town verwijderd, was Plantation House — neergezet gedurende de laatste jaren van de achttiende eeuw — een zeer mooi gebouw, dat uitstekend voldeed in het schitter-schoone park, waarin het was opgetrokken en waarin men planten en boomen uit de meest verschillende streken en landen had overgebracht, die er alle uitstekend groeiden, waartoe de beschutting tegen den zuidoosten wind door de twee hooge bergen, Diana Peake en Halley Month, vooral bijdroeg. In dit „paleis” (en men kon het inderdaad met een paleis vergelijken), waar de gouverneur, door de Eng. Indische Comp. benoemd, met een groot aantal bedienden, chineezen zoowel als negers, woonde, was hij verplicht alle vreemdelingen van rang die op weg naar Indië waren of er van terug kwamen, te ontvangen en te herbergen. En het is waarschijnlijk, dat de meeste reizigers — behalve nog, dat bijna alle landschap, hoe leelijk ook, na een zeereis van ettelijke weken, reeds een aangenamen indruk geeft — alleen Plantation House voor oogen hadden, wanneer zij, in hun vaderland terugkomend, een verslag gaven van hun bevindingen op St.-Helena en er niet aan dachten, dat het overige van het eiland wel eens anders kon zijn. Trouwens, vóór de komst van Napoleon, bezocht men het overige van het eiland bijna nooit.

Zondag den 15den October stond Napoleon vroeg op, kleeedde zich, begaf zich aan dek en bleef langen tijd door zijn verreijker

naar het eiland zien. Geen trek op zijn gezicht verried wat er in hem omging. Daarna ging hij met Las Cases naar zijn kamer en bleef er, als op andere dagen, werken tot het eten.

De admiraal, die al vroegtijdig aan land was gegaan, kwam pas s'middags tegen zes uur doodmoê terug: hij had overal naar een geschikt verblijf gezocht en meende, dat hij er eindelijk een had gevonden. Waarschijnlijk had hij al van de Engelsche regeering de instructie gekregen, dat hij Longwood moest uitzoeken! Waarom toch, waar het zoo moeilijk bleek een geschikt verblijf voor Napoleon te vinden, wees hij hem niet Plantation House tot tijdelijke woning aan, dat ruimte genoeg had en dat op dit oogenblik niet bewoond werd? Longwood echter was niet in orde, maar moest hersteld en opgeknapt worden, voordat het bewoonbaar was, wat nog wel twee maanden zou duren. Niettegenstaande zijn instructie luidde, dat Napoleon niet eer aan land mocht gaan, voordat zijn woning klaar zou zijn om hem te ontvangen, nam de admiraal het toch op zich — „en laissant percer une espèce de jouissance intérieure,” voegt Las Cases er bij — om van zijn voorschriften af te wijken en Napoleon nu reeds van boord te laten vertrekken. Het zou dan ook een noodelooze wreedheid zijn geweest, om — waar hij nu al bijna drie maanden op verschillende schepen was geweest en zich had moeten behelpen — dezen toestand langer te rekken en te laten voortduren dan strikt noodzakelijk was. Maandag den 16den October, na het diner, daalde dan ook Napoleon, vergezeld van den admiraal en van den grand maréchal, in de sloep, die hem naar St. Helena bracht.

Een groot gedeelte van de equipage was op de compagne en aan de valreep verzameld. Niet slechts dreef hun nieuwsgierigheid hen daartoe, maar doordat men Napoleon gedurende drie maanden in zijn midden had gehad, was men een echte belangstelling in zijn persoon gaan voelen en wilde men op die manier een bewijs daarvan geven. Voordat hij van boord wegging, liet de Keizer den commandant van het schip roepen en nam afscheid van hem, hem verzoekend zijn gevoelens van dankbaarheid aan de officieren en aan de equipage te willen overbrengen. Zijn gevolg werd eenige uren later aan land gebracht.

Napoleon vond voor dien nacht een onderkomen in een pension te James Town, waar hij echter niet beter dan aan boord van de Northumberland was gehuisvest; zijn gevolg werd in een soort herberg ondergebracht. Den volgenden ochtend,

vroeg al, ging Napoleon met den admiraal naar Longwood, waar hij met den onder-gouverneur Skelton en diens familie, die er plezier in hadden — hoe vervallen en wrakkig het gebouw ook was — er den zomer door te brengen, dejeuneerde. Behalve nog, dat de keizer, — zooals een ieder, die een eenigszins lange zeereis achter den rug heeft, geneigd is elk landschap mooi te vinden — een zekere charme in die omgeving vond, voelde hij zich vooral aangetrokken door de stilte en door de eenzaamheid, zoodat hij daar geen last van nieuwsgierigen zou hebben en liet hij het niet tot zijn bewustzijn doordringen, dat het heel iets anders is of men ergens voor enkele uren blijft dan of men gedwongen is er voortdurend, zomers en s'winters te wonen. Daarbij gaven de Skeltons, met de beste bedoelingen, hem gunstige inlichtingen over het verblijf, waar het des zomers altijd koeler en frisscher dan in de laagte was en dachten er niet aan, dat het hun onbekend was, hoe het er in andere jaargetijden was, omdat zij er dan nooit kwamen.

Bij zijn terugkeer zag hij The Briars en stapte er af, aange trokken door de mooie ligging van het huis en door de landelijkheid van de omgeving. Toen hij kennis met de bewoners had gemaakt en gezien had welke aangename lieden de Balcombes waren — Balcombe, de eigenaar, die er met zijn huisgezin (zijn vrouw, zijn twee dochters Jane en Betsy en twee zoontjes) gevestigd was, vervulde de functie de schepen van de Compagnie van levensmiddelen te voorzien en wilde het gaarne op zich nemen om voor Napoleon te zorgen — wilde hij er blijven. Hij zag er tegen op om naar de kamer terug te gaan, waar hij den eersten nacht had doorgebracht, omdat hij daar nog meer dan aan boord van de Northumberland was opgesloten, wijl de nieuwsgierigheid der inwoners van James Town, die hem voortdurend stonden op te wachten en de soldaten, die onder zijn vensters geposteerd waren hem beletten uit te gaan. Hij vroeg daarom verlof om op The Briars te mogen blijven, wat de admiraal toestond, in afwachting, dat Longwood in orde zou zijn.

Veel beter, wat de ruimte betreft, was hij er niet gehuisvest dan aan boord en in zijn pension te James Town, maar hij was er tenminste vrij. Het gedeelte, dat hij voor zijn woning uitkoos, was een soort tuinhuis achter het huis, bestaande uit één tamelijk groote kamer en een zolder-verdieping, welke laatste hij tot verblijf van Las Cases en zijn zoon — dien hij dadelijk bij zich liet ontbieden — uitkoos. De bedienden, (hij nam alleen Mar-

chand en Saint-Denis mee) sliepen s'nachts op den grond voor zijn deur. De overige van zijn gevolg met het mindere personeel bleven voorloopig te James Town. De admiraal had gewaarschuwd, dat het herstellen van Longwood minstens veertien dagen zou duren. Het duurde echter acht weken, voordat Napoleon The Briars kon verlaten. Toch was het niet de onaangenaamste tijd van zijn ballingschap, dien hij er doorbracht.

In de eerste dagen was er alles even gebrekkig, onvolledig, ongeregeld en bekrompen. De Keizer moest zich in alles behelpen, nog meer bijna behelpen dan aan boord van de Northumberland. Er waren geen meubelen; wijl er geen gelegenheid was om te koken, moest het eten te James Town worden gereed gemaakt en van daar naar The Briars worden gebracht, waar het koud geworden en onsmakelijk aankwam.

Erg hinderde het Napoleon niet. Het herinnerde hem aan den tijd, toen hij nog als jong luitenant op een armoedig kamertje had moeten leven; aan zijn veldtochten later, toen hij dikwijls plotseling uit de luxueuze omgeving van een paleis of van een kasteel zijn verblijf naar een herberg of een armzalig woninkje moest overplaatsen. Wanneer hij maar de dagelijksche dingen, die hij noodig had, om zich heen wist, was het hem genoeg en was hij tevreden. Het overige van zijn omgeving was hem altijd onverschillig geweest; meer dan zijn gewone veld-bagage verlangde hij niet.

Na eenige dagen echter kwam er verandering: van uit James Town werden meubelen aangevoerd, die de kleine ruimte ten minste bewoonbaar maakten; kolonel Bingham, die het commando over het 59ste regiment, dat op St. Helena gedetacheerd was, voerde, liet door zijn manschappen een tent aan het tuinhuis verbinden, waardoor een soort verlengstuk aan het eene vertrek ontstond; men vond gelegenheid een schuurtje bij te bouwen, dat tot keuken werd ingericht.

En de dagen, die nu volgden, waren bijna gelukkige dagen. Zij gingen regelmatig verdeeld, rustig voorbij, doordat de Keizer zijn werk met Las Cases en Gourgaud weer opvatte en het grootste gedeelte van zijn tijd met dicteeren doorbracht. Meestal stond hij om acht uur 's morgens op, gebruikte niets anders dan een kop koffie tot één uur en dejeuneerde dan; hij dineerde s' avonds tegen acht uur. Dikwijls bleef hij tot een uur of vier werken, kleepte zich en maakte dan een wandelrit of een rijtour. Alleen de avonden waren moeilijk voor hem om door te

komen en meestentijds ging hij een bezoek bij de Balcombes maken, waar hij tot een uur of tien whist speelde of ook wel al zijn snuisterijen, die hij bezat, zijn snuifdoozen en kostbaarheden liet brengen en, naar aanleiding daarvan, verhalen uit zijn vroeger leven en van zijn veldtochten deed.

Er waren echter nog andere oorzaken, waardoor het verblijf op The Briars hem aangenaam was. De schok, die het verlies van den slag bij Waterloo hem had gegeven; de emotie en de depressie der dagen tusschen Malmaison en Rochefort; de zenuwende twijfel van den tijd vóór hij zekerheid had omtrent wat over zijn lot zou worden beslist, hadden uitgewerkt; door het wekenlange, eentonige verblijf aan boord van de Northumberland en de atmosfeer van de gezond-makende zeelucht en de rustige omgeving hadden hem zijn vroegere lichaams- en geestes-veerkracht terug gegeven. Hij kon weer over een mogelijke verandering in de toekomst denken en, zonder vooringenomenheid, den politieken toestand van Europa combineeren, waarbij een stille hoop en verwachting, dat zijn lot op een of andere wijze in gunstige richting zou kunnen veranderen, weer begon op te leven. Daarbij voelde hij zich vrij op The Briars! Na eenige dagen had hij geen last meer van bezoekers, die — onbekend er mee, dat hij ook hier een gedeelte der vroegere etikette had ingesteld — onaangediend of onverwacht aankwamen; hij voelde zich vrij en los van de hofhouding, waardoor hij in de laatste jaren onder een dwang had verkeerd, die hem, tot een zekere hoogte, belet had zich zelf te kunnen zijn; hij kon zich in den tuin en in de omgeving van zijn paviljoen bewegen zooveel en zooals hij wilde, al had de admiraal ook — volgens zijn instructie — een kapitein van de artillerie en twee sergeants aangewezen om op te passen, dat hij niet zou ontsnappen: zij hielden zich op zulk een afstand, dat hij niet veel van hen bemerkte. En ook was de omgang met den admiraal — de omstandigheden in aanmerking genomen — toen nog een tamelijke goede.

Cockburn was nu niet juist een beminnelijk mensch en was daarbij gebonden door de instructies hem door zijn regeering gegeven. Hij was niet een man van de allerhoogste beschaving en zijn handelingen en zijn optreden tegenover Napoleon waren niet van dien aard, dat men er alle lof voor over kan hebben. Reeds aan boord van de Northumberland, zooals wij hierboven hebben gezien, was hij met zijn kinderachtige plagerijen — hem

gedeeltelijk door zijn regeering geïnstrueerd — en zijn, tegenover den Keizer, onbeschaafd optreden begonnen en volgde als gouverneur op St. Helena dezelfde gedragslijn. Toch zou men zijn weggaan betreuren, toen men later in ruil voor hem, Hudson Lowe als gouverneur kreeg. De voornaamste grieven, die men tegen hem had, blijken uit wat Las Cases bij de komst van Hudson Lowe, in vergelijking met dezen, van hem schreef: „Nous ne pouvions lui passer la familiarité affectée dont il usait avec nous, bien que nous y répondissions peu; nous lui pardonnions encore moins d'avoir osé essayer de l'étendre jusqu'à l'Empereur; nous ne pouvions lui pardonner non plus l'air gonflé et satisfait de lui-même avec lequel il l'appelait général. Certes, l'Empereur avait immortalisé ce titre; mais le terme, le ton et l'intention étaient autant d'outrages.

En arrivant dans l'île, il avait jeté l'Empereur dans une chambre de quelques pieds en carré, il l'y avait retenu deux mois, bien qu'il existât d'autres logements dans l'île, notamment celui que lui-même s'était adjudgé. Il lui avait indirectement interdit la promenade à cheval dans l'enclos de Briars; on avait abreuvé d'humiliations les officiers de l'Empereur, lorsqu'ils venaient le visiter journellement dans sa petite cellule.

Plus tard à Longwood, il avait placé des sentinelles sous les fenêtres mêmes de l'Empereur; et, par un tour d'esprit qui ne pouvait être que la plus amère des ironies, il prétendait que ce n'était que dans l'intérêt du général et pour sa propre sûreté. Il ne permettait d'arriver à nous qu'avec un billet de sa part; et, en nous mettant ainsi au secret, il disait que c'était une attention particulière pour que l'on n'importunât pas l'Empereur, et qu'il n'était là que grand maréchal. Il donnait un bal, et envoyait une invitation par écrit au général Bonaparte, comme à chacun de sa suite. Il répondait avec un persiflage indécent aux notes du grand maréchal qui employait le mot d'Empereur, qu'il ne savait pas qu'il y eût aucun Empereur dans l'île de Sainte-Hélène, qu'il n'en connaissait aucun en Europe ou ailleurs qui fût hors de ses Etats. Il refusait à l'Empereur d'écrire au prince régent, à moins qu'il ne reçut la lettre ouverte, ou qu'on ne lui en donnât lecture. Il avait gêné les égards, les expressions, le sentiment d'autrui pour Napoléon; mis aux arrêts des subordonnés, nous assurait-on, pour s'être servis de la qualification d'Empereur, ou autres expressions semblables, usitées souvent néanmoins par ceux du 53e et, sans

doute, disait Napoléon, par un sentiment irrésistible de ces braves. L'Amiral avait limité, par son seul caprice, la direction de nos promenades. Il avait même, à cet égard, manqué de parole à l'Empereur; il l'avait assuré, dans un moment de rapprochement, qu'il pouvait aller désormais dans toute l'île sans que la surveillance de l'officier anglais préposé à sa garde pût même être aperçue. Mais deux ou trois jours après, au moment où Napoléon mettait le pied à l'étrier pour aller déjeuner à l'ombre, loin de notre demeure habituelle, il eût l'insigne désagrément d'être contraint de rentrer, l'officier ayant déclaré qu'il devait désormais faire partie de son groupe et ne point le quitter d'un pas. Depuis cet instant, l'Empereur ne voulut jamais revoir l'amiral. Celui-ci, d'ailleurs, n'avait jamais observé les formes de bienséance les plus ordinaires, affectant toujours de choisir pour ses visites des heures inaccoutumées; dirigeant dans la même voie les étrangers de distinction qui arrivaient dans l'île, pour éviter par là, sans doute, qu'ils ne parvinssent jusqu'à l'Empereur, qui ne manquait pas de les refuser. Toutefois, s'il fallait, à travers notre mauvaise humeur et la délicatesse de sa mission, résumer une opinion impartiale, nous n'hésiterions pas à convenir, à la suite de tant de griefs, que ces griefs reposaient bien plus dans les formes que dans le fond, et nous dirions, avec l'Empereur, qui avait naturellement un faible pour lui, que l'amiral Cockburn est bien loin d'être un méchant homme, qu'il est même susceptible d'élans généreux et délicats, que nous en avons plusieurs fois éprouvé les effets; mais qu'aussi, par contre, nous l'avons trouvé souvent capricieux, irascible, vain, dominateur, fort habitué à l'autorité, l'exerçant avec rudesse, mettant souvent la force à la place de la dignité. Et pour exprimer en deux mots la nature de nos rapports, nous dirons que comme géôlier, il a été doux, humain, généreux; nous lui devons de la reconnaissance; mais que, comme notre hôte, il a été parfois impoli, souvent pire encore, et nous avons lieu d'en être mécontents et de nous plaindre."

Men moet echter niet vergeten, dat dit de indruk is van alle grieven te samen, die men tegen Cockburn voelde, de indruk van al zijn handelen en doen en laten tegenover Napoleon en zijn gevolg, zoolang hij gouverneur van St.-Helena was. Zooals in het schrijven van Las Cases ligt opgesloten, zijn er wel degelijk oogenblikken geweest en heeft Cockburn wel degelijk van de gelegenheden gebruik gemaakt, die zich nu en dan aan-

boden, om van zijn te strenge instructies af te wijken en zijn best te doen zooveel het in zijn vermogen was, het leven der ballingen te veraangenamen.

Doch wat voornamelijk het verblijf op The Briars voor Napoleon aantrekkelijk maakte, was de omgang met het huisgezin van zijn gastheer en vooral met diens kinderen, waarvan het jongste der twee meisjes zijn speciaal vriendinnetje werd. Napoleon toch was nooit echt jong geweest; hij had nooit, wat men noemt, een echte jeugd doorgemaakt; hij had zelfs, om zoo te zeggen, geen jeugd-leeftijd gehad. Eerst had hij steeds onder een strenge tucht geleefd, op school, daarna als luitenant, in omstandigheden zóó armoedig, dat hij zich niet eens een der uitspanningen kon veroorloven, waaraan zijn kameraden konden meedoen, vervolgens onder een straffe dienst-discipline, toen hij zelf bevelhebber was. Toen waren de jaren van fabelachtige voorspoed gekomen, waarin hij zich niet meer jong kon en mocht voelen. Er was een behoefte en een verlangen in hem gebleven om mee te doen, om eens los en vrij te komen uit de ernst en degelijkheid, waarin hij zich bewoog en die hij voor een groot gedeelte gedwongen was geweest, rondom zich op te hinderen, een behoefte en een verlangen, die aanleiding gaven, dat hij te Malmaison mee krijgertje of blindemannetje speelde met Joséphine, met Stéphanie, met Marie Louise, die niets van zijn jongensachtige neigingen begreep. Hier, op de Briars vond hij plotseling den omgang met twee meisjes, van wie vooral de jongste, Betsy, hem als haar gelijke behandelde, met twee andere kinderen, die hem in hun spelletjes haalden en die hem niet als een ouderen en zeker niet als een hooger geplaatste, maar als hun gelijke beschouwden. De twee meisjes hadden een soort halve opvoeding in Engeland gehad en waren teruggekomen, behalve met de charme van hun leeftijd, met de eigenaardige bekoring van hun natuurlijke doen, zonder aangeleerde welgemanierdheid, zonder ingeprentte veinzerij en huichelarij zich voor te doen anders dan hun karakter en hun jonge voelen het hen ingaven. Jane, de oudste, was bezadigder en bedaarder van natuur, maar Betsy, pas vijftien jaar, was nog een echt kind, waarin — door het soms bijna brutale en op het kantje af, ongemanierde doen — al de vrouw begon op te raadsele. En door hun invloed stond op eens voor de oogen van zijn verwonderde omgeving, een andere Napoleon dan dien zij altijd hadden gezien, een andere Keizer dan dien zij altijd hadden

beschouwd in de strenge, afgemeten etikette van zijn hofhouding, een andere persoonlijkheid dan den man van wien de legende ging, dat hij niet van kinderen hield en dat hij er liefhebberij in had kinderen aan hun haar of aan hun ooren te trekken en ze pijn te doen!

Er kwam echter nog iets bij, waardoor het gezelschap van Betsy hem aantrok! Zonder bepaald verliefd op haar te zijn — daarvoor was het verschil in leeftijd en stand te groot — was het toch het vrouwelijke in haar dat invloed op hem had, het eigenaardig vrouwelijke, dat den omgang met een meisje geheel anders doet zijn, dan de omgang met jongens van dezelfde ouderdom, het moeilijk uit-te-leggen en te verklaren voelen dat bijna iedere man tegenover een jong meisje van dien leeftijd heeft, een gevoel, dat hij weet en waarvan hij overtuigd is, dat het slechts tijdelijk kan zijn en is, maar dat hem toch een zekere gelukkige triestheid van iedere verliefdheid geeft, zonder bepaald met de duidelijkheid van een verliefdheid tot zijn bewustzijn te komen, een behoefte tot het ontvangen en geven van teederheid, die — wanneer men jonger is — gemakkelijk tot verliefdheid overgaat. En Napoleon had een groote hoeveelheid teederheid in reserve om te geven, waartoe hij nooit gelegenheid had gehad, evenals hij gedurende zijn geheele leven veel te weinig teederheid van vrouwen had ontvangen. Van de drie vrouwen toch, die hij in zijn leven heeft lief gehad, was er maar één, Mad. Walewska, bij wie hij die echt en groot genoeg had gevonden.

Wanneer men de aantekeningen van Gourgaud in diens journal leest, en vooral tusschen de regels leest — en men kan gerust aannemen, dat Gourgaud hier niet overdrijft of fantaseert, omdat hij alleen, eenvoudig de stemming van den Keizer optee kent en er geen eigen verklaring van geeft — begrijpt men, wat er in Napoleon heeft omgegaan. Den 21sten December '16 wachtten de Bertrands, die na een korten tijd op Hutt's Gate te hebben gewoond, nu een woning hebben betrokken op een honderd meter afstand van die van Napoleon, bezoek van Mevrouw Balcombe en haar twee dochters: „Le grand maréchal, schrijft Gourgaud, m'apprend que les demoiselles Balcombe doivent venir dîner demain chez lui. En ce cas, dis-je, Sa Majesté s'habillera et sortira.” Den 22sten blijven zij nog al lang uit; de Keizer is ongedurig, loopt telkens naar buiten „et regarde souvent sur la route avec sa lorgnette.” Om vijf uur

gaat hij naar binnen, „ennuyé de ne pas voir arriver ces dames.” Om een of andere reden komen zij niet eer dan den 23sten en alleen Mevrouw Balcombe en Jane; Betsy heeft waarschijnlijk weer straf en moet thuis blijven. Mevrouw en Jane dejeuneeren bij de Bertrands en vragen verlof om den Keizer te mogen bezoeken, maar deze bedenkt een uitvluchtje om ze niet te ontvangen.

Hij heeft niet voor diè twee den vorigen dag voor zijn huis heen en weer geschilderd en telkens met zijn verrekijker den weg van James Town naar Longwood geïnspecteerd!

Den 12den Februarie '17 een ander bezoek, maar nu van Jane en Betsy alleen, die s'nachts bij de Bertrands zullen blijven logeeren: „Le grand maréchal, teekent Gourgaud op, me parle beaucoup de Betsy: „il vous en faudrait une comme cela, elle est très jolie.” A huit heures et demie, on vient m'avertir que l'Empereur est à table. J'y cours. Sa Majesté me demande si je dormais? Je lui réponds que j'étais chez le grand maréchal avec ces demoiselles. Sa Majesté m'envoie les chercher, je les amène, elles nous font rire avec leur naïveté, elles disent toujours Monsieur à l'Empereur, qui s'égaie un peu.”

Den volgenden dag echter verneemt men iets onverwachts omtrent Betsy! Luitenant-kolonel Reade maak haar het hof en zij wandelt gearmd met hem! En niet alleen dit. Maar zij flirt met majoor Fehrzen van het 53ste! De indruk, die dit nieuws op Napoleon maakt is als volgt, schrijft Gourgaud: „L'Empereur puis Fehrzen vont chez Madame Bertrand. Betsy fait courir tout le monde.

A sept heures sa Majesté me fait demander au salon. Elle est extrêmement triste et abattue. Elle veut jouer aux échecs, mais ne peut continuer, tant elle est absorbée. Le dîner est très triste. L'Empereur demande si les Balcombe viendront. Montholon répond: „Votre Majesté leur a dit de venir.” On passe au salon, où se trouvent ces demoiselles avec le grand maréchal. Sa Majesté prie Madame de Montholon de les inviter à déjeuner pour demain avec elle, mais ces demoiselles refusent.

L'Empereur a l'air très sérieux, s'entretient un moment avec Betsy, puis passe dans l'autre salon avec Bertrand, cause longtemps séparément avec lui et rentre dans sa chambre à dix heures. Je reconduis les dames avec Bertrand . . . Mme Bertrand me raconte que l'Empereur a visité toute sa maison et mené grand tapage de ce que les Ali, Marchand, Cipriani, etc. prennent tous les meubles.” Vooral deze laatste zin is karakteristiek,

De kwade bui van den Keizer, waarvan Betsy de oorzaak is, komt op de bedienden neer.

De flirt met luitenant-kolonel Reade duurde niet lang; die met majoor Fehrzen echter ging nog eenige maanden voort. Den 8sten Juli '17, toen deze officier op het punt was met zijn regiment St. Helena te verlaten, zeide de Keizer tot Gourgoud: „Il est heureux pour Fehrzen de partir, car il aurait peut-être fait la folie d'épouser Betsy... Betsy est une fille comme une autre! D'ailleurs la vie est si courte: et pourvu qu'une femme fasse des enfants, que peut-on lui demander de plus?” Dit zou goed zijn, wanneer het ieder ander meisje gold; maar — zeker voor Napoleon — was Betsy niet een gewoon meisje als ieder ander. Waarom hield hij zich dan zoo voortdurend met haar bezig en waardoor gaf zij anders aanleiding tot zijn filosofische beschouwingen?

Na zijn vertrek bleef Fehrzen waarschijnlijk met haar corresponderen; ten minste de berichten over haar huwelijk met hem, hoe onaangenaam ook voor Longwood, kwamen telkens weer op. Zij verhinderden Betsy echter niet om met anderen, en vooral met officieren van het regiment, dat in plaats van het 53ste op St. Helena was aangekomen, te flirten, waardoor Napoleon's boosheid zoodanig werd opgewekt, dat hij den 25sten Oktober '17 tegen Gourgoud uitbarstte: „Le^s Balcombe sont une famille de bâtards, de la pure canaille!... Betsy n'épousera pas le major, qui a trop d'esprit pour s'encanailler à ce point...”

Drie dagen later, terwijl zij bij de Bertrands op visite was, ging zij ook den Keizer een bezoek brengen, die haar niet wilde ontvangen. Maar s'avonds kon hij geen weerstand bieden aan de behoefte die hij voelde om over haar te spreken en maakte gewilde grapjes: „Il envie, schrijft Gourgoud, mon bonheur d'avoir vu Betsy; il croyait que je dînerais avec cette jeune personne.” Maar Gourgoud, die zich nu eens bij uitzondering als een echte hoveling gedraagt, antwoordt daarop: „Je ne suis pas venu à Sainte-Hélène pour cette jeune personne. Quand Sa Majesté me fait l'honneur de m'inviter à sa table, je n'en saurais préférer d'autre...”

Hij, die iets maar van de psychologie van een man kent, begrijpt uit deze gewoon-neergeschreven opmerkingen, wat en dat er iets diepers bij Napoleon zat; dat het niet al meer een gewone vriendschap was van een man op leeftijd voor een zooveel jonger meisje, die Napoleon voelde, maar dat de overgangs-nuance van

vriendschap tot een vage verliefdheid al bij hem opbloede.

Betsy nu was in Engeland grootgebracht onder het gestadig schrikbeeld van Bony. Zij had haar kinderjeugd doorleefd met de figuur van een monsterachtigen Napoleon, een soort menschenetenden reus, met één groot, wreed-starend oog midden in zijn voorhoofd, die men haar door vertelseltjes suggereerde en door karikaturen bij haar onderhield; een soort fantastisch ondiep, dat er op uit was om stoute kinderen te verslinden en wiens dagelijksche lust het was dozijnen menschen op een bloed-dorstige wijze te slachten. Later was dat angst-visioen wel verdwenen, maar toch was er in haar denken een nieuwsgierige vrees-herinnering gebleven die haar te gelijk verlangen en terughuiveren deed om hem te ontmoeten.

's Avonds, toen Napoleon op St. Helena aankwam, was zij naar James Town gegaan en had zij hem snel, tusschen den grand maréchal en Cockburn langs zich zien loopen, in de schermende ómhulling van zijn mantel, waaruit even, kort de schittering van een ridderorde starde, onder de geheimzinnig-dekkende dichtung van den spoedig neerduisterenden tropen-nacht. En het beeld, dat zij getracht had zich van hem te vormen, was onduidelijk geworden en had een herinnering in haar nagelaten, grijs-nevelend als de vaagheid van een droom-visioen. Den volgenden dag zou zij hem pas goed zien!

Zij zat in den tuin, toen zij ver op den slinger-weg van James Town naar Longwood een troepje ruiters bemerkte, waarbij — zooals men haar zeide — Napoleon was. De afstand was echter te groot om iets te kunnen onderscheiden. Een korten tijd later hield het troepje ruiters voor den ingang van de Briars stil; drie er van reden naar binnen. Eén van hen moest Napoleon zijn!

Gezeten op een heerlijk zwart paard, sterk, recht-omhoog uit de goud-doorstikte pracht-kleuring van het rijk-fulpend zadel, zijn kleine hand roerloos-forsch dwingend om den teugel, waarlangs het wit-blankend schuim van het zilver-glimmend gebit vlokke, kwam hij nader, beweegloos-rustig boven het fier-deinende, telkens ingehouden óp-steigeren van zijn ros, een schitterzonnend licht-visioen in de wijde kleuren-galming van den dag, die plotseling leek terug te zwakken voor zijn aureoolend, hoog-uitstralend lichten. Dit moest de Keizer zijn, hij met het blank-matte, dood-witte, marmer-streng gezicht, waarvan de trekken zoo heerlijk, boven-menschelijk mooi plotseling ver-

anderden, wanneer een glimlach langs zijn lippen helderde, een glimlach, die iedereen dwong zich voor hem op te offeren en voor hem te willen sterven.

„Voor het huis steeg hij af en sir George Cockburn stelde hem aan ons voor. De Keizer, naast de lengte van den admiraal gezien, bleek eerder klein dan groot te zijn. Daardoor ook verloor zijn voorkomen veel van het indrukwekkende, dat mij kort te voren had getroffen; zijn gelaat echter, mat-wit als van een doods-bleekheid, bleef buitengewoon mooi, niettegenstaande zijn koude, onbewegelijke en zelfs ietwat harde uitdrukking. Maar zoodra hij begon te spreken, deden het betooverende van zijn glimlach en de zachtheid van zijn manieren al mijn vrees verdwijnen.

Hij zette zich op een van onze rieten stoelen, liet zijn scherp ziende oogen rond zich dwalen en maakte tegenover mijn moeder eenige waardeerende opmerkingen over de mooie ligging van de Briars. Terwijl hij sprak, bleef ik naar zijn gezicht staren. Nooit heb ik zulk een merkwaardig uiterlijk gezien! Er bestaan verschillende goede portretten van Napoleon, maar wat geen enkele schilder heeft weten weer te geven, is juist zijn glimlach en de verbazend veel-zeggende uitdrukking van zijn oogen, in één woord, juist dat wat hem zoo sympathiek en bekorend deed zijn.”

Zoo beschrijft Betsy den eersten indruk, dien zij van hem kreeg.

Het duurde geen acht dagen of hij was niet alleen haar goede vriend, maar ook haar speel-kameraad en die van de andere kinderen geworden. Zoodra hij 's morgens in den tuin kwam, holde zij naar hem toe, stak haar arm onder de zijne en dwong hem met haar rond te wandelen, totdat zij er genoeg van had en zij hem aan zijn werk met Las Cases liet. Grappig is het eerste gesprek, dat zij met hem hield! Toen het besloten was, dat hij niet meer naar James Town zou terug gaan, maar op de Briars zou blijven en men alles voor hem in orde maakte, verzocht hij haar naast hem te komen zitten — zij was de eenige van het huisgezin, die, hoewel zeer gebrekkig, fransch sprak — in-formeerde naar alles en nog wat; waar zij fransch had geleerd, wat zij uitvoerde, wat zij leerde en vooral, wat zij van aard-rijkskunde wist.

„Wat is de hoofdstad van Frankrijk?” vroeg hij.

„Parijs.”

„En van Italië?”

„Rome.”

„Van Rusland?”

„Tegenwoordig Sint-Petersburg, maar vroeger Moscou.”

Toen zij den naam Moscou uitsprak, stond hij plotseling op en terwijl hij haar strak aanstaarde, vroeg hij op een strenge toon: „Wie heeft Moscou verbrand?”

Zij zweeg. Door de plotselinge verandering van zijn gezicht, voelde zij haar vroegere vrees weer op-klemmen. Men had dikwijls, waar zij bij was, over Moscou gesproken en er over geredeneerd aan wien, aan de Franschen of aan de Russen de brand van Moscou moest worden geweten. Na een lange stilte antwoordde zij eindelijk: „Ik weet het niet, Mijnheer.” Waarop hij schaterlachend zeide: Och kom! Zeker weet je het! Je weet net zoo goed als ik, dat ik Moscou in brand heb gestoken.” En toen zij, gerust gesteld door zijn vroolijkheid, aarzelend zeide: „Ik geloof, Mijnheer, dat de Russen het hebben gedaan om de Franschen er uit te jagen,” lachte hij op nieuw en gaf er zijn goedkeuring over te kennen, dat ik niet heelemaal onwetend op dat punt was.

Al heel gauw begon zij hem op allerlei manieren als haar zondebok te beschouwen en te behandelen en telkens streken uit te denken, om hem te plagen. Maar Napoleon liet zich op zijn beurt niet onbetuigd en plaagde haar terug zooveel en waar hij maar kon.

Wanneer hij bijvoorbeeld alleen of rustig met Las Cases in den tuin zat te werken, kwam zij bij hem, pakte onverwacht zijn papieren weg en holde er mee voort, zoodat hij wel gedwongen was haar achterna te loopen en er een soort krijgertjespelen van kwam, waarin zij — na lang bidden en smeeken, wanneer hij haar niet te pakken kon krijgen — hem eindelijk haar voorwaarden stelde, waarop zij hem zijn papieren wilde teruggeven. Een andermaal, wanneer hij in zijn prieel zat te schrijven, liet zij de hond in den vijver baden, hield hem dan stevig bij zijn halsband en bracht hem met een onschuldig gezicht naar het prieel, waar zij hem los liet. De hond begon zich dan uit te schudden, bespatte Napoleon van top tot teen en bemorste zijn witte broek en kousen, zoodat hij gedwongen was zich te gaan verkleeden. Op een anderen dag, terwijl Napoleon bezig was brieven en papieren te lakken, gaf zij hem een paar stooten aan zijn arm, zoodat het gloeiende lak over zijn vingers droop en hij zich brandde.

Napoleon werd niet boos, wreekte zich door haar ook te plagen!

Op een middag had hij haar uitgenoodigd, om bij hem te komen eten. Al aan tafel had hij er haar voortdurend mee geplaagd, dat de jonge Las Cases, die mee aanzat, verliefd op haar was. En nadat het eten was afgelopen, terwijl Betsy woedend was, dat hij haar zulk een kwâ-jongen (hij was pas veertien jaar, duseen jaar jonger dan zij, maar in de oogen van een meisje van vijftien, is een jongen van veertien nog maar een kind), wilde opdwingen stookte Napoleon Emmanuel aan om haar maar eens flink te zoenen, waarin hij hem behulpzaam zou zijn door haar bij haar armen vast te houden. Emmanuel maakte van de gelegenheid gebruik. Zoodra zij echter los was, gaf zij hem een draai om zijn ooren. Maar zij besloot zich te wreken. s' Avonds zou de Keizer bij haar ouders komen whist spelen. Terwijl zij op het hellende paadje van zijn huis naar de Briars liepen, Napoleon voorop, daarachter Las Cases, vervolgens Emmanuel, dan Jane en eindelijk zij, bleef zij eenige passen achter, nam plotseling een loopje en gaf haar zuster een stevige stoot. Deze vloog tegen Emmanuel, die tegen zijn vader botste, terwijl die met zulk een vaart voortstruikelde, dat hij tegen Napoleon aankwam, die zelf moeite had om zijn evenwicht te bewaren, doordat Las Cases zich aan hem vastklemde. Dat was eenvoudig de ergerlijkste majesteits-schennis in de oogen van Las Cases! Zich vast houden aan den Keizer! Hij was dan ook zóó woedend op Betsy, dat hij haar beet pakte en stevig door elkaar schudde. En toen Betsy begon te huilen en Napoleon te hulp riep, hield Napoleon, die slap van het lachen was om de woede van Las Cases, dezen vast en stookte Betsy op om hem terug te slaan. Betsy deed het en Napoleon liet Las Cases eindelijk los, terwijl hij hem den raad gaf, om maar aan den loop te gaan. En de ernstige kamerheer was wel gedwongen zich op een draf te verwijderen, tot groot vermaak van Napoleon.

Op een dag liet Napoleon haar met andere dingen, ook een van zijn degen zien, die hij indertijd ten geschenke had gekregen, een prachtig geciseleerde degen, in een schildpadden scheê, met goud ingelegd. Met een onschuldig gezicht nam Betsy het wapen in haar handen, maar niet zoodra had zij het beet of zij begon er hem mee te dreigen en op hem in te dringen, zoodat hij genoodzaakt was om te vluchten en zich achter een stoel te verschuilen, uit angst, dat zij hem er mee zou kwetsen.

Op zijn hulpgeroep werd zij ontwapend. Maar hij wreekte zich. Een paar dagen later liet zij hem een nieuwe japon zien, waarmee zij naar een bal zou gaan (haar eerste bal!) dat de gouverneur gaf. Op eens pakte Napoleon de japon beet en liep er mee naar zijn kamer. Welke moeite zij ook den volgenden dag deed om haar japon terug te krijgen, het was alles te vergeefs. Napoleon hield zich in zijn kamer opgesloten en was niet te bereiken. En het werd later en later en de japon kwam niet terug. Eindelijk — Betsy was wanhopig, want het voertuig, dat haar naar Plantation House zou brengen stond al voor de deur — kwam Napoleon zelf de japon terug brengen, die hij geheel met versche rozen had laten versieren. Zij had echter een heelen dag in angst gezeten.

Even goedig en vriendelijk als zijn omgang met Betsy, was ook die met de andere, de kleinere kinderen. Waar en wanneer hij kon, deed hij ze een plezier: hij maakte lucht-ballonnetjes voor ze, hij knutselde een wagentje voor ze in elkaar, dat door ratten zou worden voortgetrokken (wat natuurlijk mislukte) en knipte dikwijls zijn ridder-orden van zijn borst om ze er mee te laten spelen.

De eind-en totaal-indruk, die Betsy van hem heeft gekregen, is, dat hij een goed en gevoelig mensch was en dat hij er den slag van had menschen, met wie hij omging, van zich te laten houden. Haar, die hem heeft gezien en die hem heeft kunnen bestudeeren in de oogenblikken, dat hij zich geheel en al gaf zooals hij was, zooals hij voelde, op tijden, dat het niet noodig voor hem was zich anders voor te doen als naar zijn echte en ware persoonlijkheid, kan men gerust in haar beoordeeling vertrouwen, al wijkt die ook nog zooveel af van het gewone oordeel, dat de omgeving, die altijd op officieelen voet met hem verkeerde, van hem had en dat zoo hemels-breed verschilde van het hare.

Als een bewijs echter voor het ware en juiste van haar inzicht en van haar beoordeeling, kan men de indrukken aanvoeren, welke ook anderen van hem kregen, die hem op St. Helena ontmoetten en met hem in aanraking kwamen. Een Engelsche dame — de vrouw van een officier van het 53ste regiment (dat vóór het 66ste in het kamp van Deadwood op St. Helena gedetacheerd was) schrijft van haar eerste ontmoeting met Napoleon: „Ik heb twee jaar in de buurt van Napoleon, op een paar honderd meters afstand van hem, gewoond. Maar in de maand

December van het jaar '15, zes of zeven weken, na zijn komst op St. Helena, zag ik hem voor het eerst op de Briars.

Ik werd op een grappige wijze aan hem voorgesteld door de dochters van het huis, twee vroolijke jonge meisjes, die pas van de kostschool in Engeland waren gekomen.

Ik wandelde met haar en met mijn dochttertje van acht jaar in den tuin, toen de Keizer de tent uitkwam, die men, naast het paviljoen, dat hij bewoonde, had gemaakt.

Napoleon was kort en gezet. Hij had een mooi gezicht, een beetje geelachtige kleur en lichte, grijs-blauwe oogen. Wanneer hij zweeg en wanneer hem niets opwekte, leek hij moeilijk en in zich zelf gekeerd; maar wanneer hij sprak, wanneer hij belang stelde in een onderwerp van gesprek, vermooide dadelijk de uitdrukking van zijn gezicht en ik heb nooit iemand gekend, die zóó lief kon glimlachen...

De twee meisjes van de Briars waren heel familjaar met den Keizer. Zoodra zij hem zagen, liepen zij naar hem toe en terwijl zij mij mee-trokken, riepen zij: „dat is de moeder van het kleine meisje, dat onlangs Italiaansche liedjes voor u heeft gezongen, die u zoo'n plezier hebben gedaan!”

Napoleon groette mij; ik maakte een officieele buiging, een beetje confuus door zulk een plotselinge en on-officieele voorstelling.

„Mevrouw, zeide hij, u hebt een heel lief kind. Wie leert haar die liedjes?”

Ik antwoordde, dat ik zelf ze haar leerde.

„In dat geval wensch ik u geluk! Waar komt u van daan?”
Van Engeland.

Waar bent u opgevoed?

In Londen.

Op welk schip bent u hier gekomen? In welk regiment dient uw man? Wat is zijn rang?

Hij sprak met me in het Italiaansch, maar zijn vragen volgden elkaar zóó snel op, dat ik hem moest verzoeken liever Fransch te spreken, omdat ik die taal beter kende.

Terwijl wij met elkaar praatten, speelden de meisjes Balcombe en mijn dochttertje krijgertje om ons heen, maakten allerlei opmerkingen tegen hem en hij lachte steeds en scheen verrukt over haar ongekunstelde en natuurlijke manieren...

Men was dan ook zeer verbaasd en het was, om zoo te zeggen, een openbaring toen men in 1843 — het jaar, waarin Betsy (in

dien tusschentijd Mrs. Abell en vroegtijdig weduwe geworden) voor het eerst haar „*Recollections*” in de *New Century Magazine* en korten tijd later, in boekvorm, in Londen deed verschijnen — kennis kreeg van een Napoleon, zooals men zich nooit had voorgesteld en zooals hij nog nooit was beschreven. Er was in dien tijd wel al veel over den grooten Keizer verschenen, en op dat tijdstip — betrekkelijk kort, nadat men zijn stoffelijk overschot naar Frankrijk had vervoerd — begonnen meer en meer geschriften over hem verspreid te worden. Het waren echter meerendeels beschouwingen en studies over zijn persoonlijkheid als staatsman, als veldheer, als politicus, als organisator. Napoleon als mensch was of een onbekende, of iemand van wien de meest fantastische verhalen, opvattingen, bedenkels en beschouwingen in omloop waren. Plotseling kreeg men een schildering onder de oogen van zijn persoon, zooals nog door niemand was gegeven, een schildering, nog wel door iemand, die een langen tijd intiem en op een voet met hem had verkeerd als niemand vóór haar; van iemand, die bijna nog nooit was genoemd, van wien men nooit iets had vernomen en die altijd zóó op den achtergrond was gebleven, die zóó heelemaal geen rol in den loop der gebeurtenissen had gespeeld, dat er geen enkele reden was, om te mogen of te kunnen aannemen, dat zij bevooroordeeld zou zijn of dat zij persoonlijke drijfveeren had, om hem te doen voorkomen, zooals zij deed. En daarbij kwam de beschrijving van een zijde, uit Engeland namelijk, van waar men een dergelijke beoordeeling niet verwachtte.

In het dagboek van O Méara toch wordt zij niet genoemd; in het *Journal* van Gourgaud — dat trouwens veel later is verschenen — wordt er betrekkelijk weinig over haar gesproken; Las Cases vermeldt haar in zijn *Mémorial* (en dit is de eenige bron, waaruit men iets omtrent haar had kunnen vernemen) slechts ter loops!

Dat Las Cases haar maar even noemt en dat Gourgaud — ofschoon hij het in zijn *Journal* meermalen over haar heeft — op een wijze over haar spreekt, dat men er toe zou komen haar te beschouwen als zoovele anderen, met wie Napoleon op St.-Helena in aanraking kwam, is gemakkelijk te verklaren. Las Cases, de ernstige Las Cases, die voor alles chambellan was, zag door zijn enorme bewondering voor zijn Keizer in Betsy niet anders dan een brutaal, onbehoorlijk nest. Haar geheele omgang, haar doen en laten tegenover Napoleon, waren

in zijn oogen één voortdurende majesteitsschennis! En niet alleen dit was de reden, waarom hij het land aan haar had. Dat zij hem, die door Napoleon, om zoo te zeggen, tot zijn vriend was uitgekozen, voor mal hield en geen eerbied voor hem had als oudere en als man van rang en stand, ging hem niet zoozeer ter harte als het feit, dat zij hem — door haar steeds en telkens verstoren van zijn ernstige en zwaarwichtige gesprekken met den Keizer — van de meest kostbare oogenblikken in zijn bestaan beroofde. Maar vooral de majesteitsschennis was in zijn oogen van gewicht! Wat Gourgaud betreft, bij dien zat er iets anders achter, waarom hij over haar schrijft als over een *quantité négligeable*. Gourgaud namelijk was nog al *amoureux* van complexie en Betsy had hem te kennen gegeven en royaal gezegd, dat zij hem te oud en te leelijk vond, zoodat zijn verliefde uitingen geen invloed op haar hadden. En dat kon hij niet goed verkroppen.

Maar voor beiden — en dit geldt ook tot zekere hoogte voor de overige omgeving van Napoleon, al behandelde die haar niet met zulk een onverschilligheid — bestaat er nog een andere reden, waarom zij zich zóó tegenover haar gedroegen. Zij zagen namelijk niet in, van welk groot belang haar omgang, zoowel als die met het geheele huisgezin Balcombe, voor Napoleon was. In plaats, dat zij alles wat hem maar eenige afleiding kon bezorgen, met graagte aangrepen en daarin behulpzaam waren; in plaats van te begrijpen en er in door te dringen, dat Napoleon door zijn verkeer met Betsy en met de Balcombes eenige voldoening kreeg voor zijn behoefte naar huiselijkheid en familieleven, die — zooals bij iederen Corsikaan en zeker bij hem, die daarbij diep in zijn ziel een „*bon bourgeois*” en „*bon garçon*” was — in hem sluimerde, hield ieder alléén rekening met wat hem persoonlijk het aangenaamst was of met wat hem persoonlijk kwetste: Las Cases — die niet inzag en er niet in kon komen, dat Napoleon het wel eens aangenaam kon vinden een tijdje verlost te zijn van ernstige en gewichtige gesprekken; dat hij er behoefte aan had nu en dan geen keizer te zijn, maar te doen en te spreken zooals het in hem opkwam — met het inkorten van iets, waarop hij meende recht te hebben, de woorden namelijk door den Keizer gesproken, die hij wel niet alleen voor zich en uitsluitend voor zich alleen wilde houden (een ander mocht er, wat hem betrof, gerust van mee genieten), maar die dan toch hem in de eerste plaats toekwamen; Gourgaud met

zijn jalousie, die — waar zij hem al in gewone omstandigheden het leven verbitterde en het land aan bijna iedereen deed hebben, met wien hij in aanraking kwam — zich zeker niet tegenover Betsy, nadat zij zijn galanterie had teruggewezen, — onbetuigd liet.

Aan het verblijf van Napoleon op de Briars — door den admiraal op veertien dagen geschat, maar door de omstandigheden reeds tot acht weken gerekt — zou een einde komen. Longwood was, naar het zeggen van den admiraal, gereed om hem te ontvangen. Uit de berichten echter van den grand maréchal en van Gourgoud, die naar Longwood waren gegaan, bleek de verflucht — nog zóó sterk, dat hij er niet in kon verblijven, wat door Las Cases, die er op zijn beurt heen trok om zich te overtuigen, bevestigd werd. Waarom, terwijl Napoleon's verblijf op de Briars toch reeds zoo lang had geduurd, nu op eens door den admiraal zulk een haast werd gemaakt, om de verhuizing naar Longwood te doen plaats hebben, dat hij door het doen weghalen van de tent, zelfs van de luiken voor de vensters en van de weinige meubelen een langer verblijf op de Briars onmogelijk deed zijn, is een raadsel. Het was Las Cases ter oore gekomen, dat — wanneer Napoleon nog langer op de Briars bleef — de admiraal zich zelf niet zou ontzien een paar honderd soldaten vlak onder de vensters te laten kampeeren, om Napoleon op die manier te dwingen weg te gaan! Tevergeefs had Napoleon, door tusschenkomst van de Montholon, reeds eenigen tijd geleden, aan de Engelsche regeering het voorstel gedaan de Briars voor hem aan te koopen en, toen deze weigerde daarop in te gaan, verlof verzocht het uit eigen middelen te mogen betalen. Dit echter werd ook geweigerd!

Den 10den December 1815, 's middags om twee uur, vertrok Napoleon naar Longwood. Na afscheid te hebben genomen van Balcombe (wien hij tot dank voor zijn gastvrijheid een snuifdoos ten geschenke gaf); van diens vrouw, die hij — wijl zij niet wél was — in haar slaapkamer ging bezoeken en van Betsy, die hij een bonbondoosje, dat zij vroeger al meer bewonderd had, tot herinnering schonk en van de andere kinderen, die hij alle een geschenkje achterliet, ging hij heen. Het deed iedereen op de Briars leed en het speet ze allen, dat hij vertrok. Betsy was in tranen uitgebroken en had niet de moed om afscheid van hem te nemen of hem, voor het laatst, van uit het venster, toe te wuiven.

Aan den ingang van de ommuring van Longwood was een eerewacht van Engelsche soldaten opgesteld. Napoleon's paard weigerde er binnen te gaan en het gelukte Napoleon pas, na het met spoor en karwats te hebben aangezet, het te doen gehoorzamen. Zou dit een slecht voorteeken zijn? vroeg zijn omgeving zich onwillekeurig af.

De laatste, betrekkelijk gelukkige weken, die Napoleon had doorleefd, waren afgesloten. Zijn echte gevangenschap, zijn ware ellende, zijn bitter lijden zouden pas beginnen!

VIERDE HOOFDSTUK

Longwood, dat oorspronkelijk een boerderij van de O. I. Compagnie was en waarvan de onder-gouverneur van St. Helena zijn zomerverblijf had gemaakt, bevindt zich op een der hoogstgelegene plateaux van het eiland. Niettegenstaande de verbouwingen en de veranderingen, die men er voor de komst van Napoleon had aangebracht, bleef het een boerderij, misschien geschikt om gedurende de heetste maanden van het jaar te worden bewoond, maar ten eenenmale ongeschikt om er het geheele jaar door te verblijven. Zeker voor Napoleon en het tamelijk groot gevolg van zijn „hofhouding” en van minderen en bedienden.

Onwillekeurig stelt men zich de vraag, waarom men Napoleon niet Plantation House als verblijfplaats aanwees. Zelfs Seaton — die de handelingen van de Engelsche regeering en van Hudson Lowe à tort et à travers verdedigt — moet toegeven, dat het vrij wat beter zou zijn geweest, wanneer men dat zou hebben gedaan. Dat de O. I. Comp. alléén op de voorwaarde, dat Plantation House niet door Napoleon zou worden bewoond, het bestuur van het eiland aan de Engelsche regeering zou hebben overgelaten en dat men naar aanleiding daarvan aan den gouverneur de instructie zou hebben gegeven een andere woning uit te kiezen, kan niet als een ernstige beweegreden worden opgevat, evenmin als de verontschuldiging, die men voor het verbod aanvoerde, namelijk, dat alle telegrafische posten van het eiland op Plantation House bijeen kwamen en dat zich daar hun eindpunt bevond. Maar nog, wanneer dit alles reden genoeg was om Plantation House als verblijfplaats voor Napoleon buiten beschouwing te laten, dan waren er op St. Helena nog wel beter bewoonbare plaatsen te vinden dan juist Longwood. Ook dit wordt door Seaton erkend. Waarom weigerde de Engelsche regeering om, op verzoek van Napoleon,

de Briars voor hem te koopen of hem te veroorloven het zelf te bekostigen? In alle geval, Longwood was wel een der slechtst gekozen woningen.

De muren waren van klei opgetrokken, vol spleten en scheuren en bedekt met plekken uitslag van salpeter; het dak, dat overal de regen doorliet, bestond uit een afwisseling van oude, slechte pannen en asfalt-papier: de vloeren, die zóó maar, dadelijk op den grond rustten, waren en bleven half verrot, terwijl het er onder wemelde van ratten. Ofschoon deze rattenplaag — waardoor St. Helena berucht was — voor Bathurst een onderwerp opleverde om er hoogst-onkiesche, echt-Engelsche, ongrappige grappen over aan Hudson Lowe te schrijven; ofschoon de „National-stupidität” (zooals een Duitscher het genoemd heeft) er een onuitputtelijke bron in vond, om er karikaturen van te scheppen en er taaie aardigheden op te maken, was — naast de weegluizen en het ongedierte, waarvan Longwood vol was — de rattenplaag een der ergste, waaronder Napoleon en zijn gevolg leden. O' Meara schrijft, dat hij ratten rondom den keuken-afval heeft gezien in troepen, alsof het een toom kuikens was en dat de muren en vloeren overal met gaten door ze waren uitgevreten. Het is niet te beschrijven, teekent hij in zijn dagboek aan, het lawaai, dat deze beesten maken, wanneer zij in troepen over de zolders onder de vloeren en tusschen de muren galoppeeren. Terwijl men aan tafel zat, holden zij door de kamers heen en weer en op zijn eigen kamer is hij verplicht zich telkens tegen ze te verdedigen door naar hen te gooien met zijn laarzen of met zijn laarzen-trekker. Op een avond, dat Napoleon zijn hoed nam om zich te verwijderen, sprong er een groote rat uit! Men was verplicht de kinderen, wanneer zij sliepen, tegen hun bijten te beschermen. Bertrand werd in zijn slaap gevaarlijk door een rat aan zijn hand verwond en in de stal werd een der paarden een stuk uit zijn dij gebeten!

Het hoofd-gebouw van Longwood had de vorm van een T, waarin — aan het begin van de lengte-balk — een stoepje van een drietal treden toegang gaf naar de veranda van groen-geschilderd traliwerk. Daarachter bevond zich een ruimte, 24 voet lang, 17 voet breed en 11 voet hoog, met ruw-houten wanden, die men licht-groen had geschilderd, met twee vensters naar het Oosten en drie naar het Westen, de „spreekkamer,” die achtereenvolgens — al naar het gebruik, dat men er van

maakte — biljart-kamer, vervolgens wachtkamer, dan weer kaarten-kamer werd genoemd. Dààr wachtten de bezoekers, totdat zij bij den Keizer konden worden toegelaten. Het was wel het gezelligste en aangenaamste vertrek van het geheele gebouw, wijl het ruim en goed verlicht was. Een glazen deur gaf toegang tot de verandah, een andereh recht er tegenover, tot de salon. Het ameublement bestond uit mousseline gordijnen voor de vensters, een spiegel boven de schoorsteen, een stuk of wat matte stoelen, en een paar tafels op schragen, waarop steeds uitgeslagen kaarten en boeken lagen.

Achter deze „Antichambre” lag de salon, zoowat even groot als de wacht-kamer of de slaapkamer van Napoleon (18 voet lang bij 15 breed) — met geel papier, waarop hard-groene bloemen, behangen — waarvan de twee vensters alleen op het Westen uitzicht gaven. Hier verleende de Keizer audientie aan wien er om hadden verzocht. Er stonden twee klap-tafels van mahoniehout in, twee leuning-stoelen, en acht stoelen, eveneens van mahoniehout met paardenharen zittingen en hoezen van zwart reps. Aan de zoldering hing een soort luchter. Een deur achterin, gaf toegang naar de eetkamer. In het midden van de linker wand stond de schoorsteen met een banale spiegel er boven.

Op de schoorsteen-mantel had Napoleon de wit-marmeren buste van den Roi de Rome geplaatst, een buste op natuurlijke grootte van een kind met langkrullend haar, versierd met het orde-teeken van het Légion d'Honneur. Het was een middelmatig beeldhouw-werk van twijfelachtige herkomst en gelijkenis, maar waarin Napoleon met alle geweld het trouwe afbeeldsel van zijn zoon wilde zien, zijn zoon dien hij reeds — toen de buste op St. Helena aankwam, door een matroos meegebracht — in geen jaren had aanschouwd en waarvan hij zich alleen de trekken uit zijn verre kindsheid herinnerde. Maar altijd beschouwde hij die buste met het grootste welbehagen en men kon hem geen grooter genoegen doen dan haar mee te bewonderen en te prijzen. En de laatste dagen vóór zijn dood, liet hij in deze kamer zijn bed plaatsen, tusschen, de twee vensters en hij leefde heen met het visioen van zijn kind in zijn sterf-brekende oogen.

De dwars-balk van de T werd, in het midden en meer naar links, door het meest trieste vertrek van Longwood, 22 voet lang, 12 breed en 9 voet hoog, verlicht door één glazen-deur in

een hoek, ingenomen. Oorspronkelijk licht blauw geschilderd, doch later met rood papier behangen, had men het eerst voor bibliotheek gebruikt, maar had er later de „eetzaal” van gemaakt, terwijl de bibliotheek en de kaarten in de kamer daarnaast, kil en vochtig ten gevolge van de eeuwige passaat-winden naar het linker-einde van de dwars-balk werd overgebracht. Het was er zóó duister, dat men gedwongen was bij dag kunstlicht te gebruiken en door de vele deuren, die er zich in bevonden — waarvan, behalve de glazen deur, die op den tuin uitkwam, één naar de bibliotheek, één naar de salon en één naar de werkkamer van den Keizer toegang gaf — tochtte het er zóó, dat men er bijna niet kon zitten. Een langwerpige tafel, een buffet, een dien-tafeltje en het burger-aantal van twaalf stoelen vormden het ameublement.

De „vertrekken” van den Keizer bevonden zich aan de rechterzijde van de dwarsbalk, twee kleine hokjes, het eerste zijn werkkamer en het laatste in de balk zijn slaapkamer, uitziende op het N. O., met daarachter een ruimte, die vroeger een gang was geweest, waarin — door de zorgen van admiraal Cockburn — van een houten kist, met tin bekleed, een soort bad was getimmerd: 's Keizers „badkamer!”

Dat het ameublement al niet beter was dan het „paleis,” wordt door Las Cases bewezen, die in zijn *Mémorial* schrijft: *le peu de meubles de nos chambres provenait évidemment de ce dont les habitants s'étaient défaits dans cette circonstance, heureux, sans doute, de trouver cette occasion de les placer à profit pour les renouveler ensuite avec avantage.* En ook, doordat Napoleon, op een dag, terwijl hij even in het „salon” van de Montholon moest wachten — het was in den tijd, toen hij en de anderen er plezier in hadden, het budget van verschillende personen op te maken en de prijs van allerlei te taxeeren, „om den tijd te dooden” — de waarde van het geheele ameublement, alles bij elkaar op niet meer dan dertig napoleons schatte!”

De slaapkamer van den Keizer was — behalve, dat er een groen-geschilderde, houten leuningstoel en vier of vijf stoelen van hetzelfde soort, een tafeltje, een kastje, dat bijna uit elkaar viel en een oude sofa stonden, door de Engelsche regeering geleverd — gemeubeld door het kleine veldbed met groen-zijden gordijnen, waarin hij den nacht vóór den slag bij Marengo had doorgebracht. Daarnaast vóór de deur, die toegang gaf naar de „badkamer,” een tochtscherm. Tusschen dit kamerschut en de

schoorsteen, een canapé, steeds met boeken beladen, zoodat het bijna niet mogelijk was er een zitplaats op te vinden. Het grootste gedeelte van den dag lag Napoleon er op te lezen. De muren waren met nankin van een bruinachtige kleur behangen, waarlangs een rand liep met bloemen beschilderd. En midden tusschen deze misère, een prachtige waschtafel, een der laatste overblijfselen uit den tijd van zijn grootheid, met kommen en lampetkannen van zilver. De andere luxe voorwerpen, die zich te midden van de armoê-zooi bevonden, waren een portret van Marie Louise met den Roi de Rome in haar armen, door Isabey, geschilderd. Daarnaast, een weinig meer naar rechts, op de witgeschilderde, houten schoorsteenmantel, een kleine, marmeren buste van zijn zoon en langs de spiegellijst, waarvan het verguldsel bijna geheel was weggesleten, hingen vier miniaturen — behalve door Isabey, ook door Aimée Thibault geschilderd van den Roi de Rome; één, waarop hij op een schaapje zit; het andere waarop hij is voorgesteld, terwijl hij zijn pantoffel aantrekt; een derde, als zuigeling nog, in een wieg, die de vorm van een helm heeft en nog één, geknield zijn avond-gebedje doende, met gevouwen handjes omhoog. Verder hing er nog een portret van Joséphine.

Aan een der muren de wekker, die aan Frederik de Groote had toebehoord en die Napoleon van Potsdam had meegenomen en het horloge, dat hij als eerste consul in Italië had gedragen, met een ketting, gevlochten uit het haar van Marie Louise. Op de planken schoorsteenmantel stonden ook nog twee candelabres, twee vergulde flacons en twee koffie-koppen, die in zijn groote reis- nécessaire behoorden. Ook hier hingen witmousseline gordijnen voor de vensters. Op den grond lagen eenige oude, verkleurde kleedjes Recht tegenover de stoorssteen, ter linkerzijde, was de deur, die tot zijn werkkamer toegang gaf.

Daarin had hij een ander veldbed laten plaatsen, waarop hij — in slapelooze nachten nu en dan, tot afwisseling met het bed in zijn slaapkamer — rust zocht. Verder bestond het ameublement uit een schrijftafel een paar planken, die als boekenkast dienst deden en lagen er eenzelfde soort oude en versleten kleeden op den grond als in zijn slaapkamer.

En de Engelsche regeering liet het toe, dat hij, de grootste van zijn tijd, Hij, die gewoond had in de rijke, groote, vorstelijke paleizen van schier alle hoofdsteden van Europa, het einde van zijn schitter-bestaan, triest moest door-kwijnen tusschen zulk een

armoê-zooi: dat Hij in zulk een armoedige, troosteloos- leelijke vergane en versleten omgeving zijn laatste jaren moest heen-leven! En dan beroemde zij zich er op en beklagde zich er tevens over, dat het onderhoud van Napoleon haar zooveel geld kostte! Eén groote troost echter had zij in haar grootmoedigheds-klachten, namelijk — zooals Cockburn als verontschuldiging schreef — „dat het hem was gelukt het ameublement tegen de laagst-mogelijke prijs op te koopen!”

Wijl Longwood slechts een tijdelijk verblijf zou zijn, had de Engelsche regeering beloofd er voor te zorgen, dat er een nieuwe en betere woning voor Napoleon zou worden gebouwd. Inderdaad werd er, een eindje van „Oud Longwood” verwijderd, een betere woning „Nieuw Longwood” opgericht. Napoleon heeft haar nooit betrokken. Behalve, dat Bathurst, in de grove ploertigheid, die zijn burgerafkomst niet verloochende, een ijzeren hek had gezonden, dat er om heen moest worden geplaatst en Napoleon weigerde om in een „kooi” te wonen, was het — toen het huis eindelijk klaar was — ook tevens te laat. De Keizer is in het oude, schandelijk vuile krot gestorven!

In 1819, toen de gezondheid van den Keizer, een verbetering te zien gaf, die slechts tijdelijk zou blijken te zijn en toen hij zich wat meer opgewekt voelde uit den apathischen toestand, waarin zijn omgeving vreesde hem te zullen zien heen-zwakken, bedacht het mindere personeel, om hem genoeg te doen en hem te verrassen, zijn kamers — waar langzamerhand alles op, versleten en vervuild was — wat op te knappen. Onder de leiding van Marchand, die — wijl Napoleon voor geen geld Engelsche werklui in zijn woning wilde hebben — beloofd had alles alleen met de andere bedienden te zullen doen, maakte men de muren schoon en beplakte ze, na het nankin-bekleedsel te hebben weggenomen, met wit papier en spande daarover wit neteldoek; de zolderingen werden gewit, de meubelen schoon-gemaakt en gevernist. Het behangsel van neteldoek, in breede plooien gevouwen — met boven-langs een schuif, waardoor een een kôord liep, die geborgen was achter een smaller-gepijpte rand — was zoodanig gemaakt, dat men het geheel in een paar uur kon veranderen. Het veldbed in de slaapkamer werd van nieuwe, groen-zijden gordijnen voorzien; de knoppen werden er van weggenomen en vervangen door adelaars van het zilveren servies. De versieringen van de muren werden veranderd: ieder gaf, wat hij kon denken, dat den Keizer plezier zou doen. In een

cassolette brandden een paar kaarsen, die een zacht licht verspreidden. „Ce n'est plus une chambre, zeide de Keizer toen alles klaar was, c'est le boudoir d'une petite maîtresse.”

Na de slaapkamer kwam de werkkamer aan de beurt. L'Empereur, schrijft Marchand, m'avait plusieurs fois dit que, s'il tombait malade, ses lits seraient trop étroits; le comte de Montholon en avait un en cuivre doré qu'il avait acheté en ville, il me le proposa pour mettre dans la seconde chambre... Des rideaux verts furent achetés pour ce lit. J'avais dans la toilette de l'Empereur des dentelles et un large point d'Alençon; j'en fis garnir le couvre-pied et je fis garnir aussi la taie d'oreiller de dentelles, ce lit ne devant en réalité être qu'un lit de parade. Une glace, de quatre pieds de haut sur trois et demi de large, et deux petites bibliothèques complétèrent l'ameublement. L'Empereur parut fort satisfait; seulement, à son coucher, il dit: „Je ne veux pas que Montholon se prive de son lit, il faudra le lui rendre.” La nuit, selon son habitude, il changea de lit, se mit au lit de cuivre et s'y trouva très mal couché. „Toutes ces dentelles, dit-il le lendemain matin, sont bonnes pour Madame la maréchale” et il fit remplacer le beau lit par son second lit de campagne.”

Het gevolg en het bedienden-personeel waren al niet veel beter gehuisvest. Achter het hoofdgebouw en daarvan door een altijd-modderig binnenplaatsje gescheiden, waarop de kamers der bedienden, die later werden bijgebouwd, uitkwamen, had men een verzameling kamertjes en schuurtjes neergezet, waarin zich, onder anderen, de stallen bevonden. Achter de bedienden-kamertjes volgde de keuken en daarnaast een klein, vierkant hokje, waarin Las Cases werd ondergebracht: langs een touwladder kon zijn zoon, door een luik, op den zolder komen, waar hij niet anders kon dan liggen. Aan de andere zijde bewoonde de familie de Montholon — de vader, de moeder en het vierjarig zoontje — drie kamers: één, grooter dan die van den Keizer, een antichambre en een cabinet. In den beginne — zoolang tot men tusschen de keuken en het gebouwtje van de Montholons drie kamers voor de beide Las Cases en hun bediende, twee voor Gourgaud, één voor O'Méara en één voor den wacht-hebbenden Engelschen officier zou hebben bijgebouwd — woonden de drie laatsten in een tent. De bedienden waren op de zolders, waar men vloeren had gelegd, ondergebracht. Zij konden er niet of ternauwernood rechtop staan en de hitte was er ondragelijk.

De Bertrands woonden in den beginne op Hut's gate, een eind van Longwood verwijderd, maar betrokken later een tamelijk geschikt gebouwtje, dat men op een drie honderd pas afstands van Longwood voor hen had neergezet.

Tot rechtvaardiging van admiraal Cockburn moet worden gezegd, dat hij zich voor zooveel het in zijn vermogen lag, alle moeite gaf om Napoleon ter wille te zijn. Nadat hij met de grootst mogelijke haast de huisvesting van den Keizer had bezorgd, beijverde hij zich om zoowel de kamers van de officieren als de woning van de Bertrands in orde te brengen. Het waren wel geen schitterende verblijven, met muren, die door een beetje hevige wind konden worden omgeblazen en daken van asfalt-papier, maar het gevolg van Napoleon was ten minste onder dak. En wat het bedienden-personeel betreft, was het geen kleinigheid hen binnen een kort tijds-verloop een woning te bezorgen!

Van het groot aantal personen — plus minus honderd — dat te Rochefort den grand maréchal verzocht had op de lijst geplaatst te worden van hen die den Keizer naar St. Helena zouden volgen, had de Engelsche regeering vijftien daartoe verlof gegeven. Daaronder waren elf bedienden, die — een enkele uitgezonderd — reeds hun dienst in de Tuilerieën hadden verricht en die de volgende functies bekleedden:

Kamer-bedienden: Marchand, een Parijzenaar, eerste kamerdienaar, — Saint-Denis, bijgenaamd, Aly, van Versailles, eveneens kamerdienaar — Noverraz, een Zwitser, deur-bewaarder — Santini, van Corsica, kamer-bediende —;

Lakeien: Archambault, de oudste der twee broers, van Fontainebleau, piqueur — Archambault, de jongste broer, idem, idem — Gentilini, van Elba, lakei;

Tafel-bedienden en keuken: Cypriani van Corsica, maître d' hôtel — Pierron, Parijzenaar, chef van het keuken-personeel — Lepage, kok — Rousseau van Fontainebleau, zilver-bewaarder —.

Dit personeel onderging in het verloop van tijd eenige verandering. Cypriani stierf op St. Helena. Toen de Engelsche regeering — op aansporen van Hudson Lowe, doch onder voorgeven, dat het onderhoud van zooveel personeel te veel kostte — beval, dat het met één officier en drie bedienden moest worden verminderd, wees Napoleon behalve Piontkowski, den officier, dien niemand kende en die, door niemand ge-

vraagd op St. Helena was gekomen en die door de Engelsche regeering met name genoemd werd, Archambault den jongeren, Rousseau, die nu niet zoo strikt noodig waren en Santini, die te gevaarlijk werd en dien men in Europa beter kon gebruiken, aan. Piontkowski was den 29sten December '15 op St. Helena gekomen om de gevangenschap van den Keizer te deelen. Niemand wist wie hij was. Alleen Bertrand wist iets van hem, namelijk, dat hij officier van de lanciers der garde was geweest dat hij mee op Elba gekomen was en dat hij bij verschillende gelegenheden bewijzen van toewijding voor de Keizer had gegeven. Op een vraag van den Keizer, wat hij eigenlijk ongevraagd op St. Helena kwam doen en zijn weigering om hem te ontvangen, opperde men het vermoeden, dat hij misschien de drager van belangrijk nieuws was. Daarop ontving de Keizer hem.

Hij beweerde te heeten: Charles-Frédéric-Jules Piontkowski of Pionkowski. Dat is het eenige feit, waarvan men de waarheid heeft kunnen controleeren en ook, dat hij op Elba is geweest, waar hij als gewoon soldaat — ofschoon hij, volgens zijn zeggen, officier was en in die rang bijna alle oorlogen van Napoleon beweert te hebben meegemaakt — in het bataillon der grenadiers der garde heeft gediend. Als het overige dat hij verteld of wat men van vóór dien tijd van hem weet, is van zeer twijfelachtige waarheid en zelfs waarschijnlijkheid. Van Elba zou hij met den Keizer naar Parijs zijn teruggekomen en maakte waarschijnlijk de veldtocht in België mee. Wat hij daarvan en van den tijd daarna vertelt, is niet te controleeren en kan men, bijna met zekerheid, voor leugen uitmaken, even als wat hij vertelt van zijn tocht, ter begeleiding van Mad. Bertrant en haar kinderen van Malmaison naar Rochefort. Waarheid is weer, dat hij — waar de Keizer zich op de Saale inscheept — op de Medusa aan boord gaat, waar hij plotseling de rang van kapitein heeft. Overgegaan van de Medusa op de Myrmidon, wordt hem door de Engelschen wel verlof gegeven om van Napoleon afscheid te nemen, maar wordt hem verboden om naar St. Helena mee te gaan. Dit wordt door den secretaris van admiraal Cockburn bevestigd, die tevens mededeelt, dat zijn toewijding zoover ging, dat hij in alle ernst verzocht dan maar als bediende den Keizer te mogen vergezellen. Waardoor, hoe en waarom hij het gedaan heeft gekregen, dat hij korten tijd later toch door de Engelsche regeering werd aangewezen om naar

St. Helena te gaan, is onbekend. Hij beweert, dat de graaf van Devonshire hem aan boord van de Bellerophon heeft opgemerkt, dadelijk belangstelling voor hem voelde, hem een ring ten geschenke gaf en hem verzekerde, dat — wanneer hij hem later eens mocht noodig hebben — hij zich maar tot hem had te wenden, om er zeker van te zijn, dat hij hem zou helpen.

Het merkwaardige hierbij was, dat niemand uit de omgeving van den Keizer de aanwezigheid van den graaf van Devonshire had opgemerkt of er melding van maakt en dat diens tegenwoordigheid op de Bellerophon onverklaard en onverklaarbaar is. Zeker is, dat Piontkowski een buitengewone bescherming van de Engelsche regeering moet hebben genoten, waar hij gratis overtocht naar St. Helena heeft gekregen en dat hij — de Corsikanen in het gevolg van Napoleon werden als Franschen gerekend — de eenige niet-Franschman was, die verlof had om bij den Keizer te blijven!

Aan boord van de Saint-Georges, die hem naar St. Helena zou brengen, trouwde hij met een Mlle. Mélanie Despout of d'Espout, een exleerlinge van het Conservatoire te Parijs, die hem naar Engeland was nagereisd, een jong meisje met een zeer schoon uiterlijk, doch even geheimzinnig van levenswandel als Piontkowski zelf. Hij nam haar niet mee naar St. Helena, maar liet haar — ook zij noemde zich „comtesse” — onder bescherming achter van een Engelschman, M. Capel-Lofft, die beloofde, haar naar Frankrijk te zullen begeleiden. Na vergeefsche pogingen bij de Engelsche regeering te hebben aangewend om gedaan te krijgen, dat zij haar echtgenoot naar St. Helena mocht nareizen, besloot zij in Maart '16 naar Frankrijk te gaan, waar men te Calais tot de ontdekking kwam, dat zij daar vroeger al eens met denzelfden Engelschman, die eigenlijk een Count Essex was, verblijf had gehouden. Beide werden naar Engeland teruggezonden!

Te St. Helena aangekomen, werd Piontkowski door admiraal Cockburn aan den Keizer voorgesteld. Hij had voor deze gelegenheid een uniform van ordonnance-officier aangetrokken. Een schitterende indruk maakte hij daarin niet. Doch de Keizer, gedachtig aan wat Bertrand hem had meegedeeld, ontving hem toch maar. De indruk, die Piontkowski's verschijnen op het gevolg maakte, was evenmin gunstig. Las Cases schrijft daarover: „Ce jour, notre petite colonie s'est accrue d'un polonais, le capitaine Piontkowski. Il était du nombre de ceux que nous

avions laissés à Plymouth. Son dévouement pour l'Empereur, sa douleur d'en être séparé, avaient vaincu les Anglais et leur avaient arraché la permission de venir le rejoindre." En iets later: „Piontkowski, dont on ne connaît pas trop l'origine, était venu à l'île d'Elbe et avait obtenu d'y servir comme soldat dans la garde; au retour de l'île d'Elbe, il avait été porté au grade de lieutenant; à notre départ de Paris, il avait reçu la permission de suivre: il fut à Plymouth du nombre de ceux que les instructions anglaises séparèrent de nous. Piontkowski, avec plus de constance ou plus d'adresse que ses camarades, avait obtenu de nous rejoindre. L'Empereur, du reste, de l'avait jamais connu, et lui parlait à Sainte-Hélène pour la première fois, aucun de nous ne le connaissait davantage. Les Anglais furent surpris de notre peu d'empressement à son arrivée; quelques-uns de ceux qui ne nous aimaient pas écrivaient que nous l'avions mal reçu, ce qui était faux." En Gourgoud teekent in zijn Journal aan: Sa Majesté trouve ridicule que Piontkowski porte l'uniforme d'officier d'ordonnance, c'est louche. On ne sait qui il est. Elle ne se soucie pas de l'admettre à sa table. Montholon vient. Sa Majesté répète la même chose et dit qu'il faut le faire manger avec le petit Las Cases. Je dis que je crois que cela ferait bien de la peine au père Las Cases si son fils ne dînait pas avec nous. Sa Majesté décide que nous verrons les papiers de Piontkowski, saurons son grade et qu'il sera chargé sous moi du détail de l'écurie, qu'il mangera chez lui... Le pauvre diable proteste le surlendemain et demande à manger avec le Dr. O. Méara et le capitaine Poppleton."

Men blijft hem in het oog houden, wijl men hem wantrouwt om de vele leugens, die hij vertelt. De Keizer houdt hem uit medelijden bij zich en omdat hij hem een persoonlijkheid van te weinig belang vindt. In hoeverre het waar is, wat Piontkowski later vertelt, dat de Keizer zóó op hem gesteld is, dat hij hem verschillende geschenken geeft, is moeilijk uit te maken. Een zekerheid is, dat hij — om even geheimzinnige reden als waarom de Engelsche regeering hem indertijd toestond naar St.-Helena te gaan — door dezelfde regeering aangezegd werd om van St.-Helena te verdwijnen, tegelijk met de andere personen, die naar Europa moesten worden gezonden. Den 18den October verliet hij met de andere, door Napoleon aangewezen, het eiland. Nadat hij in Engeland een tijd lang zijn vreemd bestaan had voortgezet; door geheel Europa had gezworven; geleefd had op

een voet, waarover iedereen, die met hem in aanraking kwam, zich verwonderde, wijl de bron van zijn inkomsten even geheimzinnig was als zijn persoonlijkheid, is hij in 1849 te Regensburg gestorven. Hij heeft niets omtrent zijn verblijf op St.-Helena nagelaten en heeft te korten tijd het bestaan van Napoleon gekruist, dan dat hij van invloed op diens leven heeft kunnen zijn.

Louis Marchand, die al van jongs af de bewijzen van zijn toewijding had gegeven, bescheiden was en een verstandelijke ontwikkeling bezat boven het gemiddelde van lieden uit zijn stand, was eerste kamerdienaar en speciaal belast met de zorgen voor den Keizer. Hij was in 1811, op zijn negentiende jaar, in het Keizerlijk Huis gekomen, tegelijk met een aantal andere bedienden, die — evenals hij tot de kleine burgerstand behoorend — een zekere opvoeding hadden ontvangen en op wier zedelijk leven niets was aan te merken. Zijn moeder was „berceuse” van den Roi de Rome geweest en was eveneens vol toewijding voor al wat den Keizer betrof. In hetzelfde jaar dat hij aan 's Keizers huis werd verbonden, volgde hij den Keizer naar Holland.

Toen hij in 1812 moest loten, had Mad. de Montesquiou, gouvernante des Enfants de France, moeite gedaan om hem van den dienst vrijgesteld te krijgen; de Keizer weigerde, maar betaalde uit zijn privé een remplaçant voor hem. De Keizer kende hem toen nog niet; zijn functie was te nederig, dan dat hij gelegenheid had om zich te doen opmerken. Hij vergezelde den Keizer naar Dresden, en keerde van daar naar Parijs terug. Toen Napoleon te Fontainebleau afstand van de regeering deed en Constant en Roustam van hem waren weggelopen, werd Marchand door den grand maréchal uitgekozen om Constant te vervangen, wijl Napoleon liever niet iemand uit het hooger bedienden-personeel had, die hij voor het meerendeel — al waren er eerlijke bij, die hem ten volle waren toegedaan — om verschillende reden niet vertrouwde. Een der voorname redenen, die er bij kwam, was dat de meeste met de verschillende takken van dienst verspreid waren en geen gelegenheid hadden om te Fontainebleau te komen.

Terwijl Marchands moeder den Roi de Rome naar Weenen vergezelde, ging hij met den Keizer naar Elba. Hier leerde de Keizer hem op prijs stellen om zijn ijver, zijn handigheid en bescheidenheid en behandelde hem geleidelijk meer en meer als zijn vertrouwde, wat Marchand nooit heeft beschaamd. Waar en in welke betrekking ook bij den Keizer, bleef hij steeds de-

zelfde: hetzij tijdens de Cent-jours, toen hij een inkomen genoot van 8000 francs, 1500 francs kleêgeld, vergoeding van tafelgeld voor vier personen, een eigen rijtuig en vrij entrée in de Keizerlijke schouwburgen hetzij later, hij was en bleef even bescheiden even oplettend, even vol toewijding, te Rochefort en op de Belle-rophon, als in de Tuilerieën en op het Elysée. Daarbij had hij een prachtige gezondheid en een ongeloofelijk lichamelijk weerstandsvermogen. Maar vooral en voornamelijk was hij iemand met een goed hart en met een goed karakter.

Na den dood van Napoleon in Frankrijk teruggekomen, deed hij moeite om de opdrachten uit het testament, hem door zijn stervenden Keizer gegeven — vooral die voor Marie Louise en voor den Roi de Rome — te vervullen. Wijn hem dit onmogelijk werd gemaakt — Marie Louise weigerde om hem te ontvangen en de Oostenrijksche regeering verbood hem naar Weenen te komen, hij kon alles wat Napoleon hem voor den Roi de Rome had toevertrouwd, aan den Oostenrijkschen gezant te Parijs overhandigen, die dan wel voor de verdere expeditie zou zorgen, doch dit weigerde Marchand — ging hij met zijn moeder, die intusschen van Weenen was teruggekomen, (in 1816 toen Marie Louise Schönbrunn had verlaten en naar Parma was vertrokken), bij Auxerre wonen, waar hij een huis kocht van het geld hem door den Keizer op diens sterfbed geschonken en afkomstig van de collier, die Hortense hem op het laatst gedwongen had aan te nemen en van het kapitaaltje, dat hij in al die jaren had bijeen gespaard. Op een zijner reizen naar Parijs, hernieuwde hij zijn kennismaking met een oud soldaat van Napoleon, den divisie-generaal Brayer, baron de l'empire, en trouwde in 1823 diens dochter, die hem een jaar later een dochter schonk.

Doordat hij de schoonzoon van den generaal, baron Brayer was geworden, werd hij op eens te midden van de toenmalige aristocratie geplaatst. In '36 gaf hij de „Précis de l'histoire des guerres de César”, hem door Napoleon gedicteerd, in het licht en schreef daarbij een voorrede, waarin hij zijn souvenirs van St.-Helena vermeldde. Daardoor kwam hij uit de stille teruggetrokkenheid, waarin hij leefde, wat meer op den voorgrond. Hij was natuurlijk onder hen, die in 1840 werden uitgekozen om deel uit te maken van de expeditie, welke de overblijfselen van Napoleon van St.-Helena naar Frankrijk zou overbrengen. Om aan alle moeilijkheden, wat rangorde en titel betreft, waaronder hij zou meegaan, te ontkomen, werd hij tot luitenant van de

garde nationale gemaakt. Met Bertrand, Gourgaud en Emmanuel de Las Cases vormde hij de eerewacht, bij het overbrengen van de lijkkest van Geranium Valley naar de Belle-Poule en bij de tocht op la Dorade, van Cherbourg, langs de Seine naar Parijs. Eenige weken later verleende Louis Philippe hem het kruis van het Légion d'honneur; Napoleon de derde verhief hem in den adelstand, maakte hem „comte” en zorgde er voor, dat het testament van den Keizer, voor zoover het 't finantieele gedeelte betrof, eindelijk werd uitgevoerd, waardoor Marchand verkreeg wat hem toekwam, al was het — ten gevolge van allerlei moeilijkheden en complicaties — niet zooveel als zijn Meester hem had nagelaten.

Toen in 1861 het lichaam van den grooten Keizer naar de nieuwe kelder in de Dôme des Invalides werd bijgezet, was Marchand de eenige overgeblevene van hen, die door Napoleon tot zijn exécuteurs testamentaires waren benoemd. Bij deze gelegenheid werd hij tot officier de la Légion d'Honneur bevorderd. Hij stierf den 21sten Juni 1876. Weinig menschen hebben, als hij, het in elkaar storten van twee keizerrijken bijgewoond! Na Waterloo heeft hij Sédan meegeleefd!

Van eenzelfde soort en van eenzelfde slag als Marchand, was Saint-Denis, bijgenaamd Aly, die in rang op Marchand volgde en die, na hem, het meest met den Keizer in aanraking kwam en met hem verkeerde. Hij was jager en fungeerde als Mameluk. In 1788 te Versailles geboren — zijn vader was er als piqueur aan de koninklijke stallen verbonden — had hij een zeer goede opvoeding en uitstekend en uitgebreid onderwijs genoten, was eerst eenige jaren klerk op een notaris-kantoor geweest, wat hem al heel gauw verveelde, en werd in 1806 als leerling-piqueur aan het Huis van den Keizer verbonden. Ook hij nam in '11 deel aan de reis naar Holland, nadat hij de veldtochten in Spanje en in Duitschland had meegemaakt.

Op het einde van dat jaar werd Saint-Denis tot Mameluk uitgekozen in plaats van den echten Aly — die indertijd, evenals Roustam, uit Egypte was meegekomen, maar dien men, om zijn soms gevaarlijke driftbuien, niet langer als lakei had kunnen houden, waarom men hem een dienst te Fontainebleau had gegeven — wiens oostersche kleedij en wiens naam hij tevens overnam. In het vervolg dus, deed hij denzelfden dienst als Roustam en vervulde dezelfde functies van kamerdienaar, jager en „aide-porte-arquebuse”; in den veldtocht bewaarde hij de

verrekijker en de zilveren veldflesch met cognac. Hij maakte de tocht naar Rusland mee en die in Saksen; in Mainz achtergelaten, was hij verhinderd deel te nemen aan den strijd tegen de geallieerden in Frankrijk.

Zoodra het beleg voor Mainz was opgeheven, ging hij den Keizer naar Elba achterna. Hij kwam mee terug naar Parijs en bleef gedurende de veldtocht in België bij den Keizer. Evenals Marchand, met wien hij door een echte, goede vriendschap was verbonden, hield hij veel van lezen en van boeken. Daarbij schreef hij, ook als Marchand, een uitstekende hand, die hij op St. Helena meer en meer oefende en verbeterde om heel klein te kunnen schrijven, zoodat hij in staat was onnoemlijk veel op de kleinste stukjes papier of satijn te pennen, wat de correspondentie van Napoleon met Europa vergemakkelijkte. Hij was ouder dan Marchand en maakte, door verschillende omstandigheden, een niet zóó geslaagden loopbaan als deze.

Behalve, dat hij op St. Helena — nadat Las Cases zijn bruikbaarheid om het Mémorial in het net te schrijven, evenals zijn zoon deed, had leeren op prijs stellen — telkens door den Keizer als secretaris werd gebruikt, werd hem geleidelijk de zorg voor de bibliotheek toevertrouwd, wat geen sinecure was. Men las zeer veel op Longwood en ieder, ook de huisgezinnen, putte uit de bibliotheek van den Keizer. Hij stelde een systematische catalogus samen en zorgde er voor, dat alle boeken met het ex-libris van Napoleon werden voorzien en geregeld hun plaats in de bibliotheek terug vonden, waar zij behoorden. Ook was hij belast met het registreeren der boeken die geleend werden en met de zorg, dat zij werden teruggegeven, wat hem veel hoofdbrekens bezorgde, wijl sommige uit het gevolg van den Keizer — en Montholon was een der ergste — dikwijls en lang vergaten de geleende boeken terug te bezorgen. Wanneer de Keizer toevallig juist het geleende boek verlangde en het was niet aanwezig, kwam zijn toorn daarover het eerst op Aly neer. De Keizer was zeer op hem gesteld en hield veel van hem en toen hij — nadat hij, met toestemming van den Keizer, Betsy Hall (een jong meisje, dat door de zorgen der tante van Mad. Bertrand naar St. Helena was gegaan om als haar kamenier dienst te doen) getrouwd had — vader van een dochttertje werd, stemde Napoleon er in toe diens peetoom te zijn en gaf haar, toen zij gedoopt werd, een gouden ketting ten geschenke.

De ziekte van den Keizer, waardoor iedereen uit zijn omgeving

minder en minder lust en geduld had om te lezen, maakte de taak van Saint-Denis gemakkelijker; met den dood van den Keizer hield zijn functie geheel op.

Na zijn terugkomst in Frankrijk, kon hij zich door het geld, dat zijn meester hem had nagelaten, rustig te Sens vestigen waar hij met zijn vrouw — die hem nog twee dochtertjes schonk — tot aan zijn dood, in 1855, bleef wonen. Ook hij maakte deel uit van de expeditie met de Belle-Poule. Bij gelegenheid, dat hij in '54 met het kruis van het Légion d'honneur gedecoreerd werd, bood men hem een feestmaal op de Préfecture aan, waar eenige oud-soldaten van den grooten Keizer mee aanzaten. Die boeken, welke hij van St. Helena had meegenomen en eenige herinneringen aan Napoleon, die hij had bewaard, liet hij uit dankbaarheid aan het museum te Sens na: een uniform van Napoleon met diens epauletten en zijn decoratie; een cocarde van een zijner legendarische steekjes; een stuk hout van de kist, waarin men hem had begraven en een gedeelte van een stam van een treur-esch die het graf van den grooten Keizer overschaduwden.

Van een mindere afkomst en van een lageren stand, maar even vol liefde, toewijding en trouw voor den Keizer als Marchanden Saint-Denis, was Jean—Abram Noverraz, omstreeks 1790 in het kanton Vaud in Zwitserland geboren en in 1809 naar Parijs gekomen om er een betrekking te zoeken. Zijn goed gesteerde, goede aanbevelingen en zijn goed uiterlijk bezorgden hem het buitenkansje om in de Tuilerieën in dienst te treden. Hij maakte als kamerdienaar, de veldtochten van '13 en '14 mee.

Na den eersten troonsafstand werd hij aangesteld als jager, waardoor hij dezelfde functie als Saint-Denis vervulde. Op de droeve tocht van Fontainebleau naar Fréjus, zat hij op de bok van het rijtuig, waarin zich de Keizer bevond. In Orgon, een der pleisterplaatsen, wilde het gepeupel Napoleon te lijf en had het portier al open gerukt, toen Noverraz van den bok sprong, zijn mes trok en op het punt stond om den dichtst bijzijnden oproerling te treffen doch door den commandant van de stadswacht daarin werd tegengehouden, geholpen door Napoleon, die hem bij zijn jaspanden vastgreep en hem beval rustig te blijven. Waar Napoleon op Elba verblijf hield, hetzij in het nederig „paleis” Mulini, hetzij in de landelijke villa van San-Martino, Noverraz vervulde overal zijn functies met dezelfde ernst en waardigheid, alsof hij zich nog in de Tuillerieën be-

vond. Het maakte voor hem dan ook geen onderscheid, toen hij eenige maanden later zijn plichten weer in de Tuilerieën waarnam. Bij Waterloo was hij, met Saint-Denis, in de omgeving van den Keizer.

Gegeven zijn trouwe vereering voor Napoleon, is het niet te verwonderen, dat men hem te Malmaison, te Rochefort, op de Bellerophon en op de Northumberland in het gevolg van den Keizer vindt; dat hij hem naar St. Helena vergezelt en dat hij daar tot diens dood blijft.

s' Morgens hielp hij — afwisselend met Saint-Denis — den Keizer bij het maken van zijn toilet en wreef hem stevig af met eau de Cologne: „Allons, fort comme sur un âne” beval deze altijd; doch 's middags, vooral wanneer de Keizer vreemdelingen ontving, die om een audientie hadden verzocht, nam Noverraz zijn functie van kamerdienaar-deurbewaarder op. Dan stond hij, gekleed in zijn groene rok, aan de kraag met goud gegalloneerd, met opslagen aan de mouwen, zijn wit-casimier vest, korte zwart-zijden broek, wit-zijden kousen en schoenen met glanzende gespen voor de deur van s' Keizers kamer op wacht. En niemand zou het hebben durven wagen, te trachten tot den Keizer door te dringen, wanneer hij daartoe geen verlof had gekregen! Noverraz was niet gemakkelijk en zeker niet voor hen, van wien hij kon vermoeden, dat hun bezoek zijn meester niet zeer welkom was. Zelfs was zijn gestreng optreden eens de oorzaak van een voor Napoleon onaangenaam incident. Hudson Lowe namelijk, zou bij zijn eerste bezoek door admiraal Cockburn aan den Keizer worden voorgesteld. Noverraz, die niet gehoord had, dat de Keizer tegelijk met den naam van Hudson Lowe, die van Cockburn had genoemd, liet den eersten door, maar belette den tweede, nog al hardhandig, om bij den Keizer binnen te gaan. De admiraal, daarover te recht woedend, verwijderde zich, hoeveel moeite Bertrand en de Montholon, die in de antichambre dienst deden, zich ook gaven om het misverstand op te helderen. Toen het geval Napoleon ter oore kwam, had hij plezier als een schooljongen, die met zijn meester een streek heeft uitgehaald, maar zond toch een zijner officieren naar den admiraal om hem zijn verontschuldigingen aan te bieden. „Il ne faudrait pas jouer avec ce bon Suisse, mon „ours d'Helvétie,” zeide Napoleon naar aanleiding van dit geval. Si j'avais le malheur de dire, qu'il faut se défaire du gouverneur, il serait homme à le tuer sous mes yeux!”

In tegenstelling met alle andere ballingen van St. Helena, kon Noverraz er zich zeer goed schikken, vooral nadat de Keizer hem geoorloofd had met Joséphine Brulé, de kamenier van Mad. de Montholon, die na het vertrek van de gravin op St. Helena was gebleven, te trouwen. Zij hadden ieder voor zich een klein kapitaaltje overgespaard, die bij elkaar een aardig sommetje vormden, wat geleidelijk werd vermeerderd, doordat Napoleon Joséphine als verzorgster van zijn linnengoed aanstelde en zij — zij was zeer handig — als modiste voor Mad. Bertrand en anderen werkte.

In 1821, toen de gezondheid van den Keizer minder en minder werd, begon ook, toevallig, Noverraz te sukkelen. Toch hield hij zoo lang mogelijk zijn dienst vol, hielp den Keizer verbedden en droeg hem, wanneer hij wilde opstaan, naar zijn stoel, meer nog dan dat hij hem daarbij ondersteunde. Een paar dagen vóór den dood van den Keizer echter, is hij zóó ziek, dat hij — het was, alsof hij diens sterven vooruit voelde — toen hij zich, zwak en ellendig als hij was, naar diens kamer had gesleept, neerviel. Toch had hij nog wils-kracht genoeg om hem, na zijn dood, te helpen aankleeden en neerleggen op zijn parade-bed. Ook dwong hij zich om achter de dooden-wagen mee te gaan naar Geranium Valley. Even als de anderen, had ook hij de opdracht van den Keizer ontvangen een gedeelte uit diens nalatenschap aan den Roi de Rome te overhandigen, namelijk drie zadels, tuigen, en teugels, zijn sporen en zijn jachtgeweren, die hij op St. Helena had gebruikt: „pour remettre à mon fils, quand il aura seize ans!” Even als aan de anderen, werd ook hem geweigerd aan die opdracht gevolg te geven.

Hij kwam met zijn vrouw naar Europa terug en vestigde zich bij Lausanne, in een kleine villa, die hij „la Violette” had gedoopt, waar hij rustig van het geld kon leven, dat zij te samen hadden overgelegd, gevoegd bij het legaat, dat Napoleon hem had nagelaten en waarvan hij ook door allerlei complicaties met het testament — slechts een gedeelte uitbetaald kreeg. De voorwerpen die de Keizer hem voor den Roi de Rome had gegeven, heeft hij, met een paar haarlokken en een paar ongelijke pistolen van zijn Meester, steeds bewaard. Dat hij, op zijn verzoek, verlof kreeg om met de expeditie van la Belle-Poule mee te gaan, is begrijpelijk. Hij overleed den 12den Januari 1849.

Hij is te vroeg gestorven, dan dat hem — even als aan de anderen — het geluk kon te beurt vallen met het kruis van het

Légion d' Honneur te worden gedecoreerd. Hem zou zeker „l'Etoile des braves et des fidèles” niet hebben misstaan.

Giovan Natale Santini was een ander slag mensch als zijn collega's kamerdienaren. Even trouw, met een grenzelooze toewijding en liefde voor den Keizer beziel, dien hij als een halfgod vereerde, was hij, acht dagen nadat Napoleon te Fontainebleau afstand van de regeering had gedaan, door generaal Ornano aan den grand maréchal voorgesteld, wyl hij met den Keizer naar Elba wenschte te gaan. Hij was een stevige, korte ineengedrongen jonge man van 24 jaar, met trouwe, eerlijke oogen en had een sterk Corsicaansch accent. Het Keizerlijk Huis was toen al meer dan compleet. Daarbij kwam, dat men geen betrekking voor iemand als Santini wist, die altijd — eerst als gewoon soldaat en later als oorlogs-koerier — had dienst gedaan, alle veldslagen en veldtochten van 1804 tot 1812 had meegemaakt, doch onbekend was met de eischen, die men aan een kamerdienaar of zoo iemand stelde. „Je ferai ce qu'on voudra,” bad Santini den grand maréchal. Deze echter wist er niets op en gaf hem alleen te verstaan, dat — wanneer hij op eigen kosten de plaats van inscheping kon bereiken — hij er voor zou zorgen, dat hij gratis de overtocht naar Elba kon meemaken en dat men daar verder kon zien. Santini had het geluk, dat Napoleon hem tijdens de overtocht opmerkte en hem in de gelegenheid stelde in het kort zijn levensloop te verhalen. Hij kreeg ook van dien de vage toezegging, dat men zou zien, wat men voor hem kon doen.

Op Elba echter was en bleef het 't zelfde: er was geen betrekking te vinden, waarin men hem kon plaatsen: „que voulez-vous qu'on fasse ici de vous, zeide de grand maréchal tot hem. Vous ne voudriez pas laver la vaisselle, vous ne pouvez faire un valet de pied, et vous n'avez aucune habitude du service.” Toch gaf Santini zijn pogingen niet op, maar bleef rondom de woning en de stallen van Napoleon dwalen met een vasthoudendheid, die hem in de oogen van de politie verdacht maakte. Immers kreeg men telkens waarschuwingen en berichten, dat er van verschillende kanten lieden waren en werden afgezonden om den Keizer te vermoorden. Eindelijk gelukte het Santini om den Keizer te spreken te krijgen, die hem — zich hun vroeger gesprek herinnerend — tot „bewaarder van de portefeuille” benoemde, een titel, waarvoor op Elba geen functie was; het eenige wat hij te doen had was de schrijftafel schoon

te houden en verder het werk te doen van een jongste klerk op een kantoor.

Waar de sluipmoordenaars vooral uit Corsika werden afgezonden en Corsicanen waren, was het noodig iemand daarheen te zenden, die er geheime relaties kon onderhouden, op die wijze van alles op de hoogte kon blijven en naar Elba overboodschappen. Het was een moeilijke post; niet alleen een post van vertrouwen, maar vooral een gevaarlijke, wijl — wanneer hij zou ontdekt worden — de spion zonder vorm van proces zou worden gefusilleerd. Die post werd aan Santini opgedragen, die er zich prachtig van kweet, geholpen doordat hij Corsicaansch sprak, dat hij van Corsica geboortig was en verschillende familieleden op het eiland had, die hem behulpzaam waren. Toen Napoleon naar Frankrijk terug ging, bevond Santini zich onder de oude garde rondom den Keizer, gereed om — wanneer het noodig zou zijn — weer als gewoon soldaat dienst te doen.

Vier maanden later, op de Northumberland! Het was gloeiend heet. Cypriani, de maître d'hotel, had zijn landgenoot Santini verzocht hem zijn haar te knippen en de portefeuille-bewaarder had zich welwillend in kapper veranderd. Terwijl hij bezig was zijn nieuwe functie op het dek uit te oefenen, zag Napoleon, die met Las Cases en Gourgaud op het dek wandelde, het tafereel en zeide op eens in Corsicaansch patois: „Quand tu auras achevé, tu viendra me couper les cheveux à moi aussi. Et si tu ne me les coupes pas comme il faut, gare à toi.” Kort daarna was Santini met het hoofd van Napoleon bezig, wat niet gemakkelijk was, wijl deze bewegelijk en ongeduldig telkens zijn hoofd bewoog, waardoor Santini zenuwachtiger en zenuwachtiger werd en Napoleon hem telkens dreigde hem in zee te laten gooien, wanneer hij niet deed, zooals het behoorde. Marchand verzamelde intusschen de afgesneden haren in een doek. Door zijn zenuwachtigheid en door het gewichtige van zijn taak onhandig geworden, prikte Santini op een gegeven moment den Keizer in zijn linker oor. „Ah! brigante! Mi voi tagliare une orecchia,” stoof Napoleon op! En zich tot Gourgaud wendend, dreigde hij: „Qu'on le jette à la mer!” Niet alleen werd Santini niet in zee gegooid, maar hij werd zelfs niet van zijn nieuwe functie ontheven, die hij tot aan zijn vertrek van St.-Helena vervullen bleef.

Precies een jaar, van 17 October '15 tot 19 October '16, bleef Santine op St.-Helena. Hij was handig en deze handigheid was — door al de jaren, dat hij soldaat was geweest, waarin hij ge-

leerd had zich te behelpen en te helpen — onderhouden en verhoogd. Daardoor kon hij zijn Meester allerlei kleine, doch zeer belangrijke diensten bewijzen: hij wist met naald en draad om te gaan en herstelde niet alleen de kleeren van Napoleon, maar vermaakte op een dag een oude mantel tot een jas; hij vervormde een paar oude laarzen tot een paar schoenen, die hij van binnen met satijn voerde, dat hij van Mad. de Montholon had gekregen. De rest van dit satijn zou later tot diplomatieke doeleinden worden gebruikt en zou een historische rol vervullen! Daarbij was hij een uitstekend schutter, zoodat hij telkenmale eenig gevogelte voor de tafel van den Keizer van zijn jachttochten kon meebrengen.

Langzamerhand echter begonnen het humeur en de stemming van Santini te veranderen. Hij was nooit vroolijk en vriendelijk geweest, maar nu werd hij in zich zelf gekeerd, somber en prikkelbaar. Vooral somber, wijl hij de gezondheid van zijn Meester meer en meer zag achteruit gaan en prikkelbaar door de kinderachtige plagerijen, die Hudson Lowe telkens uitvond. Geleidelijk hield hij op met in huis dienst te doen, hield zich alleen nog met de jacht bezig en dwaalde soms dagen lang eenzaam rond tusschen de kale rotsen, wat hem niet opgewekter deed worden. Op een dag kreeg hij ruzie met den Engelschen bediende van Gourgaud; hij wilde niet, dat deze te midden van de Franschen aan tafel mee aanzat. Hij was achterdochtig geworden tegenover bijna iederen Engelschman, wijl — zooals hij beweerde — Hudson Lowe hem het voorstel had gedaan, hem elken dag te komen oververtellen, wat er te Longwood gebeurde en wat er besproken werd. „Santini, schrijft Las Cases, sentait profondément et s'exaltait avec facilité. Exaspéré au dernier point par tous les mauvais traitements du gouverneur, ne pouvant tenir aux outrages qu'il voyait prodiguer à l'Empereur, aigri de voir sa santé en déperir, gagné lui-même par une mélancolie noire, il avait cessé depuis quelque temps tout service de l'intérieur, et, sous prétexte de procurer quelques oiseaux pour le déjeuner de l'Empereur, il semblait ne plus s'occuper que de chasser dans le voisinage. Dans un moment d'abandon, il confia à Cypriani, son compatriote, qu'il avait le projet, à l'aide de son fusil à deux coups, de tuer le gouverneur, et de s'expédier ensuite lui-même; le tout disait-il, pour délivrer la terre d'un monstre.

Cypriani, qui connaissait le caractère de son compatriote, effrayé de sa résolution, en fit part à plusieurs autres du service,

et tous se réunirent pour prêcher Santini; mais leur éloquence, loin de l'adoucir, ne semblait que l'irriter. Ils prirent alors le parti de tout découvrir à l'Empereur, qui le manda sur-le-champ en sa présence: „Et ce n'est, me disait-il plus tard, que par autorité impériale, pontificale, que j'ai pu venir à bout de terrasser la résolution de ce gaillard-là. Voyez un peu l'esclandre qu'il allait causer! J'aurais donc encore passé pour le meurtrier, l'assassin du gouverneur! Et, au fait, il eût été bien difficile d'ôter une telle pensée de la tête de bien des gens" . . . Pendant le dîner, l'Empereur fixant Santini d'un œil sévère, a dit: „Comment, brigand! tu voulais tuer le gouverneur! . . . Misérable! . . . qu'il te revienne de pareilles idées, et tu auras affaire à moi! tu verras comme je te traiterai." Et, s'adressant à nous, il a dit: „Messieurs, voilà Santini qui voulait tuer le gouverneur. Ce drôle allait nous faire une belle affaire! il m'a fallu toute mon autorité, toute ma colère pour le retenir . . ."

Toen een paar maanden later het personeel moest verminderd worden, besloot Napoleon dan ook om Santini weg te zenden, maar tevens daarbij gebruik te maken van zijn groote toewijding. Men liet hem het protest uit het hoofd leeren, dat Napoleon tot de vorsten van de Sainte-illiance had gericht, doch van welks uitwerking hij weinig verwachting had, wanneer het niet tevens aan het publiek bekend werd. Santini zou, in Europa teruggekomen, handelen zooals hij 't meest geschikt vond, al naar gelang van de omstandigheden. Voor het geval, dat zijn herinnering hem in de steek mocht laten, gaf men hem het protest — door de jonge Las Cases op satijn geschreven en verborgen in de opnaaisels van Santini's gala-rok — mede.

Na de gewone quarantaine aan de Kaap, kwam Santini eindelijk te Londen, waar hij iemand kende. Een toeval bracht hem met een Italiaan in aanraking, die hem het adres gaf van Sir Robert Wilson, welke zich zooveel moeite had gegeven om Lavalette te helpen ontvluchten en van den dood te redden. Deze bracht hem met lord Holland in aanraking, die zóó verontwaardigd was over de behandeling, die men Napoleon aandeed, dat hij niet alleen beloofde Santini in alles te zullen helpen en hem tegen de politie te beschermen, maar ook — naar aanleiding van dit protest — een interpellatie tot de regeering richtte, die een enorme weerklank, zoowel in Engeland als op het vasteland vond. Nog grooter echter was het gevolg van de brochure, die Santini — door lord Holland met een uitgever in aanraking

gebracht, die voor het drukken en verspreiden zorgde — met behulp van een Engelschman van het protest maakte en die in het Engelsch en in het Fransch werd uitgegeven. In deze brochure beschreef Santini tevens den geheelen toestand op Longwood, het voedsel, de plagerijen van den gouverneur, de onaangename behandeling, waaraan de Keizer bloot stond, diens gezondheid enz.

Toen hij vond, dat hij genoeg in Engeland had gedaan, besloot hij naar het vasteland over te steken en daar zijn zending voort te zetten. Overal werd hij door de politie der verschillende landen gevolgd, vervolgd en voortgejaagd, waar hij de familie van den Keizer wilde opzoeken en ook die op de hoogte van alles wilde brengen. Na vele omzwervingen — terwijl hij te Milaan, te Mantua en ook te Weenen een tijdlang werd gevangen gezet — kreeg hij eindelijk verlof om zich te Brunn in Moravië te vestigen onder voorwaarde, dat hij daar zou blijven en zich zelfs niet in den omtrek of in de voorsteden zou begeven. Zijn correspondentie werd door de politie geopend en gelezen en hij moest zich elke veertien dagen op het politie-bureau melden. De Oostenrijksche regeering gaf hem intusschen geld, waarvan hij kon leven. Maar tevens werd hem gedreigd, wanneer hij zich niet aan de voorschriften hield, dat men hem in een gevangenis zou opsluiten. Eerst na den dood van den Keizer mocht hij Brunn verlaten niet alleen, maar men liet hem vrij om zich overal heen te begeven, waarheen hij wilde.

En weer begonnen zijn zwerftochten! Doch nu met het doel om zijn onderhoud te kunnen verdienen en om in het bezit te geraken van het geld, dat zijn Meester hem had nagelaten en dat betaald moest worden uit de geldsommen die Marie Louise aan den Keizer schuldig was. Marie Louise nu, heeft nooit iets van die schuld afgedaan! Eindelijk werd hij in '30 aan het Koninklijk Huis verbonden, maar verkoos liever een baantje aan de Posterijen te hebben, wat hem ook gegeven werd. Zoodra Napoleon de derde aan de regeering was gekomen verzocht Santini om het kruis van het Légion d'Honneur wat hem billijkerwijze toekwam, wyl het hem door den grooten Keizer bij zijn terugkeer uit Elba, was beloofd. Hij kreeg het en werd — tot belooning voor zijn diensten en voor alles wat hij voor de dynastie der Bonapartes had gedaan — benoemd tot wachter bij het graf van den Keizer, een baantje, dat men speciaal voor hem schiep, „en récompense de ses longs services et de son attachement à l'Empereur Napoléon 1er”. Ook werd hem door

de zorgen van Napoleon den derde, het geld, hem door Napoleon den eerste nagelaten, uitbetaald.

En tot aan zijn dood, in 1862, bleef Santini trouw de wacht houden bij de laatste rustplaats van Hem, die eenmaal zijn meester was geweest. En wee den bezoeker, die verzuimde zijn hoofd te ontblooten, wanneer hij het graf van den grooten Keizer naderde! Dan klonk de strenge, luid-gebiedende stem van den trouwen, zeventig-jarigen grijsaard: „On se découvre devant le tombeau de l'Empereur”!

Van de drie lakeien, die op Longwood dienst deden, is slechts weinig te zeggen. Van de beide Archambauds, die den stal-dienst tevens deden, was de een, de oudste, Archille-Tomas L'Union, al in 1805 onder de bevelen van den eersten stal-meester gekomen. In 1814 had hij er op aangedrongen mee naar Elba te mogen gaan, waar hij een hoofd-rang onder de lakeien had vervuld. Hij was mee naar Parijs teruggekomen, had dezelfde plaats gehouden en had de veldtocht in België meege-maakt. Evenals hij, had zijn jongere broer, Joseph-Olivier, voordat hij lakei was geworden, eerst dienst in de stallen gedaan. Beide waren koetsiers van een buitengewone bekwaamheid, zoowel in het van de bok, als in het postillon rijden, wat op St. Helena, met het oog op de gevaarlijke, steile wegen en de snelheid, waarmee de Keizer altijd wilde voortjachten, hoog noodig was. Wat hun trouw en hun toewijding betreft, alles wat men daarvan zou willen zeggen, zou altijd te weinig zijn, en ver beneden de waarheid blijven, zooals zij, die hen in hun doen en laten hebben gekend, van hen getuigen. Wat Gentilini betreft, deze was van Elba afkomstig, was als lakei mee naar Parijs gegaan en als zoodanig mee naar St. Helena gekomen.

Onder de tafelbedienden nam Cypriani Franceschi, die nooit anders dan Cypriani wordt genoemd, de hoogste rang, die van Maître d'hôtel in. Hij is een geheimzinnige persoonlijkheid geweest, van wien men eigenlijk nooit het preciese is te weten gekomen. Het eenige wat men met zekerheid van hem weet, is, dat de Keizer bijzonder op hem gesteld was: „Il nous donnerait tous pour Cypriani,” schrijft Gourgaud. Men zegt, dat hij vast aan Napoleon gehecht was, niettegenstaande hij van nature en van overtuiging een republikein was en dat hij den Keizer vooral met hart en ziel was toegedaan, toen diens tegenspoeden begonnen. Waarschijnlijk had de wederzijdsche gehechtheid vooral tot grondslag, dat Cypriani ook van Corsica

geboortig was en misschien ook was Cypriani aan Napoleon gebonden door — een verschijnsel, dat men meermalen op dit eiland en in andere zuidelijke landen aantreft — een vriendschap, die van ouder op ouder overgaat en waardoor ten eeuwige dage door de afstammelingen een gehechtheid en vereering wordt onderhouden voor de afstammelingen en kinderen van een andere familie. Hij was door Napoleon belast met een soort informatie-dienst, nadat hij op Elba bij hem was gekomen (vóór dien tijd was hij in Engelschen dienst geweest, belast om Corsiaansche militairen, die met een regiment Malthezers de bezetting van het eiland Capri vormden, te oefenen; waarschijnlijk is de overgave van Capri aan de Franschen voor een groot deel aan hem te danken) en vond, vooral te Weenen, gelegenheid om achter de verschillende machinatiën te komen, die de geallieerden tegen Napoleon van plan waren. Hij was het, die Napoleon op de hoogte bracht van het voornemen, dat men koesterde, om hem naar een verlaten eiland over te brengen. Op St. Helena vervulde hij — behalve, dat hij maître d'hôtel was — dezelfde informatie-dienst, al waren de gebeurtenissen dáár van minder belang. Zeker is het, dat Napoleon een blind vertrouwen in hem had. Zijn vrouw en kinderen woonden te Rome, waar eenige van hen in dienst bij de familie Bonaparte waren. Hij is op St. Helena gestorven en begraven.

Om Cypriani als Maître d'hôtel en Lepage als kok — de laatste kreeg zijn ontslag, omdat hij niet bekwaam was voor zijn vak en omdat men hem niet vertrouwde, wyl men vermoedde, dat hij voor den gouverneur spioneerde — te vervangen zond de familie van den Keizer Jacques Coursot, die bij Madame Mère in dienst was geweest en Chandellier, die in 1798 te Melun was geboren, in 1813 als „page-rôtisseur” in het Huis van den Keizer was gekomen en in 1815 in dienst van Princes Pauline was overgegaan. Hij was wel niet buitengewoon gezond, maar daar tegenover stond, dat hij belangeloos was en met hart en ziel den Keizer was toegedaan. Hij was even vindingrijk als ijverig. Toen hij — vóór zijn vertrek naar St. Helena — gehoord had, dat de stook- en kook-gelegenheid op Longwood zeer gebrekkig was, voorzag hij zich van allerlei ustensiliën om daarin verbetering te brengen, en metselde op Longwood zelf een fornuis, waarin hij de meegebrachte onderdeelen kon gebruiken en waardoor hij in staat was om het eten zóó goed te bereiden als eenige andere kok, die de beste keuken-inrichting

tot zijn beschikking had. Napoleon was zeer tevreden over hem al was het begin van Chandelier niet zeer bemoedigend. Om hem op de proef te stellen, gaf Napoleon hem een der eerste dagen, nadat hij in dienst was gekomen, op een „soupe de soldat” klaar te maken. Chandelier, die soldaat was geweest, meende Napoleon, moest natuurlijk weten, waaruit zulk een „soupe” bestond. De soep werd te dun en oneetbaar. Morgen zullen wij het nog eens beproeven, zei Napoleon. Den volgenden dag echter was de soep zóó dik, dat de lepel er rechtop in bleef staan. Napoleon heeft nooit weer om een „soupe de soldat” gevraagd. Chandelier werd spoedig ziek, omdat hij niet tegen het klimaat kon en keerde binnen de twee jaar naar Europa terug. Zijn opvolger — zijn neef, die eveneens Chandelier heette — kwam op St. Helena, toen Napoleon al overleden was en keerde onverrichter zake naar Europa terug.

In den tusschentijd — voordat Cypriani door Coursot en Lepage door Chandelier vervangen was — vervulde Pierron de driedubbele functie van maître d'hotel, keuken-chef en kok. Zijn gewone functies waren die van maître d'hotel en van chef van het keuken-personeel. Hij was in 1807 in het Keizerlijk Huis gekomen en was in Fontainebleau — nadat hij de veldtochten van '13 en '14 had meegemaakt, — wijl een van de boven hem gestelden, als zooveel anderen, na den afstand van Napolon, was weggelopen, tot hoofd van het personeel aangesteld en was als zoodanig mee naar Elba gegaan. Daarna heeft hij den Keizer niet meer verlaten. Toen Lepage zijn ontslag had gekregen en naar Europa was terug gekeerd, deed Pierron tijdelijk als opper-kok dienst en hield tevens toezicht op de Chineezzen, die voor het eten zorgden en belast waren met de taak, die Lepage had gehad. Pierron kende zijn vak uitstekend vooral wat de pâtisserie en het dessert betreft.

Doch waar onder het beheer van Lepage het eten al middelmatig was, werd het onder de kunst-bewerkingen der Chineezzen — al deed Pierron ook nog zoo zijn best — slecht. Toen eindelijk door de goede zorgen van Princes Pauline Chandellier overkwam, nam Pierron zijn vroegere functie van maître d'hotel weer op en bleef tot den dood des Keizers op St. Helena. Rousseau eindelijk, was altijd in de Tuilerieën belast geweest met de zorgen voor de verlichting en om kleine herstellingen te verrichten. Zijn titel was „ferblantier-bougiste”. Op St. Helena was hem de zorg voor het tafelzilver opgedragen, wat

geen gemakkelijk baantje was. In plaats toch van een servies, voldoende voor twaalf personen, had men al het zilver meegenomen, dat zich op het Elysée bevond en het zilver, dat bij de inventaris van de Tuilerieën behoorde, zoodat alles bijna drie- of vierdubbel aanwezig was, ongerekend de groote stukken en een compleet, zilver-verguld dessert-servies.

Behalve een bediende van Bertrand, Bernard Hayman genaamd, die wegens herhaalde dronkenschap, waarin hij met de andere bedienden ruzie zocht, met zijn vrouw en zijn 15 jarige zoon weer naar Europa werd gezonden en vervangen werd door Etienne Bougé, een eenvoudigen zoon van boeren, maar trouw, eerlijk en aanhankelijk aan Napoleon, was dit het mindere personeel, dat Napoleon op Longwood omringde en voor hem zorgde. Minder dan de hooger-geplaatsten verschillend door afkomst en geboorte, minder van elkaar gescheiden dan de hooger-geplaatsten door de beweeg-redenen, die hen er toe hadden gebracht om den Keizer te vergezellen, door één gevoel bezielde voor den Meester, dien zij als een half-god vereerden en dien zij lief hadden, schiepen zij, in de stille nederigheid van hun taak, een atmosfeer van genegenheid en toewijding rondom Napoleon, belangeloos en zonder vooruit-zien naar een mogelijke toekomst, waarin de hooger-geplaatsten dikwijls te kort schoten en waaraan zij meermalen een voorbeeld hadden kunnen en moeten nemen.

Terwijl de Engelsche regeering luide verkondigde, dat Napoleon in Longwood een uitstekende woning had gevonden, voegden de Engelsche dagblad-schrijvers er bij, dat zich rondom Longwood een „schitterend park” uitstreckte, waarvan hij het vrije gebruik had.

Dit „schitterende park” nu, bestond uit een armzalig tuintje met magere bloemen, aan beide zijden der lengtebalk van den T. In het linker bevond zich een prieel met wingerd begroeid, in het rechter waren een paar rijen pijnboomen geplant, die — door de gebouwen tegen den eeuwigen wind beschut — tamelijk goed groeiden. Iets verder stonden, hier en daar verspreid, een honderd-tal gomboomen, door den wind verwrongen, misvormd en laag gebleven. Gomboomen zijn gewoonlijk al niet zeer schoon, maar zeker was dit niet op Longwood het geval, in hun groei belemmerd door den altijd-blazenden passaat-wind, met hun stammen opgevreten en bedekt door grauwe korstmossen en met hun kale takken, waaraan op het einde een stuk of wat grijze blaadjes trilden.

Rondom het park liep een lage muur, die een omtrek van plus minus zes kilometer omsloot — de „grens van vier mijl” genaamd — waarbuiten, op een onderlingen afstand van vijftig pas, een schildwacht was geplaatst. Deze schildwachten trokken s’nachts binnen den omtrek van den muur. Het vrije gebruik, dat Napoleon overigens van Longwood mocht maken, bestond daarin, dat hij zich — volgens één der artikelen van de instructie, door de Engelsche regeering voor den gouverneur uitgevaardigd — binnen een grens van 19 kilometer — de „grens van 12 mijl” genaamd — die, naar een denkbeeldig-getrokken lijn, het geheele plateau omvatte, waarop Longwood zich bevond, te voet of te paard vrij mocht bewegen, doch dat hij daarbuiten door een Engelsch officier moest worden vergezeld. „Ulcérés comme il était permis de l’être, nous étions sensibles à tout, et trop souvent les motifs qu’on nous donnait prenaient encore les couleurs de l’ironie. Ainsi des sentinelles étaient mises, à la nuit, sous les fenêtres de l’Empereur et jusqu’ à nos portes; c’était, nous disait-on, pour notre propre sûreté. On gênait la libre communication avec les habitants, on nous mettait au secret, et l’on répondait que c’était pour que l’Empereur ne fût point importuné. Les consignes, les ordres variaient sans cesse; nous vivions dans la perplexité, dans l’hésitation, dans la crainte d’être exposés à chaque pas à quelque affront imprévu,” schrijft Las Cases. Nadat Napoleon er met admiraal Cockburn over had gesproken en door middel van de Montholon over had gecorrespondeerd, beloofde deze de hand met zijn instructie te lichten. „L’amiral à été à merveille; l’Empereur n’a eu qu’à se louer de lui; toutes les aspérités se sont émoussées, on s’est entendu sur tout. Ainsi il a été convenu, que l’Empereur pourrait aller désormais dans l’île, que l’officier que l’instruction attachait à sa personne n’exercerait qu’une surveillance lointaine qui ne pourrait blesser les regards de l’Empereur, que les visiteurs arriveraient à l’Empereur, non par la permission de l’amiral, qui était le surveillant de Longwood, mais par celle du grand-maréchal, qui en faisait les honneurs,” teekent hij verder aan. Dit ging een paar dagen goed. Op eens echter veranderde de admiraal van gedachten: „L’amiral, dans sa dernière entrevue avec l’Empereur, schrijft Las Cases eenige dagen later, avait très délicatement arrêté et promis que, lorsque l’Empereur voudrait sortir des limites, il en ferait prévenir le capitaine anglais de service à Longwood, que celui-ci se rendrait au poste pour ouvrir le passage à l’Empereur, et

qu'en suite la surveillance serait faite, s'il en existait, de manière que l'Empereur, durant le reste de sa promenade, soit qu'il entrât dans quelque maison ou profitât de quelque beau site pour travailler, n'aperçut rien qui pût le distraire d'un moment de rêverie...

D'après cela, l'Empereur se proposait ce matin de monter à cheval à sept heures. Il avait fait préparer un petit déjeuner, et comptait aller, dans la direction de Sandy Bay, chercher une source d'eau et profiter de quelques belles végétations, dont on est privé à Longwood, pour y passer la matinée, et y travailler quelques heures.

Nos chevaux étaient prêts. Au moment de monter, j'ai été prévenir le capitaine anglais, qui, à mon grand étonnement, a déclaré que son projet était de se mêler avec nous, que l'Empereur ne pouvait trouver mauvais, après tout, qu'un officier ne jouât pas le rôle d'un domestique, en restant seul à l'arrière. J'ai répondu que l'Empereur approuverait sans doute ce sentiment, mais qu'il renoncerait dès l'instant à sa partie. „Vous devez trouver simple et sans vous en croire offensé, lui ai-je dit, qu'il répugne à la présence de celui qui le garde.” L'officier se montrait fort peiné, et me disait que sa situation était des plus embarrassantes. „Nullement, lui ai-je observé, si vous n'exécutez que vos ordres. Nous ne vous demandons rien, vous n'avez à vous justifier de rien. Il doit vous être aussi désirable qu'à nous de voir les limites poussées vers les bords de la mer, vous seriez délivré d'un service pénible et peu digne. Le but qu'on se propose ne serait pas bien moins rempli, j'oserais vous dire qu'il le serait davantage. Quand on veut garder quelqu'un, il faut garder la porte de sa chambre ou celle de son enceinte; les portes intermédiaires ne sont plus que des peines sans efficacité. Vous perdez de vue l'Empereur tous les jours quand il descend dans les ravins de l'enceinte; vous ne connaissez son existence que par son retour. Eh bien! faites-vous un mérite de cette concession qu'amène la force des choses, étendez-la jusqu'un mille du rivage, aussi bien vous pouvez le tracer sans cesse, à l'aide de vos signaux, du haut de ces sommités.

Mais l'officier en revenait toujours à dire qu'il ne demandait ni regard ni parole de l'Empereur; qu'il serait avec nous comme s'il n'y était pas. Il ne pouvait comprendre et ne comprenait pas, en effet, que sa vue seule pût faire du mal à l'Empereur. Je lui ai dit qu'il était une échelle pour la manière de sentir et que la

mesure n'était pas celle de tout le monde. Il semblait croire que nous interprétions les sentiments de l'Empereur, et que, si les raisons qu'il me donnait, lui seraient expliquées, il se rendrait; il était tenté de lui écrire. Je l'assurai que, pour ce qu'il était personnel, il n'en dirait jamais autant à l'Empereur que j'en pourrais dire moi-même, que du reste, j'allais de ce pas, lui rendre mot à mot notre conversation. Je suis revenu bientôt lui confirmer ce que je lui avais dit d'avance. L'Empereur avait dès l'instant renoncé à sa partie . . . Le fait est que l'officier avait reçu de nouveaux ordres. Mais l'Empereur n'avait eu l'idée de sa petite excursion que sur les promesses antérieures de l'amiral, promesses pour lesquelles l'Empereur s'était plu à lui témoigner de la satisfaction. Ce changement, survenu sans en avoir rien fait dire, devait nécessairement être très sensible à l'Empereur. On lui manquait de parole, ou l'on avait voulu le rendre dupe. Ce tort de l'amiral est un de ceux qu'ont le plus pesé sur le cœur de l'Empereur."

De redenen, waarom de Engelsche regeering de instructie had uitgevaardigd, waarvan — behalve het artikel over den titel aan Napoleon te geven, welke geen andere mocht zijn dan die van „generaal” en het verbod om hem op Plantation House te laten wonen — de voornaamste waren, dat er geen brieven door de Fransche kolonie mochten verzonden of ontvangen worden, dan nadat de gouverneur ze zou hebben gelezen; dat er op Longwood steeds een Engelsch officier aanwezig moest zijn, die zich minstens twee maal in de 24 uur er van moest overtuigen, dat Napoleon nog op Longwood was en dat er een bepaalde grens moest worden aangewezen, waarbinnen hij zich zou mogen bewegen, was de vrees, dat hij een of anderen dag van St.-Helena zou ontsnappen. Alsof Napoleon zich ooit aan een ontsnapping zou wagen; alsof een ontsnapping van St.-Helena mogelijk was geweest! Zelfs, wanneer Napoleon het zou hebben gewild; zelfs, wanneer hij niet steeds door een Engelsch officier vergezeld en gecontroleerd werd, zou het hem niet mogelijk zijn geweest om van St.-Helena weg te komen!

Hudson Lowe volgde niet alleen het voorbeeld van Cockburn, maar was er steeds op uit nieuwe plagerijen en kwellingen bij de oude te voegen. Hij was de eenige — volgens lord Bathurst, van wien de benoeming uitging en door wien voornamelijk de instructie was opgesteld, waarnaar Napoleon moest worden behandeld — geschikte om de post van gouverneur-gevangen-

bewaarder te vervullen en beantwoordde aan de eischen, die hij daaraan stelde.

Den 28sten Juli 1769 geboren — achttien dagen ouder dus dan Napoleon — was hij al op zijn twaalfde jaar in militairen dienst getreden. Hij was — een uitzondering onder de toenmalige Engelsche officieren — van burger-afkomst (zijn vader was officier van gezondheid), en heeft gedurende zijn lange militaire loopbaan bijna nooit in het geregelde leger dienst gedaan, maar steeds functies vervuld bij de zoogenaamde ongeregelde troepen. Zijn voornaamste verdienste dan ook was, dat hij een langen tijd aan het hoofd heeft gestaan van een corps Corsicaansche vrijwilligers, rebellen tegen Frankrijk, die in soldij van Engeland dienst deden, de „Corsican Rangers”, een corps, waarvan hij ook de oprichter was. Schitterende wapenfeiten zijn er niet van hem bekend; men zou eër het tegendeel kunnen zeggen, vooral wanneer men bedenkt, dat hij met zijn „Corsican Rangers”, en eenige regimenten Malthezer soldaten Capri zoodanig verdedigd heeft, dat hij het na een paar dagen aan een even groote troepenmacht der Franschen overgaf, met al de mond-voorraad, magazijnen en ammunitie, waar iedereen Capri van een sterkte wist, dat het een beleg van maanden kon uithouden en terwijl hulp van Engelsche zijde bezig was te naderen. Doordat hij niet tot het geregelde leger behoorde, had hij, telkens onder een anderen aanvoerder, van het eene corps naar het andere gezworven, was een tijd in Noord-Duitschland geweest, had de slag van Leipzig meegemaakt, had een tijdlang als generaal-kwartiermeester in de Etat major van den prins van Oranje in Holland gefungeerd en had eindelijk — met het oog op zijn gouverneurschap van St.-Helena — de rang van luitenant-generaal gekregen. De eenige lof, die men van hem hoort verkondigen, was zijn strikte eerlijkheid, zijn bijna machinaal opvolgen van de bevelen en de instructies die hij kreeg, zijn nauwkeurigheid en zijn plichtgevoel.

Het complex van eigenschappen, dat Hudson Lowe bezat en vertoonde, zijn afkomst en zijn geheele leven, maakten, dat lord Bathurst bijna zeker wist, dat hij de post van gouverneur-gevangenbewaarder zou aanvaarden. „Waar in het Engelsche leger is een hoofdofficier te vinden, schreef de minister aan lord Wellington, die geneigd is een dergelijke betrekking, waaraan zooveel dwang en verantwoordelijkheid zijn verbonden, die iemand zóó uit den omgang met de „wereld” bant en zoodanig

uit het sociaal verkeer afzondert, aan te nemen?" Behalve toch het winstgevende van het baantje (2.000 £ als luitenant-generaal, 12000 £ als gouverneur, de voordeelen van huisvesting, voeding en heerendiensten door de slaven op het eiland), waardoor hij een staat kon voeren, waarvan hij nooit had gedroomd en die hij wenschte om Lady Lowe en haar dochters — Hudson Lowe was den 31sten December 1815 met haar getrouwd; zij was de weduwe van luitenant-kolonel William Johnston en een zuster van Sir William Howe de Lancey, een der helden van Waterloo — een schitterend bestaan te verzekeren, was de groote aantrekkelijkheid voor hem, dat hij door zijn rang, die hij nooit verwacht had te zullen bereiken en ten gevolge daarvan door zijn huwelijk, zich op de sociale ladder verhoogd voelde. Zóó verhoogd, dat hij zich een geweldige persoonlijkheid begon te vinden, voor wiens gewichtigheid iedereen moest buigen en aan wiens bevelen een ieder zonder tegenspraak had te gehoorzamen.

Het overschatten van zijn gewichtigheid was dan ook de oorzaak, dat hij niet begreep en niet voelde, hoeveel zijn betrekking te zwaar voor hem was en dat de verantwoordelijkheid die er aan was verbonden, veel te groot op hem drukte. Daarbij kwam zijn kleingeestige achterdocht, de angst om zijn voordeelige betrekking te verliezen en van zijn post te zullen worden ontzet. Hij was zóó vervuld van de verantwoordelijkheid, die op hem drukte, dat hij in één ongeruste, nerveuze beweeglijkheid verkeerde, altijd klaar om een, zij het dan ook nog zoo onzinnig, vermoeden dadelijk als werkelijkheid te zien en er de meest vreemde gevolgtrekkingen uit te bedenken, die hem tot nieuwe maatregelen aanzetten, de oude herhaaldelijk deed veranderen, iedereen verdacht in zijn oogen maakte en telkens weer nieuwe bevelen liet uitvaardigen. Zijn gemis aan echte beschaving, het gevolg van zijn gebrek aan verkeer met wat men de „wereld" noemt, droegen er het hunne toe bij om hem, in plaats van met zijn gevoel en met de voorschriften der welgemeenheid te rade te gaan, zich stipt aan zijn bevelen en instructies te houden, uit vrees, dat hij misschien verkeerd zou handelen.

Een blinde bewonderaar van al wat Engelsch is; overtuigd, dat er maar één natie bestaat, namelijk de Engelsche; dat ieder individu van een anderen dan de Engelsche land-aard eigenlijk ondergeschikt aan en de mindere van een Engelschman moet zijn, waartoe bijdraagt, dat hij zoo langen tijd het bevel

over vreemdelingen heeft gevoerd; een vereerder van allen die in socialen rang boven hem zijn geplaatst, komen alle vorsten en grooten van Europa na die van Engeland: eerst de koning van Engeland, daarna de pairs, de grootwaardigheid-bekleeders, de dragers van hooge titels en daarna de vorsten van Europa, die in zijn oog altijd min of meer de loontrekkers van Engeland zijn en ondergeschikt aan de Engelsche natie. De Franschen bestaan heelemaal niet voor hem, zij die tegen hun wettelijken vorst zijn opgestaan en een revolutie hebben bewerkt, waaruit zoodanige democratische opvattingen zijn geboren, dat een „avonturier” als Napoleon zijn loopbaan heeft kunnen vervullen. En daarbij — en vooral — is hij soldaat. Een soldaat voor wien alleen en uitsluitend het consigne, zijn instructie en het reglement gelden, die hij blindelings en zonder nadenken opvolgt, vervuld als hij is met een bijna afgodische vereering voor het bevel, dat hem van hoogerhand wordt uitgevaardigd.

Waar het voor iedereen moeilijk zou zijn geweest te slagen op een post, zooals aan Hudson Lowe werd opgedragen — de Montholon zelf heeft bekend, dat het een engel onmogelijk zou zijn geweest het hem naar den zin te maken! — was het voor hem niet mogelijk. Had hem niet het ongeluk getroffen voor die post te worden aangewezen en had hij niet het, voor hem zeker, nog grooter ongeluk gehad, die aan te nemen, hij zou waarschijnlijk door het leven zijn gegaan en er uit zijn verdwenen, rustig en geëerd, als zoovele andere officieren, die een zelfden loopbaan als hij hebben doorgemaakt en die een zelfde hooge rang als hij hebben bereikt. Nu maakte zijn geheele persoonlijkheid een slagen in zijn betrekking ondoenlijk. En zij naam staat ten eeuwige dage gebrandmerkt in de geschiedenis.

Wie over hem heeft geschreven — zelfs zijn verdediger Forsyth, die aantekent, dat hij niets bezat, waardoor hij, ook voor zijn beste vrienden, een aantrekkelijke persoonlijkheid was — heeft van hem gezegd, dat hij een kleingeestig, benepen karakter had, dat hij onwetend was, prikkelbaar, zonder eenige takt. Zelfs zijn uiterlijk was afstootend: „Son œil, en me regardant, zeide Napoleon van hem, den eersten keer, dat hij hem zag, est celui d'une hyène prise dans un piège.” En lord Rosebery verhaalt hoe een lady Granville, die hem twee jaar, nadat hij St. Helena had verlaten, ontmoette, hem het uiterlijk vond hebben van een duivel. Maar vooral was hij zoo verre

van een gentleman, waren al deze eigenschappen al voldoende om Napoleon een mindere sympathie voor hem in te boezemen, het feit, dat hij de „Corsican Rangers,” die in de oogen van Napoleon zeker rebellen waren, onder zijn bevelen had gehad, en daarmee tegen Frankrijk had gevochten, maakten hem antipathiek.

Wanneer men, zoowel in het *Mémorial* als elders, de beschrijving leest van het gedrag van Hudson Lowe tijdens zijn gouverneurschap op St. Helena, is men onwillekeurig gedwongen zich af te vragen, of hij aan chronisch alcoholisme dan wel aan een psychose leed, zóó vreemd en onsamenhangend, waren zijn handelingen, hij zelf zoo moeilijk te begrijpen, zoo lastig om mee om te gaan of om mee te redeneeren! Indien men dezen indruk alleen uit het *Mémorial*, uit het *Journal* van Gourgaud of uit andere geschriften van Fransche zijde zou krijgen, zou men dien nog aan een begrijpelijke eenzijdigheid van voorstelling kunnen toeschrijven. Maar andere, die men niet van vooringenomenheid tegen Hudson Lowe of van overgroote ingenomenheid met Napoleon en de zijnen kan verdenken — zooals Sturmer, de Oostenrijksche commissaris, Balmain, die van Rusland, die later zijn schoonzoon werd, van Walter Scott en zelfs van Wellington, om van O' Méara en van Antommarchi niet eens te spreken — schrijven in een zelfden toon en hebben eenzelfde, overeenstemmend oordeel over zijn gedragingen.

„Il eût été difficile, schrijft Stürmer over hem, de rencontrer en Angleterre un homme plus gauche, plus extravagant et plus désagréable. Ses ennemis le disent méchant. Je ne le crois qu'astucieux; la plupart de ses actions doivent être attribuées à la bizarrerie d'un caractère à nul autre pareil. Je ne sais pas par quelle fatalité Hudson Lowe finit toujours par se mettre mal avec tout le monde. Accablé du poids de la responsabilité dont il est chargé, il s'agite, se tourmente sans cesse, et éprouve le besoin de tourmenter les autres... Il se rend odieux. Les Anglais le craignent et le fuient, les Français s'en moquent, les commissaires s'en plaignent, et tout le monde s'accorde à dire qu'il a l'esprit frappé,” terwijl Balmain zich uitlaat: „Le gouverneur n'est pas un tyran, mais il est incommode et d'une déraison à n'y pas tenir... Lowe ne peut s'entendre avec personne et ne voit partout que traîtres et trahisons... Hudson Lowe est un esprit étroit, un homme que la responsabilité dont il est chargé étouffe, fait trembler, qui s'alarme de la moindre chose, s'alam-

bique la cervelle sur des riens et fait avec peine, en s'agitant beaucoup, ce qu'un autre ferait presque sans se remuer. Il est dissimulé, emporté. Pour peu qu'on lui résiste, il se met en furie, ne sait plus se qu'il dit, où il en est, perd la tête, de sorte qu'il n'y a pas moyen de le ramener à la raison. Avoir affaire à lui et être bien avec lui sont deux choses impossibles... Il est incommode et d'une déraison à n'y pas tenir. Il tue son monde à coups d'épingle. C'est un esprit faible, embrouillé, que s'effraie de peu de chose." Walter Scott zegt in zijn „The life of Napoleon" —: „er zou een zeer krachtig pleidooi, van den kant van Hudson Lowe noodig zijn, om ons de meening te geven, dat hij de zeldzame man was, met een zóó hoog karakter, zooals wij reeds hebben gezegd, waaraan een dergelijke belangrijke opdracht had kunnen worden toevertrouwd." En Wellington, die geen grootmoedig vijand was en die van meenig was, dat Napoleon zich niet over zijn lot op St. Helena had te beklagen, oordeelt, volgens Lord Roseberry: „De keuze van Sir Hudson Lowe was een afschuwelijke! Het ontbrak hem zoowel aan opvoeding als aan oordeel. Het was een gek, die niets van de wereld wist en die, zooals iedereen, die niets van de maatschappij weet, wantrouwend en jaloersch was."

Een waardig dienaar van zijn meester, Castlereagh, zag hij, als deze, overal en in iedereen samenspanning, samenzwering en verraad. Zelfs admiraal Sir Pulteney Malcolm, het hoofd van de oorlogschepen, die om St. Helena waren gedetacheerd, tegen wien geen enkel bewijs ooit kon worden ingebracht, dat hij Hudson Lowe zou hebben verraden of dat hij een minder edele rol zou hebben gespeeld, laat hij door spionnen omringen en nauwkeurig diens gangen nagaan en onderwerpt hem aan een zóó onbehoorlijk en kwetsend verhoor telkens wanneer deze Napoleon heeft bezocht en met hem heeft gesproken, dat Malcolm eindigt met zich kwaad te maken en met de meest vijandige gevoelens beziel van hem weggaat. Hudson Lowe voelde zich niet opgewassen tegen zijn taak; hij was niet bestand tegen het gevoel van macht-hebben, dat bij hem — zooals zoo dikwijls bij bekrompen en kleinzielige individuen geschiedt — de neiging, de lust tot tiranniseeren en de overtuiging deed ontstaan, dat iedereen hem moest gehoorzamen en dat niemand anders mocht handelen en doen dan zooals hij het goed vond en veroorloofde. Te vergeefs heeft de Engelsche advocaat Forsyth — door zijn werk „Napoleon at St. Helena

and sir Hudson Lowe," dat in 1853 is verschenen en dat uit de papieren, stukken en bescheiden is saamgesteld, die Hudson Lowe in plus minus drie en twintig kisten verpakt, mee van St. Helena heeft gebracht — getracht zijn nagedachtenis in eere te herstellen en te weerleggen wat er kwaads van zijn gouverneurschap en zijn handelingen tegenover Napoleon is gezegd. Zoowel de documenten van Lowe zelf, als de andere waaruit Forsyth zijn gegevens heeft geput, zijn te eenzijdig dan dat men daarop, als zouden zij de waarheid bevatten, kan vertrouwen.

Er zijn maar twee Engelschen, die een gunstig oordeel over hem geven. Henry, die als officier van gezondheid op St. Helena was gedetacheerd en een anoniem schrijver van een roman. Beider opvattingen echter zijn waarschijnlijk ingegeven onder den invloed der charmes van Lady Lowe, en van de vriendelijke ontvangst, die zij op Plantation House genoten. Die van Henry zeker, wiens oordeel in den beginne volstrekt niet zoo welwillend was als later, toen hij een welkome gast op Plantation House was geworden en het gezelschap van Lady Lowe en van haar dochters een groote vergoeding voor hem was voor het vervelende van het leven op St. Helena en voor den omgang met den gouverneur.

„De bewaking van Napoleon, zegt Walter Scott, eischte iemand van een buitengewone geestkracht, niet in staat, zelfs niet voor een kort oogenblik, zijn oordeel voor zijn gevoelens te doen wijken, bekwaam om onmiddellijk de drogredenen te begrijpen en te weerleggen, die men zou aanvoeren om hem van het eerlijke en moedige vervullen van zijn plichten af te brengen. Doch naast deze zeldzame eigenschappen, had hij de bijna even zeldzame eigenschappen moeten bezitten van een onbepaalde koelbloedigheid en een edelmoedigheid die, krachtig door zijn eergevoel en zijn eerlijkheid, hem met kalmte, medelijden, dag in dag uit, uur na uur, de uitwerking konden doen beschouwen, welke zóó verschillende oorzaken op een zóó buitengewone persoonlijkheid hadden en die deze martelden, hinderden en in een toestand van voortdurende geprikkeldheid hielden.”

Indien Hudson Lowe niet zulk een benepen en kleine ziel zou hebben gehad, wanneer zijn karakter nobeler en beter zou zijn geweest, zijn inzicht en zijn verstand groot genoeg om te begrijpen, dat hij door zijn functie tegenover een groot man kwam

te staan, zou hij zich zelf veel moeilijkheden en Napoleon veel verdriet hebben kunnen besparen. Trouwens, dat men hem voor gouverneur van St.-Helena en voor gevangenvaarder van Napoleon uitkoos, en dat hij een post als de zijne, onder zulke instructies als men hem had gegeven, aanvaardde, is bewijs genoeg, dat men hem beschouwde en kende als een kleine, bekrompen man en dat hij iemand zonder karakter, ontbloomt van alle eergevoel was, niet in staat om iemand op een andere wijze te zien dan hij zelf was, dan hij zich zelf zag en voelde en die iedereen afmat naar denzelfden kleinzieligen en benepen maatstaf, waarnaar hij zelf was aangelegd. Zelfs terwijl hij de instructies van zijn regeering zou hebben gevolgd, zou hij — wanneer hij niet van alle noblesse ontbloomt zou zijn geweest — het verblijf op St.-Helena voor Napoleon zoo niet hebben kunnen veraangenaamen, dan toch minder onaangenaam maken. In veel gevallen echter suggereerde hij — wanneer de Engelsche regeering ze niet uit zich zelf gaf — nieuwe dwangmaatregelen, nieuwe kwellingen en nieuwe plagerijen, die hij dan, nadat zij door Castlereagh, Bathurst of andere regeeringspersonen waren goedgekeurd, als komende van hen, die boven hem gesteld waren, toepaste!

Trouwens, alle maatregelen, die Hudson Lowe nam, waren van dien aard, dat zij aanleiding moesten geven tot verschil van meening en tot twist tusschen hem en Napoleon of diens gevolg. Zijn geheele gouverneurschap was één aaneenschakeling van bespottelijke kinderachtigheden, van karakterloosheid, willekeur, plagerijen en onwijsheden en men kan ze bij handenvol uit de bladzijden van zijn herinneringen aan het verblijf op St.-Helena putten. Hij weigerde het boek, over de Cent Jours dat hem door den schrijver zelf, door Hobhouse voor Napoleon was toegezonden, dezen te doen overhandigen, omdat de opdracht er van luidde: „Imperatori Napoleoni”, maar zond hem wel — om, naar hij beweerde, zijn vriendschappelijke gevoelens te kennen te geven en was er over verwonderd, dat men die niet erkende, — een pamflet van de Pradt en een boek van Goldsmith, waarin Napoleon op de gemeenste manier wordt uitgescholden! De Engelsche kapitein — die van den geneesheer, welke kort voor Napoleons dood bij hem in consult was geweest en wien de Keizer uit dankbaarheid een boek over Marlborough ten geschenke had gegeven — dit voor de bibliotheek van zijn regiment had ontvangen en aangenomen, werd door Hudson

Lowe gedwongen zijn functies neer te leggen, beschuldigd zich te hebben laten omkoopen.

Wanneer Montchenu, de Fransche commissaris, die zoo'n beetje liefhebbert in tuinbouw, van Montholon witte en groene pronkboonen heeft gekregen, vindt Hudson Lowe daarin een verdacht teeken! In de witte boonen ziet hij een toespeling op het wapen van de Bourbons, in de groene een op de livrei der bedienden van Napoleon en stuurt daarover een gewichtigen brief aan zijn gouvernement. Het komt hem voor, schrijft hij daarin, dat de Marquis de Montchenu meer in de vormen zou hebben gehandeld, door ze te weigeren; maar nu hij dat niet heeft gedaan, had hij alleen de witte moeten aannemen!

De kinderen van Bertrand gaan op een dag bij Montchenu déjeuneeren. De kleine jongen, die een portret van Lodewijk den 18de ziet hangen, vraagt: wie die „dikzak” is en roept, nadat men het hem heeft gezegd, uit: dat dit een groote schelm moet zijn; terwijl zijn zusje Hortense een grooten afkeer tegen de witte cocarde vertoont, waarover men zich niet kan verwonderen, waar men haar altijd heeft gezegd, dat de partij, die deze draagt haar familie heeft geruïneerd en haar vader ter dood heeft veroordeeld. De gezegden van deze twee kinderen worden hoogst nauwkeurig en als van het hoogste gewicht door den gouverneur aan zijn regeering overgebracht!

Hudson Lowe, zelf ontbloot van alle noblesse en zelf karakterloos, kon bij een ander noch noblesse, noch karakter veronderstellen. Hij begreep niet eens welke beleedigingen hij Napoleon aandeed en welke deze hem — de weinige keeren, dat hij een altercatie met hem heeft gehad — toevoegde. Hij had de onbehoorlijkheid hem een uitnoodiging voor een diner te zenden, geadresseerd aan den „generaal Bonaparte”, met de bijvoeging, dat er een dame was, die hem gaarne zou willen ontmoeten: „Si les arrangements du général Bonaparte ne s'y opposent pas, sir Hudson Lowe et lady Lowe le prient de vouloir venir dîner chez eux, lundi, à six heures, pour se rencontrer avec la Comtesse. Ils prient le comte Bertrand de lui faire part de cette invitation et de leur transmettre sa réponse.” De „Comtesse” was lady Loudon, de echtgenoot van lord Moira, den gouverneur generaal van Indië. De Keizer, aan wien Bertrand deze uitnoodiging overbracht, antwoordde er niet eens op. En toen Montholon spottend tot Hudson Lowe zeide, dat de Keizer geen gebruik van zijn uitnoodiging kon maken, omdat Plantation

House buiten de grens lag, waar de Keizer zonder geleide van een Engelsch officier kon gaan, had Hudson Lowe de schaamtelooosheid om te antwoorden, dat wanneer het niets anders was, hij hem wel zelf zou begeleiden en escorteeren! Dat alles verhinderde niet, dat hij drie maanden later den Keizer nogmaals een uitnoodiging zond om den avond bij hem en lady Lowe te komen doorbrengen, ter viering van den verjaardag van den Prins Regent. Ditmaal weigerde Bertrand de uitnoodiging over te brengen. Lady Lowe was tenminste zoo verstandig om, naar aanleiding van dit geval te bekennen, dat zij den Keizer gelijk gaf met niet bij hen te willen komen.

De vrees, dat Napoleon van St Helena zou ontsnappen, die de Engelsche regeering haar instructie omtrent de wijze, waarop hij moest worden behandeld, had doen uitvaardigen, werd door Hudson Lowe — maar in veel hooger mate, gedeeld en deed hem, in die instructie een bron vinden om Napoleon en zijn gevolg door allerlei kleingeestige, kinderachtige en angstvallige plagerijen het leven onaangenaam te maken. Dat hij die vrees deelde, is te begrijpen, waar hij er getuige van was, welken invloed Napoleon op iedereen, met wien hij in aanraking kwam, uitoefende en daardoor bang was, dat hij de bevolking van het eiland zoodanig op zijn hand zou krijgen, dat deze hem bij een mogelijke ontvluchting behulpzaam zou zijn. Napoleon toch had de gewoonte, wanneer hij een wandel-rit maakte, om in een of andere boerderij binnen te gaan en er te blijven praten met de bewoners, die hem met vreugde en eerbied ontvingen. Hij sprak de slaven aan, bemoeide zich met hen en gaf hen nu en dan een geschenk in geld. Wanneer het zoo lang zou hebben voortgegaan, zou de heele bevolking hem bijna hebben aanbeden. Zelfs Montchenu, is gedwongen — hoewel hij zijn spijt er over te kennen geeft — te erkennen, dat er een onzegbare charme van Napoleon's persoonlijkheid uitgaat: *On ne quitte jamais Napoléon, schrijft hij, sans éprouver le plus grand enthousiasme.* En tot Hudson Lowe zegt hij: *„Si j'étais à votre place, je ne permettrai pas à un seul étranger de visiter Longwood, car ils le quittent tous transportés de dévouement et ils rapportent ce sentiment-là en Europe. Ce qui m'a frappé, c'est l'ascendant énorme que cet homme, entouré de gardes, de rochers, de précipices, a encore sur les esprits. Tout à Sainte-Hélène se ressent de sa supériorité. Les Français tremblent à son aspect et se croient trop heureux de*

le servir. . . . Les Anglais n'en approchent plus qu'avec timidité. Ceux-mêmes qui le gardent, briguent un regard, un entretien, un mot. Personne n'ose le traiter en égal."

Dat alles was de oorzaak, waarom Hudson Lowe herhaaldelijk, willekeurig en meestal zonder eenige aanleiding de grens, waarbinnen Napoleon zich vrij mocht bewegen, verkleinde of vergrootte. Nu eens kromt hij de „grens van 12 mijl" in, dan weer breidde hij die uit; plotseling echter stuitte Napoleon den volgenden dag op een schildwacht die hem tegenhield, waar hij den vorigen dag nog verlof had gehad alleen te mogen gaan. Eindelijk gaf hij het op! O' Méara teekent aan: C'est ce matin, pour la première fois, que l'Empereur est sorti à cheval. „C'était, disait-il, pour dissiper un affreux mal de tête qu'il s'était décidé à prendre cet exercice. Mais les limites sont tellement étroites, que je ne puis courir pendant plus d'une heure; et pour me faire quelque bien il faudrait que je pusse galoper pendant trois ou quatre heures." En later, nadat er weer een verandering in de grens was gebracht, schrijft O' Méara: „J'ai demandé au major de brigade Harrison, dont le poste est à Hut's-Gate, s'il y avait précédemment eu quelque changement dans les ordres donnés; si Napoléon pouvait dépasser le piquet planté à sa porte, et faire, sans être suivi d'un officier anglais, le tour de la maison de miss Mason et de Woody Ranye. Le major Harrison m'a répondu qu'il n'avait point reçu de nouvelles instructions et que, si Napoléon voulait dépasser les limites, les sentinelles l'arrêteraient."

Een jaar vóór Napoleon's dood, gaf Hudson Lowe eindelijk — ongerust geworden door de berichten van Antommarchi en anderen omtrent den gezondheidstoestand van Napoleon en om hem, om zoo te zeggen, aan te zetten, om meer lichaamsbeweging te nemen en weer te gaan paard rijden — verlof, dat hij zich binnen een ruimte, die zoowat een vierde van heteiand omvatte, kon bewegen, zonder dat hij daarbij door een Engelsch officier vergezeld moest zijn. Toen echter was het te laat! Napoleon heeft slechts twee keer van dit verlof gebruik gemaakt: eens, den 18den September 1820, (voor het eerst sinds vier jaar dat hij weer buiten de „grens van vier mijl" ging), toen hij een wandelrit wilde doen doch na een korten tijd zóó vermoeid was, dat hij den geheelen volgende dag te bed moest blijven: den tweeden maal, een maand later, toen hij een plaats wilde terugzien, waar hij in het begin van zijn gevangenschap was

geweest en die hij toen mooi had gevonden. Doch dat vermoede hem zóó, dat hij zijn rijtuig moest laten komen, om naar Longwood terug te kunnen keeren. Dit zijn de laatste, een weinig lange ritten die hij gemaakt heeft!

Want ook dit was een der redenen van ergernis voor Napoleon en een der oorzaken, waarom hij niet meer buiten de kleinste grens ging, namelijk dat hij overal elders door een Engelsch officier moest worden vergezeld. In den beginne, onder het tijdelijk gouverneurschap van admiraal Cockburn, had hij getracht er de spot mee te drijven, maar hij had het spoedig opgegeven en de gelegenheid liever vermeden. Op een dag toch was hij met Bertrand en Gourgaud te paard uitgegaan, vergezeld door kapitein Poppleton, die niet juist een schitterend ruiter was. Op een gegeven oogenblik, terwijl Bertrand den kapitein er over onderhield Napoleon toch niet zoo dicht op de hielen te zitten, zetten de Keizer en Gourgaud hun paarden in galop en verdwenen binnen korten tijd uit de oogen van den kapitein, die wanhopig naar den admiraal ging en zijn rapport over dit feit uitbracht. Cockburn echter spotte er mee en noemde het een jonge-luitenantsgrap, terwijl hij er bijvoegde, dat dit een goede les voor den kapitein was, maar dat hij zich over het gevaar niet ongerust maakte. Alleen het dreigement van Napoleon, dat hij, des noods met de wapens in de hand, den toegang tot zijn kamers zou verdedigen en dat men niet dan over zijn lijk zijn vertrekken zou binnendringen, maakte dat Hudson Lowe zijn voorgenomen en voorgeschreven plan niet doorvoerde, namelijk, dat een Engelsch officier ten alle tijde op Longwood zou verblijven, aan tafel bij den Keizer moest eten en hem geen oogenblik alleen mocht laten.

Iedereen, die maar een weinig op de hoogte was van de maatregelen, die Hudson Lowe nam, om een mogelijke ontsnapping tegen te gaan, lachte er mee. Las Cases schreef in een brief aan Lucien, die onderschept werd, dat de schildwachten, die op de verschillende hoogten geposteed waren, bijna altijd in de mist zaten en niets konden onderscheiden van wat er onder hen geschiedde en Montchenu spotte, dat wanneer Hudson Lowe ergens een hond had zien loopen, men zeker kon zijn, dat men den volgenden dag een schildwacht op die plaats geposteed kon vinden. De eenige, die niet spotte, was de officier, die de verplichting had er zich elken dag of twee maal in de vier en twintig uur van te overtuigen, dat Napoleon zich nog op Long-

wood bevond. Deze toch was gedwongen zijn toevlucht tot allerlei hulpmiddelen te nemen en zelfs, op raad van de Montholon, door het sleutelgat te gaan spionneeren. Eén keer slaagt hij er in om het steekje van den Keizer in het oog te krijgen; een ander maal gelukt het hem om den Keizer, door een spleet in de muur in zijn bad te zien liggen. Bij een dergelijke gelegenheid, snapt Napoleon hem, springt uit het bad en loopt in zijn geweldige naaktheid op hem toe, terwijl de officier maakt, dat hij weg komt. In het meerendeel der gevallen, loopt de spionage echter op niets uit. Lord Roseberry geeft het volgend uittreksel uit de berichten, die de ongelukkige kapitein Poppleton op schrift bracht:

„3 April. Napoleon blijft voortdurend onzichtbaar. Ik ben, sinds den 25sten der vorige maand niet in de gelegenheid geweest hem te zien . . . 19 April. Ik ben naar de Montholon gegaan en heb hem gezegd, dat ik Napoleon niet te zien kon krijgen. Hij scheen verwonderd en heeft mij gezegd, dat zij mij wel hebben gezien . . . ik ben vandaag twaalf uur op de been gebleven vóór ik er in geslaagd ben, terwijl ik mij alle moeite heb gegeven om Napoleon Bonaparte te ontdekken en ik heb verscheidene zulke dagen doorgebracht sinds ik op Longwood dienst doe . . . 23. Ik geloof, dat ik Napoleon Bonaparte van daag heb gezien, terwijl hij in zijn slaapkamer bezig was zijn scheermessen aan te zetten” . . . Kapitein Nichols schrijft in zijn rapport:” „Ik ben verplicht verlof te vragen om te mogen opmerken, dat ik gister, ter uitvoering van mijn opdracht, meer dan tien uur op de been heb moeten blijven, ten einde Napoleon Bonaparte in het zicht te krijgen, òf in zijn klein tuintje, òf aan één van zijn vensters, doch dat ik er niet in ben geslaagd. Gedurende al dien tijd ben ik bloot gesteld geweest aan het bekijken en aan de opmerkingen niet alleen van de Fransche bedienden, maar ook van de tuinlieden en andere bedienden van Longwood. Zeer dikwijls, zoo lang ik met deze bewaking belast ben, heb ik dergelijke dagen doorgebracht.” Napoleon houdt zich met opzet zóó schuil, dat — volgens het zeggen van een Engelsch officier, die nog tijdens het sterven van den Grooten Keizer op het eiland was — de eerste vraag, die de inwoners van James Town elkaar deden, wanneer er dagbladen van Europa waren aangekomen, was: „of men iets van Napoleon wist?”

Eindelijk toch neemt Hudson Lowe een krachtige maatregel, die aan dat alles een einde zal maken! Den 29sten Augustus

1819 schreef hij „Napoleon Bonaparte” een brief, waarin hij hem meedeelde, dat „l'officier d'ordonnance avait l'ordre de le voir chaque jour, quoi qu'il arrivât, et qu'il était libre d'employer tels moyens qu'il jugerait à propos pour surmonter les obstacles mis à l'accomplissement de son devoir. Toute personne de la suite de Napoléon qui résisterait à l'officier et l'empêcherait d'entrer, serait immédiatement enlevée de Longwood et tenue responsable de ce qui pourrait s'ensuivre. Si, à dix heures du matin, l'officier n'avait pas encore vu Napoléon, il devait entrer dans le vestibule et pénétrer de vive force dans la chambre du prisonnier.” Napoleon laat door de Montholon op dit schrijven antwoorden, dat hij den dood verkiest boven een dusdanige, eerlooze wijze van leven en dat hij zijn woord zal houden; hij vreest den dood niet! En het gevolg van dit alles is, dat Hudson Lowe den 4den September daarop volgend zijn instructies weer intrekt!

Al deze maatregelen, contra-maatregelen, herhalingen en nieuwe bedenksels werden Hudson Lowe ingegeven door het spooksel van de ontsnapping van Napoleon; door de angst, dat hij — met behulp van een of andere expeditie die St.-Helena zou overvallen en overmeesteren — zou worden ontvoerd; dat hij, met of zonder hulp van de inwoners, of alleen door eigen krachten of geholpen door zijn gevolg, een of anderen dag van het eiland zou verdwijnen. Van een expeditie tegen St.-Helena, met dat doel, is nooit sprake geweest; tenminste is er niets van bekend, dat iemand er ooit ernstig aan heeft gedacht een zoodanige onderneming op touw te zetten en te wagen. Een korten tijd ging het verhaal, dat de Fransche regeering op het spoor was gekomen van een uitgebreid en saamgesteld plan van een 2.000 tal samenzweerders, die Pernambuco wilden vermeesteren en — op welke wijze het zou geschieden is nooit duidelijk geworden — Napoleon ontzetten. Dit was een gelegenheid voor Hudson Lowe, toen hij het plan vernam, om overal de schildwachten en posten te verdubbelen! Na korten tijd bleek het, dat een zekere kapitein Latapie de bedenker van deze geweldige en onzinnige leugen was. Een andermaal ging het verhaal dat men ergens bezig was een onderzeesch schip te bouwen, dat St.-Helena onder water zou naderen, zich den geheelen dag zou verborgen houden en Napoleon 's nachts van het eiland zou oplichten. Zóó was het Engelsche gouvernement bezeten door de angst, dat Napoleon zou ontsnappen, dat lord Bathurst,

eenige maanden nog vóór den dood van Napoleon, Hudson Lowe waarschuwde, dat men bezig was op Longwood zelf een ontsnappingsplan te bedenken. Inderdaad duurde het niet lang meer, of de Keizer was voor goed uit de handen van zijn vijanden ontkomen!

Een ieder, die maar een weinig op de hoogte was van de ligging en van den toestand van St.-Helena, kon dadelijk begripen, dat een expeditie niets zou kunnen uitrichten. Behalve, dat het eiland, om zoo te zeggen, zich zelf al verdedigde, bevond er zich een garnizoen, dat veel van een klein leger had. Niet minder dan 493 officieren, onderofficieren, korporaals en tambours, met 2291 man troepen waren over de voornaamste punten van het eiland — waar, op alle uitstekende rotspunten, die er maar even gelegenheid toe boden, kanonnen waren geplaatst, — verspreid, belast met de bewaking van Napoleon, terwijl buiten St.-Helena drie fregatten, twee schepen, gewapend met 20 kanonnen ieder, en zes brikken met 10 à 18 stukken geschut dienst deden. Zelfs had men op het eiland Ascension, wjl dit misschien een operatiebasis voor de mogelijke bevrijders zou kunnen worden, een batterij opgericht, die door 65 matrozen werd bediend, terwijl er tevens een brik gestationneerd was. Daarbij echter was Longwood zelf bijna ongenaakbaar. Montchenu, de Fransche commissaris schrijft daarover: „La plaine de Longwood est séparée du reste de l'île par un effrayant abîme qui l'entoure complètement, et cet abîme n'est traversé que par une étroite langue de terre qui n'a pas plus de vingt pieds de large, et dont la pente est si raide que, si le reste de l'île était aux mains de dix mille hommes, cinquante suffiraient de les empêcher d'arriver à Longwood. Ce chemin est l'unique moyen d'accès. En dépit de ces difficultés, le 53e régiment, avec un parc d'artillerie et une compagnie du 66e, est campé auprès du mur où il y a une porte. Plus loin, du côté de la ville, il y a un poste de vingt hommes, et toute l'enceinte est gardée par de petits détachements placés en vue les uns des autres. Le soir le cordon des sentinelles se reserre tellement qu'elles se touchent presque... L'évasion est une impossibilité absolue et, si le gouverneur la laissait faire, la façon dont la mer est gardée serait un obstacle insurmontable, car, de tous les points d'observation, un navire qui s'approche peut être signalé à soixante milles de la côte. Lorsqu'on en aperçoit un, on tire un coup de canon. Deux bricks de guerre croisent incessamment autour de l'île, jour et nuit;

une frégate monte la garde aux deux seuls points où il soit possible d'effectuer un débarquement."

Vlak bij het kamp van Deadwood was een telegraaf-post opgericht, die door een combinatie van allerlei vlaggen, seinen moest geven — welke door verschillende posten, op de toppen der hoogste rotsen geplaatst, over het eiland werden herhaald waarvan de vijf voornaamste en gewichtigste beteekenden; Generaal Bonaparte heeft de grens van vier mijl overschreden; Generaal Bonaparte heeft de grens van 12 mijl overschreden zonder escorte; Generaal Bonaparte heeft de grens van 12 mijl overschreden met een escorte; Generaal Bonaparte bevindt zich op Longwood-House; Generaal Bonaparte is verdwenen. Om deze laatste en meest belangrijke mogelijkheid te berichten diende een blauwe vlag. Zoodra dit sein zou worden geheschen moesten alle troepen, die over het eiland verspreid lagen, overal patrouilles heen zenden, de twee brikken, die voortdurend rondom het eiland kruisten moesten elk schip, dat zij in zee konden ontdekken, tegenhouden en het oorlogschip, dat vóór James Town geankerd lag, moest, even als een fregat, dat dicht daarbij voor anker lag, onmiddellijk het anker lichten en zich klaar houden om den vluchteling te vervolgen. Dat al die gecompliceerde maatregelen veel te overdreven waren, bewijst onder anderen het oordeel, dat Wellington er over velde, toen hij ze twintig jaar later besprak. Zijn meenig was, dat men met een andere wijze van optreden tegenover Napoleon hetzelfde had kunnen bereiken. Wanneer men weinige plaatsen van St. Helena, die geschikt waren om te landen had laten bewaken en men had er alleen op aangedrongen, dat Napoleon zich elken ochtend en elken avond aan een Engelsche officier vertoonde, had men hem overigens zijn vrijheid kunnen laten zich te bewegen waar en waarheen hij wilde. Deze wijze van handelen zou het meerendeel der oorzaken en redenen van twist en oneenigheid hebben weggenomen. En verder zou men hem alle correspondentie en briefwisseling hebben kunnen toestaan.

Maar wanneer St Helena, niettegenstaande alle maatregelen, toch door een of andere expeditie ware overrompeld en bezet, met het oog om Napoleon te ontvoeren, dan zou het toch niets hebben gegeven. Hij wilde niet ontsnappen! Het streed tegen zijn eergevoel tegen zijn politiek tegen zijn opvattingen omtrent zijn dynastie. En vooral tegen zijn trots en zijn gevoel van eigenwaarde! Wèl wilde hij vrij zijn; wèl heen komen van

St. Helena, maar op een andere wijze, niet door te ontsnappen of te ontvluchten.

Groot is de belooning niet geweest, die Hudson Lowe van zijn regeering heeft ontvangen, toen hij na den dood van Napoleon in Engeland was teruggekeerd.

Wèl drukte George IV hem bij een audientie krachtig de hand en dankte hem luide voor alles wat hij had gedaan, maar daarbij is het gebleven! Waren het de eigenaardige Engelsche volks-eigenschappen, op politiek gebied, of was het inderdaad een veranderde politiek, waardoor men zich gedwongen voelde openlijk te doen blijken, dat men Hudson Lowe's optreden als gouverneur van St. Helena afkeurde, en heeft men hem daarom nooit meer eenig ambt van belang opgedragen? Wilde men daardoor te kennen geven, dat men inderdaad van oordeel was als zoude hij de hem door het gouvernement gegeven instructies op al te eigenaardige wijze hebben opgevat en uitgevoerd of was het een manoeuvre van de regeering om de verantwoordelijkheid voor de door haar vooraf beraamden, langzamen sluipmoord van zich af te wentelen en dezen Hudson Lowe op de hals te schuiven? Een feit is, dat hij — ofschoon hij daarna met nog verschillende functies is belast geweest; onder anderen met een militaire betrekking op Ceylon en die van gouverneur der Bermuda eilanden — meer en meer in het vergeet-boek is geraakt en dat hij, niettegenstaande het door hem, tot zijn verantwoording geschreven werk „*Mémorial relatif à la captivité de Napoléon à Ste. Hélène*,” in 1830 verschenen en het werk van Forsyth, na zijn dood, in 1853 openbaar gemaakt, alleen bekend is en zijn nagedachtenis uitsluitend is blijven voortleven als de onhebbelijke, karakterlooze, ignobele, bekrompen en stomme beul-cipier van den grooten Keizer.

VIJFDE HOOFDSTUK.

In het eentonige, lichtlooze, illusielooze voortslepen van den tijd op Longwood, was het eenige wat Napoleon de uren kort kon doen schijnen, het eenige wat hem zijn dagen kon helpen dòòr-komen, den raad van Las Cases op te volgen en te werken.

Zoodra hij Longwood voor goed had betrokken, was het eerste, wat hij deed, alles te regelen en zijn werk voort te zetten. Weldra echter bleek het, dat het werken met Las Cases en met Gourgaud niet genoeg voor hem was om zijn dagen te vullen. Daarom, en om aan een zekere ontstemming, die zich bij zijn omgeving — hoogst-waarschijnlijk een gevolg van hun gebrek aan bezigheid — begon te vertoonen, volgde hij nogmaals den raad van Las Cases, namelijk om hen allen te gelijk in zijn werk te betrekken en ieder op zijn beurt iets anders te dicteeren. „Cependant, schrijft Las Cases, l'Empereur ne se trouvait pas encore assez occupé” le travail était sa seule ressource, et ce qu'il avait déjà dicté, avait pris assez de couleur pour l'y attacher encore davantage. Il allait atteindre bientôt l'époque de son expédition d'Egypte; il avait souvent parlé d'y employer le grand-maréchal; d'un autre côté, ceux d'entre nous qui demeuraient à la ville, y étaient mal et s'y trouvaient malheureux d'être éloignés de l'Empereur. Leur caractère s'aigrissait par cette circonstance, et des contrariétés de toute espèce venaient ajouter à leur chagrin. Je suggérai à l'Empereur de nous employer tous ensemble à son travail, et d'attaquer ainsi tout à la fois les campagnes d'Italie, celle d'Egypte, le Consulat, le retour de l'île d'Elbe.

Les heures lui deviendraient plus courtes; ce bel ouvrage, la gloire de la France, marcherait plus vite, et ces messieurs seraient beaucoup moins malheureux. Cette idée lui sourit, et, à compter de ce moment, un ou deux de ces messieurs venaient, régulièrement recevoir la dictée de l'Empereur; il la lui rappor-

taient le lendemain, restaient à dîner, et lui procuraient ainsi un peu plus de diversion." Tegelijkertijd of bijna tegelijkertijd, behandelde hij dan ook, behalve den veldtocht van Italië, die hij aan Las Cases vóórzeide, den slag van Waterloo (dien Gourgaud heeft beschreven, doch waarvan het manuscript door Nopoleon zelf is gecorrigeerd), de veldtocht van Egypte (door Bertrand onder dictée opgeschreven en later door den zoon van Las Cases uitgegeven) en de terugkeer van Elba (door Montholon onder zijn aanwijzingen opgesteld).

Ieder uit het gevolg was daardoor met een dubbele functie bekleed: behalve die van secretaris, die, waarmee de Keizer hem belastte met het oog op de regeling van het Huis. „Dès que nous nous trouvâmes tous réunis à Longwood, schrijft Las Cases, l'Empereur voulut régulariser tout ce qui était autour de lui, et chercha à employer chacun de nous suivant la pente de son esprit. Conservant au grand-maréchal le commandement et la surveillance de tout en grand, il confia à M. de Montholon tous les détails domestiques; il donna au général Gourgaud la direction de l'écurie, et me réserva le détail des meubles avec l'administration intérieure de ce qui nous serait fourni. Cette dernière partie me semblait tellement en contact avec les détails domestiques, et je trouvais que l'unité sur ce point devait être si avantageuse au bien commun, que je me prêtai le plus que je pus à m'en faire dépouiller; ce qui ne fut ni difficile ni long.

Ces nouvelles dispositions de l'Empereur arrêtées, tout commença à marcher tant bien que mal, et nous en fûmes certainement beaucoup mieux. Toutefois ces dispositions quelques raisonnables qu'elles fussent, ne laissèrent pas de semer parmi nous des germes d'éloignement qui poussèrent de légères racines, et reparurent parfois à la surface: l'un trouvait qu'il avait perdu, l'autre voulait donner trop de lustre à sa partie, un autre se trouvait lésé dans le partage. Nous n'étions pas les membres d'une même famille qui, s'employant chacun selon ses moyens, ne songent qu'à faire prospérer la masse commune."

Ook het mindere personeel ontving een reglement, waaraan het zich te houden had. In het bijzonder de kamerbedienden, de lakeien en de „officiers de bouche."

„Aucuns de ces domestiques ne seront employés qu'au service des appartements et de Sa Majesté; les officiers qui auront besoin enverront leurs domestiques à la cuisine.

L'officier sera chargé de l'office et de la cave.

Rousseau, de l'argenterie et des lumières.

La première pièce, qui vient d'être faite, s'appellera le parloir; celle ensuite, le salon de l'Empereur; celle ensuite, le cabinet des livres, les deux autres à droite, première et deuxième chambre de Sa Majesté.

Santini sera logé à la porte extérieure, où il aura son atelier. Il fera les fonctions de suisse; il aura la liste des personnes qu'on veut recevoir et il conduira lui-même des personnes au parloir. Le parloir sera commun à toute la maison, ce sera le salon où tout le monde recevra ceux qui les viendront voir. Le service en sera fait par deux ou trois valets de pied, qui seront toujours à la porte, un chargé d'allumer le feu, faire la chambre, fournir ce dont on aurait besoin, dresser les tables de jeu, allumer les bougies; le service de salon de Sa Majesté sera fait par un des chasseurs qui aura soin également d'y tenir tout et état, soit le salon, soit le cabinet des livres; l'autre, quand il ne sera pas de service, s'y tiendra aussi. Il tiendra la porte toujours fermée à clef, ainsi que celle du cabinet des livres, du côté de la cuisine.

Les officiers de la maison, y compris le grand maréchal, s'arrangeront pour qu'il y en ait toujours un de service, chez lui, dans le parloir ou le cabinet des livres.

Le valet de pied de service ira trouver l'officier de service pour annoncer. L'officier entrera chez l'Empereur par l'intérieur, le chasseur tiendra alors la porte du salon du parloir. L'officier de service fera sa revue le matin et veillera à ce que tout soit en règle et propre. Il y aura des tables de jeu dans le parloir et dans le salon, de manière qu'on ne soit jamais obligé d'en prendre de l'un à l'autre.

L'officier de service prendra soin que, la nuit, tout soit fermé et bien éteint. Les appartements doivent être faits, les bougies mises et tout préparé, avant huit heures du matin.

repas.

Sa Majesté déjeune dans son intérieur.

On déjeune à dix heures précises; déjeuner de la maison dans le parloir, s'il n'est pas possible ailleurs.

Les trois valets de pied, l'officier et Bernard serviront à table; le dîner sera entre sept et huit; on servira dans le parloir la table une demi-heure avant. On n'entrera dans le salon de Sa Majesté que lorsqu'Elle sera servie. Indépendance des quatre personnes ci-dessus. Noverraz et Saint-Denis servent Sa Majesté. Si le maître d'hôtel y est, l'officier fera les fonctions de tranchant; lorsque Bertrand aura sa maison, la salle à manger sera la pièce

qu'il occupe et le parloir sera constamment libre. On tâchera de pratiquer à la porte du parloir un abri pour que les valets de pied aient un abri contre le soleil et la pluie.

Le valet de pied de service aura les cartes et tout ce qui est nécessaire, pour les jeux.

On consignera à l'argentier la partie de l'argenterie strictement nécessaire, le reste sous-clef et la clef remise au grand maréchal.

Le maître d'hôtel est chargé de toute la comptabilité de la lingerie. Les deux chasseurs de Sa Majesté seront sous les ordres de Marchand, qui se fera aider d'un des deux chasseurs qui ne sera pas de service.

Marchand, le maître d'hôtel et l'officier mangeront ensemble; tout le reste des domestiques français mangeront ensemble."

Een grooten invloed op de groeiende ontstemming en verdeeldheid van het gevolg had die regeling der hofhouding echter niet, die de Keizer — als woonde hij nog op de Tuileriën — had ingesteld en die hij, zijns inziens, niet wilde of niet mocht verwaarloozen. Door het navolgen der regelen eener hofhouding immers, kwamen — behalve de kwesties over meer of mindere honorarium en over den voorrang — de vroegere gevoelens over de gunst, waarin ieder meende te staan, over de mogelijke vooruitzichten mettertijd enz. enz, meer en wederom naar boven en begonnen zich weer de intrigues, al waren zij van kleiner afmeting dan voorheen, te laten gelden. Want voor het gevolg was en bleef Napoleon de Keizer en was het verkeer op Longwood — al verschilde het nog zóó hemelsbreed in pracht en praal bij vroeger vergeleken — het verkeer aan het Hof.

Napoleons titel van Keizer was een kwestie van principe geworden! Hoe luider Engeland verkondigde, dat Napoleon tot zijn dood op St. Helena zou gevangen blijven, des te meer was hij gedwongen aan te toonen en vol te houden, dat de gevangenschap, waarin men hem hield, onrechtvaardig was; dat hij alleen door machtsmisbruik werd gevangen gehouden; hij mocht geen gelegenheid laten voorbij gaan en moest zijn stem verheffen om het onbillijke er van te doen inzien. Hetzelfde was het geval met zijn titel! Hoe meer de Engelschen volhardden zijn titel te willen ontkennen, dien hij het recht heeft te voeren, des te meer is hij, van zijn kant, gedwongen dien te verlangen, hem hoog te houden en hem van iedereen, die hem naderde, te eischen. Daartoe wordt hij niet gebracht door ijdelheid, maar door zijn trots, een trots die de kwestie tot een principe-kwestie

verheft! Vier keer door de Fransche natie gekozen; door den Paus gekroond, waardoor hij in de oogen van iederen katholiek eenig en wettig Souverein is geworden; als zoodanig door alle keizers en koningen van het vasteland erkend, is zijn Keizers-titel even onontvreemdbaar als zijn pauselijke kroning kan worden te niet gedaan. De Engelschen echter durven hem dien titel ontnemen! Wat eens het Keizerrijk was, bestaat niet voor hen: één pennestreek en de volks-wil, de kroning, tien jaar — die tien jaar van 1804 tot 1814 — keizerrijk, zij hebben, evenmin als een Keizer, volgens hen, bestaan! Wat admiraal Cockburn durfde schrijven: „Je ne connais pas la personne que vous désignez sous le titre d'empereur: il n'y a dans cette île personne que je puisse considérer comme ayant droit à une telle dignité; nos pays respectifs étant actuellement gouvernés par des rois,” was zoowel een persoonlijke uiting als een voorbeeld hoe de Engelsche natie over den Franschen Keizer dacht.

Wanneer Napoleon in een dergelijke disqualificatie zou hebben toegestemd, zou hij daarmee hebben erkend, dat alles wat door het volk was gedaan, niet bestond; dat het volk geen recht had om over zijn eigen wil te beschikken en dat hij, Napoleon, niet meer was dan een rebel; nog meer: hij zou daardoor hebben toegegeven en er mee hebben ingestemd, dat hij een gevangene was, dat hij zich bij zijn gevangenschap neerlegde en zou er de rechten, die hij op zijn zoon had overgedragen, door hebben te niet gedaan, de rechten die hij in de eerste plaats voor hem wilde behouden. Zeker, hij had afstand van zijn kroon gedaan! Doch daaruit volgde nog niet, dat hij tegelijkertijd zijn waardigheid prijs gaf. Wanneer men hem er niet toe had willen dwingen; wanneer het met zijn vollen wil en niet onder den invloed en onder het aandringen van vreemden zou zijn geweest, zou hij — zooals het de gewoonte onder niet-regeerende vorsten was — een of anderen titel en zelfs een anderen naam hebben aangenomen. Maar niemand had het recht hem daartoe te dwingen en zeker niet om den naam, dien hij vóór zijn verheffing droeg, maar dien hij voor een anderen had geruild, weer aan te nemen. Dat was een beleediging, die hij niet wilde verdragen!

Dit alles was niet — zooals men wel eens beweerd heeft — kinderachtige aanstellerij! Het was een gevolg van zijn bezorgdheid voor het erfelijke van zijn ras ter eenre, bezorgdheid voor zijn eigen waardigheid ter andere zijde; het ging er aan den

eenen kant om, vast te houden aan het recht, dat de natie had en dat te erkennen, aan den anderen kant om de rechten van zijn zoon te bewaren.

Waarop Engeland het recht grondde om hem zijn titel te willen en te mogen ontnemen of te onthouden, is onverklaarbaar! Hij werd door elke mogendheid, behalve door Engeland, als Keizer beschouwd. Engeland had hem wel als eerste consul erkend; en was later, tot twee keer toe, bereid geweest de vrede met hem te onderteekenen. Hij was door den Paus in persoon gekroond. Hij was zelfs tot twee keer toe gekroond, tot Keizer en tot Koning. Al de wijding, die de traditie, die de godsdienst, de diplomatie aan een keizerlijken titel konden geven, hij had haar ontvangen; na Karel den Grooten, was hij de machtigste Keizer geweest, dien de wereld had aanschouwd. De titels, die hij in Frankrijk had uitgedeeld, die van zijn maarschalken, zijn graven, zijn hertogen, zijn ridders, zij waren allen als zoodanig erkend, waardoor men tevens de souvereiniteit toegaf van hem, door wien zij waren uitgedeeld. De commissarissen, indertijd aangewezen om hem naar Elba te vergezellen, hadden de opdracht hem den titel van Keizer te geven en hem alle eer te bewijzen, welke men aan iemand schuldig was, die dezen droeg. Wellington had de gewoonte om, wanneer hij een opdracht zond aan Joseph — die door Napoleon tot zijn waardigheid van Koning was verheven — hem als zoodanig te behandelen. Had de Engelsche regeering niet in 1806 lord Yarmouth en Lauderdale afgevaardigd om met hem te onderhandelen en hadden zij hem niet nog in het protocol van het congres te Châtillon, waar hij, even goed als de Prins Regent, zijn gevolmachtigden had gezonden om den vrede te onderteekenen; als Keizer en tevens zijn vertegenwoordigers erkend? Het is dus niet waar, wat Walter Scott beweert, dat Groot Brittanjenooit, bij geen enkele gelegenheid, direct of indirect, in zijn recht had toegestemd om als soeverein te worden beschouwd. Bij wien toch vaardigt men anders gevolmachtigden af, als het niet bij een soeverein vorst of bij een republiek is? Wie anders dan diezelfde autoriteiten heeft het recht gevolmachtigden naar een congres van diplomaten af te vaardigen? Had Engeland niet middellijk of onmiddellijk Napoleon als Keizer erkend, toen Yarmouth en Lauderdale — voorzien van hun volmacht — zich naar Parijs begaven, of toen Castlereagh en Caulaincourt te Châtillon hun geloofsbrieven met elkaar vergeleken? Met

wien dan toch hadden de twee eerste in 1806, met wien de laatste in 1814 te doen gehad? En bij wien was sir Neil Campbell op Elba gëaccrediteerd, toen hij officieel de stukken onder-teekende waarin gesproken werd van „Sa Majesté l'Empereur Napoléon” en waarin Elba door Engeland een onafhankelijke staat werd genoemd?

Waarom, niettegenstaande dit alles — behalve om een klein-geestige plagerij bot te vieren — de Engelsche ministers weigerden Napoleon te beschouwen als behoorend tot de Europeesche vorsten, is onverklaarbaar. Misschien moet de oplossing er voor in hun politiek worden gezocht, wijl zij zich — waar zij in de acte, waarin het parlement het besluit vast legt, om Napoleon op de meest-afdoende wijze gevangen te houden, er voor op-passen hem den titel van Keizer te geven en steeds van Napo-leon Buonaparte” spreken, als om te ontkennen, dat hij ooit tot de Fransche natie heeft behoord — sterker voelden en een verontschuldiging meenden te hebben voor hun niet te quali-ficeeren daad. Immers, waar zij hem zijn titel onthielden en daarmee te kennen gaven, dat zij hem niet als keizer beschouwden, behoefden zij hem ook niet als zoodanig te behandelen en konden zij de meest vernederende, kleingeestige en beleedigende maatregelen nemen en doen uitvoeren om hem gevangen te houden. Trouwens, geen der spitsvondige redenen, die de minis-ters en later Walter Scott bedachten om de kwestie over Napoleons titel te verontschuldigen, was noodig, wanneer men nagaat, dat hij niet anders verlangde dan zich „l'Empereur Napoléon” te noemen, zonder opgave of bijvoeging van het land of van het volk, waarover hij als Keizer had geheerscht!

Admiraal Cockburn was aan boord van de Northumberland begonnen met de kinderachtige latheid Napoleon niet met zijn titel aan te spreken en dien te ontkennen — waarover hij met lord Bathurst aardigheden wisselde — Hudson Lowe zette haar, met angstvallige nauwkeurigheid voort. Behalve de reeds genoemde staaltjes, zou men bladzijden daarover met voorbeel-den kunnen vullen. Zelfs na den dood van Napoleon namen zij nog geen einde: waar men op de keizerlijke grafzerk alléén den naam „Napoleon” wilde doen beitelten, werd dit door Hudson Lowe geweigerd, die den naam „Buonaparte” er bij gevoegd wilde zien. Het gevolg van den Keizer weigerde, daarin handelend in den geest van Napoleon. Ongeloofelijk, maar waarheid: het graf droeg geen naam!

Nogmaals, men vraagt zich met verwondering af, waarop Engeland dan toch wel steunde, om een dergelijke onwaardige en waardelooze plagerij te willen doorvoeren. Het eenige antwoord is, dat van lord Rosebery wanneer hij de verdediging van Walter Scott, „dat er geen enkele reden bestond, waarom Groot Brittanje uit medelijden of uit hoffelijkheid haar gevangene een titel zou geven, dien zij hem rechtens had geweigerd, ofschoon hij feitelijk de meester van het keizerrijk was,” omzet in de woorden: „dat er geen reden voor Engeland bestond om — nu er geen voordeel meer te behalen was — hem langer een titel te geven, dien het — zoolang dit wèl het geval was geweest — in ruil daarvoor, erkend had.”

Met de kwestie van den titel hing de etikette, die Napoleon geregeld en ingesteld had, ten nauwste samen! Waar hij zich de Keizer bleef voelen, wilde hij ook als zoodanig worden behandeld! Longwood moge een bouwvallig nest zijn, waar het water langs de muren druipt, waar de ratten bij troepen onder en over de verrotte vloeren draven, met meubelen als de minste burgerman zou weigeren ze in zijn woning te hebben, het was en bleef het Keizerlijk Paleis, waar de strengste etikette heerschte. En daarvoor had Napoleon eveneens zijn reden. Oogenschijnlijk had hij, met zijn verbannings-genoten, in een bijna burgerlijken eenvoud, als in den omgang met een huisgezin kunnen leven. Hij had echter altijd veel waarde gehecht aan alles wat etikette was. Tot in het oneindige kon hij met Las Cases over deze kwestie redeneeren. Gedurende de Cent-Jours, merkte hij op, dat de democratische zeden zooveel veld begonnen te winnen, omdat een van zijn ministers op eigen gezag was opgestaan om zich te verwijderen, zonder af te wachten, dat hij hem er verlof toe zou hebben gegeven. Later, het was zelfs al te Rochefort, maakte hij aanmerking op de minste fout tegen de etikette bedreven. Toen Gourgaud verhaalde, dat een vorstelijk persoon in China bijna als een god werd aangebeden, gaf hij hem kalm ten antwoord, dat dit ook zoo behoorde. Hij was namelijk altijd bang, dat men — wijl hij uit een minderen stand omhoog was gekomen — maar al te spoedig op een veel te gemeenzamen voet met hem zou trachten te verkeerem.

Op Longwood hechtte hij er veel strenger aan en hield hij er des te meer aan vast, omdat hier het gevaar dreigde, dat de dagelijksche omgang, de gewoonte om steeds naast en met hem te zijn — waardoor men in de gelegenheid was zijn gewoon-

menschelijke eigenschappen en eigenaardigheden van nabij te zien, ten gevolge waarvan de geheimzinnige, verre aureooling van zijn keizerschap al noodzakelijk moest verminderen — een verwaarloozing en verslapping van allerlei kleine beleefdheden en oplettendheden na zich zou slepen. De vrees daarvoor nu, was niet zóó heel ongegrond. Reeds nu durfde Bertrand zelfs, die zóó aan hem was gehecht en die zóó tegen hem opzag, zijn bevelen te critiseeren en hem op zulk een toon en met zulk een luide stem tegenspreken, dat hem het verwijt van Napoleon zou treffen:

„Aux Tuileries vous n'auriez pas osé me parler ainsi”. Gourgaud ontzag zich niet om hem nu en dan zeer onheusche en onvriendelijke woorden toe te voegen. En de Montholon, te goed hoveling om het in zijn gezicht of in zijn tegenwoordigheid te doen, veroorloofde zich de vrijheid tegenover anderen en zelfs tegenover vreemden, een spottende kritiek over zijn meester uit te spreken. Maar de voornaamste reden, waarom hij zoo aan de etikette vast hield, was, dat hij — waar Engeland bleef volharden om hem niet anders dan „generaal” te noemen — door in zijn omgang en van zijn omgeving alle mogelijke eerbewijzen te verlangen, tegenover de Engelschen met wie hij te doen had, een duidelijk en scherp protest daartegen liet voelen en hij hen dwong zijn waardigheid van souverain te eerbiedigen. Want welke afkeurende uitdrukkingen de Engelschen, die hem bezochten, ook bezigden om de houding van het gevolg tegenover hem in een bespottelijk daglicht te stellen — admiraal Cockburn schreef, dat het gevolg aan hem gehecht bleef en zich op een wijze tegenover hem gedroeg, dat ieder recht-gëaard Engelschman het niet dan met verachting kon aanzien; diens secretaris Glover zeide, dat iemand, die hun nederigheid niet had bijgewoond, zich er geen begrip van kon maken; generaal Bingham, die de eer genoot bij Napoleon aan tafel te worden uitgenoodigd, vermeldt: „het middagmaal duurde niet langer dan hoogstens veertig minuten; de lieden van het gevolg durfden ter nauwernood één woord hardop zeggen — toch onderging hun gedrag den invloed dier houding van het gevolg en van de etikette, die het in acht nam. Admiraal Cockburn durfde wel grof maar niet familiaar met hem te zijn; generaal Bingham kon zich niet onthouden hem onwillekeurig met „Sire” aan te spreken en Hudson Lowe werd er door afgeschrikt, om — zonder zijn verlof — op Longwood te komen of — zooals hij zoo gaarne had willen doen — elken keer,

wanneer het hem lustte, zijn woning binnen te dringen.

De etikette op Longwood was even streng als in de Tuilerieën; de hofhouding — als gevolg er van — even indrukwekkend, niettegenstaande de zoo geheel andere en zoo povere omgeving. „Aucun de nous, vermeldt Las Cases, n'arrivait dans sa chambre sans avoir été appelé, et si l'on avait quelque chose d'important à lui communiquer, on faisait demander à être reçu. S'il se promenait avec un de nous tête à tête, nul autre venait le joindre sans être appelé. Dans le principe nous demeurions constamment chapeau bas auprès de sa personne, ce qui semblait étrange aux Anglais, qui avaient reçu l'ordre supérieur de se couvrir après l'avoir abordé. Ce contraste parut si ridicule à l'Empereur, qu'il nous commanda, une fois pour toutes, de ne pas faire autrement qu'eux. Nul, excepté les deux dames, ne s'asseyait devant lui, qu'il ne l'eût ordonné. Jamais la parole ne lui était adressée sans son interpellation, à moins que la discussion ne fût engagée, et toujours, et dans tous les cas il gouvernait la conversation.” De generaals waren steeds in uniform of in hof-kostuum, wanneer zij dienst hadden. Bertrand, Gourgaud, de Montholon mochten vóór het dîner niet gaan zitten, tenzij de Keizer er verlof toe gaf, zoodat zij dikwijls bijna niet meer konden van moeheid. Napoleon geeft Bertrand een berisping, wijl deze zich op een gegeven moment niet kon weerhouden te gapen, waartegen Bertrand opmerkt, dat hij nu al bijna drie uur achtereen staat zonder te mogen gaan zitten. Toch zal Bertrand nooit verzuimen, al maakt hij nu en dan een fout tegen de etikette, de brieven in naam van zijn Meester geschreven, weg te zenden, verzegeld zooals het behoort en onder het in acht nemen van alle vormen, zooals het een goeden grand maréchal van het Huis des Keizers betaamt. Mad. de Montholon schrijft, dat Gourgaud tegen een deurpost moest leunen, bleek en op het punt van flauw te vallen, ten gevolge van het lange staan. O' Méara valt inderdaad op een dag flauw, terwijl hij met den Keizer staat te praten en wordt door Napoleon zelf weer bij gebracht. Was daarentegen iemand van hen gezeten en stond hij op, wanneer Mad. Bertrand of Mad. de Montholon binnen kwam, dan kreeg hij eveneens een berisping. Toch was Napoleon zeer beleefd tegenover dames, en vooral tegenover die uit zijn gevolg. Wanneer zij bij hem binnen traden, stond hij steeds voor ze op en groette ze door zijn hoofddeksel, dat hij altijd droeg, voor ze af te nemen.

De Engelschen van rang, die hij audientie gaf — en zij werden niet anders bij hen toegelaten dan voorzien van een audientie-brief, door den grand maréchal, aan wien zij zich eerst moesten voorstellen, onderteeekend en afgegeven en nadat een der lakeien die de functie van portier vervulde, naar wien de schildwacht, welke aan den ingang van Longwood op post stond, ze moest begeleiden, hen had meegedeeld of de Keizer hen al of niet kon ontvangen — vonden in de spreekkamer een aide de camp, Gourgaud of de Montholon, in groot uniform, met hooge laarzen en de degen op zij; aan de deur van het vertrek waar de Keizer ontving, wachtte Noverraz in zijn gegallonneerde liverei, om hen toe te laten, wanneer de Keizer gereed was. De Keizer ontving hen staande en liet, wanneer zij geen Fransch spraken, Las Cases als tolk fungeeren om ze eenige woorden toe te voegen en soms een gesprek met ze te houden. Later waren Bertrand en Gourgaud, even als de Montholon, bekwaam genoeg in het Engelsch geworden, om ook op hun beurt die taak van tolk over te nemen. Het geheele bedienden-personeel op Longwood droeg de keizerlijke liverei: groen met zilver of goud aan den kraag of den opslag der mouwen afgezet, wit casimir vest, zwart-zijden korte broek, wit-zijden kousen en schoenen met gespen en vervulden hun functies met evenveel ernst en waardigheid als waren zij nog in de Tuilerieën.

Wanneer het etensuur dáár was, trad de maître d'hotel het salon binnen, boog zich voor den Keizer en kondigde aan: „Le dîner de Sa Majesté est servi.” Dan stond de Keizer op en ging naar de eetkamer, vergezeld en gevolgd door zijn drie gewone gasten, de Comtesse de Montholon, de Montholon en Gourgaud. De Bertrands verzochten meestal verlof zich te mogen verwijderen, om bij zich thuis te gaan middagmalen. Meestal waren zij alleen des Zondags de gasten van den Keizer, waarover hij zich dikwijls beklagde: „A l'île d'Elbe, le grand maréchal et sa femme faisaient déjà de même. Ne devrions-nous pas, ici, nous tenir autant que possible réunis?”

Wanneer er gasten zijn — en hij noodigt dikwijls de Engelschen van het eiland uit, die een zekeren rang bekleeden, zooals den gouverneur Wilkes (die door admiraal Cockburn vervangen werd), den onder-gouverneur Skelton, kolonel Bingham de officieren van het 53ste — worden zij binnengeleid door Santini, die dan de functie van deurbewaarder vervuld; Rousseau en Gentilini (de laatste als chef der kamerbedienden) hebben

het beheer over de tafel en zorgen er voor, dat de Engelsche matrozen en Bernard — in groene liverei met goud galon, rood vest en roode korte broek gekleed — die als lakeien dienst doen, hun plicht goed waarnemen bij het bedienen der gasten. Cypriani, de maître d'hotel, wiens liverei met zilver is afgezet, laat het oog gaan over de opeenvolging der spijzen; Noverraz en Saint Denis, in tegenstelling met Cypriani, met goud-borbuursel op hun liverei, ieder aan een kant van den Keizer, zorgen alléén voor hem. Steeds bleef er aan tafel één stoel — voor de Keizerin — onbezet!

Aan het déjeuner heeft hij bijna nooit gasten. Alleen, wanneer hij in den tuin dejeuneert — meestal verkiest hij dit in zijn kamer te doen, omdat hij dan niet noodig heeft zich te kleeden, maar in *négligé* kan blijven — noodigt hij een van zijn officieren uit.

Het diner wordt opgediend in zilver, in het beroemde zilveren servies, dat een waarde van 80.000 franc had, alleen naar het gewicht gerekend, waarvan — nadat er 130 pond van stuk-geslagen en verkocht is, — nog 234 borden, 34 schalen, 3 soep-terrienen, 2 saus-kommen, 96 paar tafel-zilver en een groote hoeveelheid kleinere voorwerpen zijn overgebleven. Het eten zelf is niet zeer schitterend bereid, maar de gasten — gewoon aan het smakelooze, Engelsche eten — zijn er over verrukt. Ook is het menu niet zeer uitgebreid — de Keizer hield er niet van om lang aan tafel te zitten en het diner duurde meestal niet langer dan veertig minuten en dat was dan nog, ter eere der gasten, een uitzondering — en bestond uit één soep, één tusschenge-recht, een vleeschgerecht, twee vóórgerechten en twee nage-rechten, waarvan één zoet was. Alléén, wanneer er zeer hooge gasten waren, werd het aantal spijzen eenigzins uitgebreid. Cypriani sneed voor. Het dessert wordt door Pierron voorgezet in het Sèvres-servies het geschenk van Parijs, met vorken, lepels en messen van gedreven goud. De borden van dit servies — waarvan slechts zes van de zestig zijn overgebleven, (waar de 54 overige zijn gebleven, is onbekend, waren met tafereelen uit de veldtocht van Egypte en van verschillende veldtochten in Europa beschilderd, even als de Sèvres kopjes, schoteltjes en presenteer-schalen, van het vergulde servies, waarin de koffie na het diner, in het salon, uit een vergulde koffiekkan, werd voorgediend. Sir George Bingham schreef aan zijn vrouw, dat dit het mooiste servies was, dat hij ooit had gezien en dat

het in Frankrijk 25 guineas per kop en schotel had gekost, wat wel eenigszins overdreven was. Het is eveneens onbekend, waar dit servies, — een paar stuks, die de Keizer aan eenige Engelsche dames ten geschenke heeft gegeven, uitgezonderd, — is gebleven.

Dat een hofhouding en een Huis — zooals Napoleon op Longwood had ingesteld, al waren beide zooveel minder dan voorheen — met hun nasleep van bedienden en personeel (hun aantal bedroeg gedurende de eerste jaren der gevangenschap minstens tachtig personen, dat later, door verschillende wisselingen tot zes-en-veertig à vijftig werd teruggebracht), het onderhoud van stallen en paarden enz., met — ten gevolge van de komst van Napoleon op het eiland — den aanhang van een groot garnizoen en van een aantal oorlogsschepen, die de Engelsche regeering meende te moeten onderhouden, om een mogelijke ontsnapping van Napoleon te verhinderen, een groote uitgave van Engeland eischten, is begrijpelijk. Vooral, wanneer men daarbij bedenkt, dat het reeds dure leven op St.-Helena — ook weder door de komst van Napoleon en diens gevolg — nog duurder werd. Men betaalde er voor het vleesch 3 frcs. 75 het pond, voor schapenvleesch 3 frcs. 13, voor versch varkensvleesch 4 frcs. 17; een kip of een eend kostten 30 frcs., een gans 62 frcs. 50, een kalkoen 75 frcs; een schepel aardappelen kostte 18 francs, een dozijn eieren 10 frcs; alleen visch was er goedkoop. Ook de voorwerpen van dagelijks gebruik waren er geweldig duur. Uit het huishoud-boek, door Pierron gedurende den tijd, dat hij als kok fungeerde, bijgehouden, leest men, dat de Keizer voor een dozijn drinkglazen 34 francs betaalde en voor zes blikken pannen 57 francs 50. Een koopman van James Town vroeg aan den commissaris van Frankrijk 1.625 francs, voor twaalf matten stoelen en 1,125 francs voor een gewone tafel. En ware het nog maar, dat de levensmiddelen van een goede kwaliteit waren geweest! Het tegendeel echter was het geval, „Les mets formant la nourriture de Napoléon, schrijft Frémeaux, ne pouvaient se recommander, à Sainte-Hélène, de la même qualité qu'en Europe.

La viande de boucherie laissait fort à désirer dans l'île. En majorité importés de Benguela ou du Brésil, et mal refaits sur de mauvais pâturages des épreuves d'une longue traversée, les bœufs ne fournissaient d'ordinaire qu'une chair dure, coriace. Les moutons, tirés du Cap, de l'espèce à grosse queue, arrivaient

efflanqués, et, s'ils se reengraissaient, redevenaient tout suif. Comme compensation unique, le porc, produit de l'élevage indigène, se trouvait excellent.

La volaille restait médiocre, malgré tous les soins. Un essai de basse-cour, qu'on fit à Longwood, ne donna jamais que de maigres poulets, de maigres dindonneaux et de maigres oies.

Bien que les côtes de Sainte-Hélène soient poissonneuses, on n'y pêchait guère que le maquereau. De temps à temps seulement paraissaient sur la table de l'Empereur un genre de daurade assez bon, qui s'appelait bizarrement vieille femme, une sorte d'éperlan, un dauphin dont la saveur se rapproche de celle du saumon, et un gros crustacé de quelque ressemblance, pour le goût, avec le homard.

Les légumes verts, choux, choux-fleurs, salades, haricots et pois nouveaux, constituaient une rareté. Les légumes secs dataient quelque fois de deux ou trois ans. Les pommes de terre étaient médiocres.

L'île ne produisait ni poires, ni pommes, ni cerises, ni prunes, ni fraises. Les oranges y fleurissaient magnifiquement, mais, en raison de l'inconstance de la température et sauf à deux ou trois endroits de situation privilégiée, comme Plantation, mûrissaient mal. Le citron réussissait un peu mieux; la vigne donnait un gros raisin, les abricotiers un abricot dur, les pêcheurs une mauvaise petite pêche jaune. Au total, des figues, des mangues et des bananes étaient les seuls fruits passables. Avec les bananes, macérées dans du rhum, Chandelier confectionnait des beignets. On se procurait difficilement du bon pain à Longwood... un jour l'Empereur déclare que le biscuit de soldat sera meilleur, et commande d'en acheter. C'est que la farine en usage à Sainte-Hélène venait ou bien d'Europe, échauffée par trois mois au moins de séjour à bord des navires et le passage de la ligne, ou bien du Cap de Bonne-Espérance, assez proche, mais où l'on employait pour broyer le blé des meules en pierre tendre, qui mélangeaient à la mouture une poudre de sable. Aussi arrivait-il souvent que les pâtisseries servies sur la table de l'Empereur avaient goût de poussière et croquaient sous la dent. Souvent encore, elles sentaient le rance, Chandelier n'ayant guère à sa disposition que du beurre salé, qu'il devait laver à plusieurs eaux, pressurer et faire égoutter. Comme le macaroni et le parmesan, les légumes secs et la généralité des conserves, ce beurre restait trop longtemps, vieillissait dans les maga-

sins de la Compagnie des Indes, qui le fournissait."

Daarbij loopt men gevaar ieder oogenblik gebrek te moeten lijden. Op den datum van den 1sten Februari 1816, leest men in het Mémorial: „pour se faire une juste idée de notre exil et de ses ressources, il nous a été dit, dans la journée que nous devons mettre de l'économie dans plusieurs de nos consommations, peut-être même nous attendre à en faire le sacrifice momentané: on nous a dit que le café devenait extrêmement rare, et qu'il pourrait manquer bientôt: depuis longtemps nous n'avons plus de sucre blanc; il n'en reste plus aujourd'hui que fort peu et très mauvais, réservé exclusivement pour l'Empereur; il en est de même de plusieurs autres productions essentielles. Notre île est un vaisseau qui tient la mer; il manque bientôt, si la traversée se prolonge ou si on le surcharge de bouches outre mesure. Nous avons suffi pour affamer Sainte-Hélène, d'autant plus que les bâtimens de commerce ne peuvent désormais en approcher: on dirait que ce lieu est devenu pour eux un écueil maudit et redouté Mais ce qui dans les privations dont nous sommes menacés, nous a surpris davantage et nous affecterait le plus, c'est le manque de papier à écrire. On nous a dit que, depuis trois mois que nous étions ici, nous avons épuisé les magasins de la colonie; ce qui prouverait qu'ils sont d'ordinaire légèrement fournis, ou bien que nous en faisons une furieuse consommation Soit impossibilité d'être mieux, soit mauvaise administration, toutefois est-il certain qu'à peine est-il rien de mangeable: le vin est des plus mauvais; on ne saurait employer l'huile Ten overvloede maakten de leveranciers misbruik van den toestand en zonden levensmiddelen, die van een mindere kwaliteit en zelfs bedorven waren! Meestal stuurden zij een veel kleinere hoeveelheid dan de gouverneur had bevolen voor Longwood te bewaren. En dan beklagden de leveranciers zich nog - zooals onder anderen de slaggers, die hun best deden het slechtste vleesch op Longwood van de hand te zetten — dat de Fransen zoo moeilijk tevreden waren te stellen!

Onder zulke omstandigheden was het moeilijk met het geld rond te komen, dat de Engelsche ministers, die niet op de hoogte waren van het leven op St. Helena, voor het onderhoud van Longwood hadden vast gesteld. Meer dan 8.000£ (200,000 frcs.) mocht het niet kosten. Amiraal Cockburn nu, had spoedig ingezien, dat dit te weinig was. Hij schatte de jaarlijksche onkosten op 18.000£ terwijl in de praktijk bleek, dat men niet lager

dan 19,000 £ kon en niet hooger dan 20.000 £ behoefde te gaan. Voor het onderhoud der gebouwen, transport-kosten van James Town naar Longwood, voor stal-uitgaven enz, berekende hij een vaste, jaarlijksche uitgave van 5,500 £. Er bleven dus 13,500 £ gemiddeld, waarvoor 39 personen (volgens schatting en na de wisseling van personeel; inderdaad bestond het aantal uit meer; een en vijftig tot zelfs vijf en vijftig) moesten worden onderhouden, wat per dag en per hoofd 14 shillings was, een som, die in Engeland gelijk stond met 3 Sh. 6 d, waarvan dan tevens de verlichting en de verwarming moesten worden bekostigd. Hield men echter vast aan de berekening van 8,000 £ waarvan de vaste uitgave van 5,500 £ moest worden afgetrokken dan bleven er 2,500 £ over voor het Huis, of 10 pence per dag en per hoofd. „C'est ce qui est alloué à un soldat,” zeide Napoleon! Toch beproefden de Engelsche ministers nog om deze reeds al te karige toelage te verminderen, wat later tot allerlei moeilijkheden in den omgang tusschen Napoleon en den gouverneur aanleiding zou geven, een omgang, die toch reeds, ten gevolge van de maatregelen die tegen de ontsnapping van Napoleon werden genomen, en door het hechten van den Keizer aan zijn titel en daardoor aan zijn hofhouding niet gemakkelijk was en die al zeer spoedig op een formeele breuk tusschen beiden uitliep.

De kwestie van den titel en het feit, dat Napoleon zich steeds als Keizer bleef beschouwen en als zoodanig behandeld wilde worden, had echter nog een ander gevolg. De maatregel namelijk, die de Sainte-Alliance had genomen, om regeerings-afgevaardigden naar St. Helena te zenden, werd er door te niet gedaan. In de instructie van den commissaris van Rusland werd vermeld, dat de overeenkomst ten doel had „aan deze kwestie een Europeesch karakter te geven, vast te stellen, dat Bonaparte de gevangene van Europa is en de openbare meening, die in alle landen zoozeer bewogen is, te doen bedaren.” In werkelijkheid had de overeenkomst de bedoeling een terug-roepen van Napoleon onmogelijk te maken, wanneer het geval er toe mocht leiden, dat in Groot Brittanje een verandering van regeering mocht plaats vinden.

Oostenrijk zond baron Stürmer, Rusland den comte Balmain en Frankrijk den marquis de Montchenu, die alle drie met den admiraal Malcolm, op den 17den Juni 1816 te St. Helena aankwamen. Pruisen zond, waarschijnlijk uit zuinigheid, geen

commissaris. Want geld kostten zij! De marquis de Montchenu had een honorarium van 30.000 francs per jaar, maar vroeg — met het oog op de duurte van het leven op St. Helena — dadelijk verhooging en kreeg 50.000 francs. Zoowel baron Stürmer als de comte Balmain volgden zijn voorbeeld, terwijl zij al van den beginne een hooger honorarium hadden, en kregen die verhooging eveneens. En dat, terwijl de instelling — ten gevolge van de verschillende instructies aan ieder der commissarissen gegeven — absoluut nutteloos bleek te zijn. Inderdaad — één van de drie, Montchenu, uitgezonderd, die tot na Napoleon's dood op het eiland bleef en die toegelaten werd om diens lijk te bezichtigen — heeft geen der drie, gedurende zijn verblijf op het eiland, Napoleon van aangezicht tot aangezicht mogen zien.

In den beginne, toen Napoleon vernomen had, dat er commissarissen waren aangekomen, had hij gehoopt, dat zij voorzien zouden zijn van geloofsbrieven, door hun souvereinen afgegeven, die hen, tot een zekere hoogte, tot hun gevolmachtigden bij hem zouden verheffen en dat zij — eenmaal bij hem toegelaten (wat zeer gemakkelijk ging; immers hadden zij daarvoor, ingevolge de regeling door admiraal Cockburn ingesteld, niet anders te doen dan door den grand-maréchal audientie te doen aanvragen) — een soort corps diplomatique rondom hem zouden vormen. Hij had inlichtingen ingewonnen en wist wie en hoe de Russische en de Oostenrijksche commissaris waren, wat hij aan hen zou hebben. Montchenu kende hij van vroeger, al van heel vroeg toen hij nog luitenant te Valence en Montchenu er kolonel was. De gouverneur had, door admiraal Malcolm, den Keizer laten vragen, of hij de commissarissen wilde ontvangen. Doch deze antwoordde: „Comment voulez-vous que je voie ces gens-là? Qui est-ce qui les envoie? Est-ce l'Autriche? Est-ce l'Empereur de Russie?... Et ne serait-ce pas me reconnaître prisonnier de l'Europe que de voir les commissaires? Je suis le vôtre parce que vous me tenez, c'est de fait, non pas de droit.” De gouverneur deed zelf moeite bij den grand-maréchal en sprak er daarna nog eens met den Keizer over, er op wijzend, dat de commissarissen op St. Helena waren gekomen, alleen om te voldoen aan de overeenkomst van den 2den Augustus 1815. Deze bleef echter volharden en zeide: „S'ils veulent me voir comme particuliers, qu'ils s'adressent au grand-maréchal, rien ne s'y oppose; s'ils veulent me voir comme commissaires, qu'on me montre la convention et je verrai.” Niemand nu, had er aan

gedacht een exemplaar van de overeenkomst mee te brengen, het eenige document waarop zij, om zoo te zeggen, hun officieel bestaan en hun gezag konden gronden. Toevallig, na drie weken zoeken, vond baron Stürmer nog een paar nummers van het *Journal des Débats* in zijn koffer, die hij gebruikt had om zijn kleeren in te pakken en waarin de tekst van de overeenkomst was afgedrukt. Onder deze indrukwekkende vorm werd zij Napoleon ter hand gesteld. Hij bleef echter weigeren de commissarissen te ontvangen.

Daarentegen zond hij hen op een dag, als privaat personen, een uitnoodiging om bij hem te komen déjeuneeren, in de hoop, dat hun nieuwsgierigheid groter zou zijn dan hun hechten aan de *étiquette* en dat deze hen het verbod van den gouverneur, dat zij hem niet als privé-personen mochten bezoeken, zou doen trotseeren. Hij had er zelfs zóó op gerekend, dat hij een toespraak had opgesteld, die hij tot ze wilde houden! Maar zij kwamen niet en pas s'middags om vijf uur kreeg hij bericht, van den Russischen en van den Oostenrijkschen commissaris, dat zij geen gebruik van zijn uitnoodiging konden maken, wijl de „convenances” hen dat beletten. Montchenu had niet eens de beleefdheid een weigering te zenden, doch vertelde, dat hij aan den boodschapper geantwoord had: „*Allez dire à votre maître que je suis ici pour le surveiller et non pour dîner avec lui.*” Doch daarentegen had hij verschillende kleine voorkomendheden tegenover Napoleon, die hij onder anderen ongevraagd boeken en tijdschriften toezond.

Groot leed over het niet-komen van Montchenu had Napoleon niet, daarvoor kende hij hem te goed: „*Ah! je le connais, zeide hij, c'est un vieux fou, un vieux radoteur, un général de carosse qui n'a, de sa vie, éntendu un coup de fusil. Je ne veux pas le voir.*” Hij noemde hem: „*imbécile, vieux imbécile, pauvre singe,*” en klaagde er over, dat „*c'est un de ces hommes qui contribuent à accréditer l'idée que tous les Français sont des saltimbanques de naissance.*” Later dreigde hij hem zelfs, om sommige dagblad-artikelen, die hij geschreven en onderteekend had, de deur uit te gooien, wanneer hij zich te Longwood zou durven vertoonen. Door hun weigering echter hadden de commissarissen de eenige kans laten voorbijgaan, om Napoleon te ontmoeten en te spreken; de gelegenheid kwam nooit weer terug.

Montchenu was de eenige, die zijn opdracht als iets buitengewoon gewichtigs beschouwde en die, door zijn gedrag, die

opdracht nog bespottelijker maakte als zij in de oogen van anderen reeds was. Men zegt, dat zijn benoeming door Talleyrand was geschied, die zich daardoor op den Keizer wilde wreken en die gezegd had: „C'est la seule vengeance que je veuille tirer des procédés de Napoléon à mon égard; du reste, elle est terrible, quel supplice pour un homme de la trempe de Bonaparte d'être obligé de vivre avec un bavard ignorant et pédant. Je le connais, il ne résistera pas à cet ennui, il en sera malade et en mourra à petit feu.” Al dadelijk, bij zijn aankomst op St.-Helena, begon Montchenu met zich ridicuul te gedragen, zooals baron Stürmer aan Metternich schreef: „La France ne s'est point honorée dans le choix de son commissaire. Si le prince de Talleyrand avait eu l'intention secrète de donner un ridicule aux anciens serviteurs des Bourbons, il n'aurait pu s'y prendre plus adroitement qu'en proposant pour cette place le marquis de Montchenu . . . il n'a aucune des qualités propres à remplir le poste qui lui est confié. A la vérité je le crois honnête homme, et je suis loin de soupçonner sa fidélité envers son roi, mais il a peu de moyens, point d'instruction, et manque absolument de tact. N'ayant jamais été dans les affaires, il n'en a nullement l'habitude, et ne sait point donner de suite à ses idées. Ses rapports sont diffus et mal rédigés; ils s'étendent sur des riens, et ne traitent que superficiellement les choses essentielles; ainsi la France, quoique la plus intéressée à savoir ce qui se passe ici, en est la moins bien informée. Naturellement bavard et indiscret, il heurte la gravité anglaise, et n'inspire point de confiance. Une vanité sans bornes est le mobile de toutes ses actions. Il ne s'est pas fait aimer ici, et les ridicules qu'il se donne tous les jours l'ont fait tomber dans une complète déconsidération . . . voici quel fut son premier début. Nos vaisseaux n'ayant pu jeter l'ancre que sur le déclin du jour, et les règlements de l'île ne permettant pas d'y aborder après le coucher du soleil, il fut résolu qu'on ne débarquerait que le lendemain matin. L'amiral Malcolm devait seul aller à terre pour s'aboucher avec l'amiral Cockburn, commandant en chef de l'escadre, dont il était venu prendre le commandement. Nous n'hésitâmes point, le comte de Balmain et moi, de nous confirmer à cet arrangement. M. de Montchenu au contraire, malgré les représentations de l'amiral Malcolm, s'obstina à l'accompagner, dans l'intention de presser vivement le Gouverneur de le conduire à Longwood le soir même. Je ne puis, disait-il, laisser partir le Northumberland

sans envoyer à ma cour un procès-verbal constatant l'existence de Bonaparte, cela est de la plus grande importance pour la France. Fidèle à son projet, il fit beaucoup de phrases et de bruit, sans arriver à aucun résultat. Lorsque le Gouverneur lui parla des dispositions antisociales de Bonaparte, et des difficultés qu'il éprouvait souvent lui-même à le voir, il répondit qu'il fallait s'y rendre avec une compagnie de grenadiers et forcer sa porte au besoin. Il s'était déjà expliqué plusieurs fois dans ce sens à l'amiral Malcolm pendant la traversée. Cette démarche prématurée et peu réfléchie jeta l'alarme dans l'esprit ombrageux de sir Hudson Lowe et fit en général un très mauvais effet. Le lendemain il eut avec le comte de Balmain et moi une longue conférence. Après avoir développé une série d'idées fausses, sur l'esprit de ses instructions, il employa toute sa rhétorique pour nous convaincre de la nécessité de voir Bonaparte avant l'amiral Cockburn. „Messieurs, nous dit-il entre autres, avec emphase, je compte sur vous, si on m'oblige à user de la force . . .” Toutes nos représentations furent vaines. L'amour-propre de M. de Montchenu ne lui permit pas d'écouter la voix de la raison, et si nous avions voulu nous prêter à ses extravagances, je ne sais jusqu'où il se serait laissé aller . . .”

Doch ook in zijn privé leven maakte hij zich bespottelijk op St.-Helena. Een van zijn eigenaardigheden was, overal en te allen tijde hoog op te geven van zijn succes, dat hij zijn geheele leven bij vrouwen en vooral bij Engelsche vrouwen had gehad, waarvan hij het aantal zoowat op vier duizend schatte, die zijn slachtoffers waren geworden! Een van zijn gekste streken was, dat hij Lady Lowe een liefdesverklaring van acht zijden lang zond, die zij Gourgaud ter lezing aanbood. Hij was de type van den émigré, maar dan van de slechtste soort. Al spoedig had men ingezien, dat hij een geweldige klaplooper was en dat hij graag van iedereen uitnoodigingen aannam, zonder daarvoor ooit iets terug te doen en had de bijnaam verworven van „Monsieur de Montez-chez-nous”. Die klaplooperij ging zóóver, dat hij zijn doktersrekening, die de Engelsche geneesheer Henry — door wien hij herhaaldelijk voor een overladen maag (want hij was zeer onmatig in eten en drinken) was behandeld — hem had gezonden, betaalde met een brief van dankbetuiging, zonder zich zelfs verplicht te voelen, hem een klein geschenk te geven. Zijn gedrag viel daarom te meer in het oog, wijl hij al over de zestig jaar was. Hij was page bij Lodewijk den vijftiende ge-

weest. Vóór de Revolutie in het leger gekomen, had hij de prinsen in hun verbanning gevolgd en was tijdens 'de Restauratie' teruggekomen, waardoor en waarin hij eenige geweldige sprongen had gemaakt, wat zijn promotie betreft. Zijn benoeming tot commissaris op St.-Helena had ten minste, zij het dan ook een negatief, voordeel voor hem, namelijk, dat hij daardoor voor zijn schuldeischers in veiligheid was.

Montchenu onderscheidde zich van de anderen commissarissen, doordat hij er een secretaris op nahield, wat echter niet steeds een genoegen voor hem is geweest. Deze satelliet, wiens naam „de Gors” was, had waarschijnlijk de opdracht meegekregen om een waakzaam oog op zijn chef te houden en bracht met een bewonderingswaardige vrijmoedigheid verslag, achter diens rug, over de gedragingen van zijn chef uit. Wanneer hij diens dépêches had overgeschreven, voegde hij er zijn opmerkingen aan toe, de Montchenu — die vriendschappelijk met zijn beide collega's omging, maar met een zoetsappige valsheid hen achter hun rug trachtte te verraden en te bekladden, had na het vertrek van baron Stürmer, toen de Oostenrijksche regeering hem ook diens functies had opgedragen, waaruit hij hoopte nog meer verhooging van honorarium te trekken en na het vertrek van comte Balmain, allerlei bedekte insinuaties omtrent Oostenrijk en Stürmer aan zijn regeering geschreven en had ook Balmain's goeden naam niet ongemoeid gelaten, dien hij echter wèl voortdurend en telkens had gebruikt om een diner los te krijgen of nieuws van Longwood te vernemen. Bij dit schrijven voegde de Gors: „Je suis fâché de le dire, pour M. de Montchenu, mais il est de mon devoir de déclarer que toutes les réflexions qu'il a faites sur ses deux collègues sont peu fidèles et sentent trop la personnalité. Il eût dû se montrer plus juste et plus impartial envers M. le comte de Balmain, le seul qui ait vraiment pris à cœur les intérêts communs du service et qui lui ait sacrifié son repos et sa santé par excès de zèle. M. de Montchenu n'aurait pas dû oublier que c'est au comte que la mission est redevable de tout ce qu'elle a fourni d'intéressant, et il n'a jamais pu se décider à faire, de concert avec lui, une simple visite aux habitants de Longwood. Il a beaucoup jaser, toujours blâmé ce qu'il ne faisait pas, et jamais agi quand il était temps. Il s'est amusé à des disputes de préséance et le pli est donné maintenant, de sorte que Longwood est un poste qu'on ne reprendra qu'avec mille difficultés.”

Trouwens, het oordeel van de Engelsche officieren over hem was al niet veel beter en ieder was het er over eens, dat hij een klaplooper en een oude klets was en dat men aan zijn woorden en aan zijn praatjes geen geloof kon hechten. En hun oordeel werd nogal tot een zekere hoogte getemperd door de glans, die een adellijke titel, en dus ook die van „marquis,” meebracht. Nogmaals, veel leed had Napoleon er niet over, dat hij de Montchenu niet ontmoette.

Meer smartte het hem, dat hij de Balmain en Stürmer niet te spreken kon krijgen, met wie hij gehoopt had zich schadeloos te stellen. Immers, hij had gedacht, dat de keizer van Rusland die hem te Tilsitt en te Erfurt een eeuwige vriendschap had beloofd, hem niet een van zijn officieren zou zenden, zonder hem met een of andere boodschap te belasten. Niets toch zou gemakkelijker zijn gegaan dan een correspondentie met den czaar te openen en door diens hulp te verkrijgen wat hij wilde; misschien zelfs zou deze hem een verblijf in zijn rijk aanbieden. En wat de Oostenrijksche commissaris aangaat, daarover verkeerde hij gen oogenblik in twijfel, of deze zou hem nieuws van zijn vrouw en van zijn kind brengen, een oplettendheid, waarvoor hij den keizer van Oostenrijk dankbaar zou zijn. Doch hij wachtte te vergeefs en zond even vergeefs nu eens Madame Bertrand, dan weer Las Cases en eindelijk wie maar wilde, met allerlei diplomatieke opdrachten om maar iets te vernemen. Niets en niemand echter had eenig goed gevolg in die richting.

Toch schijnt Balmain iemand te zijn geweest, die — zoolang hij op St. Helena vertoefde — geneigd was, om de woorden, in zijn instructie door keizer Alexander zelf onderstreept, nauwkeurig op te volgen. In zijn instructie toch werd hem — in afwijking met die der beide anderen, waarin men niets van dien aard vindt — aanbevolen: „Dans vos relations avec Bonaparte, vous garderez les ménagements et la mesure qu'exige une situation aussi délicate, et les égards personnels qu'on lui doit.” Ingevolge daarvan verklaarde hij dan ook, dat het de wil van zijn soeverein was, dat hij zich verre moest houden van de buitengewone maaregelen, die de Montchenu wilde nemen. En hij gedroeg zich dan ook verder daarnaar zooveel hij kon. Ofschoon hij van plan was geweest — een voornemen, dat zijn beide collega's hem ontraadden en waaraan hij dan ook geen uitvoering gaf — een jong naaistertje uit Parijs naar St. Helena mee te nemen om met haar het huwelijk op bedriegelijke wijze

na te bootsen (al zou dit nu niet zoo heel erg zijn geweest, waar, wanneer men sommige Fransche berichtgevers mag gelooven, de amoureuze verhoudingen van Gourgaud bij voorbeeld niet zoo verborgen en delikaat waren en zelfs hoog-geplaatste Engelsche officieren, onder anderen admiraal Plampin, van de oorlogsschepen er hun maîtresse op nahielden), waren zijn houding en zijn gedrag op St. Helena van dien aard, dat een ieder met lof over hem sprak. Stürmer schreef over hem: „Le comte de Balmain s'est acquis ici l'estime générale. Sa conduite contraste d'une manière frappante avec celle de M. de Montchenu. Il est rempli de modestie et n'agit qu'avec beaucoup de circonspection, en évitant soigneusement tout ce qui pourrait donner ombre au gouverneur. Obligeant par caractère et aimable sans prétentions, il sait se faire aimer par tous ceux qui se trouvent en rapport avec lui. Il fait fort peu de cas de M. de Montchenu et ne s'en cache pas vis-à-vis de moi.”

De woorden, door czaar Alexander in de instructie onderstreept, hebben geen invloed gehad op de houding van de Russische regeering, die op het congres te Aix-la-Chapelle het bekende memorandum indiende, waarin gevraagd werd en er op werd aangedrongen, om met nog meer gestrengheid tegenover Napoleon op te treden en waarin werd aanbevolen om, des noods met kracht en geweld, hem te dwingen zich tweemaal daags, zoowel aan de commissarissen als aan den gouverneur te vertoonen. Geen dezer voorstellen echter, heeft tot eenig gevolg geleid. Napoleon is meester van het terrein gebleven en heeft zich nooit vertoond.

Wat Balmain's positie tegenover den gouverneur wel eenigszins bemoeilijkte en hem in een ietwat scheeve verhouding bracht, was, dat hij op diens stiefdochter, Miss Johnson, de dochter van Lady Lowe, verliefd werd. Deze verliefdheid, die de twee laatste jaren van zijn verblijf op St. Helena duurde, voordat zij tot een definitief resultaat voerde, verhinderde hem dikwijls om zijn oordeel vrij te uiten en te volharden bij wat hij wilde, zonder daarom nog te beletten, dat hij telkens met den gouverneur in botsing kwam. Balmain, die eerlijk en oprecht en daarbij een echte gentleman was, wist zich zooals de toon van zijn dépêches voldoende uitwijst — ver van de intrigues (want geïntrigueerd werd er voortdurend) van Longwood te houden en ging zijn weg, zooals hem die door zijn instructie was voorgeschreven. De eenige kans om, zonder eenige intrigue of leu-

gen, met Napoleon in aanraking te komen en wat hij gaarne schijnt te hebben gewild — te oordeelen ten minste naar het gesprek tusschen hem en den gouverneur, dat door Stürmer bijna letterlijk aan zijn regeering is geschreven — namelijk hem als privé persoon te gaan bezoeken, werd hem door den gouverneur belet, die zich achter zijn eigen instructies verschool en standvastig bleef weigeren hem daartoe verlof te geven. Wat nu het ware is geweest in de houding van Balmain tegenover Napoleon en omgekeerd, is moeilijk te zeggen, wijl de beweringen van de Montholon daaromtrent — en de Montholon had een ruime fantasie en heeft nooit geaarzeld om een onwaarheid neer te schrijven — volstrekt niet overeenkomen met wat Gourgaud uit die periode heeft geschreven of liever niet heeft geschreven.

De Montholon verhaalt van een mededeeling, door Balmain aan Gourgaud gedaan en voor den Keizer bestemd, waarin gezinspeeld werd op de broederlijke vriendschap van den czaar en op de waarschijnlijkheid, dat Gourgaud — wanneer de Keizer hem zou zenden — aan het Russische hof zou worden ontvangen; en tevens van drie vragen, die Balmain op bevel van czaar Alexander zou hebben gesteld, een betreffende de bezetting van Oldenburg in 1812, een over den oorlog tegen Rusland en de laatste over het afbreken der onderhandelingen omtrent het huwelijk van Napoleon met de zuster van den czaar. Napoleon zou daarop hebben geantwoord met een dankbetuiging aan den czaar voor diens gevoelens en voor de gastvrijheid, die deze hem in Rusland aanbood. En na een oplossing der drie aan hem gestelde vragen te hebben gegeven, zou hij den czaar zijn bondgenootschap hebben aangeboden voor het geval dat deze zich van de Bourbons zou afscheiden, terwijl hij zich gereed verklaarde — wanneer dat de voorwaarde voor een mogelijke overeenkomst zou zijn — een handels-verdrag met Groot Brittanje te onderteekenen. Dit document zou aan Gourgaud zijn overhandigd, opdat hij daarnaar zijn gedrag, later, aan het Russische hof zou kunnen regelen. Waarschijnlijk echter is dit het geschrift geweest, dat Bertrand, twee maanden later te vergeefs getracht heeft aan Balmain ter bezorging te overhandigen, doch dat deze weigerde. In het Journal van Gourgaud nu, vindt men niets van dit alles vermeld op den datum waarop de Montholon beweert, dat het zou zijn geschied. Het zou nu toch wel zeer vreemd zijn, dat Gourgaud een zóó gewichtig iets, de groote

nauwkeurigheid, waarmee zijn Journal is bijgehouden, in acht genomen, zou verzuimd hebben te vermelden. Trouwens, uit de dépêches van Balmain blijkt evenmin iets van een mededeeling.

Het meest waarschijnlijke is dan ook, dat Napoleon — die al van plan was om Gourgaud naar Europa te zenden en hem naar den czaar af te vaardigen — hem een geloofsbrief wilde meegeven, waarin hij zich tevens verantwoordde op die punten, die een verwijdering tusschen hen hadden teweeg gebracht. Hij was te weten gekomen, dat in de instructie van Balmain de voor hem gunstige woorden door den czaar waren ingevoegd en onderstreept; hij herinnerde zich den grooten invloed, dien hij indertijd op den czaar had uitgeoefend en was niet onbekend met de weinige sympathie, die Alexander voor de Bourbons voelde. Hij deed het dus voorkomen, alsof hij wèl een mededeeling had ontvangen en alsof zijn document een antwoord daarop was. Mocht Alexander zich later over zulk een mededeeling verwonderen en ontkennen, dat hij zulk een opdracht had gegeven, dan zou men alles op een misverstand kunnen schuiven of de schuld geven aan een verkeerd begrepen of uitgelegd gesprek. Het kan ook zijn, dat Balmain inderdaad — doch uit zuivere nieuwsgierigheid, zoo maar, zonder eenige verdere of diepere bedoeling — onder het spreken, die vragen aan de omgeving van Napoleon heeft gedaan. Welke bedoeling of wat er dan ook bij Napoleon achter heeft gezeten, een zekerheid is het, dat hij geen gelegenheid wilde laten voorbijgaan, geen kans wilde verwaarloozen, zelfs de kleinste niet. Het ging toch om de belangen van zijn zoon, die hem altijd voor oogen stonden. Balmain echter heeft steeds geweigerd een dergelijk stuk aan te nemen, om het den czaar te overhandigen. De verwachting, die Napoleon van een, zij het dan ook officieuze ontmoeting met den Russischen commissaris koesterde, werd geheel te niet gedaan.

En evenmin werkte de komst van den Oostenrijkschen commissaris iets ten voordeele van Napoleon uit. Deze was pas acht en twintig jaar, toen hij op St.-Helena kwam en had een jonge en beminnelijke française getrouwd, die intertijd te Parijs, toen zij nog niet tot barones was verheven, maar tot een tamelijk burgerfamilie behoorde, door Las Cases en zijn vrouw was geholpen, wat zij nu vergoedde door hem te negeeren en hem op een afstand te houden, tot groote en rechtmatige verontwaar-

diging van den kamerheer. Stürmer was een man van niets en zijn verblijf op St.-Helena heeft, om zoo te zeggen, nog minder dan dat van de andere commissarissen ten gevolge gehad. Ontkend kan niet worden, dat Stürmers positie een moeilijke en de lastigste van die der drie commissarissen was, wijl hem nauwkeurig in zijn instructie was voorgeschreven en hem telkens door zijn regeering werd voorgehouden, niet dan in overeenstemming met Hudson Lowe te handelen. Wie op de hoogte is van de persoonlijkheid van Hudson Lowe, kan begrijpen, dat dit een onmogelijk te vervullen eisch was. Te vergeefs trachtte Napoleon zich met hem, den vertegenwoordiger van zijn schoonvader, in verbinding te stellen. Zelfs toen Napoleon hem op een dag liet vragen en verzoeken, of hij hem — wanneer hij eens ernstig ziek mocht worden — met een opdracht aan zijn schoonvader zou kunnen belasten, verschool hij zich — zonder een duidelijk antwoord te geven — achter de belofte, dat hij daaromtrent instructies aan zijn regeering zou vragen. Natuurlijk is een antwoord van de Oostenrijksche regeering uitgebleven! Onder de suggestie van Engeland, dat daartoe door Hudson Lowe was aangezet, werd hij in 1818 door zijn regeering teruggeroepen en werd aan Montchenu opgedragen in zijn plaats de belangen van Oostenrijk te behartigen, waarvan deze gebruik maakte om op nog meer verhooging van honorarium, maar nu van de kant van Oostenrijk, aan te dringen.

Was de instelling der zending van drie commissarissen al op zich zelf iets, dat — vooral ten gevolge van de instructie, aan ieder van hen meegegeven — onmogelijk tot eenige goede en nuttige uitkomst kon voeren, wat er misschien nog door bereikt had kunnen worden, werd door de voortdurende verdeeldheid die er tusschen hen heerschte en door het voortdurend intrigueren tegen elkaar, te niet gedaan. De Sainte-Alliance was op St.-Helena al even oneenig als in Europa, wat belangen en inzichten betreft: er bestond een steeds levende, nu eens openlijke, dan weer stille strijd onder de commissarissen, wijl ieder van hen beproeven wilde, op aandringen van zijn regeering, om met den gevangene in aanraking te komen en te blijven, zonder dat de ander het mocht weten; terwijl Engeland, van zijn kant, ook in het geheim, moeite deed Napoleon voor zich alléén te hebben en de anderen er buiten te houden. Ieder was bang, dat de anderen tot een overeenkomst met den gezamenlijken vijand zouden komen.

Slechts op drie punten voelden zij zich eenig en in overeenkomst met elkaar, namelijk in hun schatting van en hun verachting voor Hudson Lowe, over de duurte van het leven op St. Helena en in gevolge daarvan over het onvoldoende van hun honorarium en eindelijk — en dat waren vooral de Russische en de Oostenrijksche commissaris — over den schadelijken invloed van het klimaat op hun zenuwen. Balmain schreef, dat zijn gezondheid slecht was en slecht bleef en dat hij voortdurend last van zijn zenuwen had, die door het klimaat verzwakt werden. Drie maanden na dit schrijven, zocht hij herstel in Brazilië. Erger was Stürmer er aan toe, die aan echte zenuwtoevallen begon te lijden, waarin hij door een paar man moest worden vast gehouden, lach- en huilbuien had en langzamerhand een formeele hystericus werd.

De weigering van Napoleon om de commissarissen te ontvangen, werkte de taktiek en de plannen van Hudson Lowe in de hand, die — zoowel op aandringen van de Engelsche ministers als uit zich zelf, zich ten doel had gesteld, hem meer en meer af te zonderen en hem te beletten menschen te zien en bezoek te ontvangen. Onder admiraal Cockburn was het genoeg, wanneer iemand den Keizer wilde bezoeken, audientie bij den grand-maréchal aan te vragen, die dan met den Keizer over dit verzoek sprak, welke er al of niet in toestemde. Niet zoodra hadden de drie commissarissen te kennen gegeven, dat zij — waar de Keizer hen niet als officieele personen wilde ontvangen — geneigd waren, hem als privé-personen een bezoek te brengen of Hudson Lowe veranderde het reglement en stelde vast, dat niet de grand-maréchal, maar uitsluitend hij het recht zou hebben een bewijs af te geven, om bij Napoleon toegang te verkrijgen. Niet alleen ontnam hij daardoor den Keizer alle gelegenheid om eenige afleiding te vinden, maar — wat veel erger voor dezen was — hij verhinderde daardoor, dat Napoleon met Europa in verbinding kon blijven, zijn klachten kon doen overbrengen, zijn bezwaren en zijn grieven kon doen gelden. Immers, behalve, dat de Keizer daardoor belet werd met de inwoners van St. Helena, die er langzamerhand een gewoonte van hadden gemaakt om hem te bezoeken, om te gaan, hij werd er ook door verhinderd de reizigers, die op hun heen- of terugreis, van en naar Europa voor een enkelen dag St. Helena aandeden en tot hem wilden komen, te ontvangen. De tijd was meestal te kort, om eerst een toegangs-bewijs van den gouver-

neur te verkrijgen, dit aan den grand-maréchal te doen overhandigen en dan te wachten of de Keizer al of niet geneigd was hen te ontvangen. De meeste zagen er daarom van af. Van hen was dus voor Hudson Lowe niets te vreezen, dat zij òf brieven zouden meenemen naar Europa of klachten zouden overbrengen. En wat de personen van hoogen rang betreft, aan wien Hudson Lowe al die bezwaren en moeilijkheden niet in den weg durfde leggen en die hij zich dus onmiddellijk tot den grand-maréchal deed richten, van hen was hij verzekerd — wijl zij tot de familie van een of anderen minister behoorden partijgenoten of aan een ministerie verbonden waren of ook een hoogen regeerings-post bekleedden — dat zij hem niet zouden loochenstraffen of de klachten en bezwaren van Napoleon zouden overbrengen, terwijl zij zijn maatregelen en reglementen daar tegenover zouden afkeuren.

De personen uit de omgeving van den Keizer voelden de eenzaamheid, waarin de gouverneur Longwood wilde afzonderen, natuurlijk niet zóó sterk als de Keizer. Zij konden zich vrij bewegen, konden gaan waarheen zij wilden, konden omgaan met wie zij verkozen en konden spreken met wie zij lust hadden. Hudson Lowe noodigde de hoogerer zelfs nu en dan uit om op Plantation House te komen, waarvan zij gebruik maakten en waardoor zij gelegenheid vonden om in vrouwelijk gezelschap, wat zij vooral op Longwood misten, te verkeerden. Meer gingen zij gebukt — en daarin hadden de hooger geplaatsten het moeilijker dan de minderen, wijl deze laatsten wel altijd vrouwen konden vinden, slavinnen, mulatten, minder vrouwelijk personeel enz. die hen ter wille waren — onder de abstinentie, waarin zij gedwongen waren te leven.

Behalve Bertrand en de Montholon toch, die een huisgezin hadden, waren — met uitzondering van Las Cases, die ouder en zijn zoon, die nog te jong was — alle uit Napoleons omgeving ongetrouwd en verkeerden in de kracht van het leven. Geen wonder, dat — en het klimaat en de keerkringsligging van het eiland droegen er toe bij — er een voortdurende verliefdheids- en sexueele atmosfeer rondom Longwood heerschte, waardoor elke vrouw, die er zou gekomen zijn, een man zou hebben kunnen krijgen. Saint Denis trouwde met de gouvernante van Mad. Bertrand, Noverraz met het kamermeisje van Mad. de Montholon, Gourgoud — ofschoon hij telkens zijn amoureuze en trouwlustige neigingen voelde opkomen: eerst voor Betsy

Balcombe, die hem zoowat een blauwtje liet loopen; daarna op een Miss Churchill, naar aanleiding van wie de Keizer hem toevoegde: „*Nous vous marierons, nous vous marierons bien*” en hem daarbij vermaande geduld te hebben; Laura Wilkes, de dochter van den gouverneur, van wie hij zegt: „*plus je la vois, plus je l'aime*” — stelde zich tevreden met minder schitterende overwinningen en amours de rencontre, die hij onder andere omstandigheden zou hebben versmaad en teekent nauwkeurig in zijn dagboek aan, wanneer en dat hij een knappe mulatin of een blanke vrouw heeft ontmoet; O'Méara zocht en vond zijn troost in ontmoetingen in James Town; Antommarchi verzuimde zijn plichten voor de veroveringen van minder allooi, die hij in de stad en elders te maken vond.

Wat de Keizer onder die omstandigheden voelde, daarvan weet men weinig of niets en het weinige dat men weet, is nog alles vermoeden, zooals de liaison, die hij misschien met Mad. de Montholon zou hebben gehad. Duidt haar gezegde tot Gourgaud er op, die vertelt, dat zij hem „*assure qu'on lui a prêté qu'elle serait reine sans l'être*”; of het verwijt, dat Gourgaud haar man voor de voeten gooit: „*qu'avant-hier à 7 heures et demie Mad. de Montholon est allée chez Sa Majesté qui n'était même pas habillée, il fallait donc que sa femme eût de graves raisons pour cela;*” of de insinuatie van Mad. Bertrand, dat, „*Mad. de Montholon est dans la joie, elle a fait grande dépense et acheté des bijoux?*” Is het een andere kwaadsprekerij van Mad. Bertrand, die Verling, de Engelsche geneesheer, in zijn journaal opteekent of berust het gezegde op waarheid, dat de invloed, dien de Montholon op den Keizer heeft, zijn oorsprong daarin vindt, dat zijn vrouw Napoleon ter wille is, maar dat — ofschoon Gourgaud openlijk beweert, dat haar dochttertje Napoleon tot vader had — het kind in het geheel niet op hem lijkt? Mag men voor waarheid houden, wat baron Stürmer aan zijn regering schrijft: *L'Empereur se livre maintenant sans réserve au goût qu'il paraît avoir pris tout à coup pour Mme. de Montholon, et que Gourgaud avait pris à tâche de contrarier et de tourner en ridicule après avoir flatté pendant quelque temps les caprices de l'ex-Empereur, en remplissant auprès de lui les nobles fonctions de pourvoyeuse, madame de Montholon a su triompher de ses rivales et s'est élevée jusqu'au lit impérial. Son mari, dit-on, en est tout fier?*” en in een andere missive: „*M. et surtout Mme. de Montholon sont dans ce moment les seuls en*

faveur. Madame, après s'être contentée d'abord du titre de pourvoyeuse, est enfin montée jusqu'au lit impérial. Elle a tout fait changer: on dîne maintenant à deux heures, au lieu de huit. Ses désirs sont des ordres. On travaille dans ce moment à faire renvoyer les Bertrand, qui sont furieusement dégoûtés . . . Leur (de M. et Mme de Montholon) but, en restant ici les derniers, est d'enterrer leur patron dont ils espèrent la meilleure part de la succession," of wat Montchenu vermeldt: Madame de Montholon est enfin montée jusqu'au lit impérial. Le but des Montholon, en demeurant à Sainte-Hélène, est d'enterrer leur patron, dont ils espèrent la meilleure part de la succession," en elders; „Montholon est fort triste depuis le départ de sa femme: c'était son principal soutien auprès de son maître," welke twee eerste berichten echter zoodanig op elkaar gelijken, dat men het vermoeden niet kan onderdrukken of zij misschien niet uit eenzelfde bron, en dat waarschijnlijk van den aarts-kwaadspreker Montchenu, afkomstig zijn. Is deze welwillendheid van Mad. de Montholon de oorzaak, waarom de Keizer, — zooals de Montholon aan zijn vrouw schrijft, wanneer zij van St. Helena is vertrokken — „regrette vivement ton départ, Il m'a protesté de toute son amitié pour toi, pour les enfants: les noms de Tristan, Lilie, Joséphine sont sortis cent fois de sa bouche dans la journée" en een ander keer: „Il ne m'a parlé que de toi et de tes enfants," of zijn deze uitingen een gevolg van de geheele persoonlijkheid van Mad. de Montholon, die — wat men ook van haar minder-prijzenswaardige eigenschappen moge zeggen — een zeer beminnelijke, lieve vrouw was, met een door niets te verstoren, gelijkmatig humeur, iemand die steeds, tegen alle tegenspoeden, tegen alles wat haar mocht tegenvallen en tegenover de kribbigheden, die de Keizer soms mocht uiten, haar opgewektheid stelde en aan wie de eer en de eerbied voor haar gedrag niet mag worden onthouden, meer dan eenige andere, het bestaan van den Keizer op St. Helena dragelijk te hebben gemaakt. Immers er ligt iets groots in, dat zij zich uit liefde voor den Keizer, waar andere uit conventie of anderszins niet wilden of niet durfden, niet alleen haar geest, maar ook haar lichaam — en vooral waar zij het laatste voor hem over had — zóó geheel aan Hem durfde geven.

Dat er een eigenaardige charme van haar uitging, en dat zij door haar manieren iedereen wist in te nemen, blijkt uit wat Verling over en van haar schrijft. Den 1sten Januari '18 laat

Mad. Bertrand door een bediende, Verling een thee-servies, als een bewijs van haar dankbaarheid voor zijn behandeling, met haar groeten brengen. Mad. de Montholon daarentegen, komt den 2den Januari persoonlijk, om eenzelfde reden, hem met alle mogelijke vriendelijkheid een gouden ketting ten geschenke overhandigen. Het verschil tusschen beider gedrag, dat niet anders dan ten gunste van Mad. de Montholon kan uitvallen, blijkt duidelijk uit de toon, waarin Verling zijn verhaal doet.

Voor andere liaisons, die Napoleon op St. Helena zou hebben gehad, is het bewijs zeker in het geheel niet geleverd. Van Miss Kneipps, door Napoleon „Bouton de rose” bijgenaamd, wat door de nijdige jaloerschheid van Gourgaud in „la rose boutonneuse” wordt veranderd, weet men niet anders, dan dat zij nu en dan, en meestal in gezelschap van anderen, op Longwood verschijnt en er een bezoek aflegt. Van een Miss Robinson, die spoedig den bijnaam van „la Nymphe” draagt, vertelt Las Cases het volgende: „Dans ces courses habituelles, nous avions adopté, depuis quelques jours une station régulière dans le milieu de la vallée; là, entourée de rochers sauvages, s'était montrée une fleur inattendue: sous un humble toit nous avait apparu un visage charmant de quinze à seize ans. Nous l'avions surprise le premier jour dans son costume journalier, il n'annonçait rien moins que l'aisance; le lendemain nous retrouvâmes la jeune personne avec une toilette fort soignée; mais alors notre jolie fleur des champs ne nous parut plus qu'une fleur de parterre assez ordinaire. Toutefois nous nous y arrêtions chaque jour quelques minutes; elle s'avancait alors quelques pas pour entendre les deux ou trois phrases que l'Empereur lui adressait ou lui faisait traduire en passant, et nous continuions notre route tout en devisant sur ses attraits Notre nymphe est précisément l'héroïne de la petite pastorale dont il a plu au docteur Warden d'embellir ses lettres; bien que j'eusse redressé son erreur lorsqu'il m'en donna lecture avant son départ pour l'Europe, lui disant: „Si vous avez le projet de créer un conte, c'est bien, mais si vous avez voulu peindre la vérité, vous avez tout à changer.” Apparemment il aura pensé que son conte avait beaucoup plus d'intérêt, et il l'a conservé. Du reste, on m'a appris que Napoléon avait porté bonheur à notre nymphe: la petite célébrité qu'elle en avait acquise a attiré la curiosité des voyageurs; ses attraits ont fait le reste; elle est devenue la femme d'un très riche négociant ou capitaine de la Compagnie des

Indes." Warden, officier van gezondheid op de Northumberland, die ook een tijdlang op St. Helena heeft doorgebracht, vertelt, in een zijner brieven, dat Napoleon zoodanig door de schoonheid en de charmes van het jonge meisje werd aangetrokken, dat hij telkens de ouders met een bezoek vereerde, maar dat deze — gewaarschuwd door kennissen te James Town — hun dochter weghielden wanneer hij kwam, omdat hij haar door zijn oplettendheid te veel in opspraak bracht! Napoleon zou, toen hij dat bemerkte, uit zich zelf zijn bezoeken hebben gestaakt. In zijn „Lettres du Cap" heeft Napoleon dit verhaaltje tegen gesproken en heeft daarin verteld, dat hij haar slechts één keer heeft ontmoet en dat hij — terwijl hij te paard was blijven zitten — in gebroken Engelsch een paar woorden tot haar heeft gezegd. Montchenu vond het een geschikte gelegenheid om zijn lust tot kwaadspreken bot te vieren en heeft er van gemaakt, dat Napoleon haar een formeele liefdes-verklaring heeft gedaan en dat hij voortdurend over haar schoonheid sprak wat de jaloezie van Betsy Balcombe gaande maakte.

Zeker is het, dat de Keizer haar meer dan eens heeft ontmoet en dat zij, naar Gourgaud beweert, „insinua à l'Empereur qu'elle se promenait tous les matins." Maar even zeker is het, dat de Keizer nooit op die insinuatie is ingegaan; integendeel plaagde hij Gourgaud met diens nieuwe overwinning! De „nymphé" is tamelijk spoedig met een scheeps-kapitein getrouwd, die door de bewondering, welke Napoleon voor haar had, tot haar werd aangetrokken, wat den Keizer de uiting ontlokte: „Il suffit que j'aie dit qu'elle était jolie, pour que ce capitaine tombe amoureux d'elle et l'épouse." En de Montholon vertelt niet anders van haar dan dat zij, daags vóór zij met haar man naar Engeland zou vertrekken, een afscheids-bezoek op Longwood is komen maken en haar man aan den Keizer heeft voorgesteld, die hen zeer vriendelijk heeft ontvangen en allerlei grapjes met haar maakte. Bij die gelegenheid, toen zij weggingen, omhelsde hij niet haar, maar haar man, omdat hij zooveel op Eugène de Beauharnais leek! En daarna hoort of verneemt men niet meer van „la nymphé" of van Miss Robinson.

Napoleon nu had geen sensueele natuur. Of dit een gevolg er van was, dat hij altijd te veel met zijn gedachten elders verkeerde en te veel van zijn denken vorderde, of dat de oorzaak aan een anatomische eigenaardigheid moet worden toegeschreven, die — naar sommige sexologen beweren — het

verband zou bewijzen tusschen genialiteit en de geslachtsorganen, is moeilijk uit te maken. In het abductie-protocol toch door den geneesheer Henry geschreven, dat zich in het British Museum bevindt, staat vermeld, dat de geslachtsorganen van Napoleon, zoowel de inwendige als de uitwendige, zeer klein waren.

In menig ander opzicht echter, en ieder op de haar verschillende wijze, hebben vrouwen er het hare toe bij gedragen om Napoleon's laatste levensjaren te veraangename. Zoowel Mad. Bertrand die — zij het ook nu en dan onder een, van haar kant wèl te begrijpen, protest en op het laatst met minder lust en toewijding dan van haar verwacht mocht worden — alles, haar luxe-bestaan, haar familie, haar vrienden los liet om haar man te vergezellen en den Keizer te volgen, als de echtgenoot van admiraal Malcolm, een geboren Miss Elphinstone, die — uit dankbaarheid voor wat de Keizer eens op het slagveld van Waterloo aan een van haar familie gedaan en hem daardoor het leven had gered — alles in het werk stelde om zijn lot te verlichten; zoowel Lady Clavering (oorspronkelijk een Fransche modiste, naar men beweerde en wiens nieuw-bakken adel door sommigen werd betwijfeld), van wie Las Cases — voor wie zij een groote vriendschap voelde — alles gedaan kon krijgen, wanneer het belang van den Keizer in het spel was, en van wie het onder anderen was uitgegaan, dat er pogingen werden gedaan, toen de Keizer nog aan boord van de Northumberland was, hem door een akte van de Habeas Corpus zijn vrijheid te hergeven, als Lady Wilkes, die niet anders voor hem heeft kunnen doen dan hem haar bewondering en haar eerbied te toonen; zij hebben het hare gedaan, ieder naar de omstandigheden het gedoogden, ieder naar het in het vermogen was, ieder, waar de gelegenheid zich aanbood, dat zij in de haar eigen richting kon handelen, om hem zijn illusie-aureool te laten houden en hem, (zij het ook een kleine troost) de voldoening te geven, dat er zelfs Engelsche waren — want dat waren zij alle, van afkomst, of door huwelijk en verwantschap — die de kleine en kleingeestige opvattingen van de Engelsche regeering tegenover hem niet deelden, maar altijd in hem den grooten Keizer bleven zien!

En Mrs. Skelton! Zoolang zij op St. Helena was, vormde zij met haar man een gaarne gezien gezelschap voor den Keizer die zich door de eerbiedvolle bewondering, door de vrouwelijk-

medelijdende gevoeligheid, die van haar uitging, tot haar voelde aangetrokken. Toen zij met haar echtgenoot den 13den Mei 1816, van St. Helena vertrok, was zij ongerust, zenuwachtig en verdrietig, wijl zij hem in handen van den nieuwen gouverneur, van Hudson Lowe, moest achterlaten. En zij ging weg — geen enkele materieele herinnering aan hem was in haar bezit wat zij zoozeer verlangd had; zelfs geen bloem, die zijn hand geplukt en gegeven had — terwijl zij zoo gaarne iets van hem zou hebben meegenomen. En zoodra zij in Engeland is aangekomen, schrijft zij — het eenige wat zij voor hem kan doen — gedreven door het wijd-moederlijk gevoel, dat in haar hilde, aan zijn moeder, ver weg, die angstig en smart-gespannen op eenig bericht zit te wachten, een paar woorden slechts: „Je l'ai vu. Il allait bien,” de eerste brief, die haar van St. Helena bereikt, het eerste bericht, waaruit zij leest, dat hij nog in leven is.

Maar vooral is Lady Holland de oorzaak geweest, waardoor eenig licht en zijn eentonig, grauw bestaan scheen, dat er ten minste eenige verwachting in de eentonige sleur der dagen beloofde. Op haar vijftiende jaar getrouwd met sir George Webster, die drie en twintig jaar ouder was, had zij het liefdesverkeer met Lord Holland verkozen boven het liefdelooze huwelijk met haar man. Toen sir Webster, die niet wilde scheiden, na een paar jaar stierf, trouwde zij met haar amant en vormde spoedig, met eenige andere vrouwen, die dezelfde vrije opvattingen huldigden als zij, een kring, die — afschoon de meeste vrouwen haar met de nek en met verachting beschouwden en weigerden om met haar om te gaan — een machtigen invloed uitoefende, zich met de politiek bemoeide en relaties, vooral onder de regeeringspersonen, had. Lady Holland nam geheel vrijwillig de rol op zich van correspondentie en boodschapster van den Keizer. Eénmaal slechts had zij hem gezien, toen hij nog consul was. Maar het was noch voor den generaal, noch voor den Keizer, dat zij alles deed, welke groote bewondering zij ook voor zijn persoon, in alle opzichten, voelde. Het was alleen de gevangene, dien zij zag en wiens gevangenschap zij een nooit-uit-te-wisschen schande voor haar natie vond. Wetend en voelend, dat een burgerman, al is hij Lord, zooals Bathurst, haar niets zou durven weigeren, hâár, Lady Holland, nam zij de gelegenheid waar om hem verlof te verzoeken, Napoleon de dingen te mogen zenden, die zij nuttig en geschikt oordeelde. En zij zond alles wat zij met haar fijn-

vrouwelijke takt maar eenigszins kon vermoeden, dat hem eenige levens-vreugde kon geven. Niet uitsluitend met boeken waren de kisten gevuld, die zij stuurde, maar zij voegde er versnaperingen bij, die zij wist, dat hem ontbraken en die hem genoeg konden doen; speelgoed, dat hij aan de kinderen rondom zich zou kunnen uitdeelen, waardoor hij een korten tijd ten minste vroolijke en gelukkige gezichten om zich heen zou zien; brieven van zijn familie uit Rome en elders, alles tot ergenis van Hudson Lowe, die de zendingen van zulk een invloedrijke vrouw, en dat nog wel door Lord Bathurst er toe gemachtigd, niet durfde weigeren, al was het tegen de reglementen! De aankomst van een zending door Lady Holland, was dan ook een gebeurtenis op Longwood, die voor vele uren en dikwijls voor eenige dagen, een geluks-stemming kleurde in de trieste, troostelooze leegheid van Napoleon's bestaan.

Misschien, en zelfs zeer waarschijnlijk, hebben deze vrouwen er toe bijgedragen om de meening, die Napoleon eertijds over vrouwen koesterde en die — zooals Mad. de Montholon meedeelt — op St. Helena in een bewonderende en eerbiedvolle opvatting veranderd is, zóó te doen verkeeren, dat hij moest erkennen: „qu'elles sont bien ce qu'elles doivent être, les dignes compagnes de l'homme.”

ZESDE HOOFDSTUK.

Zeker is het, dat het gezegde van de Montholon tot Basil Jackson, sprekend over Hudson Lowe, waarheid bevatte, namelijk, dat "même un ange descendu du ciel n'aurait pû leur plaire comme gouverneur." En zeker is het, dat— onder welke gouverneur en met welke behandeling ook — het verblijf op St. Helena voor Napoleon nooit aangenaam zou kunnen geweest zijn. Maar even zeker is het, dat een andere gouverneur, iemand die met meer takt en gevoel zou zijn opgetreden, voorzien van instructies, die minder of in het geheel niet op een kleingeestige plagerij gericht waren, doch die meer van een grootmoedige opvatting hadden getuigd, die gevangenschap voor Napoleon minder onaangenaam had kunnen doen zijn.

De kleinste gebeurtenis, het minste incident, waarop geen normaaldenkend en voelend mensch zou hebben gelet, gaf tot allerlei vexaties, verwikkelingen en kleingeestig vertoon van gewichtigheid aanleiding, zooals twee feiten onder vele — het eene met een haarlok van den Roi de Rome, het andere met diens buste — bewijzen. Het is waar, in het eerste geval had Hudson Lowe tot zekere hoogte gelijk, wijl het tegen zijn instructies indruischte. Maar toch, een andere gouverneur zou misschien hebben getoond, dat hij er volkomen van op de hoogte was, wat achter zijn rug geschiedde, maar zou er geen „zaak” van hebben gemaakt en zeker niet een, die op een bespotting van zijn houding moest uitloopen,

Wat toch was het geval. Baron Stürmer had van zijn hof het bevel gekregen, een tuinman van Schoenbrunn, Philipp Welle, op St. Helena te ontvangen, hem aan den gouverneur voor te stellen en zoodanig te helpen, dat hij in staat zou zijn de opdracht, hem door den keizer van Oostenrijk zelf gegeven, namelijk een studie te maken van alles wat op de natuurlijke historie van het eiland, en voornamelijk van het botanisch gedeelte, betrekking had, te

vervullen. Deze Philipp Welle nu, zocht en vond de gelegenheid om Marchand in James Town te ontmoeten, waar hij hem, uit naam van diens moeder, een in vieren gevouwen couvert overhandigde, waarop geschreven was: „Je t'envoie de mes cheveux. Si tu as le moyen de te faire peindre, envoie-moi ton portrait. Ta mère: Marchand.” In het papier lag een haarlok „blanchâtre, blond de filasse.” Marchand, in zijn vóórvoelende teerheid, begreep, dat het niet een haarlok van zijn moeder, maar van den Roi de Rome was. Waar de keizer van Oostenrijk verboden heeft den vader eenig bericht van zijn kind te doen toekomen en zelfs niet eens aan zijn commissaris de opdracht heeft gegeven hem te zeggen, dat zijn kind nog leeft; waar Marie Louise — die meent, dat de vader even onverschillig voor zijn kind voelt als zij — er niet aan heeft gedacht, of de mogelijkheid heeft bepeinsd, dat men hem eenig bericht zou kunnen geven, daar heeft een arme, nederige, Fransche vrouw, in haar moederlijk voelen en in haar trouwheid, wèl gezocht naar een middel om den balling eenige troost te verschaffen. En zij heeft den inspecteur van de tuinen van Schoenbrunn bepraat, haar te veroorloven Philippe Welle die enveloppe met een haarlok mee te geven, opdat hij die aan den vader bezorgt en de vader ten minste zal weten, dat zijn kind nog bestaat. Napoleon ontving de enveloppe met de haarlok.

Wanneer Hudson Lowe een samenzwering zou hebben ontdekt, die de ontvoering en ontsnapping van den Keizer ten doel had, zou hij zich niet meer in vuur hebben kunnen stellen als nu. Welle werd gehoord, nogmaals ontboden en nogmaals verhoord; Sturmer werd gehoord en met Welle geconfronteerd; er werden, naar aanleiding van het incident, officieele brieven en bescheiden met de Engelsche regeering gewisseld, en het had weinig gescheeld of de ongelukkige tuinman was voor den raad van het eiland gedaagd om gevonnist te worden. Sturmer kreeg een reprimande van zijn regeering. Welle heeft den 13den December 1816 de enveloppe overhandigd en pas in een brief van Sturmer aan zijn regering, gedateerd op den 4den Juli 1817 wordt het laatste woord over dit hoogst-ernstig en gewichtig feit gesproken!

Wat de buste van den Roi de Rome betreft, daarover hadden eveneens gewichtige beprekingen plaats. Op den 28sten Mei 1817 kwam het schip „Barring” op de rede van James Town aan, met den kanonnier Philippe Radovitch aan boord, die door het huis Biagini te Londen was belast, Napoleon een marmeren

buste van zijn zoon te overhandigen. Het was een gewone buste die men in alle winkels voor geld kon krijgen, maar welks waarde men had trachten te verhoogen door er bij te verhalen, dat zij direct naar het leven was gemaakt, toen de Roi de Rome met zijn moeder aan de baden te Livorno verblijf hield, dat er maar twee exemplaren van bestonden, dit en een ander, dat zich in het bezit van de moeder bevond en meer dergelijke legenden, die alle later bleken onwaar te zijn. Zoodra Hudson Lowe verneemt, dat Radovitch in het bezit van deze buste is, maakt hij — Radovitch moest aan wal blijven, omdat hij door ziekte verhinderd was zijn reis te vervolgen — er zich van meester. En nu begonnen de beraadslagingen! Zal hij er lord Bathurst of de Engelsche regeering over schrijven? Instructies afwachten? Is die buste niet een herkenningsteeken, een afgesproken sein; bevat zij niet een of ander gewichtig document en is het niet raadzaam om haar in stukken te slaan en te zien of er niet iets in verborgen is (dit geval werd voor onmogelijk verklaard, wijl de buste van marmer en niet van gips was)? Na twaalf dagen heen en weer peinzen, besluit Hudson Lowe den grand maréchal te raadplegen, wat het beste is om in dit geval te doen. De dag volgend op dien, waarop de Barrington is aangekomen, wist Napoleon echter reeds van de buste af en vond in het gezegde van Hudson Lowe, dat de prijs, die er voor gevraagd werd, veel te hoog was en in zijn plan om haar stuk te slaan, te vernietigen of in zee te gooien een gereede gelegenheid om over de wreedheid en hardheid van den gouverneur uit te barsten, die hem, den vader, het beeld van zijn kind wilde onthouden en om te zeggen, dat hij de som, die er voor gevraagd werd veel te laag vond, en dat zij hem wel het drie-voudige waard was. Hij betaalde er dan ook in plaats van de gevraagde 100 £, 300 £ voor. Het einde van alles was, dat de Keizer de buste ontving en dat Hudson Lowe een reprimande van zijn regeering kreeg, terwijl zijn naam van hardvochtig en wreed gevangenenbewaarder, van gevoelloos cipier bij Napoleon bevestigd werd.

Hudson Lowe kwam den 14den April 1816 op St. Helena. Den volgenden dag reeds liet hij door den ordonnans-officier op Longwood weten, dat hij van plan was den 16den April, 'smorgens om 9 uur, te komen, ten einde den „generaal Bonaparte" te bezoeken. Behalve, dat de Keizer op dat uur niet ontving, was de afspraak met admiraal Cockburn, dat wie hem wilde bezoeken (zelfs de admiraal was daaraan onderworpen) het

verzoek daartoe aan den grand maréchal had te richten. Het was geen audientie, die de gouverneur verzocht, het was alleen een kennisgeving, dat hij zijn inspectie en zijn — door zijn instructie voorgeschreven bezoek — zou houden. Toen hij den volgenden dag, om 9 uur precies, gevolgd door zijn état-major, kwam aan-galoppeeren en nadat hij voor Longwood was afgestegen, werd hij door de Montholon ontvangen, die hem naar de spreek-kamer geleidde, waar Gourgaud bij hem kwam. Op het gezegde van Hudson Lowe, dat hij den generaal Bonaparte kwam bezoeken, werd hem door Saint Denis, die dienst had, geantwoord, dat „de Keizer ongesteld en nog niet op was.” Hudson Lowe ging weg en zond den ordonnans-officier met het verzoek of hij kon worden ontvangen; hij kreeg ten antwoord, dat „de Keizer sliep en dat men niet bij hem binnen kon gaan.” Hij besloot daarop zich tot Bertrand te wenden „pour le prier d'annoncer son arrivée au général Bonaparte et lui demander quand il voudrait le recevoir.” Dit werd hem voor den volgenden dag om 2 uur toegestaan.

Toen Hudson Lowe den volgenden dag, aan het hoofd van zijn état-major, en vergezeld van admiraal Cockburn, die hem aan den Keizer zou voorstellen, op Longwood kwam, werd hij in de spreekkamer door Las Cases, de Montholon en Gourgaud ontvangen. Bertrand, die met den Keizer in het salon was, zou hem binnen leiden; Noverraz deed dien dag kamerdienst. Bij deze gelegenheid overkwam admiraal Cockburn het onaangename incident, dat hij — door een vergissing van Noverraz — verhinderd werd binnen te gaan, waardoor — de Keizer liet den admiraal later zijn verontschuldiging aanbieden, zoodat deze niet kwaad bleef — Hudson Lowe onmiddellijk kon begrijpen op welk standpunt men zich tegenover hem, onder sommige omstandigheden, zou plaatsen en welke behandeling hem dan te wachten stond. Het gesprek liep over allerlei, over niets ernstigs en Hudson Lowe vond gelegenheid, vóór hij wegging, zijn état-major aan den Keizer voor te stellen. Een der eerste onhandigheden van den gouverneur was, dat hij — wèl waren zijn instructies in die richting opgesteld, maar niets dwong hem om dadelijk, zoodra hij op St. Helena zou zijn gekomen, daarnaar te handelen — een verwijdering trachtte te weeg te brengen tusschen Napoleon en zijn gevolg en bedienden. Al aan boord toch van den Northumberland hadden de personen, die met den Keizer mee-gingen, moeten verklaren, dat zij dat geheel uit vrij-

en wil en zonder daartoe gedwongen te zijn, deden. Alle hadden zij die verklaring afgelegd. Den dag na zijn aankomst herhaalde Hudson Lowe het gebeurde op de Northumberland en deed allen op Longwood weten, dat zij vrij waren om te blijven of weg te gaan en dat zij, in het laatste geval, kosteloos door de Britsche regeering naar Europa of naar Amerika zouden worden overgebracht. Niemand echter maakte van het verlot om weg te gaan, gebruik. Hudson Lowe beproefde een ander middel. Hij verkondigde, dat het gevolg en de bedienden van Napoleon even goed gevangenen van Engeland waren als de generaal Bonaparte zelf en dat hij van ieder een onderteevend bewijs verlangde, waarin hij verklaarde daarvan op de hoogte te zijn en zich er aan te onderwerpen, als zoodanig te worden beschouwd en behandeld. Behalve, dat het door het onderteekenen van een dergelijk formulier, waarin Napoleon zijn titel van Keizer werd onthouden, den schijn zou krijgen, dat zijn gevangenschap ook door zijn gevolg als wettig werd beschouwd, rekende hij er op, dat verschillende personen, door het vooruitzicht om als gevangenen van Engeland te zullen worden behandeld, afgeschrikt, zouden verkiezen den Keizer te verlaten. Na verschillende besprekingen en discussies onder elkaar over den vorm van het formulier, — waarbij de Keizer er zelf één opstelde, waarin de bedienden hun verklaring aflegden — verkondigden de hogere eindelijk hun wil om te blijven, onder bewoordingen, die bijna van de oorspronkelijke, in de hen door Hudson Lowe voorgelegde verklaring, geheel afweken, maar die hij toch aannam, wijl hij de verantwoordelijkheid van een weigering tegenover zijn regeering niet durfde dragen. Hij stelde daarom zijn regeering voor de maatregel te nemen, waardoor men dadelijk het doel zou bereiken, dat men door zijn formulier langs een omweg had gehoopt te verkrijgen, namelijk om aan verschillende personen hun onmiddellijke verwijdering van St. Helena aan te zeggen.

De Engelsche regeering toch beoogde, zoowel door haar mondelinge als door haar geschreven instructies daaromtrent aan den gouverneur, een tweeledig doel, namelijk — door het personeel van het gevolg in te krimpen of Napoleon te dwingen, wijl hij door de bezuinigingen, die hem zouden worden opgelegd, uit zich zelf tot een vermindering van zijn gevolg zou moeten overgaan — hem zooveel mogelijk te isoleeren en daardoor handelbaarder te maken en tevens de som, die zij voor zijn

onderhoud en voor zijn verblijf moesten uitgeven, niet hooger te laten komen, dan die eenmaal daarvoor was vastgesteld. Mocht hij daarmee niet tevreden zijn, dan had hij het volste recht het ontbrekende uit eigen middelen bij te passen, onder voorwaarde, dat hij de gelden, waardoor de hoogere uitgaven dan die door de Engelsche regeering waren uitgetrokken, zouden worden gedekt, vooraf zou deponeeren. Wjl de brieven, die hij schreef of ontving, eerst door de handen van den gouverneur moesten gaan, zou de regeering er op die wijze tevens achter komen, waar en bij wien de onmetelijke rijkdommen, die men beweerde, dat hij bezat, verborgen lagen en kon men er, zoodra men dat wist, beslag op leggen. Mocht men, in plaats van de verwachte schatten, slechts eenige duizenden franken vinden, dan zou men er geen beslag op leggen, maar ze bewaren en beheeren en ze, tot zijn dood, voor zijn onderhoud gebruiken. Bij het overgaan van de Bellerophon op de Northumberland toch, had men — onder dezelfde verontschuldiging — Napoleon reeds 80.000 francs afgenomen.

Op dit tijdstip bezat de keizer een 250,000 francs, die hij stil had achtergehouden en die hij, zoodra hij op St. Helena was aangekomen, aan Marchand, die tot schatbewaarder was verheven, te bewaren had gegeven. Deze som was in 1821, door allerlei gefingeerde betalingen, die hij aan den gouverneur voor gaf te doen — als salarissen aan zijn bedienden, gelden noodig voor zijn toilet enz. — opgelopen tot 300,000 frcs. Zijn lotgenooten bezaten ook eenig kapitaal; Las Cases had, toen hij uit Parijs vertrok, 4,000 louis meegenomen, Bertrant 37,500 frcs en bezat daarenboven nog 300,000 francs, die hij, in den vorm van effecten, bij een bankier in Londen had liggen en die hij vertrouwde, dadelijk uitbetaald te kunnen krijgen, wanneer hij het zou verlangen. Gourgaud had niets, evenmin als de Montholon. Alles bij elkaar had de „Fransche kolonie” dus een kapitaal van zoowat 500,000 francs. Heel veel zou Napoleon daar niet mee kunnen doen, waar hij — behalve wat de onkosten voor zijn onderhoud meer dan 8,000 L. bedroegen — er nog het honorarium van zijn officieren, het loon voor zijn bedienden, de kleeding enz. enz. van zou moeten betalen. Het is niet van niets, dat een keizerlijke huishouding gevoerd wordt — waar de kok — en dit is één voorbeeld uit zoovelen — dagelijks minstens voor acht tafels moet koken en waar iemand als de Montholon aan het hoofd stond, die er een buitengewonen slag van had om

uitgaven te maken, maar geen takt om verspilling en verkwisting te voorkomen en te beletten. De taak om het Huis te besturen was wel is waar aan Bertrand als grand maréchal opgedragen en het was aan hem toegewezen, overal het oog over te laten gaan, maar wijl deze met zijn huisgezin niet op Longwood doch er buiten woonde, terwijl de Montholon in Longwood zelf gehuisvest was, trad deze langzamerhand ongemerkt in diens functies en maakte zich geheel van de taak van Bertrand meester, zonder dat deze er iets aan kon doen, of — terwijl hij met de administratie van de Montholon volstrekt niet tevreden was en er ettelijke aanmerkingen op had — er zich tegen kon verzetten en haar doen veranderen. Dat er inderdaad aan de ééne kant verkwist werd, terwijl er aan den anderen kant te weinig was — zooals uit een inspectie, die Napoleon over de tafels en het eten van de bedienden hield, bleek — bewijst het schrijven van Gourgaud, die op den 2den juli '16 in zijn journal schrijft: „Suivant moi, il y a beaucoup de gaspillage. Cela attriste l'Empereur qui va chez Mad. de Montholon discuter le menu de son dîner. J'affirme que les domestiques gâchent et qu'il est impossible que l'on boive dix-sept bouteilles de vin ou que l'on mange quatre vingt huit livres de viande et neuf poulets par jour: c'est donner prise contre nous. Dans notre position, prendre le moins possible est ce qu'il y a de mieux.”

Napoleon had bij verschillende bankiers in Europa geld liggen en kon ook van anderen geld krijgen. Doch hij wilde daarvan geen gebruik maken, zoolang het verbod niet werd opgeheven, dat ook brieven, die daarover gingen, door den gouverneur zouden worden gelezen en dat men dus zou weten, wie hem geld toezonden. Hudson Lowe nu, ging nauwkeurig alle uitgaven van Longwood na en vond, dat er inderdaad te veel werd uitgegeven. Doch in plaats van Napoleon buiten deze kwestie te laten en alles diesbetreffend met de Montholon af te handelen (Bertrand had, na een eerste gesprek, dat nogal stormachtig was geweest, geweigerd verder over deze kwestie met hem te spreken) viel hij den Keizer herhaaldelijk lastig met brieven en met het verzoek hem te mogen bewijzen, dat er te veel gebruikt werd. Hij keek alle rekeningen na, pingelde op de hoeveelheden vleesch, op het brood, de wijn enz. die er gebruikt werden en begon — nadat hij Piontkowski, Rousseau, Archambaud en Santini van het eiland had verwijderd — inderdaad eenige bezuinigingen in te voeren en waarschuwde, dat zijn gouvernement in geen

geval meer dan 200,000 frcs. voor het onderhoud van Longwood en zijn bewoners zou betalen. Napoleon antwoordde hierop, steeds dat hij voor zijn rekening zou nemen, wat het huishouden meer kostte, op voorwaarde, dat hij zijn brieven gesloten en door den gouverneur niet-gelezen, kon wegzenden. Tot vijf keer toe, viel Hudson Lowe den Keizer met deze zaak lastig. Eindelijk verloor Napoleon zijn geduld en barstte hij — toen Hudson Lowe nogmaals op Longwood kwam, om zich over Bertrand en de Montholon te beklagen en op bezuinigingen aan te dringen — los.

Al bij een vroeger gesprek had Napoleon, — geprikkeld door de houding en de manieren van Hudson Lowe, die nu eenmaal irriteerend op hem werkten — hem gezegd, wat en hoe hij over hem dacht en hem beledigingen toegevoegd, die deze eenvoudig langs zijn kant had laten gaan en verdragen had, alsof zij niet waren uitgesproken. Op een dag, toen Hudson Lowe — altijd naar aanleiding van die bezuinigingen, die hij wilde doordrijven en waarop de Keizer aanmerkingen maakte — uitriep: *Mais, Monsieur, vous ne me connaissez pas*” en Napoleon hem daarop had geantwoord: „Eh! pardieu! où vous aurais-je connu? Je ne vous ai vu sur aucun champ de bataille! Vous n'étiez bon qu'à payer des assassins,” had hij, toen Napoleon had uitgesproken, hem dood-bedaard gevraagd of hij nu de eer mocht hebben hem zijn secretaris voor te stellen en had verder gedaan alsof er niets gebeurd was! Nu, dit keer — het was op den 18den Augustus '16 en zou het laatste onderhoud zijn, dat de Keizer met hem zou hebben; Napoleon wilde hem daarna niet meer ontmoeten — was het erger. De Keizer wandelde met Mad. de Montholon en met Las Cases in het „schitterend park,” toen Hudson Lowe, vergezeld van admiraal Malcolm, hem verzocht te spreken. De Keizer ontving hem in den tuin. Hudson Lowe begon weer over het noodzakelijke, bezuinigingen in te voeren en dreigde zelfs, dat hij in het geheel geen levensmiddelen meer naar Longwood zou zenden. Napoleon liep tusschen hem en den admiraal en toen Hudson Lowe had uitgesproken, bleef hij stil staan en zich tot admiraal Malcolm wendend — die hem beproefde te overtuigen van de goede bedoelingen, waarmee de gouverneur beziel was — bulderde hij op eens los, terwijl hij Hudson Lowe negeerde, met zijn duim telkens over zijn schouder naar hem wees en voortdurend in den derden persoon over hem sprak: „*Les fautes de M. Lowe viennent de ses habitudes dans la vie. Il n'a jamais commandé que des déserteurs étrangers,*

des Piémontais, des Corses, des Siciliens, et tous rênégats, traîtres à leur patrie, la lie, l'écume de l'Europe. S'il eût commandé des hommes, des Anglais; s'il l'était lui-même, il aurait des égards pour ceux qu'on doit honorer." Les gouvernements ont des serviteurs pour les besognes honorables, d'autres pour les besognes déshonorantes. Il est de ces derniers.

Le comte Bertrand a commandé des armées; les militaires le connaissent et l'estiment universellement. Il le considère autant qu'un caporal! Madame Bertrand est une femme de bonne naissance: elle a régné dans les salons de France. Il l'empêche de recevoir des visites, intercepte ses invitations.

J'avais demandé à ma vieille mère de ne plus écrire puisqu'on lit ma correspondance. Elle a voulu me dire son désir de me rejoindre et de mourir avec moi à Sainte Hélène. Il a divulgué sa lettre; l'île entière en connaît les termes." En antwoordend op het dreigement van Hudson Lowe, dat hij geen levensmiddelen meer zou zenden, voegde Napoleon hem toe: „Tous ces détails me sont trop pénibles, ils sont ignobles. Vous me mettriez sur les charbons ardents de Montézuma ou de Guatimozin, que vous ne tireriez pas de moi l'or que je n'ai pas. D'ailleurs, qui vous demande quelque chose? qui vous prie de me nourrir? Quand vous discontinueriez vos provisions, si j'ai faim, voyez ce camp, là, où sont des soldats. J'irai et je leur dirai: le premier, le plus ancien soldat de l'Europe vient vous demander à manger la gamelle avec vous; j'irai m'asseoir à la table de leurs grenadiers, ils prendront pitié de moi et ils ne me repousseront pas, j'en suis sûr." En hij ging voort: „Depuis votre arrivée ici, monsieur, vous ne songez qu'à nous tourmenter. Sir George Cockburn avait les mêmes instructions que vous, mais il mettait dix fois moins de rigueur à les exécuter. Il nous épargnait les tracasseries, et, si parfois ses procédés me blessaient, toujours il entendait raison, quand je lui parlais. Avec vous, toute conversation est inutile; vous êtes intraitable. Il n'y a rien que vous ne suspectiez, personne que vous ne soupçonniez. Lieutenant-général, vous comprenez votre devoir de la manière étroite dont une sentinelle comprend sa consigne. Vous employez vos journées à imaginer de mesquines persécutions, vous prétendez de nous mener comme des convicts." En zich tot den admiraal wendend, vervolgde hij: „Croiriez-vous qu'il a eu la petitesse de retenir un livre à moi destiné, parce que, dans l'hommage que l'auteur m'en a fait, je suis qualifié

d'Empereur! Et qui vous a donné le droit de me disputer ce titre? Dans peu d'années, votre lord Castlereagh, votre lord Bathurst et tous les autres, vous qui me parlez, vous serez ensevelis dans la poussière de l'oubli, ou, si on connaît vos noms, ce sera par les indignités que vous aurez exercées contre moi, tandis que l'empereur Napoléon demeurera toujours sans doute le sujet, l'ornement de l'histoire et l'étoile des peuples civilisés." En Hudson Lowe scherp in het gelaat kijkend voegde hij erbij: „Je suis l'Empereur Napoléon, Monsieur, l'Empereur Napoléon entendez-vous? C'est une injure et une sottise de m'appeler autrement . . . L'Angleterre aura cessé d'exister, qu'on m'appellera encore l'Empereur Napoléon."

De Keizer moest zelf erkennen, dat hij Hudson Lowe geweldig had aangevallen en zeide s'avonds, terwijl hij zich er een verwijt van maakte, dat hij zoo had gedaan: „Je ne dois plus recevoir cet officier, il fait que je m'emporte, c'est au-dessous de ma dignité. Il m'échappe vis-à-vis de lui des paroles qui eussent été impardonnables aux Tuileries; si elles peuvent avoir une excuse ici, c'est de me trouver entre ses mains et sous son pouvoir." Hij heeft hem dan ook daarna niet meer ontvangen en heeft geen onderhoud meer met hem gehad.

Om zijn zin door te drijven en gedaan te krijgen wat hij wilde, en tevens om in Europa bekend te doen worden, aan welke meskyne behandelingen hij van den kant der Engelsche regeering bloot stond, waarvan misschien een verandering van zijn toestand het gevolg zou kunnen zijn, besloot hij tot een andere maatregel over te gaan en een gedeelte van zijn zilver te verkoopen. Op zijn bevel vijlde men de adelaars en de andere teekenen, waaraan men de herkomst van het zilver zou kunnen weten van de schalen en de schotels af, sloeg de borden in stukken en in elkaar en verkocht er den eersten keer 942 ons van aan Balcombe, genoeg om er de loopende schulden van te betalen. Een tweede keer verkocht men, 1.227 ons, een derde keer 2.048 ons, die bij elkaar 26.419 frs. opbrachten, ternauwernood genoeg om er een drie maanden mee rond te komen. Al het zilver bij elkaar, zou niet meer dan een 100.000 frs opbrengen. Was dat geld verbruikt, dan bleef nog altijd het geld van Las Cases en van Bertrand beschikbaar. Tot zoover echter behoefde men niet te gaan.

De weerklank van het stukslaan der zilveren stukken, was op St. Helena zelf en in Engeland zóó groot, dat de openbare

meening zich er mee bemoeide en dat een interpellatie van lord Holland aan de regeering er het gevolg van was. En men was gedwongen den Keizer verlof te geven het geld, dat hij noodig had, in Europa aan te vragen door brieven, die noch door den gouverneur, noch door een der Engelsche ministers zouden geopend of gelezen worden.

De geld-kwestie of die der bezuinigingen alléén, zou het leven op St. Helena niet zóó onaangenaam hebben doen zijn, wanneer het verblijf er overigens dragelijker zou zijn geweest. Er werd echter zóó absoluut niets gedaan, om Napoleon het bestaan een weinig genoegelijker te maken. Integendeel! De Engelsche ministers vonden de gelegenheid om hem op alle manieren — zelfs zonder de tusschenkomst van Hudson Lowe het bestaan te verbitteren. Op de tocht naar St. Helena, had Napoleon de halte, die men te Madera maakte, gebruikt om een lijst naar Engeland te zenden van boeken, tijdschriften enz., die hij, tegen rembours, verlangde te hebben. In de maand Juni 16 pas ontving hij van het Engelsche gouvernement een tiental kisten met boeken, als antwoord op zijn aanvraag. Maar in plaats dat hij er de werken in vond, waarom hij had verzocht, had men hem — behalve een aantal boeken, die hij niet had aangevraagd; het eenige voor hem bruikbare was een verzameling moniteurs No. 1793—1807 — voornamelijk allerlei oude, verlopen uitgaven gezonden, tijdschriften waaraan nummers en jaargangen ontbraken, voor het grootste deel een onbruikbaar zoodje, bijeen-geraapt in het resteerende en onverkoopbare van een boekwinkel te Londen, waarvan hij het meerendeel niet voor zijn werk kon gebruiken. Toch veroorloofde het gouvernement zich de vrijheid hem daarvoor plus minus 1,396 L. (25.000 frs) in rekening te brengen. In het vervolg richtte hij dan ook zijn aanvraag om boeken tot zijn particuliere correspondenten, die beter voor hem zorgden. Het waren voor hem de feestelijke uren en de feestelijke dagen, de tijden wanneer hij de kisten met boeken ontving, al moest hij ook verdragen, dat zij alle van het visa van lord Bathurst waren voorzien. Eigenhandig pakte hij ze uit, stapelde ze op in zijn kamer, verspreid over de tafel, op stoelen, over de meubelen, over den grond en verliet op zulke dagen soms in twaalf uur zijn kamer niet, maar bleef voortdurend zitten lezen.

De kern waaruit de bibliotheek op Longwood aangroeide, was van Rambouillet afkomstig. Vier dagen vóór zijn vertrek uit

Malmaison, had Napoleon zijn bibliothecaris Barbier, behalve een lijst van 10,000 deelen, die hij uit zijn groote bibliotheken wilde meenemen, verzocht hem werken over Amerika te zenden en een opgave van alles wat er over hem, gedurende zijn veldtochten, gedrukt was. Daarbij vroeg hij om een volledige verzameling van den *Moniteur*, de beste encyclopedieën en de beste dictionnaires.

Allerlei omstandigheden echter verhinderden hem, dit alles mee te nemen en hij moest zich met een kleinere bibliotheek tevreden stellen. De *Chambre des représentants* stond hem, op een schrijven van Barbier, toe om over de boekerij van Rambouillet te beschikken. Behalve 30 of 40 deelen, die van Malmaison meegingen, waren de 588 boeken, die in den eersten tijd op St. Helena de boekenrij vormden, van Rambouillet afkomstig. Het waren voornamelijk litteraire werken, tragedies en romans, alleen geschikt om de verveling te verdrijven en de avonden te helpen doorkomen. Historische werken of boeken, die geschikt waren om hem bij zijn historische arbeid behulpzaam te zijn, vond men er niet bij. Het had weinig gescheeld, of hij had ook dit kleine gedeelte — klein in vergelijking zoowel bij de groote boekerijen, die hij in de verschillende paleizen, voor zijn gebruik had samengesteld, als bij zijn reis-bibliotheek — moeten missen. Immers, zoodra Blücher het verlangen van den Keizer en het besluit van de *Chambre des représentants* had vernomen, stuurde hij een troep cavalerie naar Rambouillet, die het overbrengen der boeken moest beletten. De troep kwam echter toen de eerste vracht reeds vertrokken was, maar had toch nog gelegenheid de andere tegen te houden.

Waar Napoleon's boeken en boekerijen altijd ordelijk en netjes werden gehouden, terwijl ieder boek van het stempel „Cabinet de l'Empereur” werd voorzien, was hij te Longwood nog netter en zuiniger op zijn boekerij. Het vroegere stempel werd door een inkt- of een lakstempel vervangen, waarin de keizerlijke wapens waren gesneden en elk boek — wanneer het ook maar eenigszins van nut was — kreeg een vaste plaats in de boekenkast. Mocht het soms geschieden, dat Saint-Denis het door den Keizer gevraagde boek niet kon vinden, dan beschreef de Keizer het precies en wist altijd nauwkeurig aan te geven, waar het stond of waar het moest staan; een talent, dat hij ook in Europa voor al zijn bibliotheken had.

In den eersten tijd op Longwood, voordat hij zijn werk had

geregeld en voordat hij de boeken had ontvangen, die hij daarbij noodig had, moest hij zich behelpen met een slecht boekwerk over de oorlogen der Franschen in Italie, en met een verzameling van het „Annual Register,” die hem door een bewoner van St. Helena was ter leen gegeven. In April 1816 echter, ontving hij van Hudson Lowe — die een paar honderd Fransche boeken in zijn bibliotheek had meegebracht en ter beschikking van Napoleon en zijn gevolg stelde — een verzameling „Bulletins de la Grande Armée,” de officieele stukken over de expeditie naar Egypte en eenige Moniteurs. Zoolang hij zich nog niet met het dicteeren van zijn veldslagen bezig hield, las Napoleon geweldig veel; naar het zeggen van Gourgaud heeft hij gedurende het eerste jaar van zijn verblijf op St. Helena niet minder dan vijf en zeventig deelen doorgelezen! In zijn wit-casimiren kamerjapon op de kleine sofa van zijn kamer uitgestrekt, verlangt hij, dat Saint Denis hem boeken, veel boeken, brengt en blijft hij soms lezen tot het uur van het middag-eten dáár is, bladert of leest een werk door, legt het weg, neemt het nog eens op en — indien het de moeite waard is — schrijft hij zijn opmerkingen aan de rand van de bladzijden. Later bespreekt hij ze met zijn gevolg en lokt er lange discussies over uit.

Hij las voornamelijk de brieven van Mad. de Sevigné, veel Mémoires, geschiedkundige werken, en brochures, waarin hij nieuwsgierig zoekt naar wat men over zijn regeering zeide. De pamfletten tegen hem gericht en de lasterpraatjes, die men er in verkondigde, lieten hem koel; waren zij te erg dan schreef hij er een uitroep-teeken naast of een korte aantekening en ging verder. Boeken over krijgskunde, aardrijkskundige werken en reisbeschrijvingen las hij eveneens veel. Op literair gebied voelde hij zich nog altijd aangetrokken door Paul et Virginie, dat hem in zijn jeugd, door de sentimenteele romantiek, zooveel genoegen had verschaft; Don Quichotte behoort eveneens onder zijn preferenties, evenals Gil Blas, terwijl hij van de Engelsche literatuur Paradise lost, de geschiedenis van Engeland door Hume en Clarisse Harlow, in vertaling, leest. Van de Fransche proza-schrijvers is Voltaire dien hij „le roi de l'esprit” noemde, zijn lieveling, terwijl bij boven alle Fransche dichters Ossian — die hij in een Italiaansche vertaling leest — verkiest, wiens groot-visioenende nevel-beelden hem aantrekken. „On m'a toujours accusé, zeide hij eens tot Lady Malcolm, glimlachend, d'avoir les nuages d'Ossian dans la tête!”

s'Avonds, na het diner, wanneer het kleine troepje — de dames zoo mooi mogelijk in haar verouderd en verdofd costuum gekleed, waarover Napoleon haar soms goedig bespote, terwijl hij een vergelijking maakte tusschen haar tegenwoordige toiletten en die, welke zij in de Tuileriën droegen; de mannen in vol ornaat van hun generaals-uniform of hun hof-kleedij — rondom hem verzameld was, nam hij zijn toevlucht tot het eenige redmiddel om de eentonige, kleurlooze, altijd dezelfde, langdurende uren door te komen, namelijk tot lezen. Dikwijls vroeg hij: „Qu'allons-nous lire ce soir? Où voulez-vous aller? A la comédie, ou à la tragédie?” Men wist welke zijn voorkeur was en koos meestal de tragedie, een werk van Racine, van Corneille of van Voltaire, maar vooral Corneille. Meestal begon hij zelf een scène te lezen. Hij las goed, met vuur en gevoel, maar had geen notie van de maat, zoodat hij dikwijls, zonder het te bemerken, de vers-regels bedierf door er een paar voeten bij te voegen of af te laten. Daarbij was zijn herinnering voor namen zeer slecht, zoodat de beroemde regel:

„Soyons amis, Cinna, c'est moi qui t'en convie,” verlengt en misvormd werd in:

„Scylla, soyons amis, Scylla, c'est moi qui t'en convie.” Soms, doordat hij zoo dikwijls hetzelfde wilde lezen, verflauwde de belangstelling van het auditorium en viel er iemand in slaap. Wanneer hij dat zag — en hij zag het bijna altijd — klonk op eens een streng: „Madame de Montholon, vous dormez,” of „Gourgaud, réveillez-vous,” en dwong hij den slaper, tot straf, om met lezen voort te gaan. Dan ging hij zitten luisteren, maar vijf minuten later sliep hij zelf. Hij had zóó dikwijls Zaïre van Voltaire voorgelezen, dat Mad. de Montholon en Gourgaud afspraken het deel te verstoppen, om het niet meer te hooren. Maar het gaf niets, hij vroeg het terug en plaatste het weer op het répertoire.

Ook Molière en Beaumarchais werden veel door hem gelezen; eveneens de Mille et une Nuits en soms de Bijbel. Wanneer men den avond tot elf uur was doorgekomen — soms las men wel, zonder het te bemerken, tot middernacht — betoonde de Keizer een echte vreugde over wat hij zijn „conquête sur le temps,” l'une de ses moins faciles conquêtes” noemde. Nous n'avons de trop ici que du temps,” bitter-spotte hij dikwijls.

In den beginne was men verstoken van couranten. De Engelsche regeering veroorloofde niet, dat Napoleon zich abonneerde

op een Engelsche of een Fransche courant, of de Morning Chronicle of de Morning Post en verbood hem zelfs, met een boekverkooper te Londen over een geregelde toezending van dagbladen of van boeken te correspondeeren. Ter nauwernood en dan nog bij toeval en ongeregeld, ontving men op Longwood een nummer van de Times. Daarentegen had admiraal Cockburn de goedheid — dikwijls zelfs vóórdat hij ze zelf had gelezen — de couranten, die hij ontving, aan Napoleon te geven, welk voorbeeld door Hudson Lowe gevolgd werd. Ook admiraal Malcolm zond hem — door O'Meara — couranten, terwijl deze hem, in stilte, dagbladen verschaft, die hij in James Town kocht, wat de woede van Hudson Lowe gaande maakte, die streng verbood daarmee voort te gaan. Meestal was het de Times, die echter voor Napoleon het minst van belang was. Pas na het midden van 1818 — vóór dien tijd had Hudson Lowe er reeds bij de Engelsche regeering op aangedrongen, dat men Napoleon toch zou toestaan zich op eenige dagbladen te mogen abonneeren — begon, doordat Las Cases nogmaals een verzoek tot de Engelsche regeering richtte, de geregelde toezending van dagbladen uit Europa, waaruit men op de hoogte van de politieke gebeurtenissen kwam. De aankomst der couranten zweepte altijd de Fransche kolonie voor een paar dagen uit de taaie traagheid op, waarin zij voortdofte. Daarna verviel zij weer in dezelfde kleurlooze loomheid. De geregelde toezending der dagbladen duurde — eenmaal begonnen — tot in de laatste jaren, van 1818 — 1821, waardoor de Keizer om zoo te zeggen, daags vóór zijn dood, even goed op de hoogte der politieke gebeurtenissen in Europa was als Hudson Lowe zelf. Het aangenaamste voor den Keizer was, dat hij eindelijk in het bezit van een volledige verzameling Moniteurs kwam, waardoor hij de bron in handen kreeg, waaruit hij kon putten wat hij het meest voor zijn arbeid noodig had.

Gedurende het eerste jaar van zijn gouverneurschap, van Juni 1816 tot Juni 1817, was Hudson Lowe de eenige, die — niettegenstaande den slechten voet, waarop hij met Napoleon verkeerde — de Franschen van boeken voorzag, al had hij ook daarbij de onhandigheid om het eerst het boek van l'abbé de Pradt — over diens verblijf te Warschau, waar hij ambassadeur was geweest; een echt schotschrift tegen Napoleon — te zenden. De omgeving van den gouverneur toonde meer takt en wist in zulke aangelegenheden beter de eerbied en de achting tegenover den over-

wonnene en den gevangene te bewaren. Toen Las Cases vernomen had, dat Goldsmith een boek had geschreven, „l' Histoire secrète du Cabinet de Bonaparte”, deed hij te vergeefs pogingen om het van de Engelsche officieren ter leen te krijgen. Zij weigerden het te geven, wijl zij zich er voor schaamden. Eindelijk, nadat hij hen verscheidene keeren had verzekerd, dat men zich dergelijke uitingen als men zeide, dat zich daarin bevonden, op Longwood niet aantrok en dat men er om lachte, gaf men hem deze verzameling liefelijkheden, die voornamelijk bestond uit een opsomming der gemeenste daden, die Napoleon zou hebben gepleegd, vergiftigingen, moorden, daden van bloedschande en onteeringen enz. Toen Napoleon Las Cases vroeg, wat hij op het oogenblik las, en deze hem verhaalde welk een schandelijk pamflet Goldsmith had geschreven, wilde de Keizer het met alle geweld lezen. Hij lachte er om, werd niet boos of verdrietig en het eenige wat hij zeide, was: „que l'auteur avait voulu sans doute faire de lui un héros sous tous les rapports; qu'il le livrait du reste à ceux qui le voulaient faire impuissant, et que c'était à ces messieurs à s'accorder ensemble!”

Doordat deze en dergelijke pamfletten hun plaats in de bibliotheek vonden; ten gevolge der toezending van boeken door Lady Holland en, vooral in latere jaren, door eenige boekverkoopers, en particulieren, die den Keizer daarmee genoeg wilden doen en die ieder op zich zelf stuurden, wat zij meenden, dat voor hem van belang kon zijn, vertoonde de boekenkast op Longwood een merkwaardige systeemloosheid, tegenstrijdigheid en verscheidenheid. Een voordeel dier verscheidenheid was, dat ieder der ballingen er iets van zijn gading en naar zijn smaak in kon vinden en er het ruim gebruik van kon maken, dat Saint-Denis als bibliothecaris zooveel hoofdbreken kostte. Wanneer men de lijst der boeken-titels nagaat, zooals die in een aanhangsel van het Journal van Gourgau is opgegeven of zooals die door anderen wordt vermeld, staat men verbaasd over zulk een verscheidenheid, waarvan moeilijk een weergâ is te vinden.

Eens op gang, ging de toezending van boeken steeds, tot zelfs na Napoleon's dood, door. Den 14den Maart 1821, kort vóór zijn sterven, opende hij nog — gedurende den korten tijd, dat zijn ziekte hem niet pijnde — een laatste kist boeken, die Lord Bathurst hem deed toekomen. De allerlaatste kist met boeken, was door Lady Holland's zorgen bijeen gebracht, en kwam

pas na zijn dood op St. Helena aan, voorzien van het gewone opschrift: „From E. V. Holland by lord Barhurst's permission”. Na den dood van den Keizer werd een gedeelte van zijn bibliotheek door zijn lotgenooten — vooral die boeken, welke van Rambouillet, Trianon en Malmaison afkomstig en van het keizerlijk wapen voorzien waren — mee naar Europa genomen, waar zij later, òf te Parijs werden verkocht (zooals die, welke Bertrand had mee-gebracht), òf in particuliere bibliotheken en verzamelingen een plaats vonden; een ander gedeelte, het meereendeel, ging naar Engeland, waar het eerst en bloc aan een Londenschen boekverkooper werd overgedaan, die er een keuze uit deed en de rest op een publieke verkooping liet veilen.

Wanneer Napoleon den morgen niet met lezen had doorgebracht, maar had gewerkt, déjeuneerde hij tegen elf uur. Het kleine tafeltje vóór zijn sofa werd leeg gemaakt en in plaats van de boeken, die er meestal op lagen, werd er een servet over gedekt. Behalve, wanneer hij gewerkt had en hen, die zijn secretarissen waren geweest, bij zich noodde, at hij s' morgens meestal alleen en was dan in hoogstens tien minuten klaar. Trouwens, in het geval, dat hij wel Las Cases, de Montholon of Gourgaud vroeg om bij hem te blijven, duurde het déjeuner, dat uit één soep, twee vleeschen en één groente bestond — ten minste, indien Cypriani (die door een Engelsche soldaat vergezeld, naar James Town was geweest) zich verse groente had kunnen verschaffen — niet heel veel langer. Daarna dronk hij een kop koffie en dan begon het werken weer.

Toen hij op St. Helena kwam, was Napoleon van plan om zijn loopbaan en al de politieke en militaire daden, die hij volbracht had, te schrijven. Dit grootsche plan heeft hij niet geheel ten uitvoer gebracht.

Toch, zooals het daar ligt, en zooals het in 1867 is verschenen vormt het zes groote deelen en is het een ontzaggelijk werk, dat een schrijver van beroep geen oneer zou aandoen. Het beste overzicht kan men er van krijgen, indien men zich aan de verdeeling houdt in drie groepen, die sommige schrijvers er aan onderscheiden. Ten eerste de „Mémoires”, waarvan het begin en het einde zijn geschreven en het midden onvoltooid is gelaten; ten tweede, die werken, welke een studie bevatten over eenige groote veldheeren en theoretische beschouwingen over krijgskunde, legerorganisatie enz. Het eerste gedeelte der Mémoires bestaat uit vier onderdeelen; ten eerste, het beleg van Toulon en de

13de Vendémiaire, gevolgd door de veldtocht van Italië (1796 - '97), waarvan twee lezingen bestaan, één door Las Cases geschreven en de tweede, waarschijnlijk, door de Montholon; ten tweede de, veldtocht naar Egypte, eveneens door twee personen te boek gesteld, namelijk door Gourgaud en de Montholon; ten derde het Directoire-tijdperk en ten vierde, de 18me Brumaire en de eerste tijden van het Consulaat. Het laatste gedeelte der *Mémoires* bevat; ten eerste, Elba en de Cent Jours en ten tweede, Waterloo, dat een voortdurende *præoccupatie* voor Napoleon was en bleef. Al op de Northumberland hield Napoleon er zich mee bezig en deze eerste lezing is door Gourgaud mee naar Europa genomen en in het licht gegeven. Een tweede bewerking, door Napoleon zelf ter hand genomen, is door O'Meara in het licht gegeven. Het midden-deel, loopend over de periode 1801 - 1814 en die van vóór 1793, is niet zonder opheldering van de hand van Napoleon gebleven en behandelt een lange reeks van verschillende onderwerpen.

Wat de werken betreft, die een uitvloeisel of een gevolg van verschillende omstandigheden zijn, deze groep bevat voornamelijk antwoorden of weerleggingen en verbeteringen van geschriften en brochures, die over zijn regeering of over zijn persoon handelen. In tegenstelling met de *Mémoires*, bevatten zij weinig politiek en weinig over krijgskunde, maar handelen voornamelijk over hem zelf en over zijn gevoelens. Het zijn het „Manuscript de l'île d'Elbe ou des Bourbons en 1815” aantekeningen op het werk van den abbé de Pradt, „*Histoire de l'Ambassade de Varsovie*”; een antwoord en een tegenwerping op een redevoering van lord Bathurst, den 18den Maart 1817 door dezen in het Parlement gehouden. Napoleon had gehoopt dat of lord Amherst, of admiraal Malcolm dit antwoord mee naar Engeland zou willen nemen en daar het licht doen zien. Beiden echter weigerden en waarschijnlijk is het O'Meara geweest, die het later openbaar heeft gemaakt. Vervolgens de „*Lettres du Cap*,” die een weerlegging, verbetering en aanvulling der brieven van Warden zijn, aantekeningen op het „Manuscript venu de Sainte Hélène d'une manière inconnue,” waarvan de schrijver langen tijd onbekend is gebleven, dat velen aan Napoleon toeschreven en waarvan ieder, ook Napoleon zelf, de herkomst trachtte te raden (later pas is men tot de ontdekking gekomen, dat een inwoner van Genève — Lullin de Châteaueux — er de schrijver van is); de „*Letters from the*

island of Saint Helena, exposing the unnecessary severity exercised towards Napoleon," die in 1818 verschenen en waarvan een vertaling is gegeven in de „Receuil de pièces authentiques sur le captif de Sainte Hélène" en nog eenige opstellen, waaronder de aantekeningen op de „Mémoires de Henry de Chaboulon" een voorname plaats innemen.

Het derde gedeelte bevat een studie over de „Campagnes de César," een „Précis des campagnes de Turenne et de Frédéric II" en eenige theoretische beschouwingen over krijgskunde, legerorganisatie en vestingbouw.

Niettegenstaande een enkele fout, die er hier en daar in voorkomt, doordat het op verschillende plaatsen niet nauwkeurig genoeg is en door de vergissingen, die de schrijver heeft gemaakt, wijl hem de gegevens ontbraken, om alles wat hij uit zijn hoofd en uitsluitend uit zijn herinnering moest dicteeren, te contrôleeren en wijl hem geen enkel document of werk bijna ten dienste stond, waarmee hij zijn herinnering kon vergelijken, heeft zijn werk een groote verdienste. De stijl is uitstekend, het woord nauwkeurig, de logica en de wijze waarop de gebeurtenissen zijn gerangschikt, bewonderingswaardig, naar zij zeggen, die tot oordeelen daarin bevoegd zijn. Wanneer hij iemand ten tooneele voert, stelt hij hem in drie, vier nauwkeurige en vaste trekken voor; zijn beschrijvingen van streken waar hij oorlog heeft gevoerd, alsmede die der oorlogen zelf zijn glashelder en zóó duidelijk, dat een topograaf het niet zou kunnen verbeteren, terwijl het levendige van het verhaal en de geheele wijze om zijn personen te beschrijven en ze ten tooneele te voeren, zooals in de „Lettres du Cap," den lezer aangrijpt en vast houdt, zonder dat er van eenige kunstgreep of van groote woorden is gebruik gemaakt. Er is dan ook geen beter antwoord dan zijn werk, op de aanklacht van zijn tegenstanders, dat hij zijn tijd op St. Helena in kinderachtige en kleingeestige twist-zoekerijen met Hudson Lowe heeft doorgebracht en verknoeid heeft, en dat hij wel iets beters had kunnen doen.

In den beginne op St. Helena heeft Napoleon — voordat zich door de omstandigheden een groote moedeloosheid van hem had meester gemaakt — veel tijd aan het schrijven of liever aan het dicteeren van zijn herinneringen besteed. Zijn lotgenooten getuigen er alle van, die hij beurt om beurt als secretaris gebruikte en wiens goeden wil hij op proef stelde. Waar zij vermoeid werden en na een tijdlang schrijven moesten rusten,

bleef hij soms veertien uur op één dag door-dicteeren. Soms tijds dicteerde hij gedurende een geheelen nacht achtereen voort, zooals den nacht toen hij om vier uur Gourgaud uit den slaap liet wekken om de Montholon te vervangen, die niet meer kon. De jonge Las Cases verhaalt: „Je me rappelle un moment où écrire l'histoire était pour lui une véritable passion. Presque toujours il dictait en marchant; son pas alors n'était point précipité, et, dès que son attention était fixée, il devenait très régulier. Quand son attention se fixait plus fortement encore, son pas devenait plus ferme; on entendait son pied se poser nettement sur le plancher. Pour peu qu'il s'animât, sa respiration se faisait haute et fréquente. J'ai toujours remarqué qu'il était entièrement et complètement à l'occupation à laquelle il se livrait. Je n'ai pas souvenir de l'avoir vu s'occuper en même temps de deux choses différentes. Un jour, il se moquait de ce qu'on raconte, que César dictait à la fois à plusieurs secrétaires en diverses langues. Pendant qu'il travaillait, on faisait fréquemment beaucoup de bruit autour de lui en jetant les portes; il ne paraissait pas s'en apercevoir . . .”

Wel is waar, moedigde hij zijn lotgenooten aan en troostte hij ze, wanneer zij onder hun taak zuchtten, met het vooruitzicht, dat zij alles wat zij schreven als het hunne konden beschouwen en dat zij er later, indien zij het zouden uitgeven, een hoop geld mee zouden kunnen verdienen. Maar op andere oogenblikken — vooral wanneer hij uit zijn humeur was — waarschuwde hij hen, dat zij er niet op behoefden te rekenen, eenig recht op het werk te hebben. Wat er met die enorme hoeveelheid dictée is gebeurd, weet men niet; hoeveel er van ook het licht heeft gezien, is het waarschijnlijk, dat er nog een groot deel onuitgegeven is gebleven. Daarentegen is het onwaar, dat Napoleon zelf sommige opstellen, waarvan men den schrijver niet kent, of niet kende in dien tijd, onder anderen het „Manuscript de Sainte Hélène,” naar Gourgaud beweert, zou hebben geschreven, zooals hierboven reeds is opgemerkt.

Tegen twee uur s' middags kleepte de Keizer zich. Hij schoor zich, ontdeed zich van zijn kamer-japon, van zijn rood-zijden hoofd-doek en van zijn hemd, waarvan hij altijd het boord open hield (een das droeg hij nooit) en trok zijn groene rok, wit vest en wit casimieren korten broek aan, zijn wit-zijden kousen en lage schoenen met gespen. In het begin der ballingschap droeg hij nog één zijner twee groene Kolonels-uniformen der chas-

seurs à cheval de la garde impériale met roode kraag en roode opslagen aan de mouwen, (hij bezat nog twee uniformen van Colonel des grenadiers à pied en één van Colonel de la garde nationale, beide blauw, met witte opslagen;) later een groen jachtkostuum, waarvan het goud- of zilver-galon was afgenomen. Soms, maar niet heel dikwijls, kleepte hij zich in „politiek”, namelijk in kleeven van een andere kleur. Hij bezat drie verschillende rokken, een bruine, een gele, en een nankinsche. Voor buiten had hij drie jassen, een groene en twee grijze, van de bekende en beroemde snit. Was het laken van zijn rok kaal geworden, dan liet hij het keeren; hij droeg liever gekeerd laken dan laken van Engelsch fabriek afkomstig, het eenige dat hij op St. Helena kon krijgen. Nadat hij gekleed was, nam hij het legendarische steekje met de driekleurige kokarde versierd, (die kokarde liet hij er later van afnemen en met een zekere plechtigheid bewaren) onder zijn arm, en begaf zich naar het salon, indien hij een audientie gaf, of anders naar de spreekkamer, waar zijn gevolg hem wachtte.

Wat de audienties betreft, ontving de Keizer gaarne dignitarissen en hen, die belangrijke posten bekleedden, verdienstelijke of hooge officieren, wetenschappelijke mannen of onderzoekers en reizigers. Aan zulke personen durfde Lowe den toegang tot hem niet weigeren of de onbescheiden vragen doen — bijvoorbeeld, waarom zij zoo verlangend waren om den generaal te ontmoeten; of zij op hun eerewoord konden verzekeren, dat zij geen brieven of geheime boodschappen voor hem hadden: of zij wel wisten, dat zij zich, wanneer zij hem een brief, een boek een brochure of een dagblad of zoo, in het geheim gaven, er aan bloot stelden om gevangen te worden genomen of onmiddellijk van het eiland te worden verwijderd, waardoor hij wist, dat hij de anderen afschrikte.

Waar nu de officier van gezondheid Henry een audientie heeft beschreven, die hij bij Napoleon heeft meegemaakt en waarin hij den Keizer in een nogal ongunstig daglicht heeft voorgesteld, is het goed daarmee den indruk te vergelijken, die andere, evenveel en meer geloofswaardige, minder voor-ingenomen personen (Henry toch voelde zich om allerlei redenen genoopt op de hand van Hudson Lowe te zijn en in diens voordeel te spreken) van zulk een audientie hebben gekregen. Henry behoorde tot de 37 officieren van het 66ste regiment, aan welks hoofd generaal Bingham stond. Onder diens geleide werden zij

door Bertrand, vergezeld van de Montholon en van Gourgaud, het salon binnen gevoerd, waar de Keizer hen ontving.

Hij stond, met zijn steekje onder den arm, in het midden van het vertrek. In tegenstelling van de kleuren-schitterende groep, die hem omringt, te midden van al het rood en goud en zilver der uniformen van de Engelsche officieren, is hij donker gekleed, in zijn groene rok, wit vest en korte broek, wit-zijden kousen en lage schoenen met vergulde gespen, zonder epauletten, zonder galon. Alleen de ster van het Légion d'honneur en de goudenroksknoopen glanzen in de dofheid van zijn kleeding.

„Rien d'imposant, begint Henry, volgens Frémeaux, zijn verhaal, dans son aspect. Il avait la taille épaisse et courte, la tête enfoncée dans les épaules, la figure grasse, de larges plis sous le menton, le teint olivâtre. Ses membres paraissaient forts et bien proportionnés. Sa physionomie rebutait, refrognée, sinistre d'expression . . . Le héros des temps modernes ressemblait à un moine espagnol ou portugais, obèse.

Il fit d'abord le tour du cercle en essayant de prendre ses airs pompeux d'autrefois . . .

La série des présentations s'est ouverte. Le comte Bertrand et le général Bingham, plus ou moins familiers, l'un avec l'anglais, l'autre avec le français, jouent le rôle d'interprètes. L'Empereur s'adresse au colonel Nicol:

— Vous teniez garnison au Bengale, lui dit-il. Venant d'une si riche contrée, c'est d'or en non d'argent, que vos uniformes devraient être couverts. Combien de temps faut-il pour acclimater des Européens dans l'Inde?

— Deux ou trois ans. On perd un peu de monde la première année, davantage la seconde, mais la mortalité diminue beaucoup à la troisième.

— Vos officiers faisaient-ils des économies?

— Non, on dépense trop.

— Combien aviez-vous de domestiques?

— Entre trente et quarante. Trente-neuf exactement, je crois

— Pensez-vous qu'un régiment conserve sa valeur, après vingt ans de service dans l'Inde?

— Oui; la mère patrie l'alimente de recrues.

— Quels soldats sont les cipayes?

— Excellents, ceux que nous dressons.

— Contre combien de bataillons de cipayes, égaux en force

numérique aux vôtres, estimeriez-vous pouvoir lutter avec le 66me ?

Cela dépend. dois-je entendre des cipayes commandés par des Anglais, ou des troupes complètement indigènes ?

— Les deux.

— Les bataillons de cipayes commandés par des Anglais sont bons et solides ; je n'aimerais pas beaucoup d'inégalité. Pour ce qui est des bataillons qu'entretiennent les princes indigènes, j'en mettrais facilement quatre ou cinq en déroute avec le 66me.

— Très bien ! Vous êtes un brave. Combien y a-t-il d'officiers à votre mess de Deadwood ?

— Seize.

— Vous restez longtemps à table, m'a-t-on dit, quelquefois jusqu'à minuit.

— Mon Dieu ! lorsqu'il nous vient de joyeux compagnons, nous ne nous séparons qu'au lever de l'aurore.

— Et alors on se grise sans doute ?

— Mais non.

— A propos, est-ce que vous n'avez pas un catholique parmi vous ?

Le colonel désigna, de l'autre côté du cercle, une figure haute en couleur, le lieutenant Mac Carthy.

— Il est allé récemment à Rio-de-Janeiro, n'est-ce pas ?

— Oui, il en arrive.

— N'aurait-il pas fait le voyage pour obtenir l'absolution de ses péchés, par hasard ?

Un rire étouffé courut. Mac Carthy, un gros garçon timide, de rouge devint écarlate, et Napoléon se tourna vers le lieutenant-colonel Lascelles :

— De quel pays êtes-vous ?

— Anglais.

— De quelle partie de l'Angleterre ?

— Du Yorkshire.

— Etes-vous né dans la ville d'York ?

— Non.

Suivait le lieutenant-colonel Dodgin, un superbe soldat, grand, large, d'aspect martial, et qui s'était particulièrement distingué sur les champs de bataille de la Péninsule.

Il avait la poitrine couverte de médailles. Napoléon, l'ayant regardé d'un œil complaisant, prit entre ses doigts la plus brillante des décorations, la croix de Vittoria. Mais à l'instant,

brusquement, il la laissa retomber; il venait de lire le nom de terreur. Le mouvement fut absolument, chacun le remarqua, comme de quelqu'un qui met par mégarde la main sur un morceau de fer chaud.

— Étiez-vous à Salamanque et à Toulouse?

— Non.

— Votre régiment se trouvait-il à la bataille de Talavera?

— Oui...

— Avez-vous des blessures?

— Deux.

— Votre nom n'a-t-il pas figuré dans des ordres du jour?

Le lieutenant-colonel, trop modeste, hésitait à répondre: „Trois fois,” intervint le capitaine Baird, son voisin.

L'Empereur s'adressa à ce dernier.

— Vous êtes capitaine de grenadiers?

— Oui.

— Depuis combien de temps servez-vous?

— Depuis bientôt vingt ans.

— Et toujours capitaine?

— Toujours.

Le cercle continuait par le capitaine Jordan. (deze was getrouwd met een zuster van „la Nymphe.”)

— Vous êtes marié?

— Oui.

— Votre femme est jolie, m'a-t-on dit. Combien avez-vous d'enfants?

— Deux. De Keizer deed aan de volgende personen nog eenige snelle vragen en kwam eindelijk aan den kapitein L'Estrange, „un brave petit gaillard, extraordinairement bronzé de peau.”

— Combien comptez-vous d'années de service?

— Quatorze, dont deux dans l'Inde.

— Y avez-vous été malade, que votre teint est si noir?

— Non.

— Buvez-vous alors? L'Estrange sourit, pour toute réponse.

Napoléon insista plaisamment en anglais: „Drink? Drink?” Puis, au suivant, le capitaine Duncan:

— Depuis combien de temps servez-vous?

— Depuis plus de vingt ans.

— Vous avez été dans l'Inde?

— Oui.

— Avez-vous été quelquefois blessé?

— Jamais.

— Vous avez du bonheur. De beurt kwam nu aan den officier van gezondheid van het 66e.

Diens voorstelling was oorzaak van een incident, dat de ontevredenheid van Hudson Lowe, toen hij het vernam, hoogelijk gaande maakte en van een grappige vergissing. Generaal Bingham toch, sprak den Keizer, met zijn titel van Majesteit aan, wat zoowel door het Engelsche gouvernement als door Hudson Lowe, ingevolge zijn instructies, verboden was. Van daar zijn verontwaardiging, toen hij het vernam! En wat de vergissing betreft, deze was de volgende. Sir George Bingham, die het Fransch niet zeer goed meester was en Bertrand, die niet erg bekwaam was in het Engelsch, vertaalden den titel van Heir, „surgeon-major” in dien van „sergeant-major,” waarop de Keizer, die een verklaring zocht van deze lage graad, zeide: „Ah! oui, lord Wellington n'a-t-il pas promu, durant la guerre d'Espagne, un certain nombre de ses sergents-majors au rang d'officiers?”

— „Pardon, Sire, rectifia Bingham en s'appliquant à mieux articuler le mot, pardon. M. Heir est le chirurgien-major du régiment.

— Ah! Très bien! Parfait! Avez-vous beaucoup de malades dans l'Inde, docteur?

— Oui, le pays n'est pas sain.

— Beaucoup d'affections de foie?

— Beaucoup.

— Et vous prescrivez largement le calomel?

— Oui. Dit onderwerp scheen Napoleon toen reeds van belang te zijn, ten minste hij vroeg aan Henry, wiens beurt nu was gekomen; wyl de Keizer eenige officieren oversloeg:

— Ainsi, l'hépatite est commune dans l'Inde?

— Oui, plus fréquente que sous les latitudes moins chaudes.

— Vos soldats ne boivent-ils pas trop aussi?

— Malheureusement oui, ils aiment l'alcool, le climat les altère, et l'arac est à bon marché, au Bengale.

— Recouriez-vous aux fortes doses de calomel et pratiquez-vous les saignées, comme font ici vos confrères?

— Naturellement. Le traitement est partout le même.

— Allons! docteur, vous êtes encore un fanatique de la lancette, à ce que je vois.

— C'est notre meilleure arme.

— Pour guérir ou pour tuer?

— Pour guérir.

— Dieu m'en garde! Nadat de Keizer zich eenige oogenblikken met de vaandrighs, die tegenwoordig waren, bezig gehouden en nog een tijdlang met Sir Bingham had gesproken, nadat hij Kolonel Nicol ten tweede male over de cipayen had ondervraagd, was de audientie geëindigd. De officieren bogen en gingen weg. Henry vertelt nu den indruk, dien hij van het geheel heeft ontvangen:

„La désillusion était générale, en retournant à Deadwood. Ni l'apparence, ni les manières, ni les paroles de Bonaparte n'avaient répondu à notre attente. La chose, du reste, n'eût pas dû nous surprendre; l'auréole dont on pare trop souvent les célébrités, à distance, disparaît sitôt qu'on les approche. A la lumière de la réalité, nous venions voir s'évanouir, tel un fantôme au jour, la figure prestigieuse qui hantait depuis si longtemps nos imaginations, et le grand Napoléon se changer en un petit homme obèse, plutôt laid. Néanmoins, cette visite devait dater dans la vie de chacun de nous, et le soir, au mess, on ne s'entretint que d'elle.

Plusieurs, mal satisfaits de leurs réponses à l'Empereur, auraient voulu pouvoir les recommencer; plus simplement, avec candeur, deux ou trois braves garçons avouaient la perte de toute présence d'esprit....

On plaisanta le lieutenant Moffatt pour avoir presque crié à Bonaparte, qui lui demandait sa religion: „Je suis protestant!” On taquina Mac Carthy sur son pèlerinage à Rio. On me taquina moi-même sur l'usage immodéré de la lancette. Mes camarades, approuvant l'exclamation: „Dieu m'en garde!” l'adoptèrent unanimement.

On rit beaucoup du goût supposé de L' Etrange pour la dive bouteille et du fameux „Drink? Drink?” Mais en vain essayait-on de comprendre par quelle association d'idées l'Empereur concluait de la noirceur de la peau à l'intempérance... Le mess entier approuva les éloges décernés par notre chef aux cipayes. Un autre que le colonel Nicol se serait peut-être laissé aller à rabaisser leur valeur, pour exalter d'autant celle de son régiment, et c'est vraisemblablement ce qu'espérait Bonaparte, qui affectait de mépriser notre armée de l'Inde... L'incident de la croix de Vittoria fut fort discuté et provoqua de nombreuses réflexions. Mais, en vérité, n'était-il pas bien naturel, le geste de l'Empereur lâchant cette croix, commémorative d'une bataille qui, outre ses

conséquences en Espagne, acheva, dans une heure grave, de décider l'Autriche à se tourner contre lui?

Pauvre homme! après tout. Quel changement de fortune! Naguère sur un trône, aux Tuileries, entouré des héros de Marengo et d'Austerlitz. Maintenant prisonnier au milieu d'autres soldats, décorés de médailles gagnées sur ses armées!"

Leest men nu het verslag van een audientie door den Keizer aan anderen gegeven en den indruk, dien deze van hem hebben gekregen, en vergelijkt men dit met het irriteerend-medelijdende verhaal van Henry, dan ziet men de figuur van den Keizer in een geheel ander licht!

Lord Amherst deed St. Helena aan op zijn terugkeer van een ambassade naar China en werd den 1sten Juli 1817 door Napoleon ontvangen. Volgens het verhaal van O'Meara, die daarbij tegenwoordig was, naderde lord Amherst den Keizer en zeide: „Mon grand désir, depuis vingt ans, est de vous voir,” waarop de Keizer over zijn tegenwoordigen toestand begon te spreken en zich er over beklaagde, dat hij zoo weinig vrijheid genoot en dat hij er tegen opzag om Longwood te verlaten, waar hij — zoodra hij even buiten de grens ging — dadelijk bewaakt werd. *Sortiriez-vous plus que moi, Monsieur, si, hors la présence d'un officier, vous ne pouviez adresser d'autre parole qu'un „bonjour” aux gens que vous rencontrez? Le gouverneur, allez-vous m'objecter, a retiré cette prohibition. Sa fantaisie peut la rétablir demain. Voudriez-vous vous promener sur un chemin dont il vous serait interdit de vous écarter d'un mètre, à droite ou à gauche? Oseriez-vous vous éloigner de quelques kilomètres de votre maison, franchir la limite de quatre milles, au risque, si vous rentrez à six heures cinq minutes du soir, d'entendre les sentinelles des postes voisins d'ici vous crier: „Qui vive!” et, faute qu'elles vous reconnaissent aussitôt, d'être appréhendé au collet?*” Lord Amherst zou, volgens het zeggen van O'Meara geantwoord hebben: „Je ferais comme vous, je ne sortirais pas de ma chambre.” Hij heeft later beweerd, dat hij die woorden niet heeft gesproken. Wat echter de waarheid van deze bewering nog al onwaarschijnlijk maakt, is, dat hij zijn gezegde op verzoek van Hudson Lowe heeft ingetrokken, toen deze bemerkte, dat het oordeel over zijn optreden als gouverneur van St. Helena minder en minder de goedkeuring en meer en meer de afkeuring van de openbare meening begon te verwekken.

Lord Amherst echter was met een talrijk gevolg op St. Helena

gekomen. Nadat zijn eigen audientie was afgeloopen, stelde hij achtereenvolgens de verschillende personen daaruit aan den Keizer voor. Het eerst en alleen, den secretaris van de ambassade, Henry Ellis, en daarna acht andere Engelschen te samen. Van deze negen personen hebben er drie den indruk beschreven, die de audientie op hen heeft gemaakt, namelijk Henry Elles, de officier van gezondheid Mac Leod en doctor Abel.

Henry Ellis nu, verhaalt, volgens Frémeaux, het volgende: La fortune de Bonaparte avait bien changé . . . et cependant je mentirais si je disais qu'au moment de paraître devant cet homme, naguère la terreur et l'étonnement du monde, je possédais mon calme ordinaire. Certes, l'antichambre où j'attendais ne ressemblait guère à celle des Tuileries, mais l'ex-empereur, à mon estime, pouvait se passer du décor d'un palais; ses actions suffisaient pour en imposer. Je ne le jugeais pas diminué par la perte de la dignité souveraine, car sa puissance de jadis, ses armées formidables et la cour splendide que lui enviaient les monarques héréditaires n'ajoutaient qu'à peine, selon moi, au prestige de son génie. J'allais, je le sentais, me trouver en présence d'un esprit dont la nature et l'étendue me surpassaient étrangement. Aussi, malgré ma curiosité, l'idée ne me vint-elle à aucun moment d'interroger l'hôte de Longwood sur les principales circonstances de sa vie et les mobiles de sa politique. Je me préparai à l'écouter, simplement — et à retenir ses paroles.

Lord Amherst m'ayant présenté, Napoléon débuta par dire que mon nom ne lui paraissait pas inconnu. Le gouvernement britannique ne m'avait-il pas envoyé en Russie? A Constantinople?

Je répondis négativement; mais j'étais passé à Constantinople à l'occasion d'une mission en Perse.

— Eh oui! dit-il, je me souviens maintenant, c'est moi qui vous ai montré le chemin de cette contrée. Comment va mon ami le Shah? Qu'ont fait récemment les Russes de ce côté?

— Ils ont, à la suite de la dernière guerre, obtenu la cession de tous les territoires occupés par leurs troupes.

— Je n'en suis pas surpris. La Russie est la plus envahissante et la plus menaçante des puissances. Alexandre peut lever les armées qu'il voudra. Ses sujets améliorent leur condition en devenant soldats. Lorsque je demandais à un Français de quitter son village, je lui demandais le sacrifice de son bonheur. Le paysan russe, au contraire, est un misérable serf auquel l'enrôlement donne une liberté relative et confère de la dignité...

Les Cosaques en particulier, forment une cavallerie formidable. Ils se meuvent à la façon des Arabes du désert, avancent hardiment dans des régions qui leur sont totalement inconnues...

Si la Russie sait s'assimiler la Pologne, sa force deviendra irrésistible." Sur cette conclusion, Napoléon quitta l'empire des tsars, et, presque sans transition, aborda la politique anglaise. L'intérêt de l'entretien redoubla pour Ellis et pour lord Amherst.

„L'Angleterre ne doit pas viser au rôle de grande puissance militaire. Son armée ne comptant que quarante-cinq mille hommes, elle sera toujours, dans ce rôle, l'inférieure d'autres nations. Elle s'est liguée contre moi avec la Prusse, l'Autriche et la Russie; ces dernières ont seules profité de l'issue de la lutte et des traités de 1815.

L'Angleterre tient l'Océan; elle y est suprême. C'est folie à elle de descendre de ses vaisseaux pour courir les aventures et combattre à terre.

C'est agir comme François Ier à la bataille de Pavie. Quarante-cinq pièces de canon, la plus imposante réunion de bouches à feu qu'on eût encore vue, lui assuraient la victoire; leurs boulets auraient décimé l'ennemi. Mais François, tirant son grand sabre et voulant charger à la tête de sa gendarmerie, vint juste se placer devant cette artillerie et la réduisit au silence. Ne faites donc pas de même. Votre supériorité navale est une écrasante batterie, dont vous ne devez pas gêner le tir en prenant position sur le continent. Aussi longtemps que vous conserverez l'empire des mers, vous n'avez besoin que d'ambassadeurs pour obtenir ce que vous voudrez. Car vous pouvez bloquer toute l'Europe; et le blocus, j'en sais les effets. Avec deux mauvaises coques de bois, vous désolerez une longue ligne de côtes; vous mettez un pays dans la situation d'un corps frotté d'huile et qui ne peut plus respirer. Tenez! je souffre en ce moment, à la figure, d'une obstruction des pores de la peau. C'est quelque chose de semblable.

Qu'avez-vous gagné à me faire la guerre? La possession de ma personne-et l'occasion de vous montrer des vainqueurs sans générosité."

Verder schrijft Ellis van den Keizer, dat hij „lui trouva le ton persuasif, de l'éloquence, mais le débit un peu rapide. Les mots semblaient lui venir presque aussi vite que les idées.

„Son embonpoint n'avait rien d'extraordinaire pour son âge.

Ses manières étaient agréables; son attitude, un mélange remarquable de simplicité et de supériorité consciente."

Het verslag, dat Mac Leod van zijn audientie geeft, luidt als volgt. Nadat Bertrand al de aanwezige personen rondom den Keizer had geschaard, begon lord Amherst ze beurtelings, één voor één, aan hem voor te stellen. De Keizer had voor ieder van hen een vriendelijk woord of deed den voorgestelde een vraag over wat voor hem het meest van belang was, over zijn studie of over de zaken, waarmee hij het meest in de uitoefening van zijn vak in aanraking kwam. Nadat hij de geheele rij was langs-gegaan, richtte hij nog een paar vragen tot den secretaris Hayne, „et l'ambassade, congédiée, se retira enchantée, chacun de ses membres emportant le souvenir d'un mot aimable.

Pour conclure, Bonaparte fut poli et affable, et, quelle que soit sa manière d'être habituelle, il est clair qu'il peut se comporter très bien, quand il veut". Met deze opmerking eindigt Mac Leod zijn verhaal, een opmerking, die waarschijnlijk dient om de voorstelling te niet te doen, die door Hudson Lowe steeds van Napoleon wordt gegeven aan hen, die hem wenschen te bezoeken en waarbij de gouverneur hem beschrijft als een gevaarlijk en onbehoorlijk individu, die iedereen behandelt op de wijze, waarop hij Hudson Lowe behandelt.

Doctor Abel geeft in zijn verslag meer een beschrijving van het uiterlijk van den Keizer, dan dat hij de woorden weergeeft, die hij tot de verschillende personen heeft gericht. „Sans doute, zegt hij, Bonaparte avait le buste très large pour sa taille de cinq pieds sept pouces environ, mais cela ne le rendait ni lourd ni épais d'apparence. On a souvent remarqué la beauté de ses membres; elle subsistait. Sa jambe, par exemple, était irréprochable de lignes, quoique fort musclée. Son corps entier, de structure compacte, indiquait la vigueur, la solidité. Contraste remarquable: il marchait d'un pas aisé et gracieux, et, sitôt qu'il s'arrêtait, il prenait une rigidité de statue. Sa physionomie causait des surprises analogues. Allait-il poser des questions, il fixait avec insistance son regard, durant quelques secondes, sur la personne qu'il voulait interroger, et ses traits, alors, se figeaient dans une immobilité sculpturale. Dès que le dialogue commençait, ces mêmes traits reflétaient, d'une manière étonnante, l'intensité et toute la variété des sentiments.

Son œil, encore, changeait de couleur, autant que d'expression. Si je l'avais vu seulement quand les muscles de la face, et particulièrement ceux du front, étaient en jeu, je n'hésiterais pas à le déclarer très noir. Mais à d'autres moments où je l'ai ob-

servé, il m'a paru clair, lumineux et lustré. Nuances si instable au surplus, qu'après l'entrevue, et bien que chacun, on peut le croire, eût regardé avec attention Bonaparte, elles donnèrent lieu à des discussions."

Kapitein Basil Hall, die lord Amherst naar China had vergezeld, maar die ten gevolge van allerlei omstandigheden, later dan lord Amherst St. Helena aandeed, werd den 13den Augustus 1817 door Napoleon in audientie ontvangen. Hij was reeds den 11den Augustus op St. Helena gekomen en had onmiddellijk pogingen gedaan om bij den Keizer te worden toegelaten. Deze echter had er niet veel lust in, hoeveel moeite Bertrand en O' Meara zich ook bij hem gaven om hem te overreden, dat hij den kapitein dit genoeg zou doen. Plotseling kreeg deze den inval, om zich op den naam van zijn vader, James Hall, den Schotschen geleerde, te beroepen, die indertijd Brienne had bezocht, toen Napoleon er als leerling vertoefde.

Dit werkte. Napoleon verleende hem een audientie. Toen hij het vertrek binnen trad, waar de Keizer hem wachtte, stond deze in gedachten. „Debout près d'un feu, Napoléon se tenait accoudé au marbre de la cheminée, le front penché. Il leva les yeux, fit quelques pas vers moi et répondit à mon salut d'un léger signe de la tête. Sa parole de début fut: „Quel est votre nom?" Puis il dit: „Ah! oui, Hall . . . J'ai connu votre père à l'école de Brienne . . . Je me le rappelle parfaitement . . . Il aimait beaucoup les mathématiques . . . Il ne se mêlait guère aux élèves et préférait la société des professeurs.

Il se tut un instant. J'exprimai ma surprise qu'il pût avoir mémoire d'un simple particulier, après un si long laps de temps et des événements si considérables; il reprit: „Vous vous étonnez à tort. Votre père est le premier Anglais que j'aie rencontré. C'est pourquoi je ne l'ai pas oublié . . . Nouveau silence. Ensuite il demanda, avec une sorte de malice dans le regard et comme s'il s'amusait de la question: „Avez-vous entendu votre père quelquefois parler de moi?

— Fort souvent. — Et que disait-il?

— Il disait sa vive admiration pour les encouragements que vous avez donnés aux sciences durant votre règne.

Un sourire accueillit ce compliment.

— Et n'a-t-il jamais témoigné le désir de me voir?

— Je l'ai fréquemment entendu dire que nul homme au monde ne méritait autant d'être vu que Napoléon . . .

— Très bien! Mais si votre père me regarde comme une si grande curiosité, s'il a un tel désir de me voir, que ne vient-il pas à Sainte-Hélène?

Cette question m'embarrassa un peu. Était-elle sérieuse ou ironique? Je hasardai: Mon père a trop d'occupations pour pouvoir quitter son pays.

— Exerce-t'il donc des fonctions publiques?

— Aucunes fonctions officielles. Mais il est président de la Société royale d'Édimbourg. C'est un honneur qui prend beaucoup de temps... Napoléon parut se livrer à un calcul mental et remarqua: „Votre père doit, je pense, être mon aîné de neuf ou dix ans... au moins de neuf... plutôt de dix. De combien exactement?

— De dix ans, répondis-je.

Il se mit à rire, pirouetta sur un talon et hocha plusieurs fois la tête. Je n'osai lui demander ce qui le récréait si fort. C'était sans doute de trouver son calcul si juste.

Ses idées changeant de cours, il commença de m'interroger sur le voyage que je venais d'accomplir dans les mers orientales.

Les multiples occasions que son rang lui avait données de s'instruire, et sa vaste mémoire, rendaient bien difficile de lui apprendre quelque chose de nouveau. Aussi m'estimai-je heureux d'aborder un sujet qui pouvait faire sortir notre conversation des banalités ordinaires aux audiences. On a souvent dit que Napoléon portait un intérêt tout spécial à l'Orient. Cela me fut démontré par l'avidité avec laquelle il accueillit mes informations sur l'Empire du Milieu, la Corée et Lou Tchou.

Mais on a prétendu, d'autre part, que ses connaissances géographiques laissaient à désirer, touchant les contrées lointaines. Je fus donc surpris de le trouver très exactement renseigné sur la position des pays riverains des mers de Chine...

A l'exception de son mouvement de méprisante incrédulité lorsque je lui appris que les habitants de Lou-Tchou ignoraient la guerre et les engins de destruction, Napoléon fut d'une humeur parfaite durant toute notre conversation. Sa gaîté, je dirai presque sa familiarité, me mirent à l'aise au point de me faire oublier à plusieurs reprises cette respectueuse attention que c'était mon devoir et mon désir sincère de montrer au souverain déchu. L'intérêt qu'il prenait à mon récit m'excitant et m'empêchant d'être toujours sur mes gardes, je me surpris plus d'une fois à lui parler avec un degré de liberté qui me rendait ensuite confus. Mais lui, alors, m'encourageait à continuer sur le même

ton, et d'une manière si bienveillante et si franche, que bientôt je recommençais.

— Qu'est-ce que vos amis de Lou-Tchou, conclut-il, connaissent des autres pays?

— Ils ne connaissent que la Chine et le Japon.

— Oui, oui, sans doute; mais l'Europe, qu'est-ce qu'ils connaissent de l'Europe?

— Ils ne connaissent rien de l'Europe, rien de l'Angleterre, rien de la France, et même ils n'ont jamais entendu parler de votre Majesté.

Napoléon rit de bon cœur de cette extraordinaire particularité, il pouvait le penser, qui distinguait Lou-Tchou du reste du monde.

... Il différerait fort, j'en fus surpris, des portraits et des bustes qu'on a de lui. Sa figure était plus large et plus carrée que les peintres et les sculpteurs ne l'ont faite. Son embonpoint, qu'on disait excessif était ordinaire. Loin d'être surchargé de graisse, son corps paraissait ferme et musclé. Les couleurs manquaient totalement sur ses joues, et sa carnation avait quelque chose de la teinte du marbre. Mais aucune ride ne plissait son front, ne vieillissait ses traits. Et, malgré l'opinion répandue en Angleterre, qu'il se mourrait de chagrin et d'une complication de maladies, il semblait parfaitement gai et bien portant."

Il s'exprimait d'une manière plutôt lente, articulait très distinctement. Il attendait avec beaucoup de patience mes réponses à ses questions.

Je signalerai la flamme, l'éclat éblouissant de son regard à de certains moments, lorsqu'un détail l'intéressait vivement ou qu'il s'animait.

Rien ne saurait rendre la douceur, l'expression de bonté de visage durant notre entretien, et, si par hasard, et selon l'opinion courante, il souffrait physiquement ou moralement, il possédait, à un degré vraiment admirable, l'empire de soi-même."

De verhalen van deze laatste personen doen ons een geheel andere figuur van den grooten Keizer zien — een figuur die veel meer overeenkomt met die welke door hen is beschreven, die veel in zijn onmiddellijke en intieme omgeving hebben verkeerd, — dan de schildering van den officier van gezondheid Henry.

Als het goed weer was en er was geen audientie aangevraagd, en verleend, dan bleef de Keizer niet lang in de spreekkamer, maar ging hij naar buiten en wandelde — wanneer er te veel wind was om zich op het plateau te wagen — voor de verandah op en neer, of hij liet zijn rijtuig voor komen en reed een tijd-

lang rond, binnen de grens, die hem veroorloofd was. Zijn rijtuig was met zes paarden bespannen, terwijl aan iederen kant een stalmeester in groot tenu naast het portier reed. Was het weer te slecht om uit te gaan, dan bleef Napoleon in huis en bereidde er het werk voor, dat hij den volgenden dag wilde dicteeren, keek de verschillende boeken in, die hij noodig had, bestudeerde de kaarten, besprak de veldslagen, waaraan hij bezig was, met zijn gevolg, totdat hij voldoende materiaal bijeen had verzameld om voort te kunnen gaan. Of ook wel speelde hij „reversi,” dat hij uit zijn jeugd had onthouden, of whist of piquet, nu eens met den een, dan eens met den ander, of een partij schaak, totdat de maître d'hôtel kwam zeggen dat het diner was opgediend. Meestal speelde hij machinaal en was hij met zijn gedachten elders; hij voelde weinig belangstelling voor het spel. Doch indien hij zich in vuur zette voor zijn partij, dan kon hij niet verdragen, dat hij verloor en speelde hij door allerlei kleine knoeierijtjes valsch, terwijl zijn omgeving deed alsof zij het niet zag. Wanneer hij op zulk een manier de partij had gewonnen, gaf hij het geld terug en zeide lachend: „Voilà, comment on ruine les fils de famille!”

Een tijd lang dineerde hij om zeven uur, later vervroegde hij het middageten en at men om vier uur. Vóór Gourgaud weging, schafte hij het déjeuner midden op den dag af en werd het op drie uur gesteld, terwijl hij het souper om tien uur 's avonds instelde. Een paar dagen later veranderde hij nogmaals en werd er om twee uur gedineerd. Gourgaud vermoedt, dat dit alles geschiedde om Mme de Montholon te believen en met het oog op haar gezondheid; maar vooral omdat zij het zoo verlangde. Feitelijk was het om de verveling van de al te lange avonden te ontkomen en de eentoonigheid te breken, die zich van den dag gelijkelijk naar den avond voortzette. Verveling toch, was de kwaal, die op St. Helena heerschte en waaraan niemand ontkwam en zeker niet de bewoners van Longwood, die niet eens altijd het weinigje afleiding konden genieten — en Napoleon onder hen wel het minst — dat er voor de Engelsche officieren nog te vinden was.

Wanneer men leest, wat Henry over zijn verblijf op St. Helena schrijft, is de eerste indruk, dien men krijgt niet, dat er zulk een verveling heerscht, doch eerder, dat het leven er nog al is uit te houden en dat er afleiding genoeg is te vinden. Indien men echter bedenkt, dat de opsomming der vermakelijkheden,

die Henry meedeelt en waarmee hij en zijn mede-officiëren zich den tijd korten, plaats vindt over een periode van zoowat vier of vijf jaren, dan komt men tot de overtuiging, dat deze — over zulk een groot tijdsverloop verspreid — onmogelijk groot genoeg in aantal konden zijn om een tegenwicht op te leveren voor de eentonige sleur, waarin de dagen op het eiland voorttraagden. En zeker voor Napoleon, die niet, als zijn omgeving die gemakkelikheden kon en wilde bijwonen, maar in zijn isolement achterbleef, waar zijn gevolg — op zijn aandringen meestal — van de uitnoodiging, om er aan deel te nemen, gebruik maakte. En daarbij was het soort gemakkelikheden, voor het meeren-deel, van dien aard, dat zij hoogstens voor zoolang als zij duurden, even een kleine afleiding konden zijn, maar niet op den duur, òf door het vooruitzicht van het gebeuren, òf door de herinnering van hun geschied zijn, een vergoeding konden geven voor de doelloosheid van het bestaan op St. Helena of een lichtkleuring konden naschijnen in het grauwe en wissellooze heen-tellen der dagen.

Henry noemt onder die genoegens visschen en jagen. Maar het vermaak van het visschen was er spoedig af, nadat twee officieren, die — op een uitstekenden rotspunt gezeten — er zich mee bezig hielden, door een verraderlijke golf uit de zee werden weggeslagen en verdronken. Wat de jacht betreft, daar-gelaten nog, dat Napoleon nooit een groot en geweldig jager voor de oogen des Heeren was, en nooit geweest is, — wanneer hij te Rambouillet of te Fontainebleau uit jagen ging, deed hij dit meer om de lichaamsbeweging of wijl dit vorstelijk vermaak nu eenmaal bij zijn waardigheid behoorde dan om het jagen zelf — was het wild op St. Helena te schaarsch en de moeite van het jagen niet waard. De weinige patrijzen en faisanten, die er gevonden werden, mochten alleen door den gouverneur geschoten worden, terwijl de wilde pauwen en geiten, die tot den wilden staat waren teruggekeerd, ten gevolge van het steile, van diepe ravijnen doorsneden terrein, even moeilijk te bereiken waren als de grenzen in de Alpen. Een korten tijd had Hudson Lowe beproefd wilde konijnen op het eiland aan te telen — maar ook daarin onhandig als in andere zaken — had hij ze juist losgelaten op een tijdstip, dat Napoleon pas zijn aanplanting van jonge boomen op Longwood had gëeindigd. Zij brachten daaraan zooveel schade teweeg, men dat alles in het werk stelde om ze zoo spoedig mogelijk te verdelgen. Wat niet verdelgd

werd, en de jongen, die pas geboren waren, werden door de ratten afgemaakt en opgevreten.

Zoodra het 66ste regiment op St. Helena was aangekomen, hadden de officieren beproefd zoodanige maatregelen te treffen, dat men iedere maand een bal zou kunnen geven, waarop natuurlijk de jonge dames van het eiland zouden worden genoodigd. Meer dan drie of vier bals zijn er niet geweest, door gebrek aan dames, die — wijl haar tegenwoordigheid en haar meedoen toch geen gevolgen hadden — wegbleven. Ook de wedrennen, die de officieren op touw zetten en die tweemaal in het jaar moesten plaats vinden, waren een pover vermaak, waar zij geloopt werden door de kleine, leelijke paardjes van de Kaap afkomstig en op een benauwd, smal terrein in de buurt van Deadwood. Het merkwaardigste er van was dan ook het incident, dat op de eerste course geschiedde, toen plotseling, op een oogenblik dat er niet geloopt werd, een ruiter in volle vaart het terrein over galoppeerde en er, door een der commissarissen, met zweepslagen af werd gedreven. Bij nadere beschouwing was het Archambaud, de piqueur van den Keizer, die te veel had gedronken en nu die grap uithaalde. Men vreesde, dat Napoleon — die uit de verte met zijn kijker het tafereel had gevolgd — het als een persoonlijke belediging zou opvatten. Het tegendeel echter was het geval. Hij liet Archambaud bij zich komen en gaf hem een geweldig standje over zijn onbehoorlijk gedrag, waarbij hij de Engelsche officieren volkomen in het gelijk stelde.

Ook de tooneelvoorstellingen, door liefhebbers op een klein theater in James Town gegeven, waren een pover genoeg en zij verliepen als de andere gemakkelikheden.

De eenige afleiding voor de hoogereren, waaraan zij iets hadden, waren de recepties die, bijna geregeld, twee- of driemaal s'weeks door lady Lowe op Plantation House werden gehouden en waarop een honderdtal genoodigden, — bevoordeelden, militairen, burger-autoriteiten en notabele bewoners of reizigers, die toevallig op St. Helena vertoefden — werden gevraagd. Welke verwijten men ook den gouverneur kon maken, dat hij gierig was, kon men hem niet voor de voeten gooien. Hetzij, dat zijn gastvrijheid hem door zijn echtgenoot werd opgedwongen, hetzij deze een gevolg was van zijn vrees, dat men hem onpopulair zou vinden en dat hij daardoor de kans zou loopen, zijn goed-betaalde betrekking te zullen verliezen, hetzij dat hij een tegenwicht wilde stellen voor zijn voortdurende en klein-

geestige plagerijen, een feit is het, dat zijn ontvangdagen en avonden, of liever die van zijn vrouw, door iedereen, die ze bezocht, geroemd werden. Ofschoon lady Lowe reeds acht en dertig was, zag zij er veel jonger uit en werd zij, zoowel door Henry, als door anderen, nog een knappe vrouw genoemd, minder nog wat haar lichaamsvormen, als wat haar gelaats-trekken betreft. Maar vooral was zij — behalve misschien een weinig te coquette — een lieve vrouw, die de takt en het talent van conversatie had en de slag om de menschen evenveel voor zich in te nemen als haar man de eigenschap bezat om zich bij iedereen gehaat te maken, iedereen te vervelen. Het was dan ook de gewoonte op St. Helena geworden, dat iedereen, wien men zijn oordeel over Hudson Lowe vroeg, antwoordde: Ik houd meer van lady Lowe." En daarbij is zij jong genoeg van voelen, om allerlei vermaken en afleiding te bedenken. Nu eens is het, dat zij — in een elegante equipage met vier zwarte poneys bESPannen, die zij uit Engeland had laten komen en zelve ment, de bewondering en verbazing gaande makend van de bewoners, gewoon aan de aartsvaderlijke ossenwagen, die de vroegere gouverneur voor het vervoer van zijn familie gebruikte — gevolgd door een cavalcade van heeren en dames, een intocht in James Town houdt, nadat zij de weinige berijdbare wegen van het eiland in volle draf heeft afgerend; dan weer is het een picnic; een ander maal door een plotselingen inval, dien zij — doordat iedereen of uit vrees voor haar man, of inderdaad door haar charmes bekoord gehoorzaamt aan wat zij wil — krijgt en ten uitvoer doet brengen, dat zij eenige beweging in het stille, traag gaande, eenvoudige leven op het eiland maakte en waarom men haar den bijnaam van „Koningin van St. Helena" geeft. Dat zij nu en dan wel eens deze macht misbruikt kan niet worden ontkend, vooral ook, doordat haar echtgenoot voor haar wenschen en willen een even groote eerbied verlangt als voor die van hem zelf en elke tegenstribbeling of elk verzet tegen haar bevelen beschouwt, alsof zij tegen hem persoonlijk zijn gericht.

Henry verhaalt, dat Lady Lowe op een Zondag, toen zij een weinig migraine had of een beetje zenuwachtig was, door het klokken-gelui der kerken gehinderd werd en door haar man het bevel liet uitvaardigen, dat men met luiden moest ophouden. Nadat, korten tijd daarna, haar malaise weer over was, liet zij — vergetend, dat haar man er het bevel toe had gegeven en

verzuimend hem er in te kennen — den geestelijke weten, dat hij nu wel met het luiden kon voortgaan, waaraan deze voldeed. Hudson Lowe, woedend, dat zijn bevel in den wind werd geslagen, schrijft daarop een briefje aan den dominé, met de vraag: „wie zóó stom, verwaten, brutaal en insolent is om een bevel, dat hij heeft gegeven, te durven veronachtzamen”, waarop de geestelijke leuk en kort slechts ten antwoord geeft: „Lady Lowe”. Een andere keer, dat zij weer te James Town is, geeft zij de wensch te kennen, gaarne eens een spiegel-gevecht ter zee te willen zien. De hogere officier, die haar vergezelde, hield daarop een bespreking met den kapitein van de Eurydice, die vóór de haven geankerd was en deze belooft er voor te zullen zorgen, dat het gevecht zou plaats vinden. Zonder den admiraal — het was Plampin, die met zijn geliefde op de Briars woonde en die men algemeen als een quantité négligeable beschouwde — er in te kennen, begon men op de Eurydice 's avonds om tien uur het vuurwerk-sein op te steken, dat het begin van het gevecht moest aankondigen en de kanonnen af te vuren, waarop een ander schip, op eenigen afstand gelegen, met zijn kanongebulder antwoordde. Opgeschrikt door het lawaai en meenend, dat een vijand het eiland aanvalt, ontvluchten de bewoners, half aangekleed, James Town en trachten zich in het binnenste van het eiland in veiligheid te brengen. En ook admiraal Plampin is ontdaan en vreest, dat Amerikanen het eiland aanvallen. Terwijl hij zijn ordonnans naar James Town stuurt, kleedt hij zich haastig in zijn uniform om zijn plicht te gaan doen. En onderwijl keert Lady Lowe, met haar gezelschap, dat zij genoodigd heeft om het schouwspel bij te wonen, en dat zich met de algemeene emotie vermaakt, kalm naar Plantation House terug.

Behalve deze gebeurtenissen en nog eenige jonge-luitenantsgrappen, die, meer tot persoonlijk vermaak van Henry en zijn kameraden strekken, is er niet veel wat deze weet te vermelden en wat het verblijf op St. Helena eenigszins dragelijk zou kunnen maken. Zeker niet voor de Franschen en even zeker niet voor Napoleon. En het ligt niet aan de Franschen of aan een vóóropgezetten onwil van dezen, dat zij zich vervelen. Wanneer men de brieven der commissarissen leest, verneemt men daaruit, dat het verblijf op St. Helena ook voor hen, door het bijna geheel gemis aan afleiding, niet te dragen is. Sturmer schrijft aan zijn regeering: „Il faut beaucoup de courage et de résignation, pour supporter cet exil. Il en est peu d'aussi tristes!

Tout y rappelle l'éloignement du reste du monde... Madame Sturmer charme et embellit mon existence; nous étions faits l'un pour l'autre, et jamais union ne fut plus heureuse. Sans une pareille compagne, la mélancolie, sans doute, m'aurait déjà assailli de tout son poids et je ne pourrais arriver au terme prescrit pour mon séjour ici sans succomber". En de comte Balmain zegt: „C'est l'endroit du monde le plus triste, le plus inabordable, le plus facile à défendre, le plus difficile à attaquer, le plus cher et surtout le plus propre à l'usage qu'on en fait maintenant."

De verveling op St. Helena heeft haar graden en stijgt van de Yamstocks (met dezen bijnaam worden de inwoners door de vreemdelingen aangeduid) tot de officieren van het garnizoen; van deze tot de commissarissen wordt zij erger; James Town mist alle aantrekkelijkheid. Deadwood is een triest en luguber oord en het allerergst is de verveling op Longwood, dat de meest droeve plaats van het eiland is, somber en drukkend, verlaten en kaal, alsof er een vervloeking over heeft gedord. Indien de schildering der verveling echter overdreven zou zijn en de beschrijving, die Henry van de vermakelijkheden geeft, waarheid bevat, dan nog zouden deze niet groot genoeg en van dien aard zijn om voor iemand als Napoleon — verondersteld (een veronderstelling, dien men voor een man als hij, niet kan en mag maken), dat hij er aan zou meedoen en er genoeg in zou vinden ze mee te leven — een tegenwicht of vergoeding op te leveren voor de grijze ééntoon, de doffe doelloosheid en de eindelooze kleurloosheid van het bestaan, dat hij gedwongen was door te triesten, een bestaan, dat misschien van het meest-ge vulde en werkzame ter wereld, plotseling was neer-geschemerd tot een onafzienbaarwijde leegte!

Hij, wiens leven tot voor korten tijd was voorbijgehaast in een jachtende wisseling van verstands- en lichaams-beweging; die de helft van Europa had geregeerd; hij, het hoofd van Staat, die in de Tuileriën zijn ministers tot niet anders dan zijn secretarissen gebruikte en persoonlijk alle dienst-takken van zijn rijk bestuurde, financieën, openbare werken, justitie, onderwijs, buitenlandsche en binnenlandsche zaken en oorlog, die daarbij nog gelegenheid vond om te recipieeren, te lezen, revues te houden; hij die zich gedurende zijn regeering over een bijna onmetelijke ruimte en afstand had bewogen, wat vond hij te doen, om zijn drang naar werk, zijn behoefte naar beweging, zijn lust en zijn verlangen naar arbeid te bevredigen?!

Afgezonderd op een rots, waar hij hoogstens als een wild dier, opgesloten in een hok, heen en weer kon gaan om zich de illusie van vrijheid en wijdheid te geven; waar hij niet eens ruimte genoeg had om zooveel te paard te galoppeeren als hij behoefde, om zóó ver te rijden als hij wenschte, teruggehouden door de nauwe grenzen, die men hem gesteld had, om te loopen, ten einde te kunnen voldoen aan zijn wil om te weten wat er rondom hem was en te onderzoeken, wat er onbekends in zijn omgeving leefde, wyl hij alle struiken, alle boomen, ieder steentje en ieder plantje op Longwood al zoo dikwijls had gezien en door en door kende; waar hij dag in, dag uit was aangewezen op het houden van dezelfde gesprekken met dezelfde personen of het weer beginnen van dezelfde partijen met altijd dezelfde mee- of tegenspelers of het nogmaals doorlezen van boeken, uit een povere bibliotheek, die hij al zoovele keeren in handen had gehad, voelde zich langzamerhand inwikkelen door een immense verveling, door de mattende niets-waardigheid der uren, de hopelooze doelloosheid van zijn bestaan.

En langzaam, zonder kracht om zich er tegen op te strengen, slapte hij ineen en meer en meer vervulde hem een walg om te leven. Een traagheid, die de vraag deed klagen „A quoi bon?” voor alles wat hij deed of wilde doen, begon te doffen op zijn geest en neer te zwaren op zijn lichaam. En dikwijls loomden uren heen, waarin hij, zonder denken, droomde naar het kringend vliegen van de meeuwen, in wijde cirkels drommend rond het huis of om de kaalheid van de somber-zwarte toppen. En hij kon uren zitten soezen of staren naar de lucht, waar wolken, voortgedreven door den hoogen wind, in stage stapeling grauwdan aan den horizont en luidloos gleden boven Longwood, heenvagend naar de wijdheid van de zee, waar zij verdwenen in de matte grijsheid van den nevel, terwijl de regen droef-ruischend suisde naar omlaag, in dikke stralen huilend langs de ruiten. Dan hoorden zij, die met hem waren en mede zwegen in zijn zwijgen, zijn stem, die niet meer was als zij die van hem kenden, in fluister-zachtend snikken als van heel ver, klagen: „quelle croix, oh! quel ennui!”

En nooit zou er verbetering in de toekomst komen; hij voelde en hij wist, dat zijn bestaan geleefd was en dat alleen een wachtend slepen door den tijd hem loomde naar zijn dood.

Maar wanneer zou dat luchtend einde dáár zijn?

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Deels door toeval en gedeeltelijk door het toedoen en het opzet van Hudson Lowe, werd het isolement van Napoleon in het verloop der jaren op St. Helena grooter. Meer en meer trokken de goede bekenden van het eiland weg, zonder dat er andere voor in plaats kwamen. Had hij weinig geleden onder het vertrek der vier eerste personen, Piontkowski, Santini, Archambaud en Rousseau, die tot zijn bedienden behoorden en waren heengezonden en met wien hij, om zoo te zeggen, geen omgang had, meer en meer dieper verdriet voelde hij, telkens wanneer een der hoogereren naar Europa terugkeerde. Zelfs, wanneer dit heengaan tot gevolg had, dat de twisten en oneenigheden, die — direct of indirect — hun tegenwoordigheid of hun samen-zijn deden ontstaan en waaronder hij veel leed, ophielden of verminderden.

Dat er twisten en oneenigheid onder de hoogereren heerschten — al moge Mad. de Montholon ook het tegendeel beweren — is buiten kijf. Dergelijke twisten kwamen onder het mindere persooeneel niet voor. Immers waar deze in afkomst en stand niet zoo heel veel van elkaar verschillen, hadden zij zich aangeboden om met den Keizer mee te gaan, gedreven — en het nuanceverschil in hun karakter en de grootere of mindere verstands- of gevoelens-verwantschap onderling was niet zóó gewichtig — door één gevoel, namelijk de vereering voor hun meester. Daardoor was het hen onverschillig wáár zij hem dienden, hetzij op St. Helena, hetzij elders, evenals het voor hen geen punt van belang was, hoe lang zij op St. Helena zouden moeten blijven, wijl er — een enkele uitzonderingsomstandigheid daargelaten — voor hen geen reden bestond, om liever ergens anders verblijf te houden, waar het eenige en voornaamste doel, waarom zij met hem waren meegegaan, daarin bestond, hem te kunnen dienen en zijn lijden zooveel mogelijk te verzachten. En daarbij verviel, wat hen betreft, de voornaamste oorzaak van twist, die voor de hoogereren wél bestond,

namelijk de concurrentie, om het zoo uit te drukken, het eigenbelang en de zorg om, zooveel als mogelijk was, uit het tegenwoordige iets gunstigs voor de toekomst te bereiden en reeds nu een plaats in te nemen, die in de toekomst misschien tot hun voordeel zou kunnen zijn.

De eerste — en daarbij de persoon, wiens tegenwoordigheid en wiens omgang voor den Keizer de meest onontbeerlijke waren — die door Hudson Lowe verwijderd werd, was Las Cases. Zoowel in als buiten Longwood wist iederen, dat Las Cases de metgezel was, wiens mee-zijn door Napoleon het meest werd verkozen; dat Las Cases de eenige was, in staat om Napoleon's gedachten te laten bezig zijn en bezig te houden. Hij toch en Bertrand, waren de twee uit het gevolg, die door hun leeftijd — het verschil in leeftijd was te klein om daarbij in aanmerking te komen, waar hij in 1766 en Bertrand in 1773 was geboren — zich sommige gebeurtenissen herinnerden en andere hadden bijgewoond, die voor den Keizer van gewicht waren en die hem, zij het dan ook door het verledene heen, in het tegenwoordige nog belang deden stellen. Doch terwijl Bertrand, die toch immers tegenover zijn huisgezin verplichtingen had en die daardoor alleen op vast-gestelde en dezelfde uren bij den Keizer verscheen en dan nog, wijl hij een bepaalde taak had te vervullen, was Las Cases voortdurend in zijn omgeving. En daarbij kwam, dat Las Cases — niet, als Bertrand, door de gewoonte der discipline, die hij twintig jaar lang had gevoeld, gebonden — veel vrijer in zijn spreken en in zijn tegenspreken was en daardoor veel gemakkelijker dan wie dan ook, uiting aan zijn gevoelens en aan zijn gedachten kon geven.

Het was dan ook — ten minste in hun oogen — niet zonder grond, dat Gourgaud en de Montholons zich vereenigden en tijdelijk alle jalousie en vijandschap ter zijde stelden, om gezamenlijk te trachten hem bij den Keizer te benadeelen en hem, door hun voortdurende tegenspraak en hun gestadige spotternij, door hun plagen en hun kwaad-spreken, het leven ondragelijk te maken. Immers, ieder op zijn beurt, had gehoopt de plaats te vervullen, die Las Cases innam; ieder, op zijn beurt, had verwacht en meende, om verschillende redenen, er recht op te hebben de vertrouwde van den Keizer te zullen zijn en in een dagelijkschen, voortdurenden en intiemden omgang met hem te verkeereren, wat hen — naar zij overtuigd waren, doch waarvan zij geen enkel bewijs hadden of waarvoor geen enkel bewijs

bestond — door het intrigueeren van Las Cases werd belet.

Alleen iemand, die als Las Cases, vast besloten was niet aan onderlinge twisten deel te nemen of de aanleiding tot onderlinge onaangenaamheden te zijn, die alleen en uitsluitend voldoening zocht in het bereiken van zijn doel, namelijk zooveel als in zijn vermogen lag het leven van den Meester, de dagen van Hem, die als afgod voor hem op-stond, dien hij aanbad en als een god vereerde, van wien hij zeide: „Napoléon est mon Dieu” en „Je ne regrette pas mon exil, puisqu’il me permet de vivre auprès de l’être le plus noble de la création”, zoo dragelijk en aangenaam mogelijk te maken, alleen zoo iemand kon de voortdurende tegenwerking, de kleinere en grootere vijandelijkheden, de herhaalde en gestadige plagerijen langs zijn kant laten gaan en schijnbaar doen, alsof hij er niet op lette, alsof hij ze niet wist en den eenmaal gekozen en door hem zelf vast-gestelden weg blijven volgen, zonder er ook maar even van af te wijken.

Dat Gourgaud en de Montholons — gegeven het standpunt, waarop zij zich stelden en in aanmerking nemend, zooals zij de omstandigheden beschouwden — jaloersch waren, kan men tot een zekere hoogte begrijpen. Reeds dadelijk, aan boord van de Bellérophon al, had de Keizer duidelijk doen zien, dat hij boven allen Las Cases verkoos om hem gezelschap te houden; Las Cases was de eerste, en in het begin de eenige, aan wien hij zijn levens-geschiedenis dicteerde. Op de Briars was het Las Cases, dien hij uit zijn gevolg koos om met hem te wonen en voortdurend met hem te zijn en later, op Longwood, was het ook weer Las Cases aan wien hij, meer dan aan de anderen, en eigenlijk voornamelijk, telkens verzocht, wanneer hij zich verveelde of geen lust had iets uit te voeren, hem den tijd te verkorten en dien hij ook altijd bereid en geschikt vond, om aan dit verzoek gevolg te geven. Geen grooter bewijs, hoezeer Napoleon zijn gezelschap op prijs stelde dan zijn gezegde: „J’ai trouvé dans votre atlas qu’un roi du Nord ayant été muré dans un cachot, un soldat avait demandé et obtenu de s’y enfermer avec lui pour le désennuyer, soit en le faisant parler, soit en lui racontant. Mon cher, vous voilà ce soldat.”

Er waren twee redenen, die Hudson Lowe er toe brachten met Las Cases te handelen, zooals hij deed. De eerste was het bevel, dat hij had uitgevaardigd — een gevolg van de instructie hem door de Engelsche regeering gegeven — dat er geen enkele brief van Napoleon of van iemand uit diens gevolg het eiland

mocht verlaten, zonder eerst aan hem te zijn overhandigd en door hem te zijn ingezien; de anderde, dat hij wist, door Las Cases te verwijderen, een nieuwe plagerij bij de vele, die hij Napoleon deed voelen, te zullen voegen. Dat de Engelsche regeering Hudson Lowe die instructie had gegeven, is te begrijpen. Zij had er alle belang bij, dat men in Europa zou onkundig blijven van de behandeling, of liever van de mishandeling, die zij Napoleon op St. Helena liet ondergaan, uit angst voor de publieke opinie, die zich — wanneer het bestaan van Napoleon op St. Helena bekend zou worden, door wat er nu reeds van was uitgelekt, begon er zich hier en daar een veranderde stemming, ten gunste van Napoleon, te openbaren — misschien tegen een dergelijke willekeur zou verzetten en eischen, dat hij beter en menschelijker zou behandeld worden. Englands doel daarentegen was, Napoleon zoo spoedig mogelijk uit den weg te ruimen, getuige het gezegde van Liverpool tot Castlereagh: „Si le roi de France voulait pendre ou fusiller Bonaparte, ce serait à nos yeux, la meilleure solution pour cette affaire.” Van daar, dat men hem op St. Helena liet blijven, waarvan men langzamerhand begon overtuigd te zijn, dat het een funest klimaat had en dat men hem op Longwood steeds verblijf liet houden, een der meest ongezonde plekken van het eiland.

Hudson Lowe had er belang bij, dat zijn bevel zou worden opgevolgd, ten eerste, wijl hij de instructies van zijn chefs moest en wilde laten volgen, maar vooral, wijl hij het ongewenscht vond, dat men op de hoogte zou komen van zijn wijze van optreden en van zijn opvatting en het volvoeren van de taak van gouverneur, die hij op zich had genomen, doch die hij maar al te goed voelde, dat te zwaar voor hem was en dat hij daartegen niet was opgewassen. Dat hij in het verwijderen van Las Cases een nieuw middel had gevonden om Napoleon's bestaan nog onaangenamer te maken, blijkt ten duidelijkste uit het feit, dat hij wist van welk nut diens gezelschap voor Napoleon was. Dit, gevoegd bij alle andere grieven, die hij al tegen Las Cases had, deed hem tot het spannen van den ignobelen valstrik, die wij hiervoor hebben vermeld, overgaan. „Au retour de la promenade, schrijft Las Cases in het Mémorial op den datum van den 5^{den} October 1815, nous avons trouvé le grand maréchal: il arrivait de Plantation House, où il avait été au sujet des communications d'hier. Nous avons attendu avec inquiétude ce qu'il pourrait rapporter. Il nous a appris qu'il ne s'était agi de rien moins que

de voir quatre de nous séparés de l'Empereur. Il était encore un grand nombre de points fort mauvais, mais celui-là les absorbait tous dans notre esprit; enfin le gouverneur avait conclu à n'éloigner que le Polonais et trois domestiques. Toutefois j'étais celui, à ce que rapportait le grand maréchal, sur lequel l'orage avait grondé, j'étais celui dont le gouverneur s'était plaint davantage, celui qu'il eût indiqué s'il ne m'eût cru trop utile à l'Empereur, avait-il dit. Il se plaignait de ce que j'écrivais sans cesse en Europe, déclamant toujours, disait-il, contre le gouvernement, son injustice, les oppressions qu'on exerçait sur nous ici, etc. Il se plaignait de ce que j'entretenais les étrangers qui venaient à Longwood de l'Empereur, de manière à les y intéresser, de ce que je cherchais partout à lier des communications au dehors. et il a rappelé Mme. Sturmer, de ce que j'avais adressé en Europe ou essayé d'y faire parvenir diverses pièces, etc."

Behalve het directe genoegen en het onmiddellijk nut echter, dat Napoleon van den omgang met Las Cases en van diens mee-zijn had, is de bewondering, die deze voor hem koesterde, ook van indirect belang voor zijn persoonlijkheid geweest. Deze bewondering toch, had de wording en het bijhouden van het Mémorial ten gevolge.

Men voert wel eens tegen het betrouwbare van het Mémorial aan — door hen, die de waarde, welke men aan de uitingen van Napoleon zou kunnen hechten, willen verminderen — dat Napoleon, zoodra hij wist, dat Las Cases er een dagboek op nahield en al hun gesprekken opschreef, zich zou hebben geuit met het oog op het nageslacht, alsof hij tot een publiek sprak en dus zich zelf niet alleen in sommige gebeurtenissen le beau rôle toekende, dat hij zijn gedachten niet zooals zij in hem opkwamen of op-geleefd waren, weergaf, doch er rekening mee hield, dat zij door anderen zouden worden gelezen en bewonderd. Doch zelfs niettegenstaande dit bezwaar en de rhetorische overdrijvingen van Las Cases, blijft er een kern van waarheid in het Mémorial, die het van een enorme waarde doet zijn. Immers nu nog, wanneer de naam van Napoleon wordt uitgesproken, ziet men voornamelijk den veroveraar, den leger-aanvoerder — en dikwijls alléén dezen — voor zich. Het Mémorial doet den genialen organisator, den onvermoeiden beheerder, den veelzijdigen en ver-zienden regeerder kennen, waarvoor men zeker in dien tijd, tengevolge der omstandigheden — die Napoleons militaire eigenschappen op den voorgrond en zijn geniali-

teit in andere richting nog te veel op den achtergrond hielden — geen oog had of kon hebben.

Het Mémorial geeft de openbaring, om zoo te zeggen, van een geheel andere persoonlijkheid dan die men zich meestal van Napoleon heeft voorgesteld niet alleen, maar verandert tevens op verschillende punten het inzicht omtrent de drijfveeren, die hem tot zijn daden hebben aangezet en omtrent de plannen, die hij voor de toekomst koesterde. Men ziet er uit, dat het hem niet te doen is geweest, om — tot voldoening van zijn ijdelheid of om zijn „bloeddorst” bot te vieren! — maar steeds oorlogen te voeren, doch dat hij één grootsche en wijde visie had, namelijk het Oosten te veroveren en een machtig Frankrijk te stichten, één groot vredes-rijk, met Parijs als schitterde hoofdstad van beschaving, kunsten en wetenschappen en het menschedom door zijn vredes-werken gelukkig te maken. In afwachting, dat hij dat zou hebben gedaan en tot stand zou hebben gebracht, waren zijn gedachten daarheen gericht, de fouten en verkeerdheden van verschillende reeds bestaande instellingen in Frankrijk te verbeteren en de misbruiken, die deze met zich sleepten, uit te roeien. Getuige de bladzijden, waarin Las Cases heeft opgeteekend wat de Keizer hem daarover heeft meegedeeld.

Waar Napoleon zich tegenover Las Cases in een dusdanige verhouding gevoelde, dat hij — waar hij het bestaan kende van het Mémorial, wist, dat een of anderen dag de wereld van deze diepere gevoelens op de hoogte zou komen, indien zijn illusie om, door verandering der omstandigheden, nog eens naar Europa terug te gaan (want die behield hij altijd!) niet zou worden verwezenlijkt (hij niet wist, dat anderen er ook een dagboek op nahielden of later hun gevoelens en indrukken zouden beschrijven en het licht zouden doen zien) — hem veroorloofde en toevertrouwde deze gesprekken en andere van meer intiemen aard, waarvan men elders geen melding vindt gemaakt, op te teekenen — men mag daaruit gereedelijk het besluit trekken, dat hij bij voorkeur Las Cases daarvoor uitkoos — daar moet het bevreemdend worden gevonden, dat hij zich zóó weinig van diens weggaan aantrok en er zóó weinig door werd aangedaan.

Zijn eenige uitlating over diens vertrek, nadat hij zich van de redenen, waarom Las Cases gevangen is genomen, nauwkeurig op de hoogte heeft gesteld, is, dat hij het een dwaasheid vond, zooals Las Cases alles op touw had gezet. En meer niet. Geen klacht, geen woord van leed. Van spijt of van berouw,

dat hij in het vervolg den man, die hem — volgens zijn vroegere, eigene bekentenis — van zoo grooten dienst was en die zoo veel voor hem deed, zal moeten missen, geen zweem. Zijn voornaamste en meest-zeggende uiting, behalve zijn afscheidsbrief, is, dat hij — in twist-gesprek met Gourgaud, waar deze een vergelijking tusschen Las Cases en zich zelf maakte en aanvoert, dat de oorzaak, waarom Napoleon den omgang met Las Cases, boven dien met hem verkiest, daarin moet worden gevonden, dat hij, Gourgaud, een te eerlijk man is en niet gewoon om zijn gevoelens en meeningen te verbergen en voor zich te houden — dien toevoegt: „qu'il est cause que Las Cases ne veut pas revenir. Eh! que m'importe que vous soyez honnête homme! Vous ne devez vous attacher qu'à chercher à me plaire. Vous avez des vertus sauvages, alors que Las Cases a un caractère de femme. Vous en étiez jaloux, et vous avez en l'impudeur de le lui montrer... Vous avez cru, en venant ici, être mon camarade; je ne le suis de personne! Personne ne peut prendre d'empire sur moi. Vous voudriez être le centre de tout ici, comme le soleil au milieu des planètes. C'est moi qui dois être le centre...” Een paar dagen later echter zegt hij — volgens het verhaal van Gourgaud, indien deze tenminste de waarheid spreekt en zich niet door zijn jalousie heeft laten meevoeren — tot Bertrand, dat hij Las Cases een man „au dessous du médiocre” vindt.

De veronderstelling, dat de oorzaak van deze onverschilligheid zoowel in de veranderde persoonlijkheid van Las Cases als in die van Napoleon zelf moet gezocht worden, ligt misschien niet zoover van de waarheid. De waarde van Las Cases' omgang voor Napoleon veranderde langzamerhand en ongemerkt, waar Las Cases zelf, zonder het te weten, anders werd. In de bijna achttien maanden toch, die Las Cases bij den Keizer en in diens directe omgeving doorbracht, geraakte hij uitgepraat en zijn voorraad verhalen en de opmerkingen, die hij gedurende zijn loopbaan had verzameld, uitgeput. De Keizer had hem zóó dikwijls verhalen verzocht uit zijn vroeger leven; had hem zóó herhaaldelijk en herhaaldelijk laten vertellen, wat hij had onderhouden onder omstandigheden, die hij zelf niet of slechts vaag kende; wat hij wist van de menschen met wie en de kringen waarin hij zelf nooit had verkeerd, dat — wijl in het eentonig bestaan op St. Helena voor Las Cases, evenmin als voor de anderen, aanvoer, om zoo te zeggen, van nieuws was, waardoor

zijn uit-vertelde ondervinding kon worden aangevuld — de belangrijkheid van de gesprekken voor Napoleon langzamerhand verminderde.

Daarbij kon het niet uitblijven, dat Las Cases den invloed van zijn achteruit-gaande gezondheid onderging. Hij voelde zich voortdurend met blindheid bedreigt: zijn langzamerhand gesleten en meer slijtend zenuwgestel werd door den zorgwekkenden ziekte-toestand van zijn zoon nog meer ondermijnd; aan den terugslag van dit alles op zijn doen en laten, op zijn uittingen, op zijn geheele optreden kon hij zich niet onttrekken. Daardoor werd hij, in de gegeven omstandigheden, een minder geschikte persoonlijkheid voor den omgang met Napoleon. Het zou geen wonder zijn, dat door dit alles in zijn onder-bewustzijn, zonder dat het voor hem zelf duidelijk en scherp opstond, — en wanneer het tegendeel het geval zou zijn geweest, namelijk, dat hij het wèl zou hebben bemerkt, zou de moeite, die hij zou hebben gedaan, om het voor zich zelf weg te houden en er niet aan toe te geven, toch ook weer ten nadeele van zijn doen en laten hebben teruggewerkt — het verlangen opsloep, om naar Europa terug te keeren, waar hij zijn vrouw en kinderen benevens zijn huishouden, waaraan hij zooveel behoefte had, zou weervinden. Dit alles kon niet nalaten op zijn verhouding tegenover Napoleon, in nadeeligen zin te werken.

Napoleon nu, voelde dit alles waarschijnlijk zeer goed en had zich misschien al lang met de gedachte, dat hij een of anderen dag den omgang met Las Cases zou moeten missen, verzoend. Van daar, dat hij hem — zooals zijn gewoonte in dergelijke omstandigheden was, naar Las Cases zelf meedeelt — ten einde hem de volvoering van zijn besluit om naar Europa terug te gaan, gemakkelijker te maken, en hem voor een deel van de verantwoordelijkheid van dit besluit te ontheffen, in zijn afscheidsbrief de woorden schreef: „je vous engage et au besoin vous ordonne”.

Maar Napoleon zelf was ook veranderd. Zoowel uit- en inwendig. Niet van dat hij op St. Helena was gekomen, niet sinds zijn vertrek uit Frankrijk, niet vanaf den slag van Waterloo, noch na zijn afscheid van Fontainebleau, maar al veel vroeger was de verandering begonnen. Er was een resignatie, een soort fatalistisch onverschilligheidsgevoel over hem gekomen, dat hem dikwijls alle actie moeilijk en bijna onmogelijk maakte. Wèl was de zwiepslag der omstandigheden nog in staat om,

voor een korten tijd, zijn vroegere persoonlijkheid voor den dag te doen komen, maar daarna verdween deze weer en maakte plaats voor den veranderden mensch, die de lieden uit zijn omgeving met een pijnende verbazing naar hem deed opzien. En het was of de uiterlijke als innerlijke verandering gelijken tred met elkaar hielden. Hij was lichamelijk zwaarder, logger, loomer, dikker geworden; zijn denkvermogen was niet meer wat het vroeger was geweest. Napoleon was gesleten. Hij wist het zelf.

Al tijdens den slag van Austerlitz had hij — sprekend over generaal Ordener — zijn eigen vonnis geveld: „Ordener est usé. On n'a qu'un temps pour la guerre. J'y serai bon encore six ans, après quoi moi-même je devrai m'arrêter.” Inderdaad kon zijn omgeving opmerken, dat hij gedurende den Russischen veldtocht de vroegere niet meer was, zijn acute ziek-zijn tijdens den slag aan de Borodino en zijn blaaslijden nog daargelaten, waarvan de Ségur in zijn *Mémoires* melding maakt. Doch reeds in 1809 was de vermindering voor iedereen zichtbaar; hij begon toen al zwaarder en logger te worden; Chaptal, die hem nauwkeurig gadesloëg, zegt toen al, dat de verandering een buitengewone was, terwijl hij, na Moscou, een nog grooter achteruitgang opmerkte. Een tijdlang was het iets beter gegaan. Het scheen of de gebeurtenissen in '14, waardoor zijn vroegere genialiteit nog eens in den wanhopigen strijd tegen de geëllieerden tot uiting kwam, op zijn fysieken toestand in gunstige richting terugwerkte. Maar op Elba begon de lichamelijke achteruitgang zich weer te vertoonen en nu in sterker mate. Van dik en zwaarder, werd hij vetter en loomer. Deze groote verandering werd, bij zijn terugkomst in de Tuilerieën in '15, door zijn omgeving opgemerkt. Hij voelde en hij wist het zelf en putte er een bewijsgrond uit om te betoogen, dat zijn karakter was veranderd. Hij kon met zijn beide handen op zijn buik kloppen en uitroepen: „Est-ce qu'on est ambitieux quand on est gras comme moi?” Hij had niet meer „het magere honger-uiterlijk” van iemand, die „te veel denkt” en daardoor gevaarlijk is. Hij, die eertijds niet wist wat moeheid was en die in 1806 aan Josephine schreef: „Je fais de ma personne vingt à vingt-cinq lieues par jour, à cheval, en voiture et de toutes manières. Je me couche à huit heures et suis levé à minuit” en die na Eylau, na Tilsitt haar meldde: „je suis arrivé hier à cinq heures du soir à Dresde, fort bien portant, quoique je sois resté cent heures en voiture sans sortir”; die van zich zelf zeide: „Le travail est

mon élément. Je connais les limites de mes jambes, je connais celles de mes yeux, je n'ai jamais connu celles de mon travail"; hij van wien Chaptal vertelde: „Son esprit et son corps étaient incapables de fatigue", voelde, dat ook hij vermoeid kon worden. Paardrijden begon hem moeilijk te vallen, hem, die op St. Helena aan Betsy Balcombe bekende, dat hij vroeger nooit moe was en dat hij eertijds zoo lang te paard kon zitten als hij wilde. In hoeverre het waar is, dat paardrijden zóó bezwaarlijk voor hem werd, valt moeilijk te zeggen, wíl sommige ooggetuigen beweren, dat bij den slag van Waterloo — waarvan men het verlies wel eens aan zijn moeheid en ten gevolge daarvan aan zijn gemis aan energie wil toeschrijven — gedurende twintig uur achtereen te paard is gebleven. Hoe of hoe niet, een feit is het, dat — waar hij vóór en bij het begin van den slag zijn oude snelheid van handelen nog in praktijk bracht, waaraan hij steeds zijn overwicht op zijn vijanden te danken had, waarin zijn groote kracht lag en dat hem zijn overwinningen verzekerde, — zich spoedig een zekere apathie bij hem begon te vertoonen, een gebrek aan vitaliteit, waardoor hij een groot gedeelte der kostbare uren ongebruikt liet verloren gaan.

Nogmaals, hij was versleten, lichamelijk en geestelijk! Pasquier zegt van hem, in de periode van de Cent Jours, dat hij een andere was geworden, dat hij veroordeeld was: „Je ne puis m'empêcher de croire que son génie comme sa force physique, était dans une décadence profonde."

Een bewijs voor zijn achteruitgang is zijn groote slaperigheid, zijn groote, alles-beheerschende behoefte aan slaap. Een „vreemde" slaper was hij altijd geweest: hij kon al of niet slapen, naar hij wilde, waar hij wilde, even, een paar uur, midden op het slagveld, een heelen nacht, (ofschoon hij dat bijna nimmer heeft gedaan). Nu echter begonnen zijn slaperigheid en zijn slaapbehoefte over hem te heerschen. Na het eten dutte hij in. Sismondi vertelt, dat zijn ministers hem tot hun groote verwondering — telkens vonden, terwijl hij boven een boek in slaap was gevallen. Te Rochefort hetzelfde. Aan boord van de Bellerophon zag men hem ingedut boven een bladzijde van Ossian. Na zijn terugkomst van Elba, achtte zijn omgeving, dat zijn gezondheid was aangedaan. Zijn broer Jérôme vond, dat hij ziek was; zijn broer Lucien zegt, zonder omwegen, dat hij hem ernstig en zelfs gevaarlijk ziek vindt. Minder nog openbaart zich zijn achteruitgang in zijn lichamelijk lijden — zijn hœmorrhoiden, waardoor

hij tijdens den slag van Waterloo gedwongen is telkens van zijn paard te komen, zijn nerveuze blaas-aandoening, die bij alle emotie verergert, mag men hier buiten rekening laten, wijl hij die al van zijn jeugd af heeft — dan wel in zijn geestvermogens. Hij, die vroeger alles verzweg en voor zich zelf hield, die alleen het hoog-noodzakelijke sprak, scheen een behoefte te hebben gekregen om te praten, om zich te verdooven met spreken en rust voor zijn vermoeide hersens te zoeken in de afleiding van zijn woorden. En hij liet kostbare uren voorbijgaan met praten, rust en afleiding zoeken voor het vreemde, hem vroeger onbekende vermoeidheidsgevoel in de achtereenvloeiing van zijn zeggen, die hij beter zou hebben besteed met handelen. Opmerkelijk voor zijn verandering en het grootste bewijs voor zijn energieloosheid en apathie, is zijn houding tegenover Fouché gedurende de Cent Jours. Hij wist, dat hij — van het oogenblik, dat hij te Parijs was aangekomen, totdat hij zijn voet op de Bellerophon zette — door dezen bedrogen werd, dat hij door hem werd verraden, dat deze hem waarschijnlijk den Engelschen in handen speelde, en niettegenstaande dit alles laat hij hem — later bekende hij, dat het hem speet hem niet te hebben laten oppakken en fusilleeren — op zijn post, maar waarschuwt hem, dat hij alles van zijn intrigues afweet.

Tijdens den slag van Waterloo eenzelfde apathie, een soortgelijke onverschilligheid. Zijn combinatie-vermogen, zijn snelheid van conceptie en van handelen vóór den slag zijn nog dezelfde als voorheen. Maar niet zoodra is de slag begonnen, of hij laat weer — gedreven door zijn vermoeidheidsgevoel — de kostbare uren verloren gaan met praten, houdt tot verbazing van Grouchy en Gérard lange redeneeringen tot hen over den politieken toestand, over de Kamer, over de politiek van Frankrijk, schijnt er zich bijna niet om te bekommeren of hij al of niet berichten omtrent de bewegingen der geallieerden ontvangt. Zelfs in de laatste oogenblikken, wanneer alles tot brekens toe spant, blijft hij even apatisch en zegt bedaard weg: „Il paraît qu'ils sont mêlés” en verwijdert zich stapvoets.

Na den slag te Parijs teruggekomen, dezelfde energieloosheid, dezelfde besluiteloosheid, dezelfde onverschilligheid. Niettegenstaande zijn partijgenoten in den minister-raad hem smeeken zijn vroegere kracht te toonen, blijft hij dof, in elkaar gezakt, willoos. Op Malmaison hetzelfde: hij voert niets uit, geeft geen bevelen, maar brengt zijn tijd door met het lezen van roman-

netjes. Hij neemt noch maatregelen om te vluchten, noch om verder en opnieuw te strijden. Een kwartier, nadat hij de boodschap van de voorloopige regeering heeft ontvangen, dat zij zijn aanbod om zich aan het hoofd van de troepen te plaatsen afslaat, maar hem waarschuwt, te maken, dat hij uit Malmaison wekomt, is hij op weg naar Rochefort, waar hij dezelfde willoosheid en besluiteloosheid vertoont. Hij laat er den geschikten tijd, om nog naar Amerika te kunnen ontsnappen, verloopen, door zijn energieloos wikken en wegen en nog eens overwegen met zijn omgeving der aanbiedingen en plannen, die men hem van alle kanten doet en voorlegt. Aan boord van de Bellerophon, terwijl hij over het boek van Ossian is ingedut, erkent zijn gevolg aan kapitein Maitland, dat hij zijn lichamelijke en geestelijke energie voor het grootste gedeelte heeft verloren. Eén keer slechts, wordt hij uit zijn lethargie, uit zijn apathie wakker en dat is, wanneer de Bellerophon in de verte langs Ouessant zeilt. Dan haalt hij zijn kijker voor den dag en blijft een langen tijd zwijgend en in zich zelf gekeerd staren naar de kust: het is het laatste oogenblik, de laatste keer, dat hij Frankrijk ziet.

En daarna, op St. Helena, — waar niets is om hem uit zijn onverschilligheid te doen opwaken; waar niets hem uit zijn apathie schokt; waar niet zijn lethargie heen-wakkert — worden zijn loomheid, zijn doffe egaalheid, zijn lichamelijke en geestelijke slapheid groter, meer uitgesproken, duidelijker. Uren kan hij in zijn bed of in zijn bad blijven, zelfs wanneer zijn ziek-voelen het niet eischte, alleen omdat hij zich dan — en hij, voor wien vroeger de dagen te kort waren, verwondert er zich zelf over — aangenamer voelt. En ongemerkt wordt het zijn gewoonte den geheelen dag onverzorgd gekleed te blijven en zich pas 'smiddagseen weinig te kleeden.

Die energieloosheid, gevoegd bij zijn lichamelijke verandering, was dan ook het beletsel voor hem, pogingen te doen om van St. Helena te ontsnappen. Behalve nog, dat (wanneer ontsnapping, niettegenstaande de overdaad van maatregelen door Hudson Lowe genomen, zou gelukken) hij niet zou weten, waarheen hij zou moeten gaan — Ascension, de andere rots in het midden van den Oceaan, ligt op 240 mijl afstand; het dichtst-bijzijnde punt van Zuid-Afrika is 475 mijl verwijderd; 725 mijl scheiden St. Helena van het vasteland van Amerika en men moet 2000 mijl varen, voordat men Engeland bereikt — behalve, dat het tegen zijn eergevoel, tegen zijn politiek streed; dat het niet

overeenkwam met zijn opvattingen, die hij omtrent zijn plicht tegenover zijn dynastie koesterde, wyl hij vond, „qu'il vaut mieux pour mon fils que je sois ici. S'il vit, mon martyre lui rendra la couronne”; dat het niet in overeenstemming met zijn gevoel van eigenwaarde en zijn trots was, zou de moeite, die hij er voor moest doen te groot zijn en zou zijn lichamelijke toestand er een beletsel voor opleveren, waar het slagen vooral op vlugheid en lenigheid aankwam.

En gesteld, dat zulk een ondernemen wèl zou gelukken, wat dan?, waarheen? Naar Amerika? Hij was er van overtuigd, zooals hij tot de Montholon zeide, dat hij er geen halfjaar zou zijn of hij zou door een handlanger van de Bourbons worden vermoord. Op Elba toch had men reeds pogingen daartoe gedaan. Het was maar beter op St. Helena te blijven en den loop der gebeurtenissen af te wachten: il faut obéir à sa destinée! En wanneer men hem wèl eens grappenderwijs of in ernst — in het eerste geval ging hij er nog wel eens op in en spon hij het voorstel nog verder uit — een plan tot ontsnapping wilde voorleggen, wendde hij zich af of deed alsof hij niets had gehoord.

Hij was gesleten, hij was op, hij was verbruikt! Hij had te veel van zijn bijna grenzelooze energie gevergd, jaar in, jaar uit, zonder moe worden, zonder rusten, En hij zag zijn verder leven voor zich als één groote, wijde grauwhed, zonder eenige verwachting, zonder lichting, zonder verandering en voelde, dat hij te krachteloos en te machteloos was om tegen de omstandigheden in te gaan en zich tegen zijn noodlot te verzetten. Wat er verder zou geschieden; wat in de toekomst nog kon gebeuren; de veranderingen, die hem te wachten stonden, hij wist het, konden alleen zijn bestaan nog droeviger maken!

Zooals het met Las Cases was gegaan, zou het geleidelijk, met korter of langer tusschenpoozen, ook met de anderen uit zijn omgeving, van wie hij hield, geschieden. Na de kortgeduurde emotie, door diens gevangennemen en diens vertrek naar Europa gewekt, sleepte het bestaan op Longwood weer hetzelfde, zonder noemenswaardige afwisseling, zonder groote gebeurtenissen (de verkoop der zilveren eetschalen daargelaten), zonder ingrijpende verandering (de verandering en afwisseling door de geboorte van Arthur Bertrand te weeg gebracht, die door Mme, Bertrand aan Napoleon bij diens „kraamvisite” werd voorgesteld met de woorden: „le premier Français qui fût

entré dans l'Ile sans l'autorisation des Anglais", bleef tot het huisgezin beperkt) voort.

Het eenige wat veranderde, was de onderlinge verhouding der leden van de „Fransche kolonie", was de omgang met elkaar, in dien zin, dat — hoe meer zij op elkaar waren aangewezen, hoe meer zij genoodzaakt waren met elkaar te leven — zij minder en minder ontkwamen aan de gevolgen, die het gedwongen samenzijn en het dagelijksch verkeer in een kleine ruimte, waaraan zij zich niet konden onttrekken, met zich brachten.

Zelfs werd de vereering voor hun Meester, die zij alle gemeen hadden en die hen bij elkaar had moeten houden, integendeel een oorzaak tot onderlinge verwijdering. Dat de kleine hofhouding van Longwood één gelukkige en tevreden familie zou vormen, zooals de Keizer verlangde en hoopte, was onmogelijk. Maar zij had iets minder ongelukkig kunnen zijn, minder verdeeld als zij was en langzamerhand werd. Gelukkig kon zij niet zijn, omdat de plotselinge lots-verandering en de snelle materieele vermindering, waaronder de leden geplaatst waren, dat al dadelijk verhinderden. Maar in de tweede plaatst, hoe zou dit troepje, dat gewoon was te leven in de afwisseling van het mondain bestaan van Parijs, tevreden en gelukkig hebben kunnen zijn op de rots, die men hen voor verblijf had aangewezen en waar alles ontbrak waaraan zij gewend waren, waar hun gewoonten en verlangens op alle wijzen gestuit en gehinderd werden, waar zij hun gewoonten, hun verlangens, hun behoeften moesten prijs geven en waar niets was om in plaats daarvan te treden of die te kunnen vergoeden. Gezelschap, in dien zin als zij het gewoon waren, ontbrak er geheel, gelegenheid om zich te vermaken of zich eenige afleiding te verschaffen, zooals die een bijna onafscheidelijk deel van hun bestaan was geworden, was er niet te vinden. En daarbij kwam, dat de jalousie, die aan een groot hof heerscht, aan deze kleine hofhouding niet vreemd bleef. Immers, in de onbeduidendheid van het dagelijksch gebeuren, kreeg iedere, zelfs kleinste uiting van den man, dien zij bewonderden en voor wien zij hun bestaan gaven, een overdreven beteekenis voor de gunstige of minder gunstige bedoeling, die zij er in zochten. Wjl er geen fortuin of belangrijke plaatsen uit te deelen of te vergeven waren, kon alleen de gunst van den Keizer een zeker voorrecht en een zeker aanzien tegenover de anderen en in eigen oogen ver-

schaffen. Van daar ruzies, oneenigheden, tranen en intrigues. Van daar, dat de eerste en voornaamste oorzaak van naijver, wat de mannen betreft, gevonden werd in de verdeeling der verschillende functies, zooals de Keizer die had ingesteld en dat het waarnemen daarvan de aanleiding tot een voortdurende wrijving en mokkerij werd, die op het vrouwelijk gedeelte van het gevolg terug-werkte en zich bij haar uitte in kleine en meskijne aanmerkingen en hatelijkheden over het meer of minder smaakvolle van haar toiletten en die Mme. de Montholon zelfs deed vertellen dat Mme. Bertrand geen melk genoeg had om haar kind te zoogen en dat haar melk niet deugde.

Die naijver was al begonnen, zoodra men den voet op de Bellerophon had gezet. Had niet Gourgaud al, na een paar dagen verblijf aan boord, in zijn Journal geschreven, dat hij zich van allerlei intrigues omringd voelde? Was naijver niet al dadelijk heftig op-geslagen, den avond, dat de Fransche kolonie op St. Helena was aangekomen en Napoleon tot mede-bewoner van zijn beperkt verblijf Las Cases boven de anderen had verkozen, ten gevolge waarvan zich Gourgaud met de Montholon vereenigde tegen hem, in wien zij den hen vijandigen intrigant en den intrigeerenden vijand van iedereen zagen? Zoodra hij gevangen was genomen en het zeker was, dat hij van St. Helena zou weggaan, verdween ook hun haat, namen zij afscheid van hem als van hun besten vriend en vergaven en vergaten zij al zijn „wandaden”. Doch nu begon de oorlog der bondgenooten tegen elkaar en maakte de vriendschap van Gourgaud en van de Montholon plaats voor een vijandschap, waarvan Gourgaud zich steeds het slachtoffer gevoelde en zich in de gunst van den Keizer voortdurend bedreigd achtte. Tot ook hij zelf van St. Helena wegging. En beklagde Bertrand zich niet, een half jaar ter nauwernood na hun komst op St. Helena, in April 1816, dat „Sa Majesté est victime d'intrigants. Longwood est un séjour affreux par toutes ces tracasseries?” Bertrand echter had daarbij de overtuiging, tot troost, dat de Keizer in zijn hart rechvaardig en eerlijk is, dat hij wel voor korten tijd onder den invloed van een intrigant kan geraken, maar dat hij toch op den duur een rechtvaardig oordeel velde. De vrede tusschen Bertrand en de Montholon werd, na het vertrek van Gourgaud, niet openlijk gestoord, al is de voorkeur, die de Keizer aan de Montholon bewijst, een bron van verdriet voor den eerste, vooral ook, omdat hij zeer goed voelt, dat

het voor een groot deel, al is het buiten zijn schuld en een gevolg der omstandigheden, aan hemzelf en aan zijn optreden moet worden geweten. Het gevolg echter van alles is toch, dat zij bijna niet met elkaar omgaan en dat zij van elkaar verwijderd blijven, al verpleegt Mme de Montholon ook Mme Bertrand na haar bevalling!

Een andere oorzaak van oneenigheid en van twist is de geldkwestie. Bertrand uitgezonderd en in alle geval niet direct als de andere — Las Cases bleef er geheel buiten, wijl deze kwestie pas na zijn vertrek zulk een belangrijke rol begon te spelen; hij integendeel hield niet op, telkens den Keizer al wat hij bezat aan te bieden; pas na herhaalde weigeringen gelukte het hem, dat Napoleon van zijn aanbod gebruik maakte — rekenden zij op een gedeelte van het geld, dat de Keizer heette te bezitten en dat nog al een belangrijke som moest bedragen. Hij zou zoo en zooveel aan iemand hebben gegeven, wordt er beweerd, wat deze ontkent. Juist omgekeerd, heeft de anderen een verhooging of een verdubbeling van zijn honorarium ontvangen, wat weer door den persoon in kwestie zelf wordt tegengesproken. Indien het niet zóó is, waar betalen zij dan hun luxe, de sieraden, de toiletten van hun vrouw van? Deze en dergelijke vraagstukken houden hen voortdurend bezig en pijnigen hun hersens, terwijl Napoleon — heeft hij er een stil genoeg in om als een erf-oom uit een vaudeville op te treden? — er vermaak in vindt hun gissingen nu eens aan te moedigen, dan weer te doen weifelen, door telkens te zeggen: „Je n'ai personne ici à qui je puisse léguer mon argent, si ce n'est mes compagnons.”

Dat iemand met een natuur en een karakter als Gourgaud, onder zulke omstandigheden en in zulk een omvang niet in vrede kan verkeerren, wijl zijn gevoelens en zijn eigenaardigheden telkens en voortdurend met die der anderen in botsing moesten komen, is te begrijpen. Zijn verblijf op St. Helena is dan ook één onafgebroken opeenvolging van verwijten, uitvallen van jaloersche kwaadheid, klachten over zijn gebroken loopbaan, over zijn jonggezellen-bestaan, over zijn toewijding en zijn offering, die niet genoeg worden op prijs gesteld, ingezien en begrepen. Uitvallen van kwaadheid tegen Las Cases, die hem bij den Keizer benadeelt; tegen de Montholon, die een hogere plaats aan tafel inneemt en die hem eigenlijk toekomt; tegen Marchand, die een aquarel heeft geschilderd, waarop Gourgaud zich te ver van den Keizer vindt afgebeeld. Jaloerschheid, wijl

de Keizer met lof over de militaire bekwaamheid van Bertrand spreekt; jaloerschheid op Mme de Montholon om een kleinood, dat zij van den Keizer krijgt; op de kinderen, die bij gelegenheid van hun verjaardag of bij een ander feest bonbons van den Keizer ontvangen!

De jalousie van Gourgaud wordt in hooge mate door de geldkwestie gaande gemaakt en zijn houding daarin is van dien aard, dat men tot het einde niet goed weet of zijn moeder en zijn zuster — hij beweert, dat hij zich vooral met het oog op haar belangen moeite geeft om de kwestie te regelen — de jaarlijkse toelage ontvangen, waarover het geheele Journal door sprake is. Nu eens verklaart hij, dat hij niets van den Keizer wil aannemen, wijl hij geen aalmoes wil ontvangen; hij stapt echter van zijn hoog voetstuk en laat zich toch maar de weldaden van Napoleon welgevallen. Hij wil niet om een toelage voor zijn moeder bedelen, al weet hij niet, wat zij zal moeten doen nu zijn carrière gebroken is en hij haar niet kan helpen; toch vraagt hij er om. En zoo gaat het voortdurend; hij vraagt om een toelage en weigert die, om even daarna die weigering in te trekken en toch de „weldaden en aalmoezen” van den Keizer in ontvangst te nemen (hij noemde het „weldaden en aalmoezen”, omdat hij vond, dat de aangeboden som, duizend francs per maand, te klein was). De houding van Gourgaud en vooral het telkens voorop schuiven en spreken over zijn moeder en haar toelage, waardoor hij zijn gevoelens van braven zoon wilde lucht geven, prikkelden Napoleon, die er zeer goed een manoeuvre in zag, waardoor een beroep op zijn weldadigheid werd gedaan en deden hem nu en dan, schijnbaar zonder reden, nog al ruw tegen Gourgaud uitvallen, waardoor deze zich weer achteruit gesteld tegenover de anderen gevoelde.

Gourgaud had twist met iedereen tot zelfs met den Keizer, die er onder leed, die dikwijls zoodanig onder de oneenigheden rondom zich gebukt ging, dat hij — wijl hij gedwongen was als vrede-rechter op te treden en dan bijna altijd partij tegen Gourgaud koos; hij trok zich die twisten nog meer aan dan die welke Gourgaud met hem direct had — verkoos zich in zijn kamer af te zonderen en niet met zijn gevolg, maar alleen, triest, eenzaam en verlaten te eten. „Vous et le gouverneur, zei Napoleon eens tot hem, vous me rendez la vie bien dure!” Met een onuitputtelijk geduld en een zachte goedheid gelukte het hem dikwijls Gourgaud weer in zijn humeur te brengen; dan kneep hij hem

vriendschappelijk en vriendelijk in zijn oor, gaf hem een tikje op zijn wang, sprak hem met de kinderlijke naams-verkleiningen van „Gorgo”, „Gorgotto”, „mon fils Gorgo” aan, stelde hem omtrent zijn toekomst gerust en beloofde voor hem te zullen zorgen. Maar den volgenden dag was het weer hetzelfde en de scènes begonnen weer. Niettegenstaande zijn toewijding, waarvan Gourgaud hoog opgaf, maakte hij misbruik van de goedheid van Napoleon, die de leden van zijn gevolg altijd een groote vrijheid van spreken had veroorloofd, door op alles te fitten wat deze zeide, hem in alles tegen te spreken op een toon, die naarmate de Keizer zich kalmer, rustiger en verzoenender optrad, des te insolenter, meer geprikkeld en onbehoorlijker werd.

De meeste dier klachten vonden hun oorsprong in de absurde opvatting van Gourgaud, over de wijze waarop hij door den Keizer behandeld en achteraf gezet werd, meestal in vereeniging met de kwestie der toelage aan zijn moeder, zooals, één voorbeeld uit de velen, Gourgaud die in zijn Journal op den datum van den 22sten Juli 1817 heeft opgeteekend: „A midi, l'Empereur me fait revenir, il s'habille, s'informe de ma santé: Faites-vous frotter comme moi, cela fait du bien. Corvisart assure que c'est excellent. Passés au billard, il me demande si j'ai remis à (sic) la lettre des douze mille francs: „Non, Sire.” Je l'ai remise au grand maréchal. — Il faut la lui reprendre et la donner au docteur qui va en ville et la confiera à . . . Vous êtes un fou. Quelque crise que nous ayons eue ensemble, vous n'avez pas le droit de me refuser ce que je veux faire pour votre mère. D'ailleurs, c'est pour reconnaître vos services passés, cela ne vous engage à rien. Vous pourrez toujours partir quand vous voudrez; mais ce serait me manquer que de persister dans votre refus. Vous me traitez donc d'égal à égal, vous me croyez donc un simple particulier pour agir ainsi? Vous avez mal entendu mes paroles de l'autre jour. Je ne vous ai point dit que vous aviez des sentiments intéressés, mais que vos paroles semblent être celles d'un homme intéressé et, certes, vous ne l'êtes pas. Avec un excellent cœur, des moyens, des talents, vous aimez trop la discussion. Vous cherchez toujours à me contrarier, à me contredire. Quand j'avance quelque chose, vite, vous employez votre logique — et certes vous en avez — et votre adresse à envisager la question sous un point de vue opposé. Vous m'avez causé bien du chagrin du temps de Las Cases. Quel droit aviez-vous de trouver mauvais que je le visse

souvent? Vous êtes jaloux de tout... Pour en revenir à la question, je vous répète que je ne vous ai jamais prié de vous en aller. Ce n'est pas tout, mon ami, je vous ai dit, que si vous ne vous habituiez pas à Sainte-Hélène, si vous ne pouviez pas supporter cette situation, il vaudrait mieux vous en aller.

— Sire, ce qui est insupportable, ce n'est pas Sainte-Hélène en elle-même mais les mauvais procédés de Votre Majesté.

— Cependant, je ne vous traite pas mal! Et, d'ailleurs, je ne veux pas me fâcher. C'est en ami que je vous parle; si vous ne calmez pas votre imagination, vous deviendrez fou. Il ne faut pas croire que nous tramions des intrigues en dehors de vous. Cherchez à vous étourdir sur tout, et n'approfondissez rien, ne cherchez pas à découvrir ce que l'on peut vous cacher. L'imagination est comme le Danube, on le saute à sa source.

Je vous suis attaché, vous avez bien fait de venir avec moi; si vous m'y étiez pas, il faudrait y venir. Allez chez Bertrand, reprenez la lettre et faites ce que je vous ordonne. Songez à ce que vous auriez à vous reprocher si votre mère était dans la détresse, à Sainte-Pélagie, peut-être: tandis que voilà, pour sa vie, son existence assurée. Je vous le répète, vous n'avez pas le droit de refuser ce que je veux faire pour votre mère, il n'y a rien à craindre ici pour vous. Au contraire, on voit que je n'ai pas de fonds à moi, puisque je suis contraint de m'adresser au prince Eugène. Allez!"

Eindelijk, twee jaar na het vertrek van Las Cases, ging ook Gourgaud naar Europa. Na een heftige scène met den Keizer, naar aanleiding van een uitnoodiging tot een duel, die hij aan de Montholon had gezonden en dat de Keizer verbiedt, staat zijn besluit vast. „A 6 heures et demie, teekent hij op den datum van den 2^{den} Februari 1818 in zijn Journal aan, Sa Majesté me demande, joue avec Bertrand, n'a pas l'air de mauvaise humeur, et s'informe, de ce que j'ai fait: La Jomini. — Vous y mordez donc? Montholon vient, l'Empereur le cajole, puis se tournant vers moi: Pourquoi êtes-vous si triste? de la gaîté! — Votre Majesté sait que je n'en puis avoir! — Et pourquoi? Je suis trop malheureux. L'Empereur siffle avec une colère concentrée et renvoie Montholon sous le prétexte d'aller voir combien il y a de sentinelles, puis se levant: Mais que voulez-vous donc?

— Je prie Votre Majesté de me permettre de me retirer: je ne puis supporter l'humiliation où Elle veut me tenir. J'ai toujours fait mon devoir, je déplais à Votre Majesté, je ne veux être à

charge à personne, que l'Empereur me permette de m'en aller.

Il s'anime, se déclare le maître de traiter M. et Mme. de Montholon comme il lui plaît. Très en colère, Sa Majesté me déclare que je devrais être très bien avec M. de Montholon, aller chez lui. „Sire ils m'ont fait trop de mal, mais j'ai tort d'en parler à Votre Majesté, c'est avec M. de Montholon que je dois causer.” Furieux, l'Empereur s'écrie: Si vous menacez Montholon, vous êtes un brigand! Il m'appelle assassin, je m'emporte autant que lui et lui montrant ma tête: Voilà mes cheveux que, depuis plusieurs mois, je n'ai pas coupés, je ne les couperai qu'après m'être vengé de l'homme qui me réduit au désespoir! Votre Majesté m'appelle brigand. Elle abuse du respect que je lui porte. Assassin! je ne crois pas qu'on puisse me le dire, je n'ai tué personne, c'est moi qu'on veut assassiner! On veut me faire mourir de soucis! — Je vous défends de menacer Montholon, je me battrai pour lui, si vous même . . . je vous donnerai ma malédiction . . . — Sire, je ne puis me laisser maltraiter sans m'en pendre à l'auteur . . . , c'est le droit naturel . . . , je suis plus malheureux que les esclaves, il y a des lois pour eux, et pour moi, il n'y a que celles du caprice. Je n'ai jamais de bassesse et n'en ferai jamais. Sa Majesté se radoucit un peu: Voyons, si vous vous battez, il vous tuera! — Eh bien, Sire, j'ai toujours eu pour principe qu'il vaut mieux mourir avec honneur que de vivre avec honte. Cela blesse l'Empereur qui redevient furieux; le grand maréchal est appuyé contre le mur, il ne dit mot; j'ai beau l'interpeller et le prier de déclarer qu'il y a longtemps que je le prie de dire à Sa Majesté qu'Elle a tort de me tant maltraiter, que je m'en prendrai à M. de Montholon. Bertrand ne répond rien. Sa Majesté, pour l'exciter contre moi, prétend que j'ai dit du mal de lui et de sa femme. Voyant ma résolution et ayant épuisé tous ses artifices, Elle me demande ce que je veux . . . passer avant Montholon . . . qu'Elle dîne toujours avec nous . . . la voir deux fois par jour? Aigri, je répète qu'un assassin, un brigand ne doit rien demander. Alors l'Empereur me fait des excuses. Je vous prie d'oublier mes expressions . . . Je me sens faiblir et consens à ne pas provoquer de Montholon, si l'Empereur veut m'en donner l'ordre par écrit. Il me le promet car, si je ne veux pas rester, on me retiendra au Cap, on me mettra en prison. Le gouverneur croira que vous êtes envoyé en mission. — Je demanderai donc à être jeté en prison. Perdu pour perdu, j'aime mieux mourir en faisant mon devoir. J'ai là-dessus les principes de mon père

et de ma mère Ah! je suis certain que vous serez bien reçu. Lord Bathurst vous aime. — Comment cela? Oui, vous lui avez plu par votre correspondance. — J'ai toujours dit que je me portais bien pour ne pas effrayer ma mère. Je ne tiens pas à la vie, je n'ai rien à me reprocher."

Feitelijk was hij al heel lang van plan om — zoodra zich een goede gelegenheid aanbood en de omstandigheden geschikt waren — weg te gaan. De bewijzen daarvoor kan men in het Journal vinden, waar men op de data van 26 Mei 1817, 15 Juli 1817, 1 Augustus 1817, en van den 1sten tot den 5^{den} September 1817 zijn plannen om te vertrekken vindt aangeteekend.

Waar Gourgaud aanvoert, dat hij een bestaan als hij gedwongen is op St. Helena te lijden niet langer kan verdragen, was het voor Napoleon een opluchting van zijn gezelschap bevrijd te worden, al droeg ook zijn vertrek tot een grooter isolement bij. Want wijder en wijder werd de leegte door het heen-gaan der personen, die rondom hem leefden of die een wisseling kleurden in den ééntoon van zijn doelloos, triest bestaan.

Een paar weken vóór het weggaan van Gourgaud van St. Helena was Cypriani, op den 26sten Februari 1818, ziek geworden, plotseling neer-geknakt in een aanval van dysenterie, terwijl hij dienst deed en den Keizer aan het middagmaal bediende. Twee dagen bleef hij ziek. Toen stierf hij en werd, wijl er geen katholieke priester op het eiland zich bevond, onder bijstand van een der beide dominés begraven.

Vier weken na het weggaan van Gourgaud van Longwood, op den 15^{den} Maart 1818, vertrok het huisgezin Balcombe. Hun omgang met den Keizer was al lang reeds minder geworden, wijl Hudson Lowe verboden had, dat beide meisjes zoo dikwijls op Longwood mochten komen. Balcombe werd niet zoozeer van St. Helena verwijderd, dan wel zijn terug-keer onmogelijk gemaakt, nadat hij van den gouverneur een tijdelijk verlof gekregen had, ten einde in Europa zijn zaken te gaan regelen. Hij was van regeerings-wege belast met de functie Longwood van levensmiddelen te voorzien. Doch daarenboven ontving hij van den Keizer een salaris van £ 3000. waarvoor hij allerlei ten dienste van de Fransche kolonie moest verrichten, betrekkingen met het vasteland onderhouden, een band tusschen den Keizer en zijn familie te vormen en aldus boodschappen en berichten aan de Keizerlijke familie te doen toekomen, couranten, tijdschriften, boeken naar St. Helena uit Europa te doen verzenden

enz. Hij deed dat niet alleen, maar gebruikte daarin, als tusschenpersoon, een M. Holmes, een vriend van O'Meara, den zaakwaarnemer van Engelsche marine-officieren die in actieven dienst waren en wier honorarium deze gedurende dien tijd ontving en beheerde tot zij weer in Engeland terug waren. Hem dan ook gaf Balcombe het geld, dat hij van Napoleon ontving, na er het kleinste gedeelte voor zich van te hebben behouden.

Toen Balcombe vertrok, beloofde hij binnen het half jaar te zullen terugkeeren en het was dan ook in die overtuiging, dat het huisgezin van den Keizer afscheid nam. Doch terwijl Balcombe weg was, kwamen er brieven van M. Holmes voor O'Meara bestemd die deze niet in ontvangst kon nemen, wyl hij in dien tusschentijd naar Engeland was gezonden, waaruit — omdat Hudson Lowe zich door de omstandigheden geoorloofd achtte (immers O'Meara was een gevangene) ze te openen — bleek, dat Balcombe met O'Meara had afgesproken elkaar behulpzaam te zijn, om boeken en geschriften van St. Helena naar Londen over te brengen, daar te laten drukken en het licht te doen zien. Niet zoozeer tot straf daarvoor, — Balcombe had te veel projectie van hoog-geplaatste personen — dan wel om hem te beletten in herhaling te vervallen, benoemde de regeering hem in een voordeelige betrekking te N. Z. Wales, die hem allen lust benam om naar St. Helena terug te keeren.

Niettegenstaande het beweren, dat het huisgezin binnen het half jaar zou terugkeeren en dat het afscheid, dat zij van den Keizer namen slechts voor een betrekkelijk korten tijd zou zijn, hadden zoowel de Keizer als Betsy Balcombe het voorgevoel, dat zij elkaar nooit weer zouden ontmoeten en dat hun afscheid voor eeuwig was. „Een dag of twee, schrijft zij, vóór wij zouden vertrekken, gingen mijn vader, mijn zuster en ik afscheid van den Keizer nemen.

Hij was in de biljart-kamer bezig boeken uit te pakken. Het bericht, dat wij zouden weggaan, maakte hem bedroefd, ook maakte hij zich bezorgd over den slechten gezondheids-toestand van mijn moeder en verzocht ons, met allerlei lieve woorden haar zijn wenschen voor haar beterschap over te brengen. Daarop nam hij ons mee naar den tuin en terwijl hij ons de eindelooze wijdde van de zee wees, glimlachte hij treurig en zeide: „Dus jullie gaan weg en laten mij alleen. Ik word door de zee gevangen gehouden. En daarbij, door welke afschuwelijke rotsen word ik niet vast gehouden. Het zal niet lang duren vóórdat jullie zult

vernemen, dat de Keizer gestorven is!"

Ik brak in tranen uit; ik was bang, dat mijn hart zou scheuren. Hij was door mijn tranen aangedaan. Ik had mijn zakdoek in mijn zadeltasch vergeten; hij nam de zijne en droogde mijn gezicht er mee en gaf mij die als herinnering. Wij bleven bij hem eten maar ik had door mijn verdriet geen eetlust. Te vergeefs bood hij mij de lekkernijen, waarvan ik anders zooveel hield; ik moest mij verontschuldigen, dat ik ze niet kon eten, omdat mijn keel was toegeknepen.

Toen wij afscheid namen, omhelsde hij mij, evenals mijn zusster, terwijl hij ons vroeg hem niet te vergeten; wat hem betrof, verzekerde hij, hij zou zich altijd de vriendschap herinneren, die wij hem hadden betoond en hij dankte ons telkens en telkens weer voor de aangename uren, dien hij in ons gezelschap had doorgebracht.

Hij vroeg mij of ik het niet plezierig zouden vinden, iets van Longwood mee te nemen.

Ik antwoordde, dat mij niets zóó plezier zou doen dan een haarlok van hem te hebben. Hij liet zich een schaar brengen en knipte zich vier lokken af: één voor mijn vader, één voor mijn moeder één voor Jane en één voor mij.

Nog heb ik die haarlok van den grooten Keizer. Helaas, is zij het eenige wat ik van zijn talrijke geschenken heb overgehouden.

En nog wijder zou zijn vereenzaming worden! Een paar maanden later, den 25sten Juli 1818 toch, had het vertrek van zijn geneesheer O'Meara plaats, dat — naast de leegte, die het achter liet — zoo verstrekkende gevolgen voor hem zou hebben.

Edward Barry O'Meara, was in 1786 in Ierland geboren. Zijn vader die officier in het Engelsche leger was, liet hem in Dublin en in Londen in de medicijnen studeeren. In 1804 officier van gezondheid bij de infanterie geworden, werd hij in 1808 van dit ambt ontheven, omdat hij, als getuige, aan het duel van een zijner vrienden had deelgenomen. Hij werd echter een tijd daarna als officier van gezondheid bij de marine aangesteld. Toen Napoleon op de Bellerophon kwam, deed hij daar aan boord dienst.

Napoleon nu, had geen geneesheer onder zijn gevolg en had geen tijd of gelegenheid gehad, zich er van een te voorzien. Gedurende de Cent-Jours had Corvisart, het hoofd van zijn Medisch Huis — misschien had hij toen reeds zijn eerste apoplexie gehad; misschien voelde hij zich te vermoeid; misschien

ook was hij bevreesd, dat hij in onaangenaamheden zou gera-
ken — opgehouden zijn ambt van eerste geneesheer uit te oefe-
nen. Hij was officieel vervangen door Foureau de Beauregard,
die door en op zijn aanbeveling al lang aan het Huis van den
Keizer verbonden was. Wjl deze tot lid van de Chambre des
Représentants was gekozen, drong de Keizer er op aan, toen hij
van Malmaison naar Rochefort vertrok, dat hij eerst de zitting
van de Kamer tot het eind zou meemaken en dat hij pas daarna
te Rochefort bij hem zou komen. Door allerlei omstandigheden
echter en door allerlei moeilijkheden, werd hij verhinderd zich
bij Napoleon te voegen en kwam pas te Rochefort, toen deze
zich reeds aan boord van de Bellerophon bevond.

Toen hij van Malmaison wegging, had Corvisart, in overeen-
stemming met hem en met zijn goedvinden, een tijdelijken
plaatsvervanger aan den Keizer voorgesteld, namelijk Maingault,
die in de meening, — zooals Napoleon hem dit had gezegd —
dat hij den Keizer naar de Vereenigde Staten zou vergezellen,
de betrekking had aangenomen. Op de Bellerophon gekomen
en daar vernomen hebbend, dat men niet naar de Vereenigde
Staten zou gaan, weigerde hij den Keizer te vergezellen, in
welke verlegenheid hij door zijn plotselinge weigering den
grand maréchal ook bracht om zoo spoedig een anderen genees-
heer te vinden en welke drang men ook trachtte op hem uit
te oefenen (zelfs kapitein Maitland deed pogingen om hem op
zijn besluit te doen terugkomen). De Keizer moest dus zonder
geneesheer vertrekken, die hem met raad en daad zou kunnen
bijstaan in de geheel nieuwe omstandigheden, waaronder hij
gedwongen was te gaan leven, en onder een klimaat, waaraan
hij niet gewoon was, waarbij hij hem een leefregel zou kunnen
voorschrijven en op de naleving daarvan zou kunnen letten.
Op de Bellerophon had de Keizer gelegenheid om O'Meara
aan den arbeid te zien en deed hem — nadat hij uitstekende
getuigenissen omtrent hem, zoowel van Kapitein Maitland
als van Lord Keith had ontvangen — het voorstel zijn lijf-arts
te worden en als zoodanig met hem naar St. Helena, en later
naar Longwood, met hem mee te gaan, wat O'Meara aannam.
Hij verkeerde steeds op uitstekenden voet met den Keizer
en bleef dan ook zijn lijf-arts, tot hij den 25sten Juli 1818 door
het Engelsche gouvernement op aandringen van Hudson Lowe,
werd teruggeroepen, en tevens op grond van een schrijven dat
hij aan de Admiraliteit had gericht en waarin hij den gouverneur

aanviel om diens optreden tegenover hem en tegenover den Keizer.

Hij was een goed officier, die een uitstekenden naam had, wat zijn bekwaamheden als geneesheer betreft, iemand die zijn plicht deed, wel-opgevoed en ontwikkeld, in één woord een gentleman. Hij had even den leeftijd van dertig jaar bereikt, toen hij mee naar St. Helena ging en deed dit alleen om wat meer van de wereld te zien en om misschien wat sneller promotie te maken. Ten einde zooveel mogelijk onafhankelijk te blijven, weigerde hij het honorarium van 2.000 francs, dat Napoleon hem aanbood; zelfs weigerde hij later een geschenk van 6.000 francs, dat Napoleon hem wilde geven ter vergoeding van het verlies, dat hij leed door de vermindering van zijn honorarium als Engelsch officier, toen hij uit de marine was verwijderd. Echter was en bleef hij — niettegenstaande zijn weigering om zich door Napoleon voor zijn diensten te laten honoreeren — in een valsche positie.

Napoleon verlangde van zijn geneesheer, dat hij een persoonlijkheid zou zijn, die zich geheel aan hem zou wijden, die zich geheel aan hem zou gebonden voelen en die hem, onder meer, diensten zou bewijzen, die zijn volgelingen — wijl zij Franschen waren en de reglementen, waaraan zij zich hadden onderworpen, hen daarin verhinderden — niet voor hem konden doen. O'Meara had, als Engelsch officier, meende hij, daarin volle vrijheid en kon dus nu en dan een boodschap in James Town doen, nieuwtjes navragen en overbrengen, couranten meebrengen naar Longwood en dergelijke meer. Daar tegenover stond, wat de Engelsche regeering en den gouverneur betreft, — al mochten en konden zij een Engelschman niet toestaan wat zij de Franschen verboden — het voordeel, dat men, door de aanwezigheid van een Engelsch officier op Longwood, altijd iemand daar had, die Napoleon zou bewaken, zonder dat dit te veel in het oog viel of den Keizer zou kwetsen en vooral dat men van hem zou kunnen vernemen, wat er op Longwood gesproken en gedaan werd.

Dit echter gaf al heel spoedig aanleiding tot conflicten met den gouverneur Hudson Lowe, die — niet zóó ruim van opvatting als admiraal Cockburne — veel meer-eischend was dan deze. O'Meara nu, had een genoegen, dat eveneens een oorzaak van latere onaangenaamheden zou worden, namelijk de correspondentie met een zijner vrienden, een M. Finlaison, in Engeland, die ambtenaar aan het ministerie van Marine was. Toen deze hem, op bevel van zijn chefs, berichtte, dat hij de correspondentie niet kon voortzetten, tenzij dat de ministers inzage

van zijn brieven kregen, maakte O'Meara daarvan geen bezwaar, integendeel hij was van meening, dat de minister van Marine er hem dankbaar voor zou zijn en hem misschien zou kunnen helpen, wanneer hij hem eens later noodig mocht hebben. Toen Hudson Lowe op St. Helena kwam, had hij dan ook al drie lange brieven, eigenlijk voor den minister bestemd, aan Finlaison geschreven.

Niet zoodra was Hudson Lowe op St. Helena gekomen, of O'Meara werd er als van zelf toe gebracht zoowel met hem, als met zijn secretaris Gorreques en met luitenant-kolonel Thomas Reade in briefwisseling te treden. Deze correspondentie nu, was niet van dien aard om er — zooals sommigen doen — eenige veroordeeling van het gedrag van O'Meara uit te putten of hem te beschuldigen een dubbelzinnige rol tusschen Napoleon en Hudson Lowe te hebben gespeeld. Zij liep toch, voor het grootste deel, over huishoudelijke kwesties, waarin Longwood met Plantation House in aanraking kwam: noodzakelijke herstellingen, die er aan Longwood moesten worden gedaan; over den slechten staat der levensmiddelen, over de verandering van een kok enz. Dat O'Meara er plezier in had, vooral in het begin, bij en tusschen het ernstige van den inhoud, nu en dan grappige en sarcastische opmerkingen over de bewoners van Longwood — voornamelijk over de Montholons en vooral over Mme. de Montholon, die nog al op zijn spotlust schijnt te hebben gewerkt — te voegen, was toch zoo heel erg niet en niemand maakte er aanmerking op, waar zij integendeel door den gouverneur en den minister graag werden gelezen en zelfs werden uitgelokt, mag men er geen zwaar gewicht aan hechten.

Door de plaats die hij innam, kwam hij er van zelf toe om als tusschenpersoon in diplomatieke kwesties, om het zoo uit te drukken, met Hudson Lowe, op verzoek van Napoleon, te onderhandelen, wat ook meestal per brief geschiedde: over het voorstel van Napoleon om een anderen naam aan te nemen; over de kwestie van den titel; over de beperkingen en de grens, waarbinnen Napoleon zich mocht bewegen en vooral over den gezondheids-toestand van den Keizer. En dit laatste zou juist de aanleiding tot twisten met den gouverneur worden!

Het is moeilijk met alle zekerheid uit te maken, of het optreden en de houding, die O'Meara heeft aangenomen, eerlijk en openhartig, dan wel dubbelzinnig zijn geweest. O'Meara zelf beweert, dat Hudson Lowe al spoedig van hem verlangde, dat

hij — behalve en naast de berichten omtrent 's Keizers gezondheid — ook zijn eigen gesprekken met Napoleon niet alleen, maar ook die, welke overigens op Longwood werden gehouden, aan hem zou overbrengen en dreigde, dat — indien hij dat niet deed — hij Napoleon door den geneesheer Baxter, die de post bekleedde van inspecteur voor den gezondheids-toestand der troepen op St. Helena, zijn man van vertrouwen, zou laten behandelen. Napoleon nu, verklaarde, toen hij dit vernam, dat hij het recht had om zich door den geneesheer te laten behandelen, dien hij zelf verkoos en dat hij zich aan niemand's zorgen dan aan die van O'Meara wilde toe-vertrouwen. Hij had dezen reeds den 6den Mei 1816 ondervraagd op welk standpunt hij zich stelde: was hij zijn geneesheer en zijn man van vertrouwen, of was hij een spion van den gouverneur en van plan daarnaar te handelen. En op het eerlijk antwoord, door O'Meara gegeven, dat hij in de eerste plaats zijn geneesheer was en niet een spion of belast met de rol om hem te bespionneeren, maar dat het hem niet mogelijk zou zijn, om steeds het zwijgen te bewaren omtrent sommige gesprekken of onderwerpen van gesprek, die er op Longwood werden gehouden, had Napoleon hem te kennen gegeven, dat het hem, tot een zekere hoogte onverschillig was of hij de praatjes op Longwood al of niet overbracht. Trouwens, het antwoord, dat O'Meara aan Hudson Lowe gaf, namelijk, dat hij — wanneer het een kwestie van belang gold, — hij zich gedrongen zou voelen, als Engelschman, wel degelijk den gouverneur te waarschuwen, wijst er op, dat hij niet van plan was om oneerlijk te zijn of een dubbele rol te spelen, al zijn de onderwerpen, die hij nu en dan in zijn brieven behandelde en de brieven, die hij, door Finlaison heen, aan het Ministerie van Marine bleef zenden, zóóvele, zóó uitgewerkt, en volgens sommigen, van dien aard, dat men een beschuldiging daaruit wèl kan opbouwen. Een feit is, dat men — niettegenstaande de verklaring, door O'Meara tegenover Napoleon afgelegd — toch op Longwood langen tijd bleef voortgaan hem te wantrouwen, als een spion te beschouwen en voorzichtig met hem om te gaan.

De bereidwilligheid, waarmee O'Meara den gouverneur van het leven op Longwood op de hoogte hield, is de verklaring voor de goede verstandhouding, die er in den beginne tusschen hen bestond. Maar langzamerhand geraakte O'Meara onder den invloed van Napoleon, van wien hij oprecht begon te houden. Daarbij begon hij zich meer en meer met de andere Franschen

— wier ellenden en ontberingen hij dag aan dag aanschouwde; wier zenuwachtige spanning hij elken dag mee-voelde en wier verlaten bestaan hij, om zoo te zeggen, deelde, terwijl hij meer en meer getroffen werd door de kleine plagerijen en de willekeur, die Hudson Lowe tegenover hen uitoefende — één te voelen en zijn medelijden uit te spreken, zoodat hij niet langer in staat was zijn sarcastische en ironische opmerkingen omtrent hen vol te houden of hun eigenaardigheden in een bespottelijk daglicht te stellen. Tegelijkertijd begon Hudson Lowe echter zijn eischen omtrent de vertrouwelijke mededeelingen van O'Meara hooger te stellen, begon aanmerkingen te maken op allerlei gewoonten en handelingen van O'Meara, die hij tot dusver had laten voortgaan, (als bijvoorbeeld, dat hij couranten van James Town voor Napoleon meebracht); verwijten, dat O'Meara hem niet genoeg tegenover Napoleon verdedigde, en verdedigd had, zooals onder anderen in de kwestie van de buste van den Roi de Rome en dergelijke kleinigheden meer. Door al deze kleine ruzietjes geprikkeld, besloot O'Meara zijn mededeelingen — behalve zijn rapporten over den gezondheids-toestand van den Keizer, waartoe hij verplicht was — geheel te staken, welk besluit op zijn beurt weer de woede van Hudson Lowe gaande maakte.

De maat liep over, toen O'Meara kort en bondig weigerde om er weer mee te beginnen en verklaarde, dat hij den Keizer vast beloofd had in het vervolg te zwijgen of geen andere bulletins over te leggen dan die de Keizer eerst had gelezen en zich overtuigd had, dat er over hem met zijn titel „l'Empereur Napoleon” werd geschreven. „Il préférerait la mort” dan dat hij zou toestaan anders betiteld te worden! Hudson Lowe, die al een tijdlang de gelegenheid had gezocht om O'Meara te verwijderen en door iemand die op zijn hand was, Baxter, te doen vervangen, verzocht daarop aan de Engelsche regeering O'Meara naar Engeland terug te roepen. De regeering echter weigerde. Waarschijnlijk zag zij zeer goed in, dat de feiten, waarvan O'Meara door Hudson Lowe beschuldigd werd — hij zou namelijk een partij op St. Helena hebben gesticht, die op de hand van den Keizer was; hij zou als tusschen-persoon zijn opgetreden, door wien Napoleon geschenken zou hebben doen overhandigen aan menschen, die van St. Helena vertrokken; hij zou zich (te samen met Balcombe) geleend hebben om een geheime correspondentie naar Europa over te doen brengen — behalve

de andere grieven, die Hudson Lowe had, niet groot of gewichtig genoeg waren, om een dergelijke maatregel te wettigen; eigenlijk vreesde zij, dat men haar zou verwijten haar gevangene, waar deze ernstig ziek was, zooals O'Meara het in zijn rapporten had voorgesteld en voorstelde, van zijn geneesheer te ont-rooven.

Het onverwachte, namelijk, de terugkomst van Gourgaud naar Europa, kwam zoowel Hudson Lowe als de Engelsche regeering te hulp. Door diens verklaringen toch, dat de gezondheidstoestand van Napoleon uitstekend was en zijn ziekte slechts een politieke, voorgewende, ten einde gedaan te krijgen, dat men hem van St. Helena zou verwijderen en ergens anders heen zou overbrengen, bleek het, dat O'Meara in zijn rapporten, waarin hij altijd had beweerd, dat Napoleon ziek was en waarin hij voor den ernst van diens toestand had gewaarschuwd, onwaarheid had gesproken. De Engelsche regeering handhaafde O'Meara niet langer op St. Helena, maar riep hem op den 25sten Juli 1818 terug. Ofschoon Hudson Lowe verboden had, dat O'Meara op Longwood zou terugkeeren, vond deze toch gelegenheid om in het geheim bij Napoleon te komen en afscheid van hem te nemen, nadat hij nog zoo goed en zoo uitgebreid mogelijk voor het laatst hem een leefregel had voorgeschreven en hem had meegedeeld, welke de beste wijze van behandeling was, die hij moest volgen. Op een 2den November 1818 werd hij van de lijsten der Engelsche marine afgevoerd, wyl de regeering in zijn brieven, die hij om zijn gedrag te verdedigen tot haar richtte en waarin hij tevens de houding van den gouverneur en zijn wijze van optreden tegenover hem verklaarde uit het feit, dat hij geweigerd had op diens bedekt voorstel, dat deze hem mondeling zou hebben gedaan, namelijk Napoleon te vergiftigen, in te gaan, niet het eergevoel terugvond, dat men van een Engelsch officier mocht verwachten.

Men heeft getracht den persoon van O'Meara op allerlei wijzen en van allerlei te beschuldigen — onder anderen zelfs, dat hij, na uit de Engelsche marine te zijn verwijderd, met een oudere dame, in het huwelijk was getreden! — ten einde te doen uitkomen, welk een onbetrouwbaar iemand hij was en welke dubbele rol hij tusschen Napoleon en Hudson Lowe heeft gespeeld en hem aldus te doen geringschatten en ook het dagboek, dat hij op St. Helena had bijgehouden en later in het licht heeft gegeven, op een wijze te bespreken en te ontleden, waardoor het niet

alleen alle waarde verliest, maar waaruit zijn dubbele persoonlijkheid duidelijk zou blijken. Indien men echter het gedrag van O'Meara onpartijdig en zonder voorop-gezette meening onderzoekt, blijkt daarvan niets en kan men O'Meara hoogstens van onvoorzichtigheid beschuldigen. Wat zijn dagboek betreft, volgens competente onderzoekers, is het een van de beste bronnen, waardoor men van het leven van Napoleon, gedurende de eerste jaren van zijn gevangenschap op St. Helena op de hoogte komt en het is te bejammeren, dat O'Meara niet in de gelegenheid is geweest het verder bij te houden.

Men moet niet vergeten, dat O'Meara een zeer moeilijke plaats bekleedde: terwijl hij geneesheer van den Keizer was en dus, door zijn mondeling-gedane belofte van trouw was gebonden, bleef hij tevens officier in Engelschen dienst, waardoor hij verplichtingen had, die hij niet na kon komen dan door òf de eene òf de andere belofte te schenden of met een van beiden in botsing te komen. In de eerste tijden van zijn verblijf op het eiland, gevoelde hij zich nog geheel als Engelsch officier en liet hij zich door zijn gevoel van Engelschman leiden. Daardoor en door het succes van zijn brieven — waar hij zich door zijn lust tot spotten en tot het maken van ironische en sarcastische opmerkingen liet meeslepen — bij de hooger-geplaatsten, die hij wist, dat zijn brieven lazen, nam hij een partijdige houding tegenover Longwood aan, die — wijl en naar mate hij Napoleon beter leerde kennen en meer en meer sympathie en medelijden voor hem begon te gevoelen om de plagerijen, die de gouverneur op touw zette — in een vriendschappelijke tegenover hem en in een vijandige tegenover Hudson Lowe veranderde. Men moge hem zijn minder kiesche opmerkingen, zijn ironische gezegden, betreffende het gevolg van den Keizer kwalijk nemen en vinden, dat zij niet te pas kwamen, zóó erg waren zij nu ook weer niet, dat men er dermate verontwaardigd over behoeft te zijn. Hij wist door wien zijn correspondentie zou worden gelezen; deze personen hebben hem niet alleen nooit verboden op een dergelijken toon voort te gaan, maar hebben dien tot op zekeren hoogte, uitgelokt, door er nooit eenige aanmerking op te maken.

Hoevele en welke aanmerkingen men ook op het gedrag en de houding van O'Meara moge hebben, van welke fouten men hem ook moge beschuldigen, het is een niet te weerleggen feit, — en dat vergoedt zeer veel en doet vele van zijn verkeerdheden te niet — dat hij Napoleon met alle toewijding en zorgen,

waartoe hij in staat was, heeft behandeld; dat hij een grooten steun in zijn moeilijke, zieke dagen is geweest en dat zijn heengaan voor Napoleon een innige vriendschap deed verloren gaan. Want later, nadat de Keizer hem beter had leeren kennen en naar mate hij langer met hem had omgegaan en geleerd had zijn zorgen op prijs te stellen, verdween ook alle wantrouwen van den kant van Napoleon en bleef hij met alle lof en dankbaarheid van hem spreken. Geen enkele geneesheer heeft hem dan ook, gedurende de lange ziekte, die aan zijn dood voorafging, de behandeling, de zorgen, de toewijding en de vriendschap van O'Meara kunnen vergoeden...

En weer sleepte een half jaar voorbij. Het isolement werd grooter nog! Mme de Montholon vertrok in Januari 1819, gehaast om heen te komen, wijl zij beweerde aangetast te zijn — een kwestie van leven of van dood — door de tropen-lever-ziekte, waartegen men maar één geneeswijze wist, een badkuur en verandering van klimaat. Niettegenstaande het hoogst-waarschijnlijk is, dat zij nooit een badkuur heeft gedaan, leefde zij nog dertig jaar! Behalve echter met het oog op haar gezondheid, was haar vertrek naar Europa nog om andere redenen noodig, namelijk de regeling der erfenis van haar moeder en die der schulden van haar man. Daarbij waren twee van haar kinderen, toen zij naar St. Helena mee vertrok, in Europa achter gebleven, voor wie zij — gelijk met de drie anderen, waarvan er twee op het eiland waren geboren — moest zorgen.

Zooals over het geheele leven van de Montholon, ligt ook over deze periode een moeilijk te ontwarren net van waarheid en onwaarheid, een mengelmoes van onwaarschijnlijkheid en werkelijkheid, die alleen tot vermoedens voeren. Het dichtst bij de waarheid komt het vermoeden, dat de Montholon, in overleg met zijn vrouw niet zoozeer door liefde en toewijding voor den Keizer gedreven, op St. Helena bleven, dan wel, omdat het op het oogenblik het meest voordeelig voor hen was en zij daardoor de grootste kans hadden, om hun finantieelen toestand te verbeteren; de Montholon toch, had er bij uitstek den slag van om voortdurend — zonder dat hij er met één enkel woord van sprak, maar het alleen liet vóór-voelen — zijn eigen weggaan over Napoleon te laten dreigen. Misschien zelfs hinderde het dreigen van zijn heengaan den Keizer meer dan het werkelijke vertrek van Mme de Montholon. De brieven, die hij aan zijn vrouw schreef en die, welke hij van zijn vrouw ontving, werden zoowel door Hudson Lowe als door

Napoleon — en voornamelijk door den laatste, Napoleon toch was zeer nieuwsgierig en vond er een groot genoegen in om van alles wat rondom hem geschiedde op de hoogte te zijn — gelezen; de Montholon dringt daarin voortdurend bij zijn vrouw er op aan, een plaats-vervanger voor hem te vinden, opdat hij haar naar Europa zal kunnen volgen, iemand, die voor onbepaalden tijd op St. Helena zal willen komen, omdat hij niet van plan is — indien hij ooit weg gaat — naar St. Helena terug te keeren.

Is de Montholon inderdaad zóó bezorgd voor de gezondheid van zijn vrouw die hij — oordeelend naar den inhoud van zijn brieven — schijnt te aanbidden, zoodat het hem wat moeilijk valt alléén en zonder haar gezelschap te blijven en hij verlangend naar een gelegenheid uitziet, om weer met haar vereenigd te zijn? Stelt hij zooveel belang in den uitslag der consulten, die zij moet nemen, in den uitslag van den leef-regel, dien men haar heeft voorgeschreven of voorschrijft? Verwondert hij zich er over — wanneer zij hem meedeelt, dat haar het verblijf in Engeland wordt verboden en dat zij in Ostende aan land gaat — dat zij noch naar Spa, noch naar Aken vertrekt, om er een badkuur te doen, die zij in het begin opgaf zóó dringend noodig te hebben? Op geen dezer vragen kan men een volmondig, toestemmend antwoord geven. Blijken zij, van zijn kant, ernstig gemeend, de stappen die hij haar aanraadt te doen? En blijkt het uit een harer brieven dat zij zich inderdaad — behalve bij Planat, en dan nog te laat, die nooit, na het vertrek van den Keizer heeft opgehouden zich aan te bieden, niettegenstaande zijn aanbod telkens werd afgeslagen en misschien tot Casimir Bonjour, een tooneelschrijver, wiens stukken werden uitgefloten en die liever in Frankrijk bleef, wijl hij de kansen, dat een zijner stukken in het Théâtre Français zou opgevoerd worden, niet wilde missen — ernstig tot iemand heeft gewend? Neen, immers!

Blijkt uit dit alles het vermoeden niet al te duidelijk, dat het geheel een manoeuvre van de Montholon is, om zooveel mogelijk voordeel uit zijn verblijf op St. Helena te putten, wanneer men daarbij verneemt, welke groote geldsommen Napoleon hem telkens ten geschenke gaf en dat de Montholon zich herhaaldelijk — onder anderen tegenover de Montchenu, en hij schrijft het ook aan zijn vrouw — uitliet, dat de Keizer waarschijnlijk wel twee millioen aan ieder van zijn (de Montholon's) twee kinderen, op St. Helena geboren, zou nalaten; wanneer men verneemt, dat het bedrag der schulden, zoowel door Mme. de Montholon als

door de Montholon te James Town gemaakt, zóó hoog was dat — na den dood van den Keizer — de schuldeischers op het punt stonden te verhinderen, hen naar Europa te laten gaan; wanneer men verneemt, dat de Montholon een waarschuwing van zijn schoonvader ontvangt, toch niet van St. Helena weg te gaan en den Keizer te verlaten, „de ne jamais quitter l'Empereur; que cela étant, tout serait sauvé; qu'au contraire tout serait perdu? En al dit geld zou hij los-laten, dit fortuin zou hij versmaden en overlaten aandengeen, die hem zou vervangen, wanneer hij wegging, overtuigd als hij er van was, dat hij in dit geval geheel uit het testament zou worden geschrapt of slechts een kleinigheid zou erven. Welke echter de oorzaak van haar vertrek is geweest, het weggaan van Mme. de Montholon liet een leegte achter, die — gevoegd bij die, welke de andere na zich stilden — er toe bijdroeg het verblijf van den Keizer nog triester en ellendiger te maken.

Grooter nog werd het isolement, — al was de leegte, die hun vertrek achter liet, niet zóó wijd, als die door het heengaan der anderen — door het weggaan van admiraal Malcolm en zijn vrouw en door dat van Sir George en Lady Bingham, eveneens in Mei 1819. Hun verblijf kleurde een afwisseling in Napoleon's dagen, waar admiraal Malcolm en zijn vrouw, Hudson Lowe ten spijt, telkens een bezoek op Longwood kwamen afleggen en door de vereering, hun eerbied en hun meevoelen, die zij in hun houding wisten te leggen, waarbij zij nog de dankbare bewondering openlijk toonde voor wat hij jegens haar broer op het slagveld van Waterloo had gedaan, zijn vriendschap hadden weten te winnen en steeds gewillig waren te luisteren naar de opluchtende klachten, die hij over de handelingen van den gouverneur tegenover hem aan hen toevertrouwde. Geen grooter bewijs dan ook, op welchen prijs de Keizer hun omgang stelde, dan het feit, dat hij Lady Malcolm toen zij van St. Helena vertrok, een zijner porseleinen koppen van het beroemde servies als herinnering, ten geschenke gaf. Mme. Bertrand en Mme. de Montholon kregen ieder, en niet eens elk jaar een bord, als bewijs van zijn dankbaarheid.

Minder nog dan zij, wel is waar, kwamen Sir en Lady Bingham op Longwood, daarin door Hudson Lowe belet — om alle twisten met den gouverneur te voorkomen en te vermijden, staakten zij op het einde hun bezoeken geheel en al en vond Sir Bingham het verkieselijk zijn voordeelige en schitterende

betrekking van generaal-adjutant er geheel aan te geven en verlof te vragen, voor goed naar Engeland te mogen terugkeeren, wat hem werd toegestaan — maar toch waren hun weinige bezoeken en vooral de aangename verhouding, die zij steeds met de Fransche kolonie onderhielden, een afwisseling, groot genoeg, dat de Keizer hun weg-blijven en zijn gevolg hun afwezigheid zou betreuren.

Behalve, dat Napoleon direct leed onder het isolement, door het vertrek van Lady Bingham en van Lady Malcolm te weeg gebracht, ging hij ook gebukt onder het dreigement van vereenzaming, dat het indirect na zich sleepte. De kans namelijk, dat Mme. Bertrand naar Europa zou vertrekken — en wanneer dat zou geschieden, zou Bertrand haar zeker volgen — werd er grooter door, waar deze twee en de Engelsche vrouwen der officieren uit het kamp van Deadwood, de weinige op St. Helena waren, met wie zij nog omging.

Daarbij kwam een laffe intrigue van Hudson Lowe, die haar langs een omweg — door haar van den omgang met de vrouwen der Engelsche officieren te ontrooven — het verblijf onmogelijk wilde maken en haar op die manier wilde dwingen naar Europa terug te gaan. Indien dat geschiedde, zou het isolement den Keizer met een zoodanige energieloosheid slaan, dat hij geen lust zou gevoelen zich langer tegen willekeur te verzetten.

Hudson Lowe namelijk had een vriend mee naar St. Helena gebracht, die niet tot het leger behoorde, maar die de betrekking van inspecteur der militie op St. Helena vervulde en daarom met den plaatselijken rang van luitenant-kolonel was bekleed.

Deze werd door Hudson Lowe, met een luitenant onder zijn bevelen, tot ordonnans-officier op Longwood benoemd. De Keizer, vernemend, dat deze man, Lyster genaamd, op Ajaccio aan het hoofd van een Corsicaansch regiment had gestaan en nooit tot het geregelde leger had behoord, voelde dit als een belediging en had daarover door Bertrand, een vrij krassen brief aan den gouverneur laten schrijven, die de onhandigheid had, dit schrijven aan Lyster te vertoonen. Deze, die zijn entrée op Longwood had gemaakt, met O'Meara verregaand te beledigen, zond — zoodra hij inzage van den brief had gekregen waarin tegen zijn benoeming werd geprotesteerd — den grand-maréchal een uitdaging, waarin hij zoowel hem als den Keizer in verregaande termen bejegende, wyl Bertrand zich niet de moeite gaf, op deze uitdaging in te gaan, zond Lyster den volgenden dag een tweeden brief, waarin hij den grand-maréchal met zweepslagen

bedreigde voor het geval dat hij hem geen voldoening gaf. Bertrand zond de beide uitdagingen om te duelleeren aan den gouverneur, vergezeld van een brief, hem door den Keizer gedictéerd, waarin hij het deed voorkomen alsof hij begreep, dat Lyster uit naam van Hudson Lowe en als diens getuige handelde en dus het duel met Hudson Lowe aannam. Hudson Lowe was gedwongen zijn verontschuldiging aan te bieden en Lyster van Longwood weg te nemen. Maar verdere gevolgen had hij aan deze briefwisseling niet gegeven en had er dan ook geen melding van aan zijn regeering gemaakt. Maar wél had hij de gelegenheid waargenomen, om de officieren van het geregelde leger te doen verstaan, dat zij zich één en solidair met Lyster moesten voelen en dat zij en hun vrouwen niet langer met Bertrand en met Mme. Bertrand mochten omgaan. Deze kwam, ten gevolge van haar ziekelijken toestand en door haar sukkelen toch al bijna niet de deur uit en haar eenige afleiding was, dat zij nu en dan een bezoek ontving. Door den maatregel van Hudson Lowe werd haar vereenzaming dus nog grooter. En haar wrok, dien zij tegen den Keizer voelde, wyl zij dezen de schuld er van gaf, dat haar man naar St. Helena was meegegaan en zich niet aan de belofte had gehouden niet langer dan een jaar op het eiland te zullen blijven, die hij haar gedaan had, vermeerderde en zij kwam daarom niet anders meer bij hem dan dat zij het moeilijk laten kon, welke houding zij al op Elba, tot een zekere hoogte, tegenover hem had aangenomen. De Keizer van zijn kant — wetend welken invloed zij op haar man uitoefende en dat zij niet ophield hem tot het vertrek van St. Helena over te halen — beschuldigde haar van ondankbaarheid en deed geen moeite meer om met haar te verkeerén, maar bleef liever den ganschen langen, leegen dag, ongekleed, alleen in zijn kamer, te moedeloos en te energieloos om zich uit zijn sleurleven op te strakken. Het kwam zelfs in zijn laatste levensjaar tot een formeele breuk tusschen hen en slechts een paar dagen vóór zijn dood stemde hij er in toe, haar weder te ontvangen.

Waar nu de omgang en het gezelschap van Bertrand zelf — die zoodanig gedeprimeerd werd onder den invloed der voortdurende oneenigheden met zijn vrouw, de slechte hygiëne, de werking van het klimaat en de verveling, daar Lady Malcolm van hem zeide hem een uitstekende man, maar tevens den meest gedrukten van allemaal te vinden — zich langzamerhand beperkten en inkrompen tot het verrichten van zijn dienst, dien hij een-

tonig en als een automaat deed — elken dag verscheen hij op hetzelfde uur voor het rapport op dezelfde wijze, sprak dezelfde woorden, ontving dezelfde antwoorden en nam op hetzelfde uur, met elken dag dezelfde bewegingen, weer afscheid — daar bleven de kinderen eigenlijk de eenige afleiding voor den Keizer!

Voor al en meer en meer toch voelde hij zich door de kinderen aan de Bertrands gehecht. Eenerzijds door zijn liefde in het algemeen voor al wat kind was die in hem sluimerde en die zich pas openbaarde en voor den dag kwam, toen hij niet meer zóó vervuld was met zijn regeerings- en oorlogs-zaken; anderszijds, door de liefde voor zijn eigen kind, over wien hij — weehouden door een zekeren, kieschen, pijnenden schroom — nooit sprak in het tegenwoordige, doch steeds in het verledene (zijn geboorte) of in de toekomst (de kans, dat hij eenmaal aan de regeering zou komen), maar dien hij altijd voor oogen had, wanneer hij de kinderen van Bertrand zag en tegenover het voorstellings-beeld van diens leven te Schönbrunn hij steeds deed, alsof hij niet bestond, angstig, dat hij zich door zijn verteederend gevoel zou laten meeslepen en hij deze verteederding niet aan anderen wilde toonen. Dat is de oorzaak waarom hij aardige liefheden voor ze doet, waarom hij ze bijna bederft, waarom zij alles van hem gedaan kunnen krijgen! Nu eens laat hij Pierron allerlei bonbons voor ze maken en verdeelt die, in verschillende mooie doosjes onder hen; een ander maal bedenkt hij om Hortense gaatjes in haar ooren te prikken en haar verschillende oorknopjes te geven en te laten dragen; den eenen keer — vernemend, dat zij haar broertje Napoleon benijdt, die te paard naast zijn portier rijdt — laat hij haar door de vrouw van Noverraz de maat voor een amazone nemen en zet haar een paar dagen later op een paard, dat door Archambaud aan de leidsel wordt genomen en zóó onder het venster van Mme. Bertrand wordt gevoerd, waarna Hortense naast het andere portier mag rijden, wanneer hij uitgaat; een ander keer, wanneer Hortense op een ochtend bij hem komt met een nieuwe en leelijke jurk (iets anders en beters was er in James Town niet te vinden), laat hij door Marchand een der vier mantels halen, hem in 1800 door de stad Lyon ten geschenke gegeven en die door Gérard en Isabey zijn geteekend, één van kers-rood fluweel, met goud en zijde geborduurd en geeft haar dien cadeau.

Hortense echter wordt niet ten koste van de anderen door hem bevoordeeld. Op den dag krijgt Napoleon Bertrand, omdat

hij het best de tafel van vermenigvuldiging kan opzeggen, een gouden horloge van hem. Toch is misschien de kleine Arthur de uitverkorene, omdat hij moedig zijn zusje tegen hem heeft willen verdedigen, wijl hij haar pijn deed, toen hij haar gaatjes in haar ooren prikte. Op een middag kwam de jongen bij hem en vertelde in zijn moeilijk te verstaan mengelmoes van Fransch en Engelsch, dat hij dien morgen in James Town een klein Javaansch paardje had gezien en dat hij dat zoo graag zou willen hebben. De Keizer begreep maar half, wat hij vroeg, maar beloofde toch maar, dat hij den volgenden dag, wanneer het kanonschot zou verkondigen, dat het middag was, zijn paardje zou krijgen. Den volgenden dag, toen het kanonschot over het eiland dreunde, was Arthur op zijn post en wachtte geduldig, omdat Napoleon nog zijn slaapje deed, totdat deze zou zijn wakker geworden. En zoodra deze zijn oogen opende, en verwonderd zag, dat hij aan zijn bed zat, waarschuwde Arthur hem, dat het kanon was afgeschoten en dat hij dus zijn paardje kwam halen. Napoleon verzocht daarop aan Marchand het paardje voor vijftig louis te koopen en daarna reed Arthur elken ochtend, door een Chineeschen bediende, die het paardje en de kinderjuffrouw, die hemzelf vasthield, geholpen, onder de vensters van den Keizer en onder die van zijn moeder heen en weer.

Daarna wilde Arthur, om zijn kostuum te voltooien, ook nog een paar sporen, en liefst gouden sporen, hebben en de Keizer beloofde hem die ook nog, op voorwaarde, dat hij ze in goed Fransch zou vragen. Doch welke moeite de knaap ook deed, hij kon het er nooit goed afbrengen het zinnetje zuiver uit te spreken, tot groot vermaak van den Keizer.

Intusschen werd, tot het jaar 1820, de verhouding tusschen den Keizer en Bertrand moeilijker. Voordat Bertrand den Keizer er over durfde spreken, hoe noodzakelijk het voor zijn vrouw werd, dat zij de kinderen, met het oog op hun opvoeding naar Europa moest terug brengen, had hij het bijna ondragelijke van haar buien te verduren. De Keizer wist intusschen de wenschen van Mme. Bertrand en kende den afschuw dien zij had van een langer verblijf op St. Helena en de klachten, waardoor zij meende verlof van hem te krijgen om weg te mogen gaan. Waar hij de afspraak wist, die zij met haar man had gemaakt om maar één jaar te blijven, had hij ten minste al vijf jaar gewonnen en gaf de hoop niet op, hen nog langer bij zich te houden. Plotseling, op den 7^{den} Juli, vertoonde Hudson Lowe een brief, gedateerd van den

16^{den} Maart, door den Staats-secretaris van Koloniën geschreven en afgezonden, waarin deze mededeelde, dat de Engelsche regeering wetend welke plannen Bertrand en zijn vrouw koesterden om naar Europa terug te keeren — van meening was, dat „la société du général Buonaparte à Longwood serait par suite essentiellement diminuée et qu'il y aurait lieu de saisir, la première occasion pour faire connaître au général les dispositions de Sa Majesté de complaire à tous les désirs qu'il pourrait exprimer en faveur de toute personne dont l'arrivée à Longwood serait agréable,” waarbij zij voegde: „Si le général Buonaparte préférerait en laisser le choix au cardinal Fesch ou à la Princesse Pauline de Borghèse, je leur ferais immédiatement une communication à cet effet.”

Waardoor de Engelsche regeering er toe kwam dezen brief te schrijven en — zonder, dat er officieel om zulk verlof gevraagd was — de wenschen van Mme Bertrand tegemoet te komen, is onbekend. Kende Lord Bathurst deze uit een privé correspondentie van Mme. Bertrand? Hadden de Bertrands op hun eigen houtje de aanvraag officieel gedaan? Had Mme Bertrand, zonder verlof van den Keizer af te wachten, mededeeling van haar wenschen en klachten aan den gouverneur gedaan, waardoor zij zich — wijl haar aankondiging van het vertrek, zooals sommigen beweren juist met een verergering van 's Keizers ziekte samenviel — tegenover den Keizer op een vijandig standpunt stelde? Zeker is het dat de Keizer door dit verlof van de Engelsche regeering in een onaangename moeilijkheid geraakte! Deze brief had een lang gesprek van Napoleon met Bertrand ten gevolge, waarbij zij ten naastebij overeen kwamen, dat men zou beginnen in Europa iemand te zoeken die geneigd was den grand-maréchal te vervangen. Marchand ten minste vertelt: „En effet sur le bureau de la chambre à coucher, je vis, écrits au crayon, les noms suivans en forme de liste, tels que ducs de Vicence, de Rovigo, Ségur, Montesquieu, Daru, Drouot, Turenne, Arnault, Denon,” dezelfde namen, die een half jaar later officieel zouden worden genoemd. De Keizer gaf het nog niet op. Men begon er mee het vertrek daartoe te beperken, dat Mme Bertrand voorloopig alléén zou weggaan. Voordat iemand in Europa er in zou hebben toegestemd naar St. Helena te vertrekken en daar zou zijn aangekomen, zouden wel eenige jaren verloop. Toen het vaartuig waarmee zij zou heengaan, reeds in de haven was, maakte hij — alsof het alleen uit belangstelling voor háár was en alsof hij verlof voor haar had gegeven, — allerlei moeilijkheden: „La comtesse Bertrand, zeide hij, serait fort em-

barrassée en France; elle y serait dans une fausse position vis-à-vis du gouvernement. Il en résulterait les inconvénients les plus graves: que si le général voulait absolument envoyer sa femme et ses enfants en France, il fallait qu'il les conduisît lui-même, et alors qu'il donnât le temps de faire venir un de ses anciens serviteurs pour le remplacer pendant son absence." En alsof het alleen zijn goedhartige opoffering was, waardoor hij er toe kwam de Bertrands de vervulling van hun wenschen toe testaan, zeide hij tot Marchand: „C'est moi qui engage Bertrand à accompagner sa femme en Europe pour aller mettre ordre à ses affaires qui, s'il n'y allait pas, pourraient bien en souffrir."

Bertrand liet zich niet door de houding van den Keizer verblinden. Hij vond het zeer natuurlijk, dat de Keizer hem gaarne bij zich wilde houden en deed het voorkomen, als geloofde hij, dat zijn vertrek slechts op diens bevel en met diens toestemming konen zou geschieden. Welke onaangenaamheden hij ook binnenshuis van zijn vrouw te verduren had, hij dwong haar te blijven maar verzocht den Keizer — welk verzoek hem werd toegestaan — dat, wanneer er binnen het jaar geen verandering in den stand van zaken zou zijn gekomen, de Keizer hem een verlof van negen maanden zou geven, welk tijds-verloop Bertrand ruim genoeg voorkwam om in Engeland voor de opvoeding van zijn kinderen te kunnen zorgen en daarna terug te komen. Tevens wees hij er den Keizer op, wel te willen bedenken, dat zijn vertrek tegen zijn wil en op aanwijzing van den Keizer zelf geschiedde. Behalve de opvoeding van de kinderen, had hij nog andere redenen, die zijn vertrek naar Europa van belang voor hem deden zijn, namelijk de regeling van de erfenis die zijn vader nagelaten had en die — wanneer hij niet zelf zijn belangen kon bepleiten — hem en zijn kinderen dood-arm zou kunnen maken. Toch blèef hij, niettegenstaande hij zeer goed voelde, dat Napoleon — telkenmale, wanneer hij de kwestie met hem besprak — meer en meer geprikkeld en vooringenomen tegen hem werd. Hij leed er onder, maar verborg zijn leed en zijn toenemende nerveusheid onder een schijnbare kalmte en onverschillige koelheid. Maar hij bleef.

Napoleon nu, voelde zich toen al zóó ziek, dat hij tegen Marchand zeide: „Bertrand ne voit pas que, si je le laisse conduire sa femme en Europe, il ne me retrouvera plus à son retour!"

De laatste ellende, waarvoor hij vreesde en waarom hij — naarmate hij zich zieker voelen ging — zich vaster klemde aan de Montholon; de laatste vereenzaming, dat hij — indien Bertrand

van St. Helena wegging — zijn doodbed zou omringd zien door de onverschillige gezichten van bedienden, bleef hem bespaard. Voordat een jaar verstreken was, stierf hij.

En telkens, wanneer hij uit zijn zwijgend, dagen-lange doodgaan uit zijn stille, uren roerloos-liggen, wanneer hij — terwijl het laatste zacht-rustig hijgen van zijn adem zijn leven luidloos heen-sliep — zijn sterf-doffende oogen om zich dwalen liet, zag hij geen enkele die niet schreide en die hem niet had lief gehad.

ACHTSTE HOOFDSTUK

Napoleon was ter nauwernood een jaar op St. Helena, of hij begon zich ziek te voelen. Op het einde van 1816, in December, nam men al verschijnselen waar, die er op wezen, dat zijn gezondheid achteruitging. Vóór dien tijd was hij een „homme de granit.”

Gedurende zijn loopbaan hebben hem maar eenige onbeduidende, spoedig-eindigende ongesteldheden geplaagd; eenige keeren aangezichtspijn en een paar „gal-brakingen.” Dat hij aan epilepsie zou hebben geleden, is al lang gebleken onwaar te zijn. Nergens in de mémoires, herinneringen of geschriften van hen, die dagelijksch en in zijn onmiddellijke nabijheid verkeerden, noch door Constant, noch door Roustam, noch door een der personen, die met hem op St. Helena waren, vindt men er iets van vermeld. ¹⁾

De twee ongesteldheden, die hem het langst en het meest last hebben gegeven — daargelaten, dat hij nu en dan aan haemorrhoiden leed (onder anderen in den slag van Waterloo) — waren zijn dysurie, die hoogst-waarschijnlijk van nerveuzen aard is geweest en die hem bij den slag aan de Borodino zóó hevige pijn bezorgde (de weinige kleine steentjes, die men na zijn dood in de blaas vond, kunnen er de oorzaak niet van zijn geweest) en de schurft, die hij al bij het beleg van Toulon zou hebben opgedaan, doordat hij een kanonnenwisscher, van een soldaat, die met schurft was behept, van dezen overnam. Naar de thera-

1) De legende van die toevallen zit zóó vast, dat in een werk, verschenen in 1910, „Der Sexual-verbrecher” van Staats-anwalt Dr. Erich Wulffen, niet alleen die epilepsie door den schrijver nog wordt vermeld, maar dat deze er de „bloeddorst,” die Napoleon tot het voeren van zoovele oorlogen aanzette, uit tracht te verklaren! Duitsche grondigheid en Duitsche wetenschap!

pie te oordeelen, die Corvisart, nadat zij eenige jaren had bestaan, instelde en waardoor hij haar ook genas, namelijk door het leggen van een Spaansche vlieg op de borst, kan het geen schurft geweest zijn. Geen dezer aandoeningen was echter zóó ingrijpend, dat zijn geest en werkkraft of zijn uithoudingsvermogen er op den duur door werd aangedaan.

Gedurende de overtocht naar St. Helena en zijn verblijf op de Briars, was de Keizer niet alleen gezond, doch hij voelde zich zelfs beter dan hij zich in langen tijd had gevoeld: de rust, na de zenuwachtige spanning, waarin hij den laatsten tijd had verkeerd, had hem goed gedaan en hij was zelfs magerder en slanker geworden. Tijdens de eerste maanden op Longwood bleef de toestand zoo, om te veranderen zoodra Hudson Lowe het beheer in handen had genomen en begonnen was met de ruimte te bepalen, waarin Napoleon zich mocht bewegen niet alleen, maar die ruimte telkens veranderde, nu eens grooter, dan eens kleiner maakte en uitvaardigde, dat hij zich niet anders dan vergezeld van een Engelsch officier buiten de vastgestelde beperking mocht begeven. Gehinderd en verveeld door die telkens wisselende bepalingen en door de kleingeestige plagerijen, die Hudson Lowe instelde, hield Napoleon spoedig op met uit te gaan en die lichaams-beweging te nemen, die hij zoo noodig had en die Corvisart hem ook steeds had aangeraden, wíjl hij vreesde, dat wanneer Napoleon deze verwaarloosde, zijn bloedsomloop, die toch al niet fors was, minder en minder zou worden en dat hij daardoor allerlei last zou ondervinden. Inderdaad was zijn bloeds-omloop traag en zwak, zijn pols bedroeg nooit meer dan 54 of 55 slagen per minuut en zijn hartslag was zóó klein, dat hij zelf opmerkte: „je n'ai jamais senti mon cœur battre; c'est à croire que je n'en ai pas.”

De voorspelling van Corvisart bleef dan ook niet lang on vervuld en spoedig kreeg hij last van gezwollen voeten, gepaard met een bijna ondragelijke kou, die niet anders dan door het inwikkelen met heete doeken en masseeren dragelijk kon worden gemaakt. Opgemerkt echter moet worden, dat sommige personen uit zijn gevolg beweren, hem reeds, bij de terugtocht uit Moscou, over gezwollen voeten te hebben hooren klagen. Doch daarnevens begon hij te klagen over zijn sukkelen met aanvallen van migraine, afwisselend met keelpijn en zwellen van zijn tandvleesch, waarom O'Meara hem binnen korten tijd drie kiezen van zijn vroeger zoo mooi gebit moest trekken. O'Meara

trachtte hem een leefregel voor te schrijven en hem te overreden meer lichaams-beweging te nemen, wyl hij daardoor verbetering van al deze kwaaltjes verwachtte, maar Napoleon weigerde dien raad op te volgen." *Quel exercice prendre, zeide hij, dans une île exécrationnelle où l'on ne peut faire un mille sans être trempé? Une île dont les Anglais, accoutumés à l'humidité, se plaignent eux-mêmes. Une île maudite, dans laquelle on ne voit ni soleil ni lune pendant la plus grande partie de l'année. Toujours de la pluie, du brouillard. Je hais ce Longwood; sa vue seule me donne de la mélancolie.*" En toen O'Meara hem op het gevaar opmerkzaam maakte van het ongezonde leven, dat hij leidde, antwoordde hij: „Tant mieux! la fin viendra plus vite."

Een half jaar ging voorbij, zonder dat er verandering in den toestand kwam. Tegen het midden van 1817 merkte O'Meara op, dat de beenen en de voeten van den Keizer dikker werden. Wyl Hudson Lowe de raporten daaromtrent van O'Meara niet vertrouwde, verzocht hij den geneesheer Baxter, hem op dat punt van advies te willen dienen en deze schreef hem in een rapport gedateerd van den 28sten September, waarvan de copie zich in diens familiepapieren bevindt, doch tot voor korten tijd nog niet in het licht is gegeven — "dat hem den eersten dag toen hij generaal Bonaparte zag, voorkwam, als zou de ziekte, die dezen bedreigde „waterzucht" zijn. De duidelijke slapheid en de weinige spanning van de weefsels, gevoegd bij diens zittend leven, hebben hem die meening verschaft. Dat O'Meara hetzelfde oordeel was toegedaan en dat zij beiden van meening waren, er bij generaal Bonaparte op te moeten aandringen zijn ongezonde levenswijze te veranderen. De generaal echter heeft dezen raad niet willen opvolgen. Hij walgde zoodanig van het bestaan, had hij hem zelf verklaarde, dat hij blijde zou zijn, wanneer een plotselinge en hevige ziekte er een eind aan maakte. Het misbruik, dat hij van heete baden, en van andere verzwakkende middelen maakte, hebben meegeholpen om den tegenwoordigen toestand te doen ontstaan, die ernstige gevolgen zou kunnen hebben. Overigens droeg de behandeling, die hem is voorgeschreven, zijn volle goedkeuring."

Bijna terzelfder tijd echter, vertoonde de Keizer een nieuw verschijnsel waaruit O'Meara het vermoeden kreeg, dat een ernstiger ziekte dan „waterzucht" zijn leven bedreigde. Op den eersten October namelijk klaagde hij voor het eerst, dat hij den vorigen dag een doffe pijn had gevoeld in de rechterzijde van

zijn buik, vlak onder de ribben, die hij niet anders kon beschrijven dan met het woord „pâleur,” maar waardoor hij „éprouvait comme un besoin d'appuyer, de presser son côté droit contre quelque chose de dur.” O'Meara gaf onmiddellijk den gouverneur daarvan kennis, terwijl hij er de opmerking aan toevoegde, daaruit — indien er nog eenige andere verschijnselen bij kwamen — te moeten besluiten, dat zich een hepatitis, een ontsteking van den lever, bezig was te ontwikkelen. Wetend hoe wantrouwig de gouverneur was, wachtte hij zich er voor, om onmiddellijk zijn oordeel met zekerheid uit te spreken doch vermeldde in zijn rapporten langzamerhand meer verschijnsels — dat de zwelling erger werd; dat er congestie naar de hersenen kon worden waargenomen; er vertoonde zich een pijnlijke zwelling in de rechter zij, enz. — terwijl hij tevens opgaf, wanneer er een kleine verbetering in de reeks verschijnsels kon worden aangetoond. Pas op den 10den Mei 1818 verklaarde hij met zekerheid, dat de Keizer lijdend was „d'une forme chronique et insidieuse de l'hépatite.”

O'Meara was toen al geheel in ongenade bij den gouverneur, die hem niet vertrouwde, wjl hij hem er van verdacht op de hand van Napoleon te zijn, waardoor hij hem in staat achtte, zijn raporten te vervalschen, ten einde andere en betere levensvoorwaarden voor hem te verkrijgen. Waarschijnlijk zouden de berichten van iemand, die geen geneesheer was, maar die eerlijk en betrouwbaar zijn opmerkingen zou meedeelen, hem beter op de hoogte brengen. Hij droeg daarom den ordonnans-officier Blakeney, die op Longwood was gedetacheerd, op, hem zijn indrukken omtrent den toestand van Napoleon te doen kennen en deze schreef hem den 17den Mei „dat hij generaal Bonaparte op den avond van den 15den Mei in den tuin had gezien en dat deze even goed als gewoonlijk liep. Overigens had de tuinman, die hem veel meer en van dichtbij ziet, hem verzekerd, dat hij gedurende al den tijd, negen maanden, waarin hij op Longwood werkte, geen verandering in het uiterlijk van den generaal had opgemerkt.”

Behalve nog om andere redenen, werd O'Meara den 25sten Juli 1818, wegens het uitbrengen van valsche rapporten omtrent den gezondheids-toestand van generaal Bonaparte — waarvoor een verklaring als die van Blakeney en de verhalen en verzekeringen van Gourgoud, dat Napoleon alleen aan een „politieke ziekte” zou lijden, de bewijzen waren — door Hudson Lowe

van St. Helena verwijderd en naar Engeland teruggezonden, terwijl dienzelfden dag een heelmeeester van de artillerie, Verling, een handlanger van Hudson Lowe, naar Longwood werd gedetacheerd om er de behandeling van O'Meara over te nemen.

Nergens vindt men vermeld, dat òf Hudson Lowe den Keizer verlof heeft gevraagd Verling te mogen zenden, òf hem heeft verwittigd dit te zullen doen. Dadelijk na zijn komst te Longwood, begaf Verling zich — de instructies van den gouverneur volgend — naar O'Meara en verzocht hem inzage van zijn geneeskundige aantekeningen, „het eenige document, waaruit men zich een nauwkeurig en juist begrip van Napoleon's constitutie, van den aard der ziekte en van het goede der tot nog toe gevolgde wijze van behandeling” kon maken. O'Meara echter weigerde het document te laten lezen of om er een copie van te geven, bewerende, dat hij het niet meer bezat en dat hij het in alle geval niet zonder toestemming van den Keizer mocht vertoonen. De scheeve toestand waarin O'Meara zich bevond, kwam hier duidelijk aan den dag: als geneesheer van Napoleon was hij volkomen in zijn recht en deed hij zijn plicht met te weigeren; doch als officier van de Engelsche marine gehoorzaamde hij niet aan de reglementen, waaraan hij was onderworpen. Hudson Lowe veinsde, dat hij zich volkomen gedekt voelde en verklaarde, dat de generaal Bonaparte volkomen vrij was om zich te laten dood gaan of zich te laten behandelen, doch dat hij hem in alle geval een vakman had toegezonden, een vakman dien hij kende, doordien zij te samen de reis met de Northumberland hadden gemaakt, en dien hij kon laten roepen, wanneer en indien hij hem noodig had. Napoleon, verwoed om een dergelijke behandeling, deed de Montholon schrijven:

„J'ai l'honneur de vous donner l'assurance malheureusement trop positive que, même au rôle de la mort, il ne recevra d'aide, ne prendra de remèdes que de son propre médecin, le docteur O'Meara, et si on l'en prive, il n'en recevra de personne et se tiendra assassiné par vous.”

Dit was ernstiger, te meer daar Napoleon — welke moeite Hudson Lowe ook deed om hem, onder den invloed van de Montholon en van den ordonans-officier van Longwood van gedachten te doen veranderen — halsstarrig bleef weigeren. Spoedig echter meende hij te begrijpen van welken kant het kwaad kwam: van Bertrand. Uit de Verhalen der commissarissen, die het weer van de Montholon hadden, verneemt hij, dat deze

laatste, aan ieder die het maar hooren wil, aan bezoekers enz., Bertrand beschuldigt den keizer in zijn koppigheid te stijven. Hij schrijft dus aan den minister, dat — indien Bertrand verwijderd wordt — Napoleon wel onder den invloed van de Montholon, handelbaarder zal worden en voegt er den 4den September bij „dat wanneer Napoleon tot nog toe geweigerd heeft Verling te consulteren, dit, naar hij veronderstelt, niet zoozeer het gevolg is van een zwarigheid om een anderen geneesheer dan O'Meara te raadplegen, maar wijl hij op dit moment geen geneeskundigen bijstand behoeft.” Toch is hij niet zóó gerust, als hij het wel wil doen voorkomen. Hij vreest, dat Napoleon inderdaad een langdurende zelfmoord voorbereidt, door zoo ongezond mogelijk te leven, door zich met zijn heete baden te verzwakken, door te blijven verkeerren in een overmatig verhitte athmoseer en gaat zelfs zoover, dat hij het voorstel doet „al de vroegere bepalingen omtrent de beperkte ruimte, waarin deze zich mocht bewegen, in te trekken, indien hij er in toestemt den geneesheer, die te Longwood den dienst waarneemt, te zullen raadplegen, wanneer hij het noodig heeft.”

In den nacht van den 19den Januari 1819 kreeg de Keizer plotseling een duizeling en een flauwte, waarschijnlijk het gevolg — te oordeelen, naar wat na zijn dood, bij de opductie bleek — van een maagbloeding. Ingevolge de bevelen, die de Montholon en Bertrand van den Keizer hadden ontvangen, voor het geval, dat er iets zou gebeuren, vroeg Bertrand geen hulp aan Verling, maar verzocht den ordonnans-officier, kapitein Nicholls, een brief aan den heelmeeester van de Conqueror, Stokoë, te willen doen toekomen, waarin dezen verzocht werd om op Longwood te komen, wijl zijn hulp daar noodig was. Dit incident was het begin van een reeks moeilijkheden voor Stokoë, die op zijn ontslag uit den Engelschen dienst uitliepen!

Napoleon kende Stokoë reeds van den 17den October 1817. Deze had toen een bezoek aan zijn vriend O'Meara gebracht en terwijl zij samen op Longwood wandelden, hadden zij den Keizer ontmoet en O'Meara had zijn vriend aan hem voorgesteld. Den volgenden dag had Stokoë zich naar de Briars begeven, waar admiraal Plampin met zijn maîtresse verblijf hield. Sir Robert Plampin was, in tegenstelling van zijn voorgangers sir Cockburn en sir Pulteney Malcolm, een man van weinig opvoeding, met een vulgair karakter en een eigenaardige harteeloosheid, waardoor hij niet in staat was het ongeluk van een

ander te begrijpen en in de gevoeligheden en beroerdheden van een ander te komen. Hij wenschte alleen een gemakkelijk en rustig leven te hebben en zich niet met anderen in te laten. Den morgen, vóór hij met zijn schip Engeland zou verlaten, was een sloep, zeer geheimzinnig, zijn vrouw zoogenaamd van Wight gaan afhalen, wat booze vermoedens verwekte, wijl de vrouw van een admiraal meestal op andere wijze aan boord van een oorlogschip kwam, vermoedens, die spoedig bewaarheid werden, namelijk, dat het niet zijn vrouw, maar maîtresse was, die op die wijze aan boord werd gebracht. Op den dag van zijn aankomst op St. Helena vernam hij, dat men reeds over zijn verhouding sprak (korten tijd daarna werd er zelfs van den kansel tegen zijn onzedelijk gedrag gepredikt) en de geruchten, dat zijn maîtresse van het eiland zou worden teruggezonden, terwijl het ministerie op de hoogte van zijn levenswijze zou worden gesteld. Hij haastte zich dan ook om een bezoek bij Hudson Lowe te gaan afleggen en den daarop volgenden dag bij Lady Lowe. Het gevolg van deze bezoeken was, dat de gouverneur deed alsof hij niets van de gedragingen van den admiraal wist en ook niet van plan was, zich er mee in te laten. Spoedig daarna zwegen dan ook de geruchten en sprak men in de „hofhouding” van Lady Lowe niet meer dan fluisterend en stil-ironisch over den admiraal, wat ook weldra, onder den invloed van den gouverneur, een einde nam. Niettegenstaande hij verlof had gekregen O'Meara te gaan bezoeken, vond Stokoë het toch noodig van zijn ontmoeting met Napoleon melding te gaan maken en uit te leggen, dat de gesprekken, die hij met den Keizer had gehouden, niet meer dan beleefdheids-gesprekken waren geweest. De admiraal had echter een andere opvatting en meening, en beweerde, dat O'Meara niet alleen had kunnen, maar ook had moeten weigeren in gesprek met Napoleon te komen; er bestond geen enkele reden om beleefd tegenover Napoleon te zijn; de gevolgen van het incident zouden op hem neerkomen en hem in allerlei moeilijkheden met den gouverneur wikkelen; hij had al genoeg moeilijkheden met dezen en dergelijke ontmoetingen zouden nog meer lastigheden na zich slepen. Hij zou dan ook onmiddellijk maatregelen nemen om ze voor het vervolg te beletten. En hij schreef aan den kapitein van den Conqueror, om hem te verzoeken aan zijn officieren te willen mededeelen, dat waar zij verlof kregen om iemand op Longwood of uit het gevolg van Napoleon te bezoeken, dit niet

in zich sloot zich aan generaal Bonaparte te mogen doen voorstellen, doch dat zij daartoe een speciaal verlof noodig hadden.

Stokoë was echter nog niet van de gevolgen zijner daad af! Hij werd door den gouverneur op Plantation House geroepen en moest daar een scherp verhoor ondergaan en nauwkeurig verhalen, wat hij met Napoleon had gesproken. Daarmee was voor het oogenblik — Stokoë zou spoedig bemerken niet voor later — het incident gesloten!

Hij bleef ongemoeid tot den maand Juli 1818. In dien tijd — of liever kort vóór dien tijd, toen hij zekerheid meende te hebben, dat de Keizer aan een chronische ontsteking van de lever begon te lijden — was O'Meara begonnen de toen gebruikelijke behandeling met kwik-paerparaten op Napoleon toe te passen. Ten gevolge daarvan — misschien was het ook een toevallige onstandigheid — kreeg de keizer, zoowat tegen het midden van Juli, een hevige darm-catarrh. O'Meara, voorzichtig geworden, wilde zijn verantwoordelijkheid dekken en verzocht om een consult, dat hem door Hudson Lowe werd toegestaan, die hem de keus liet tusschen de vier chirurgen, die op St. Helena waren. Door O'Meara daarvan verwittigd, koos Napoleon Stokoë. Doch deze, die uit de aantekeningen van O'Meara gezien had, dat Napoleon aan een chronische ontsteking van de lever leed en het verbod der Engelsche ministers kennend, dat de Keizer niet aan een leverziekte mocht lijden, wenschte zich van een advies te onthouden. Hudson Lowe nu, deed het voorkomen alsof hij uit die weigering verkeerd begreep, dat Stokoë weigerde om speciaal met O'Meara te consulteeren en trachtte hem een stuk te doen onderteekenen, waarin hij verklaarde, dat O'Meara van een consult moest worden uitgesloten. Wyl Stokoë de intrigue doorzag die de gouverneur bezig was daardoor tegen O'Meara op touw te zetten, weigerde hij zijn handteekening onder het geschrift te zetten en gaf als reden van zijn weigering hetzelfde op als wat hij reeds aan zijn admiraal had geschreven, namelijk, dat hij in een zóó moeilijk en kiesch geval een te groote verantwoordelijkheid op zich zou nemen, doch dat hij wèl geneigd was, om — zooals de gewoonte meebracht — met nog twee andere geneesheeren, waarvan één echter, de behandelende geneesheer, dus O'Meara, moest zijn, te beraadslagen. Intusschen beterde de catarrh reeds uit zich zelf, zoodat een consult niet meer noodig was en Stokoë zijn arbeid op de Conqueror weer ongemoeid kon opvatten.

Door het vertrek van O'Meara en door de weigering van Napoleon om Verling te ontvangen, werd niet alleen de behandeling plotseling in het midden afgebroken, maar bleef de Keizer tot in Januari '19 verstoken van alle geneeskundige hulp. In plaats van O'Meara door Stokoë te doen vervangen, bleef Hudson Lowe volharden bij zijn besluit om Verling op Longwood te laten, wijl de weigering en het incident van het consult, Stokoë in zijn oogen verdacht had gemaakt. In de maand September, volgend op het vertrek van O'Meara, geschiedde er iets, dat Hudson Lowe's wantrouwen tegenover Stokoë deed toenemen.

Er kwam een kist op St. Helena aan, afgezonden uit Engeland en gericht aan zekeren heer Forbes. Wie de afzender was, wist men niet. Iemand met den naam Forbes bestond niet op St. Helena. Hudson Lowe liet de kist openen en vond, behalve Engelsche en Fransche boeken, een brief, gericht aan O'Meara, dien deze niet in ontvangst kon nemen, wijl hij zich in Engeland bevond. Met hetzelfde schip waren ook een paar brieven voor Stokoë aangekomen, die door Hudson Lowe aan den admiraal werden gezonden, omdat hij Stokoë er van verdacht met O'Meara in een misdadige verhouding te staan, ten opzichte van Longwood. De admiraal liet Stokoë ontbieden en deed hem de brieven in zijn tegenwoordigheid openen en lezen. Deze bevatten echter niets wat op O'Meara of Longwood betrekking kon hebben. Kortom tijd daarna kwamen er van denzelfden afzender, die bleek de agent en vriend van O'Meara, Holmes, te zijn, een tweede pak boeken en brochures, ditmaal echter aan het adres van Stokoë zelf. Deze kende echter Holmes in het geheel niet! Nu ging Stokoë uit zich zelf naar den admiraal met de twee enveloppen, die zich in het pak bevonden. Eén was van Holmes, die verzocht Stokoë een briefje aan Bertrand te overhandigen, waarin niets belangrijks stond, doch dat men liever niet door den gouverneur gelezen wilde hebben. Het waren dringende verzoeken aan den Keizer, dat hij toch voor zijn gezondheid zou zorgen, dat hij niet aan een verandering moest wanhopen die zijn omstandigheden konden ondergaan, over de toewijding, die Balcombe — onlangs in Engeland aangekomen — voor den Keizer voelde en die dezen gebruikte om de opinie der menschen te diens opzichte te doen veranderen en verschillende andere, even onbelangrijke berichten meer. De tweede enveloppe, met een brief aan Stokoë zelf gericht, bevatte

het verzoek de boeken en brochures aan O'Meara te willen overhandigen, met en benevens eenige minder vleierende uitlatingen over den admiraal en den gouverneur. Het geheim van deze zendingen werd spoedig opgelost. Holmes had zich op een dag tegenover Balcombe beklagd, dat hij niet zeker wist of, wat hij aan O'Meara afzond, wel in diens handen kwam en Balcombe had hem aangeraden, zich tot Stokoë te richten, opdat deze het afgezondene aan O'Meara zou overhandigen, niet wetend, dat deze laatste naar Engeland was vertrokken. En Holmes had, zonder daartoe aan Stokoë verlof te vragen of er kennis van te geven, dadelijk dien raad opgevolgd. Zoodra hij had vernomen, dat O'Meara in Engeland verblijf hield, schreef hij een brief aan lord Bathurst en aan de admiraliteit om de zaak te verklaren, waardoor alle vermoeden, als zou Stokoë met O'Meara tot misdadige doeleinden samenspannen, werd opgeheven. Toch droeg de gebeurtenis er toe bij, de kwade vermoedens van Hudson Lowe, wat Stokoë betreft, te doen toenemen. Later maakte hij dan ook, in het rechtsgeding tegen Stokoë van deze kwestie gebruik. Zoodanig waren de positie en de verhouding, die Stokoë tegenover den gouverneur en den admiraal innam, toen hij op Longwood werd ontboden.

De brief door Bertrand in den nacht van den 17den Januari om één uur Stokoë afgezonden, had den hiërarchischen weg moeten volgen; eerst naar den gouverneur, vervolgens naar den admiraal, zoodat het Stokoë pas 's morgens om 7 uur mogelijk was op Longwood te verschijnen. De pijnen, die de Keizer had gevoeld, waren door een heet bad verminderd, hij was weer bijgekomen en trachtte nu een weinig te slapen. Stokoë werd verzocht om te blijven wachten, tot hij bij hem kon worden toegelaten en dejeuneerde bij de Bertrands, terwijl hij zich onder de hand op de hoogte stelde van de verschijnsels die zich tot dat oogenblik bij den Keizer hadden voorgedaan en ook van die, welke aan de toeval waren voorafgegaan. Tegen het eind van het dejeuner deed de Montholon hem het voorstel, de plaats van O'Meara in te nemen en de lijfarts van Napoleon te willen worden. Stokoë echter weigerde, hoezeer hem de betrekking ook aanstond. Hij was voorzichtig geworden door wat hij had gezien en doordat hij had bijgewoond aan welke vervolgingen en lastigheden O'Meara was blootgesteld geweest, wyl hij geweigerd had aan Hudson Lowe's wenschen, om als spion op te treden, te voldoen. De Montholon verwijderde zich

hierop en ging waarschijnlijk den loop van het gesprek aan den Keizer mededeelen. Ten minste hij kwam een uur daarna terug met een serie van acht artikelen door den Keizer en hem opgemaakt, waarin — indien Stokoë op de voorwaarden, daarin vast gelegd, de betrekking wilde aanvaarden — zijn houding en zijn standpunt waren afgebakend, zijn verplichtingen tegenover den Keizer nauwkeurig waren omschreven, even als die, welke hij tegenover zijn chefs had te vervullen. Hij zou op Longwood de plaats innemen, die door het weggaan van O'Meara onvervuld was gebleven en tijdelijk van zijn verplichtingen van officier van gezondheid worden ontheven en niet meer als een militair doch als een burgerlijk ambtenaar worden beschouwd. Daardoor zou hij een noodzakelijke en gewenschte onafhankelijkheid genieten, die zijn voorganger gemist had. De Keizer vroeg hem, in één woord, niet anders, dan dat hij in zijn nieuwe betrekking uitsluitend zijn geneesheer zou zijn. Hij zou de geneeskundige bulletins, die hij opstelde, aan de autoriteiten van St. Helena mededeelen, doch was aan niemand eenig ander rapport verschuldigd omtrent wat er op Longwood geschiedde, wat hij er hoorde of zag, behalve in die gevallen — wanneer het bij voorbeeld, een plan tot ontsnappen betrof — waar zwijgen een verraad zou zijn tegenover zijn souverein en zijn land of een duidelijke schending van den eed, dien hij gezworen had.

Niettegenstaande al deze voorbehoedende maatregelen, achtte Stokoë de betrekking en de eer er aan verbonden, gevaarlijk en hij aarzelde een langen tijd om een toestemmend antwoord te geven, doch eindigde met aan het dringend smeeken van de Montholon en van Bertrand toe te geven. Hij beloofde de betrekking te zullen aannemen, indien hij daartoe van den gouverneur en van den admiraal verlof kreeg op deze voorwaarden, die niets onbillijks bevatten, waar — en dit was een gewichtig punt — lord Bathurst reeds op den 16den Mei 1818 een brief aan Hudson Lowe had geschreven, waarin hij hem beval O'Meara door een heelmeeester te laten vervangen, die zich op St. Helena bevond en dien Napoleon zou verkiezen.

Na bij den Keizer te zijn binnen-geleid en hem nauwkeurig te hebben onderzocht, — waarbij hij de verschijnselen van een chronische hepatitis meende op te merken; met zekerheid kon hij rechts in den buik, vlak onder de ribben, waar Napoleon hem aanwees, een plaats voelen, die bij de minste drukking zóó gevoelig was, dat de zieke een pijnlijk steunen niet kon

inhouden — schreef hij een verklaring, waarin hij zeide: „Dat hij dien ochtend Napoleon had bezocht en hem buitengewoon zwak had gevonden. Hij klaagde over hevige pijn in zijn rechter-zij in den leverstreek en over uitstralende pijnen in zijn rechterschouder. In het midden van den afgeloopen nacht had hij een duizeling gevoeld, die een kwartier had geduurd; nadat hij daaruit was bijgekomen had hij een heet bad genomen, dat hem ruim had doen transpireeren en hem veel verlichting had gegeven. Waar de neiging tot congestie duidelijk kan worden aangetoond, is het noodig, dat zich voortdurend een geneesheer in zijn nabijheid bevindt, om hem onmiddellijk wanneer er een tweede aanval opkomt, te helpen en ook om, voor het vervolg, de lever-ontsteking, die bezig is zich te ontwikkelen, in behandeling te nemen.”

Toen het onderzoek was afgeloopen, vroeg de Keizer hem, er op drukkend, dat hij zonder omwegen zou antwoorden: *Combien de temps peut-on vivre avec une maladie de cette sorte?*

— „*Mon Dieu! il y a des gens qui atteignent avec cela un âge fort avancé.*

— *Oui, mais les chances sont-elles les mêmes, dans un climat tropical?*

— *Non.*

— *Quel est le danger à craindre?*

— *Que l'hépatite devienne aigue.*

— *Et alors?*

— *Si la tumeur qui se forme crève dans l'intestin, ce peut être le salut. L'abcès, est-il superficiel, une opération devient possible. Mais si les matières purulentes se répandent dans la cavité abdominale, c'est la mort certaine.*

A cette déclaration, l'Empereur ne put retenir un mouvement de colère, il serra les poings et dit avec amertume: „J'aurais vécu jusqu'à quatre vingts ans, s'ils ne m'avaient pas amené dans cette île maudite.”

Nadat hij tegen den middag van Longwood was vertrokken begaf Stokoë zich naar de Briars om den admiraal de artikelen te laten lezen en hem mee te deelen, dat hij op die voorwaarden — ten minste indien hij zijn goedkeuring en die van den gouverneur kon krijgen — de betrekking had aangenomen. De admiraal nu, vond niets op die artikelen aan te merken en scheen geneigd om Stokoë een gunstig antwoord te geven, doch stelde dit uit tot hij den gouverneur zou hebben ge-

raadpleegd. Bertrand had intusschen kapitein Nicholls een copie van de artikelen ter hand gesteld met verzoek ze aan den gouverneur over te brengen, waarbij hij den uitleg had gevoegd, dat dit de voorwaarden waren, waarop de Keizer een geneesheer zou nemen en dat Stokoë als zoodanig wilde optreden, indien hij de goedkeuring van zijn chefs — Hudson Lowe erkende en had erkend, dat de officieren van de marine den admiraal tot chef hadden — daarvoor kon krijgen. Onmiddellijk na de ontvangst van Bertrand's schrijven richtte Hudson Lowe een brief aan admiraal Plampin, waarin hij zijn verwondering er over uitte, nu voor het eerst te vernemen, dat Stokoë een bezoek bij generaal Bonaparte had gebracht, dat hij nu niet wist van welken aard en van welke uitgebreidheid zijn beraadslagingen met den comte Bertrand waren geweest en welke middelen men heeft gebruikt om hem te overreden met deze artikelen in te stemmen, zonder dat de admiraal of hij daarover was geraadpleegd, terwijl het den admiraal wel even vreemd als hem moest voorkomen, dat, na de spoed-boodschap van dien nacht, de artikelen zóó snel waren opgesteld." Hudson Lowe nam den schijn aan, als geloofde hij dat er een of ander geheim complot tusschen Stokoë en Bertrand bestond en deed alsof Stokoë verzuimd had hem, na zijn bezoek aan Napoleon te komen bezoeken en dat hij met een „misdadige haast" het stuk, door den Keizer gedicteerd, had onderteekend. Later zou hij een dergelijke redeneering misschien tegen Stokoë kunnen gebruiken. En inderdaad heeft hij dat dan ook gedaan!

Wijl de Keizer s' avonds verschillende verschijnsels vertoonde die zijn omgeving ongerust maakten, besloot men de noodige stappen bij den gouverneur te doen om voor goed de zoo gewenschte hulp te verkrijgen. Om tien uur begaf de Montholon zich, vergezeld van kapitein Nicholls en voorafgegaan door twee soldaten met lantaarns, zich in een slagregen naar Plantation House, waar hij een onderhoud met Hudson Lowe, in tegenwoordigheid van majoor Gorrequer, diens secretaris, had. „Tegen tien uur, teekent deze aan, is de comte de Montholon, vergezeld van den ordonnans-officier van Longwood, op Plantation House aangekomen. De gouverneur heeft hem in de bibliotheek ontvangen, Hij heeft mij onmiddellijk laten ontbieden en zeide mij: „de graaf komt om mijn beslissing te vernemen omtrent de voorstellen van dezen ochtend, die op M. Stokoë betrekking hebben. M. de Montholon herhaalde in mijn tegen-

woordigheid, dat dit inderdaad het doel van zijn bezoek was. Mocht het den gouverneur niet doenlijk zijn, een bepaald antwoord te geven, dan verzocht hij, dat hij M. Stokoë ten minste verlof zou geven, voor het oogenblik den Keizer onder behandeling te nemen. De comte de Montholon verklaarde, d'un air très sérieux, dat hij voor dien nacht een nieuwen aanval vreesde, het bloed werd den Keizer naar het hoofd gedreven comme d'un coup de piston. De toestand eischte, dat er voortdurend iemand in de nabuurtship zou zijn, in staat om een aderlating te doen. De Keizer had in niemand dan Stokoë vertrouwen; deze chirurg was de eenige, dien hij wilde hebben. Indien men niet dadelijk in overeenstemming over diens komst voor goed op Longwood kon geraken, dan was het toch zeker noodig, dat hem verlof werd gegeven er voor het oogenblik zijn intrek te nemen." De gouverneur antwoordde hierop, dat hij zich voor dit moment niet zou verzetten, dat men Stokoë om hulp vroeg maar dat hij niets met zekerheid kon beloven, vóórdat hij de admiraal had gesproken, onder wiens bevel de marine-officieren stonden. Hij had geen recht één van hen iets te bevelen. Hij zou den admiraal over de kwestie spreken, doch wilde geen overhaast antwoord geven. M. Stokoë zou den volgenden ochtend naar Longwood gaan; mocht dit niet het geval zijn, dan zou men in tijds worden gewaarschuwd hem niet te wachten."

De comte de Montholon was nog niet op Longwood terug, of Bertrand zond reeds een nieuwe boodschap naar Plantation House om de onmiddellijke komst van Stokoë te verzoeken, wjl de Keizer zich beklaagde over hevige pijnen in zijn hoofd, in zijn schouder en in zijn rechterzij. Lowe was echter niet van plan zich langer te storen aan het roepen om hulp van „die lieden van Longwood," zooals hij zeide en bewaarde den brief van Bertrand, dien hij te middernacht ontving en die voor Stokoë bestemd was, twaalf uur lang en zond dien niet eer weg dan Maandag den 18en Januari tegen den middag. Doch toen was zijn tegemoetkoming niet meer noodig. De heelmeester van de Conqueror was al 's morgens om zes uur bij den Keizer, waartoe de admiraal zelf hem verlof had gegeven!

Daar de toestand van den zieke zijn diagnose van den vorigen dag bevestigde, schreef Stokoë zijn tweede, volgende, verklaring: „Le dérangement de sa santé semble provenir d'une hépatite chronique, dont l'apparition remonte à seize mois et qui s'est

récemment aggravée. En m'entendant à mes observations personnelles, je ne crois pas le péril imminent. Il faut toute fois s'attendre, dans un climat si propice à l'affection dont il s'agit, à une abréviation éventuelle de la vie.

„Les symptômes les plus alarmants sont ceux qui se sont montrés l'avantdernière nuit. Leur retour peut être fatal, si les secours tardent.”

Door zijn precieze bewoordingen, zonder omwegen, stortte Stokoë zich in het verderf: hij durfde immers beweren, dat St. Helena een ongezond eiland was, waar de dagen van den Keizer verkort werden, wat tegen het oordeel van den gouverneur en van de Engelsche ministers indruischte. Zulk een openhartigheid mocht en wilde men niet verdragen en moest tot zwijgen worden gebracht. Toen hij in den middag van den 18den naar de Briars was gegaan, om den admiraal verslag van zijn bezoek te doen, vond hij dezen vijandig gestemd, stug en kwaadwillig. De admiraal liet hem een beleedigend verhoor ondergaan omtrent de gesprekken, welke hij met de Franschen had gehouden en die geen betrekking op de ziekte van den Keizer hadden gehad, en waarschuwde hem, dat hij in het vervolg niet meer naar Longwood kon gaan dan voorzien van een verlof-bewijs. Dat hij aan deze formaliteit werd onderworpen, beteekende hetzelfde als hem verdacht te verklaren, hem te behandelen als een vreemde, een onbekende, die het een buitengewone eer mocht rekenen, dat hij Napoleon mocht behandelen, terwijl hij, — zooals later zou geschieden — door zijn chefs daartoe werd bevolen en men hem tot beschikking van den Keizer hield.

Dienzelfden avond ontving de Montholon een brief van kapitein Nicholls, waarin deze hem meedeelde, dat de gouverneur met den admiraal over de voorstellen had beraadslaagd: de chirurg van den Conqueror was onmisbaar voor het eskader en kon daarvan niet worden losgemaakt. Het was hem echter veroorloofd, elk oogenblik, wanneer dat noodig mocht zijn, hulp aan generaal Bonaparte te geven. Doch de gouverneur verlangde, dat hij in zulk een geval door den geneesheer van Longwood zou worden vergezeld. Hudson Lowe vond het niet geraden hem formeel en openlijk te verbieden Napoleon te behandelen, maar verkoos hem allerlei bezwaren en moeilijkheden in den weg te leggen; bewerkte den admiraal om hetzelfde te doen en drong op de tegenwoordigheid van Verling bij de bezoeken aan, waarin een ander als Stokoë niet zou hebben toegestemd. Daarbij

was hij er van overtuigd, dat de Keizer daarin niet zou toegeven!

Dinsdag, den 19den Januari, voor de derde maal door de Franschen ontboden, onderwierp Stokoë zich aan het bevel om een verlob-bewijs te halen, wijl hij zich noch aan zijn plicht als geneesheer, noch aan die als mensch wilde onttrekken en hij die, zoolang als het hem mogelijk was, wilde vervullen. Vóór hij bij den Keizer binnen ging, verzocht hij eerst nog Bertrand of deze moeite wilde doen den Keizer te overreden om Verling bij zich te ontvangen. De Keizer echter weigerde; hij wenschte liever zonder geneesheer te blijven. En dit, terwijl zijn toestand nog al ernstig was; hij was al in vier en twintig uur zijn bed niet uit geweest en voelde zich zoo zwak, dat hij zich ter nauwernood op de been kon houden. Stokoë stond een korten tijd in beraad, of het niet beter voor hem zou zijn maar weg te gaan. Hij voelde, dat èn de gouverneur èn de admiraal op een gelegenheid wachtten hem op een, zelfs schijnbare fout te betrappen en hem dan daarvoor te straffen. Doch weggaan was al even gevaarlijk voor hem als blijven; gesteld er zou eens iets ernstigs geschieden, terwijl hij was weggegaan, dan zou de gouverneur niet hebben nagelaten hem toe te voegen, dat het slechts een wensch van hem was geweest en niet een bevel zich van Verling te laten vergezellen en dat hij, in alle geval, zijn bezoek had moeten afleggen. Hij bleef dus en trad bij den Keizer binnen.

Bertrand had niet overdreven: de Keizer leed meer en scheen zieker dan den vorigen dag. Zijn pols was sneller en hij had meer koorts, zoodat Stokoë vreesde of de chronische hepatitis niet bezig was in een acuten aanval over te gaan en wijl hij, door de congestie, die hij waarnam, bang was voor een herhaling van den aanval van den vorigen Zondag, besloot hij den nacht op Longwood door te brengen en waarschuwde kapitein Nicholls, dat hij dat van plan was.

Te vergeefs trachtte hij den Keizer over te halen, zich een aderlating te laten doen. Napoleon was een lastige en moeilijke zieke, die niet aan geneesmiddelen hechtte en die er zijn eigen inzichten omtrent de geneeskundige behandeling op nahield. Pas, toen tegen vijf uur s'middags, de hoofdpijnen bijna ondragelijk werden, stemde hij er in toe en had er eenige verlichting van. Gaarne had Stokoë ook den daarop volgende dag, Woensdag 20 Januari op Longwood willen blijven, doch hij ontving tegen den middag het bevel om naar Jamestown terug te keeren. Hij deed dat onmiddellijk, maar ging in het voorbijgaan

op de Briars aan, waar hij den admiraal verslag van zijn bevindingen uitbracht en meedeelde hoe de nacht was voorbij gegaan, terwijl hij er bij voegde, dat hij nu van den abnormalen toestand van de lever overtuigd was en dat hij dus zoowel kwik-praeparaten als andere geneesmiddelen had voorgeschreven, die hem het best voor den lijder schenen te zijn. De admiraal liet de kwestie, dat Stokoë den Keizer alleen en zonder Verling had bezocht, onaangeroerd, maar gaf hem een zóó geducht en onbeschoft standje, wjl hij met de omgeving van Napoleon over andere dingen dan alleen over diens ziekte had gesproken, dat deze, aan boord teruggekeerd, een schrijven aan den admiraal opstelde, waarin hij hem verzocht van de verplichting te worden ontheven bezoeken op Longwood te moeten afleggen en tevens vroeg of de admiraal den comte Bertrand wilde waarschuwen, dat men daarmee rekening moest houden, wanneer en indien generaal Bonaparte geneeskundige hulp behoefde. Ter nauwer nood had hij tijd zijn brief af te schrijven en nog minder om hem weg te zenden, of hij werd weer op Longwood ontboden. Hij ging dus naar de Briars en overhandigde in persoon den brief aan den admiraal, die deze niet wilde lezen en Stokoë ook niet wilde aanhooren, doch hem het bevel gaf zich naar Longwood te begeven, er s'nachts te blijven, indien hij dat noodig en nuttig oordeelde, doch er voor te zorgen, dat hij den volgenden dag uiterlijk om half elf terug zou zijn. Wjl Stokoë's tegenwoordigheid den volgenden dag, Donderdag niet bepaald aan boord van zijn schip noodig was, kwam het bevel van den admiraal waarschijnlijk voort uit een berekening, dat Stokoë misschien op Longwood zou worden opgehouden en dat men hem dan zijn vertraging en te laat komen als een ongehoorzaamheid zou kunnen aanrekenen. Wat dan ook geschiedde.

Zoowel doordat de Keizer hem eenigen tijd te lang bij zich hield, als doordat zijn paard op den terugweg viel, kwam Stokoë pas tegen twaalf uur bij zijn chef aan, wien hij het verslag uitbracht: „dat generaal Bonaparte heden slechts weinig koorts had, doch steeds over pijn in zijn rechter zij bleef klagen en moeilijk adem haalde. Die adem-beklemming was in den loop van den ochtend verdwenen, de pijn was achter gebleven. Dat hij een heet bad had aangeraden, waarin hij nog lag, toen Stokoë van Longwood wegging. Dat hij op een ernstig doorgevoerde behandeling had aangedrongen en dat hij beloofd had de noodige geneesmiddelen te zullen gereed maken en te zullen zenden,

wijl het hem waarschijnlijk, ten gevolge van de vele moeilijkheden die hij ondervond, onmogelijk zou zijn hem te komen bezoeken. En ook, dat hij den admiraal verzocht had met den comte Bertrand over het geval te willen raadplegen." Napoleon had echter verklaard, „dat hij nooit van eenigen anderen dan van den geneesheer zijner keuze, een geneesmiddel zou aannemen." Tevens verzocht Stokoë den admiraal hem te willen veroorloven of als lijf-arts van generaal Bonaparte op te treden zoodat hij voortdurend bij hem zou kunnen blijven, of hem te willen ontheffen van een verplichting, waarbij zijn eer en zijn goeden naam gemoeid waren en waaraan een verantwoordelijkheid was verbonden, die te groot voor hem was, dan dat hij die kon dragen, waar elk oogenblik een ongeluk dreigde. Zoowel de admiraal als de gouverneur hadden hun doel bereikt, name-Stokoë voor goed van Longwood te verwijderen en hem te kunnen beschuldigen eenige fouten te hebben begaan, waarvoor hij gestraft zou kunnen worden.

Stokoë vernam spoedig, dat de gouverneur en de admiraal voornemens waren hem voor den krijgsraad te brengen onder de beschuldiging van ongehoorzaamheid en vergrijpen tegen de discipline. Zijn veroordeeling zou hem zijn positie, zijn graad en zijn recht op pensioen kosten, dat hij eerstdaags — hij was nu al bijna vijf en twintig jaar in dienst — zou kunnen krijgen. Redeneerend, dat het eenige doel van zijn vervolgers was van hem ontslagen te worden en op deze wijze Napoleon te verhinderen zijn hulp in te roepen en zich te beklagen indien hij die niet kreeg, wilde hij ze voorkomen en vroeg om gerepatriëerd te worden om redenen van gezondheid en in Engeland de weinige maanden te wachten, die hem nog van het tijdstip, waarop hij pensioen zou kunnen krijgen, scheidden. Inderdaad was hij korten tijd geleden ziek geweest en was hij, door den val met zijn paard, aan één arm invalide geworden. Op grond van deze klachten, verzocht hij naar Engeland te mogen terugkeeren, wat hem onmiddellijk werd toegestaan. Den 30sten Januari 1819, vertrok hij van St. Helena.

Met hetzelfde schip echter, dat hem naar Europa terug bracht, zond Hudson Lowe een rapport naar de admiraliteit van Engeland. Ten gevolge daarvan ontving Stokoë, zoodra hij te Plymouth aan wal stapte, het bevel om naar St. Helena terug te gaan. Den 21sten Augustus zag hij het gehate eiland weer, zonder iets te vermoeden van de redenen, waarom men dit,

bevel had uitgevaardigd. Den 30sten Augustus werd hij, na op den Conqueror herplaatst en gevangen gehouden te zijn, na een schandelijk rechts-geding, vol onrechtvaardigheden, valsche getuigenissen, willekeur en onwaarheid, veroordeeld en van de lijst der officieren van de marine geschrapt. Behalve dat men hem beschuldigde, zonder verlof van zijn chefs, te hebben aangenomen de lijfarts van generaal Bonaparte te zullen zijn, dat hij den admiraal ongehoorzaam was geweest door zich te laat bij hem te laten melden, dat hij met de Franschen over andere dingen dan uitsluitend over Napoleon's ziekte en over geneeskundige onderwerpen had gesproken, was één der voornaamste punten waarom hij veroordeeld werd, dat hij in zijn tweede rapport omtrent Napoleon's toestand, het had doen voorkomen alsof generaal Bonaparte zich in een dreigend gevaar bevond, door te schrijven „dat de meest-beangstigende verschijnselen, die zijn, welke zich in den nacht van eergister hadden voorgedaan, wier terugkeer, wanneer niet dadelijk hulp werd verleend, noodlottig kon worden,” een verklaring, die ten doel had een valschen indruk te weeg brengen en te doen gelooven, dat de generaal Bonaparte zich in een toestand bevond, waaraan elk oogenblik door den dood een einde kon worden gemaakt een verklaring, welke bedoeling niet met de eer en de plicht van een Engelsch officier in overeenstemming zijn. Een tweede even belangrijke beschuldiging luidde, dat hij „met opzet en booswillig, generaal Bonaparte anders had aangeduid dan de parlaments-akte van Groot-Brittanie, met het oog op diens gevangenschap voorschreef en op een wijze, verschillend van die, welke door den gouverneur en door den admiraal was aangenomen. En dat wel, op verzoek en aandringen van genoemden generaal Bonaparte of van de personen uit diens gevolg, terwijl hij zeer goed wist, dat deze manier om hem aan te wijzen, juist een onderwerp van twist was tusschen dien generaal en den gouverneur en dat hij, door aan de wensch van den generaal toe te geven, zich op een standpunt had geplaatst, tegenovergesteld aan dat van zijn chefs en dat hij daardoor aan de eerbied te kort had gedaan, die tegenover hen oirbaar was.”

Dit laatste had daarop betrekking, niet dat Stokoë den Keizer met den titel van „Keizer,” niet met dien van „ex Keizer” of met dien van „ex Souverein” in zijn rapport had aangeduid, maar dat hij van hem had gesproken als van „den zieke!”

De ware reden echter was, dat Stokoë — evenals Q'Meara—

volhield een lever-aandoening bij Napoleon te hebben gediagnosticeerd: hij mocht elke andere — desnoods een „politieke” ziekte, zooals men bleef volhouden — hebben, alleen een lever-aandoening niet. Sint Helena was daarvoor, volgens decreet van de Engelsche ministers en van de Engelsche regeering een veel te gezond eiland en had daarvoor een veel te gezond klimaat. Dat dit niet zoo was, en dat leveraandoeningen en dysenterie er veelvuldig voorkwamen, zoodanig, dat zelfs de inboorlingen er onder leden en er den dood door vonden, wordt bewezen door de tabellen uit dien tijd, door de correspondenties van St. Helena in sommige Engelsche dagbladen in het licht verschenen en door de verslagen der commissarissen van Oostenrijk en van Rusland aan hun respectieve regeeringen, waarin telkens en herhaaldelijk op het feit wordt gewezen. Maar vooral kan men er een krachtig en doorslaand bewijs voor vinden in een nota van den geneesheer Baxter, den vertrouwden vriend van Hudson Lowe, dien men niet van Napoleon-gezinde neigingen kan beschuldigen, welke nota waarschijnlijk in 1817 is opgemaakt en die zich in de nagelaten papieren van Baxter bevindt, waarin deze verklaart, dat: „Dysenterie, ontsteking van den lever en koorts en op St. Helena regeeren. De inboorlingen loopen er niet van vrij; zij worden evengoed aangetast als het garnizoen. Het marine-escader wordt er meer dan de lands-troepen door aangedaan; vooral heeft het van de lever-ontsteking en van de dysenterie te lijden gehad. De hepatitis is dikwijls zeer verraderlijk in haar aanvallen. In eenige gevallen, die ik heb bijgewoond was zij al ver gevorderd en had zich reeds vocht in den lever gevormd, voordat de lijder zijn kwaal genoegzaam voelde, om een geneesheer te raadplegen. De voorbeelden ontbreken niet, dat men een massa etter ontdekte in den lever van lieden, die in de verste verte niet konden vermoeden, dat zij door de ziekte waren aangetast. In andere gevallen is de aandoening reeds van het begin af duidelijk, nijdig en onweerstaanbaar in haar ontwikkeling, welke krachtige en ingrijpende maatregelen men in die gevallen ook moge nemen om de hevigheid van de bloedstroom te beteugelen: alles is vruchteloos. In één geval, waarvan ik getuige ben geweest, heeft men een aderlating toegepast, zóó sterk als ik nooit heb bijgewoond, zoodanig, dat het uiterlijk van den patient als dat van een doode was: noch de hardheid, noch de snelheid van de pols konden er door worden overwonnen en eindelijk, nadat er een vat was gebarsten, ontsnapte het bloed bij groote stukken uit den anus en overleed de

zieke. Veel gevallen van chronischen aard komen voor, met neiging tot terugval, die veel duidelijker is dan bij dysenterie. Soms gelukt het de kwade stoffen langs een kunstmatige opening te verwijderen. Zoo was het, eenigen tijd geleden, het geval met een artillerie-officier, den luitenant Ackton: het abces etterde en pilde naar buiten, men sneed er in en er kwam een ongelooflijke hoeveelheid etter uit. Het proces kan ook een gunstig verloop nemen, wanneer het abces in de longen doorbreekt; indien het echter in de ingewanden leeg loopt, heb ik er nooit iets goeds van gezien”

Op het einde van Maart 1819, deed de Montholon, namens Napoleon aan Verling het voorstel om hem aan zich te verbinden. De Keizer wilde een geneesheer, zeide hij, die aan hem was gehecht en niet een, die op de hand van den gouverneur was; hij zou hem een honorarium van 12000 francs s'jaars geven en zou hem, voor het geval dat hij zijn betrekking mocht verliezen, een som gelds verzekeren, waarvan de rente gelijk stond met het inkomen, dat hij jaarlijks van het Britsche gouvernement genoot, de Montholon voegde er bij, dat de Keizer niets van hem eischte, dat hem tegenover zijn regeering in onaannamehamden kon brengen; dat hij geheel vrij zou zijn, doch dat hij in zijn berichten aan den gouverneur eerder den toestand en de ziekte een weinig moest overdrijven dan gunstig voorstellen. Verling antwoordde daarop, dat hij het niet met zijn plicht kon overeenbrengen in bizondere schikkingen met Napoleon Bonaparte te treden en richtte onmiddellijk een rapport omtrent het gebeurde aan den gouverneur, die — hoewel de Montholon volhield, dat het verzoek om de ziekte eer erger dan minder voor te stellen, van hem uitging en dat de Keizer daarvan niets wist — de gelegenheid waarnam om zoodanige maatregelen te treffen en reglementen op te stellen, dat het in in het vervolg onmogelijk werd, voor eenig Engelsch onderdaan, zijn zorgen aan Napoleon te wijden en aan den Keizer om zich door eenig Engelsch officier te laten behandelen. De Keizer bleef zonder geregelde geneeskundige hulp. In die periode werd het zijn gewoonte om gloeiend-heete, langdurende baden te nemen, waarvan hij veel verbetering verwachtte, doch die hem, integendeel, meer en meer vatbaar voor alle temperatuurs-wisselingen maakten en die hem allerlei ongesteldheden bezorgden, waardoor hij uitgeput en zwakker en machteloos werd gemaakt.

Op den 22sten Maart 1818, na den dood van Cypriani, die —

wijl er geen katholieke priester was — door den bijstand van den protestantschen geestelijke begraven was, had Bertrand aan Kardinaal Fesch en aan de familie van den Keizer het verzoek gericht een katholieken priester naar het eiland te willen doen overkomen. Kardinaal Fesch zond een smeekschrift aan den Paus, om van dezen te verkrijgen, dat aan het verlangen van Napoleon gevolg zou worden gegeven en de Paus had daarop aan den Prins-Regent van Engeland over de kwestie geschreven die toestemde en het aan Kardinaal Fesch overliet een priester uit te kiezen, overeenkomstig met de wenschen van „generaal Bonaparte” en dat die priester verlof zou hebben om op Longwood te wonen.

Niettegenstaande de verhalen, die Gourgaud omtrent den gezondheidstoestand van Napoleon had gedaan, durfde de Engelsche regeering het toch niet aan, na de verwijdering van O’Meara, Longwood van een geneesheer verstoken te laten, bang voor de publieke opinie, die daarin — al heette het ook, dat Napoleon gezond was — misschien een daad van noodelooze wreedheid zou zien. Tegelijkertijd dan ook, met het verlof om een priester naar St. Helena te doen overkomen, zond Lord Bathurst aan Kardinaal Fesch een schrijven, waarin hij hem meedeelde, dat hij: „door onlangs ontvangen berichten er van op de hoogte gebracht, dat generaal Bonaparte het verlangen had te kennen gegeven een Franschen geneesheer van goeden naam en faam aan Longwood verbonden te zien, hij ook de keuze van dien aan Kardinaal Fesch overliet.” Kardinaal Fesch ontving dit bericht in September 1818. Las Cases, die in dien tijd te Mannheim verblijf hield en wien men als den vertrouwde en als den zaak-gelastigde van den Keizer beschouwde, kreeg daarvan niet eerder dan in October bericht. Hij dacht onmiddellijk aan den geneesheer Foureau Beauregard, die aan alle eischen beantwoordde, welke de Keizer stelde. Hij was bij den Keizer bekend, was zijn eerste geneesheer geweest gedurende zijn verblijf op Elba en gedurende de Cent-Jours, daarbij was hij, als leerling van Corvisart, een uitstekend practicus en wachtte reeds sinds Rochefort op een gelegenheid om zich bij zijn vroegeren meester te vervoegen. Inderdaad verklaarde Foureau de Beauregard, zoodra hij op de hoogte van de kwestie was gesteld, zich bereid om naar St. Helena te vertrekken en handelde alsof hij reeds door Fesch was aangewezen, overtuigd, dat deze niet anders zou kunnen doen. Hij schreef onmiddellijk aan O’Meara,

met het verzoek hem, uit diens aantekeningen, een ziekte-geschiedenis te willen zenden omtrent het begin en het verloop van de ongesteldheid van den Keizer, opdat hij, na de bestudeering daarvan, met anderen en met zijn leermeester zou kunnen raadplegen. Dit geschiedde in de helft van de maand November 1818. Te vergeefs echter wachtte hij op eenig bericht van Fesch; deze liet niets van zich hooren.

Er waren twee redenen, waarom Fesch zweeg: de eerste, wyl hij Foureau de Beauregard liever niet wilde zenden, omdat hij met zijn voorliefde voor lieden uit Corsica liever iemand van dien landsaard verkoos en dien de betrekking gunde; de tweede, wyl hij van het onnoodige overtuigd was, iemand naar St. Helena te doen gaan, omdat Napoleon al lang niet meer op het eiland was en spoedig naar Europa zou terugkeeren. Deze laatste overtuiging was een gevolg daarvan — en eindelijk op den 27sten Juli '19 openbaarde Fesch aan Las Cases, waarop die overtuiging berustte — dat hem herhaaldelijk door een Duitsche adellijke dame, barones Krüdener, een hysterica, die in dien tijd half Europa in rep en roer bracht, iemand die zich als profetes uitgaf, voorspellingen deed en die zelfs zooveel macht had gekregen, dat de Czaar Alexander geheel onder haar invloed was gekomen (dit laatste ging zóóver, dat de omgeving van den Czaar het eindelijk geraden vond haar van het Russische hof te verwijderen en naar den Krim te doen verbannen), was medegedeeld en verzekerd, dat de Heilige Maagd haar elken nacht verscheen die haar berichten van Napoleon gaf; dat deze door engelen van St. Helena was weggevoerd; dat men niet wist waar hij op dit oogenblik verblijf hield, doch dat hij zeer gezond was en dat men weldra van hem zou hooren. Het kwam er dus niet op aan wie er gezonden werd, waar Napoleon toch niet meer op St. Helena te vinden was.

Fesch was volkomen te goeder trouw. In zijn ongelooflijke domheid en bijgeloovigheid, was hij overtuigd van de waarheid van wat barones Krüdener hem had meegedeeld: „Ik weet niet, schreef hij, welke middelen God zal aanwenden om den Keizer uit zijn gevangenschap te verlossen, maar niettemin ben ik er in mijn binnenste van overtuigd, dat het niet lang meer zóó zal duren. Ik verwacht alles van hem en ik vertrouw hem ten volle”... Op den 27sten Februari 1819, berichtte hij aan Las Cases: de kleine karavaan is naar St. Helena vertrokken, op het oogenblik, dat wij zelf niet gelooven, dat zij op St. Helena

zal aankomen, wijl er iemand is, die ons verzekert, dat drie of vier dagen vóór den 19den Januaria, de Keizer verlof heeft gekregen om van St. Helena weg te gaan en dat de engelen hem inderdaad ergens anders heen brengen. Wat zal ik zeggen? Alles in zijn leven is wonderbaarlijk en ik ben geneigd ook aan dit wonder te gelooven. Zijn geheele bestaan is een wonder en God kan met hem doen wat Hem behaagt." En in een lateren brief van den 27sten Juli, schreef hij: „ofschoon de dagbladen en de Engelschen steeds willen doen gelooven, dat hij nog op St. Helena is, hebben we redenen om te meenen, dat hij er niet meer verblijft. Ofschoon wij noch de plaats weten, waar hij vertoeft, noch den tijd, waarop hij zich zal vertoonen, hebben wij genoeg bewijzen om in ons geloof te blijven volharden en zelfs om te hopen, dat wij het, op een menschelijke zekere wijze, zullen vernemen. Er is geen twijfel aan, dat de cipier van St. Helena den comte Bertrand dwingt te schrijven alsof Napoleon nog gevangen is, maar wij hebben hoogere zekerheid."

Toen echter, na zooveel maanden wachten nog niets van de verwerkelijking der voorspellingen was vernomen, voelde Fesch zich wel gedwongen den gevraagden persoon te zenden; doch wijl hij het zonde en onnoodig vond de geldelijke voordeelen, aan de betrekking verbonden, aan een Franschman te gunnen, had hij — zonder de familie van Napoleon daarin te raadplegen, zelfs zonder dat hij den persoon kende, dien hij den opdracht gaf den Keizer in het vervolg te behandelen — den Corsicaanschen „chirurg" Antommarchi uitgekozen om naar St. Helena te gaan.

Francesco Antommarchi, in 1789 te Morsiglia op Corsica geboren, verliet op zijn vijftiende jaar dit eiland. Fransch schijnt hij niet te hebben geleerd; hij sprak steeds Italiaansch met den Keizer en had zekere moeilijkheden zich in het Fransch uit te drukken, zooals eenige van zijn brieven bewijzen. Hij vertelde, dat hij zijn studies te Livorno was begonnen en dat hij ze te Florence en te Pisa had voortgezet. In 1808 — hij was toen 19 jaar — zou hij aan de universiteit te Pisa tot doctor in de medicijnen en in de plilosophie zijn benoemd. Van Pisa kwam hij, volgens zijn beweren, te Florence, waar hij zich met physiologische onderzoekingen zou hebben bezig gehouden en zou daar aan het ziekenhuis Sancta-Maria-Nuova zijn verbonden. In 1812 heeft hij, zooals hij vertelde, van de Keizerlijke Universiteit het di-

ploma van doctor in de chirurgie ontvangen en zou tot professor aan de Academie te Pisa zijn benoemd, terwijl hij in Florence woonde. De bevestiging van deze benoeming echter is nergens opgeteekend en is nergens te vinden, terwijl de erfgenamen van zijn meester Mascagni verzekeren, dat hij nooit professor te Pisa is geweest. Mascagni, die in 1777 tot professor in de anatomie aan de universiteit te Sienna werd benoemd, was in 1800 naar Pisa gegaan en gaf in 1801 in Florence aan het ziekenhuis Sancta-Maria-Nueva onderwijs, waar hij tot in 1815, het tijdstip van zijn dood, bleef. Hij liet verschillende anatomische werken na, die door een vereeniging van familieleden en vrienden in het licht werden gegeven. Het toezicht op het drukken daarvan en het corrigeeren der proeven nu, werd door hen aan Antommarchi opgedragen. Toen deze van Florence wegtrok, nam hij verschillende gedeelten van het werk mee, waaruit hij geld hoopte te slaan. Zeker was hij noch geneesheer, noch chirurg en men kon misschien hoogstens van hem zeggen, dat hij anatom was. Aangelokt door het honorarium van 9000 frcs. dat Fesch hem aanbood (in plaats van de 15000 frcs. die aan Foureau de Beauregard waren aangeboden en van de 12000 frcs. die O'Meara had genoten) durfde hij — terwijl hij nooit de praktijk had uitgeoefend en niet het minste begrip van geneeskunde had — de betrekking van lijfarts van den Keizer op zich te nemen.

Na den dood van den Keizer ging hij naar Londen, van daar naar Parijs en na eenig zwerven naar Parma, waar hij te vergeefs trachtte een onderhoud met Marie-Louise te verkrijgen. Deze wilde hem niet ontvangen, doch liet hem door Neipperg te woord staan, die hem, namens haar, een ring ten geschenke gaf. Daardoor was het hem onmogelijk haar mee te deelen, dat de Keizer zóó tevreden met zijn behandeling was geweest, dat hij hem een lijfrente van 6000 frcs. had vermaakt en hem had opgedragen aan Marie-Louise te verzoeken, hem tot haar lijfarts te benoemen. Bij Madame Mère te Rome slaagde hij evenmin als te Parma en hij moest zich voor het vervolg — niettegenstaande alle moeite, die hij deed om 100.000 frcs. los te krijgen, die hij beweerde, dat de Keizer hem per ongeteekend codocil zou hebben nagelaten en niettegenstaande de gewilligheid, waarmee de exécuteurs testamentaires van Napoleon reeds geneigd waren, om hem het geld te geven — tevreden stellen met in plaats van één van 6000 frcs., met een lijfrente van 3000 frcs., hem door een scheidsgerecht toegekend. Daarna vestigde

hij zich te Parijs, doch kreeg daar niets anders te doen dan nu en dan eenige gratis-patienten te behandelen. In het jaar 1831 begaf hij zich naar Warschau, waar hij tot hoofdchirurg aan het officiers-ziekenhuis en tot generaal-inspecteur der militaire ziekenhuizen werd benoemd. Na korten tijd echter lag hij zóó overhoop met zijn „collegas,” dat hij zijn ontslag nam en naar Parijs terugkeerde, waar hij beproefde een nieuw middel tegen de cholera in te voeren. Na in 1833 beproefd te hebben geld te verdienen met de verkoop van afgietsels van het gelaat van Napoleon, waarvan hij den vorm te St. Helena op het lijk van den Keizer zou hebben gemaakt, welke handel geheel mislukte, vertrok hij op het einde van 1834 naar Nieuw-Orleans. Hij vestigde zich daar als homoeopaat, wat hem echter weinig patienten toevoerde. Een paar jaar later begaf hij zich naar Cuba en ging te Santiago wonen, waar hij zich als „oogarts” uitgaf en de eerste cataract-operatie uitvoerde, die te Cuba is gedaan. Daardoor kreeg hij zulk een schitterende renommée, dat hij in de hoogste kringen verkeerde. Den 3den April 1833 overleed hij aan gele koorts. Het schijnt, dat Napoleon de 3de, in het jaar 1854 het plan heeft gehad de overblijfselen van Antommarchi, die in de grafkelder van een vreemde familie waren bijgezet, in een eigen graf te laten begraven en daar een monument te doen oprichten. Men heeft echter te vergeefs gezocht, men heeft niet kunnen ontdekken, waar op het kerkhof Antommarchi's overblijfselen zijn ter aarde besteld. In het jaar 1823 had hij een zeer onbetrouwbaar dagboek over zijn verblijf te St. Helena uitgegeven.

Te gelijkertijd met Antommarchi, koos Fesch een priester uit, om naar St. Helena te gaan, een door herhaalde aanvallen van beroerte verlamden, bijna sprakeloos grijsaard van zeventig jaar, die alleen wat Spaansch en Corsicaansch sprak, Buonavita en voegde hem een jongen geestelijke toe, Vignali, die nooit, om zoo te zeggen, buiten zijn seminarie had geleefd en die in de verste verte niet voldeed aan de eischen, die Napoleon had laten schrijven, dat hij aan den gevraagden priester stelde. Door de zorgen van Pauline, de zuster van den Keizer, vertrokken te gelijkertijd met hen Coursot en Chandelier, de eerste als „chef d'office,” ter vervanging van Pierron, die in plaats van Cypriani tot „Maître d'hôtel” was benoemd; de tweede als kok, de laatste, die den Keizer in zijn leven zou bedienen.

Den 25sten Februari begaf het troepje zich op weg. Eindelijk

na zoowat een twee en een halve maand oponthoud te Parijs, maar vooral te Londen, scheepste men zich op den 10den Juli 1819 te Gravesend in en kwam op den 18den September 1819 te James Town. Meer dan een jaar was er verloopen, sinds Fesch van de Engelsche regeering verlof had ontvangen een geneesheer te zenden en sinds Foureau de Beauregard zich had aangeboden; veertien maanden waren er voorbijgegaan sinds O'Meara Longwood had verlaten. Gedurende dien tijd, gedurende veertien maanden, was de Keizer, behoudens de weinige bezoeken van Stokoë, geheel van geneeskundige hulp ontbloot geweest!

De eerste onhebbelijkheid, die Antommarchi deed, toen hij op St. Helena aankwam, was, dat hij zich — vóór zich naar Longwood te begeven en zich aan den Keizer voor te stellen — een uitnoodiging van Hudson Lowe aannam om op Plantation House te komen eten. De Keizer, die dit vernam, die uit de dagbladen had gelezen welke loopbaan de man had doorgemaakt, die zich aanbood om zijn lijfarts te zijn en die, niet zonder reden, de universiteit van Pisa wantrouwde, die het tevens vreemd vond, dat men zich niet tot Frankrijk had gericht om een geneesheer van een zijner vroegere legers te verkrijgen, terwijl Antommarchi hem daarbij werd toegezonden zonder dat een der zijnen hem één woord van aanbeveling had meegegeven, weigerde hem te ontvangen, toen hij op Longwood kwam. Eerst, nadat hij hem door den groot-maréchal een streng verhoor had doen ondergaan, omtrent de redenen, die hem hadden genoopt de betrekking aan te nemen; welke leden van de familie hij kende; welke studies hij had gemaakt en nadat hij hem de kleinste bijzonderheden omtrent zich zelf en de zijnen had doen mededeelen, liet hij hem bij zich toe. Zelf ondervroeg hij hem nogmaals omtrent zijn familie, zijn land, zijn studie en was genoegzaam tevreden met zijn antwoorden, zoodat hij hem op den 22sten — ofschoon hij hem nogal jong en zelf-genoegzaam vond — door een briefje van Bertrand liet mededeelen, dat hij hem als zijn chirurg aannam op een honorarium van 9000 frs. per jaar, een Chinees om hem te bedienen, een plaats aan dezelfde tafel met de twee priesters en het recht om de woning van O'Meara te betrekken.

Evenals er zich, na het vertrek van Stokoë, een tijdelijke verbetering in den toestand van den Keizer had vertoond, die echter niet lang had geduurd, zoodat hij in April en daarna in Augustus 1819 weer te bed had moeten blijven, evenzoo ver-

vertoonde zich een zekere beterschap in zijn ziek-zijn na de komst van Antommarchi, dat er op dat tijdstip misschien een tijdelijke stilstand van het ziekte-proces bij hem plaats vond, waren het voornamelijk de uitwendige omstandigheden, die een gunstigen invloed op zijn ziekte-toestand uitoefenden. De komst van het aantal menschen, waardoor Longwood, om zoo te zeggen, op nieuw bevolkt werd; het nieuws, dat zij uit Europa meebrachten en waardoor de Keizer weer aanraking met de wereld voelde, waaruit hij afgezonderd leefde, waardoor hij op de hoogte van de laatste politieke gebeurtenissen kwam en een antwoord kreeg op zijn vragen omtrent zijn familie, omtrent Frankrijk en omtrent zijn zoon, droegen er het hunne toe bij, om hem een vernieuwing van zijn levenskracht te verschaffen.

Daarbij voegde zich het feit, dat ter zelfder tijd de verhouding tusschen Longwood en Plantation House eenigszins verbeterde. Als van zelf ontstond er een soort vrede tusschen beide kampen, waar Hudson Lowe het inzicht scheen te krijgen van het noodelooze zijner plagerijen en die liet ophouden, en waar Napoleon er genoeg van had, dagelijks en telkens allerlei klachten te laten hooren, die toch niets uitwerkten en die op niets uitliepen. En ten laatste voegde zich daarbij de raad, dien Antommarchi — die gedurende den eersten tijd, dien hij op St. Helena doorbracht den indruk wist te verwekken, dat hij een goed geneesheer was, hij schreef den Keizer eenige onschadelijke geneesmiddelen voor, die een gunstige uitwerking schenen te hebben — aan Napoleon gaf en dien deze opvolgde, namelijk, dat hij zich, om wat meer lichaamsbeweging te hebben, met tuin-arbeid zou bezig houden. Napoleon voelde zich tot dit voorstel aangetrokken, temeer, wijl hij daardoor de trieste omgeving van Longwood eenigszins zou kunnen verfraaien. Hij liet onmiddellijk in James Town de noodige werktuigen aanschaffen en dwong zijn geheele gevolg — zoowel de hooger en als de lageren — om hem te helpen. Gedurende zeven maanden van November 1819 tot Mei 1820, was de geheele bevolking van Longwood dagelijks bezig te planten, te spitten, te zaaien en te graven. Er werd een hooge wal tegen de passaatwinden opgericht, reservoirs werden gegraven om het regenwater op te vangen, rozenstruiken, perzikboomen en oranjeboomen werden geplant. De Keizer kocht vier en twintig groote boomen, deed een eikenboom voor zijn vensters verplaatsen en maakte het plan om een laan van wilgen aan te leggen. Zelf gaf hij

elken dag het sein om te beginnen door een groote klok te luiden en ging dan bij het werk voor, gekleed in zijn kamerjapon, met een groote panama op het hoofd en nam dikwijls zelf de spa of den gieter ter hand, terwijl zijn gevolg het werk verder afmaakte, op zijn bevel en aanwijzing, dat hij het opdroeg. Door de beweging in de vrije lucht en door de afleiding van het werk, verbeterden zoowel zijn lichamelijke als zijn geestelijke toestand en hij begon weer belangstelling te toonen in de intellectueele arbeid, die hij een tijdlang had verwaarloosd. Des namiddags vatte hij zijn lezen en zijn dicteeren weer op en allerlei andere zaken, die hem zoolang onverschillig hadden gelaten, begonnen weer zijn belangstelling te wekken, onder anderen de bouw van zijn nieuwe woning, waarmee eindelijk een aanvang was gemaakt en waarvoor hij tot nu toe onverschillig was geweest, omdat hij beweerde, die toch nooit te zullen betrekken wijl hij voor den tijd, dat deze af was, wel al dood zou zijn.

Ter eere van Hudson Lowe moet worden gezegd, dat hij Napoleon gedurende dien tijd met alle middelen en met alle welwillendheid bijstond; hij zette zooveel mogelijk haast achter het werk, om de nieuwe woning klaar te krijgen; hij stelde menschen, paarden en karren ter beschikking van den Keizer, om de boomen naar Longwood over te brengen en zelfs — wijl zijn ongerustheid verminderde, omdat hij den Keizer zelf dagelijks kon zien — strekte hij, ongevraagd, de grens uit, waarbinnen de Keizer zich zonder het geleide van een Engelsch officier zou kunnen bewegen, om daardoor Napoleon de lust te hergeven zich nog meer lichaamsbeweging, door een rit te paard, te bezorgen.

De Keizer echter maakte — toen het nieuwtje en de liefhebberij voor de tuin-arbeid waren voorbij gegaan — slechts tweemaal van deze grensuitbreiding gebruik. Zijn gezondheid begon toen alweer achteruit te gaan, op zoodanige wijze, dat Bertrand het geraden vond op den 2den September den Engelschen minister te berichten en te waarschuwen, dat de Keizer, die reeds twee jaar aan een chronische leverontsteking leed, niet in staat was om langer het klimaat van St. Helena te verdragen en dat alleen een verandering van verblijf en een kuur van minerale wateren hem zouden kunnen redden. Deze brief echter werd, na aan Hudson Lowe te zijn overhandigd, door dezen naar Longwood terug gestuurd en niet doorgezonden,

wijl er van Napoleon met den titel van „Keizer” in werd gesproken!

Den 18den September '20 maakte hij voor het eerst, na vier jaar, een korte wandelrit buiten het gebied, dat hem vroeger was toegewezen, doch was daarna zóó vermoeid, dat hij den geheelen volgenden dag te bed moest blijven. Den daarop volgende maand beproefde hij een langere wandelrit te doen, naar een plaats van het eiland, die hij zich uit het begin van zijn gevangenschap herinnerde en die hij wilde weerzien.

Den 4den October, 's morgens om zeven uur, begaf hij zich, vergezeld van Bertrand, de Montholon, van den pikeur Archambaud en van een drietal bedienden op weg en kwam, na een paar uur rijden aan het huis van een der oudste bewoners van het eiland, Mr. Doveston, aan, die onmiddellijk — in zijn tuin gezeten — den Keizer herkende aan diens uniform zijn bekende steekje en het schitterend harnachement van zijn paard en die, op verzoek van de Montholon of de Keizer eenigen tijd bij hem mocht uitrusten, dadelijk zijn geheele woning voor hem beschikbaar stelde. Napoleon was zeer vermoeid en moest op den arm van Bertrand leunen om de stoep te kunnen opgaan. Hij werd het salon binnen geleid, waar hij zich zoowel met de kinderen als met de echtgenoot van zijn gastheer, zoo goed en kwaad als het ging — wijl geen van hen Fransch verstond of sprak — bezig hield. Hij noodigde daarna zijn gastheer uit, met hem en zijn gevolg, buiten op het grasveld het déjeuner te gebruiken, dat de bedienden in een mand hadden meegebracht. Of het door de baroque, eenigszins droeve omgeving was, of wel doordat de Keizer zich te vermoeid gevoelde, er bleef gedurende het déjeuner een trieste, melancholieke stemming heerschen en hij bleef slechts een paar uur bij zijn gastheer, om, zoodra men den weg, dien voor het rijden in een voertuig geschikt was, had bereikt, van zijn paard te stijgen en in zijn rijtuig, dat hij van Longwood had laten ontbieden, naar huis te rijden. Toen hij te Longwood aankwam, was hij zóó vermoeid, dat hij tusschen Bertrand en Montholon en door hen beide ondersteund, naar zijn kamer moest gaan. Deze tocht naar Sandy Bay was de laatste wandelrit die de Keizer maakte. Daarna deed hij nog een paar korte ritten te paard en een paar korte tochtjes per rijtuig, doch het vermoeide hem te veel. In de laatste maanden van 1820 ging zijn gezondheid zichtbaar en snel achteruit.

In November begonnen — waar hij tot nu toe nu en dan

eens over maagpijnen had geklaagd — deze pijnen hem voortdurend en zonder ophouden te hinderen. Waarschijnlijk was het carcinoom, dat reeds lang bij hem aanwezig was, zonder dat iemand er vermoeden van had, bezig in omvang toe te nemen. Hij braakte telkens, een droge hoest vermoeide hem en hij kon moeilijk meer loopen door het toenemend oedeem van zijn beenen. Daarbij voegde zich een onweerstaanbare neiging om te slapen, een zware, looden slaap in plaats van de lichte en korte dutjes, die hij vroeger deed, en die hem dwong telkens te bed te gaan liggen, terwijl zijn kamer nooit donker genoeg voor hem was en het minste lichtschijntje hem pijn deed.

In December viel hij, na een korte rit in zijn rijtuig, flauw toen hij thuis kwam. Ter zelfder tijd begon zijn omgeving op te merken, dat — behalve de toenemende bleekheid en kleurloosheid van zijn gelaats-tint — zijn tandvleesch, zijn lippen en zijn nagels geen kleur meer hadden. Zijn handen, die meestal koud waren, werden lijkwit en zijn beenen waren soms tot het midden van zijn dijen gevoelloos van de kou, zoodat men ze moest inwikkelen in gloeiend-heete doeken, zóó heet, dat zij bijna niet te hanteeren waren. De Keizer echter voelde er niets van en verlangde steeds, dat men ze nog heeter zou maken.

Antommarchi verzorgde hem schandelijk. Hij verveelde zich, wijl niemand, noch van de Franschen, noch van de Engelschen met hem wilde omgaan en wijl de afleiding, die James Town voor hem opleverde, niet bijster groot was, wat niet verhinderde dat hij meer dáár dan in de omgeving van den Keizer vertoefde, zoodat het herhaalde malen geschiedde, dat hij niet op zijn post was wanneer de Keizer hem noodig had en hem liet ontbieden. Daarbij was de houding, die hij tegenover den Keizer aannam, vlegelachtig en hoogst onbetamelijk. Hij maakte meestal 's morgens zijn bezoek, dat niet langer dan vijf minuten duurde, niet gekleed zooals de etikette dat voorschreef en deed alsof hij zich wel, ten genoegen van den Keizer, leende om mee te doen in het comediespel van diens ziekte, maar had voor zich zelf de overtuiging, hem door Hudson Lowe en sommige officieren van St. Helena ingegeven, dat den Keizer niets mankeerde, doch dat hij alleen simuleerde en dat zijn ziekte een zoogenaamde „politieke” ziekte was. Wél wilde hij, na eenigen tijd toegeven, dat de Keizer aan een chronische lever-ontsteking leed, gepaard met hart- en maagbezwaren, doch de ernst van den toestand kon of wilde hij niet inzien. Reeds in November begon

hij er over te denken om naar Europa terug te keeren, waarbij kwam, dat hij tweemaal een standje van den Keizer opliep over zijn zorgeloosheid, waardoor hij nog meer tegenzin in zijn betrekking kreeg. Den eersten keer — volgens zijn eigen zeggen — op den 5den Oktober. Hij wilde den Keizer een paar trekpleisters zetten, één op iederen arm. De Keizer weigerde eerst: „Pensez-vous, zeide hij tot hem, que M. Lowe ne me martyrise pas assez sans que vous vouliez en avoir votre part?” ... maar gaf eindelijk op aandringen van Bertrand en de Montholon toe. In plaats van de plekken, waar hij de trekpleisters wilde aanhechten, eerst te scheren of den pleister een ovalen of ronden vorm te geven, zooals dat toen ter tijd gebruikelijk was, plakte hij ze zoo maar op 's Keizers armen, met dat gevolg, dat zij den Keizer den geheelen dag geweldig hinderden en hij moeilijk zijn armen kon bewegen. Reeds had deze eenige keeren laten vragen of Antommarchi bij hem wilde komen, doch deze was, zonder te waarschuwen, uitgegaan en was nergens te vinden. Eindelijk, toen hij weer op Longwood terug was, liet hij zich bij den Keizer aandienen en vroeg hem, hoe hij zich onder de werking der trekpleisters bevond. „Je ne sais pas, antwoordde deze hem. Laissez-moi tranquille. Vous me posez des vésicatoires qui n'ont pas de forme, vous ne rasez pas la place avant de les appliquer; on ne le ferait pas pour un malheureux dans un hôpital. Il me semble que vous auriez bien pu me laisser un bras libre sans me les entreprendre tous les deux. Ce n'est point ainsi qu'on arrange un pauvre homme.” En toen Antommarchi iets wilde antwoorden, viel hij hem in de rede en zeide: „Allons, vous êtes un ignorant et moi un plus grand encore de m'être laissé faire”. Toch hadden de pleisters hun uitwerking gedaan, die men er van had verwacht. Of het toeval was of iets anders, de eetlust van den Keizer was eenigszins teruggekeerd. Na een maand echter had de uitwerking weer geheel opgehouden.

De Keizer leed aan een toenemende zwakte; de lucht hinderde hem; zijn eetlust was weg en het eenige voedsel, dat hij gebruikte, was een weinig vleeschsap. Wanneer Antommarchi bij hem kwam, ontving hij hem, zonder hem één woord te zeggen van wat hij voelde. Deze, die eindelijk den toestand van den Keizer ernstig begon in te zien, waarschuwde de Montholon en den grand maréchal en voorspelde, dat — wanneer de Keizer op denzelfden weg voortging — hij geen drie maanden meer te

leven had. Het eenige middel, waarvan hij nog eenig heil verwachtte, was hem een cauterisatie op een zijner armen te doen, opdat daardoor de eetlust zou terugkeeren. Op aandringen van de Montholon en van den grand-maréchal gaf de Keizer eindelijk toe en op den 18den November (volgens Antommarchi) liet hij zich op zijn linkerarm cauteriseeren. Ook hierdoor keerde de eetlust gedurende eenige dagen terug en hij voelde zich een weinig beter. Op een middag wilde hij, wijl zijn verband hem hinderde, opnieuw verbonden worden en liet Antommarchi roepen. Deze was er weer niet en was weer naar James Town gegaan. „Il pourrait, zeide de Keizer tot Marchand, prévenir quand il y va, sans me laisser seul dans l'état de santé où je suis.” Hij wachtte nog een uur en toen Antommarchi nog niet terug was, besloot hij zich zelf een nieuw verband aan te leggen. Marchand, die er elken dag bij tegenwoordig was geweest, wanneer Antommarchi het verband vernieuwde, nam de taak, met behulp van de Montholon over, en deed het zóó goed, dat de Keizer zeide: „A l'avenir tu me panseras; je ne veux plus qu'il y touche.” En Marchand verbond hem in het vervolg iederen dag, totdat de cauterisatie-wond geheel was opgedroogd.

En de Keizer voelde zich zeker worden! Toen het nieuwe jaar, 1821, was aangebroken, vond hij het onnoodig, dat de kolonie van Longwood — zooals tot nu toe de gewoonte was geweest — hem op den 1sten Januari zou komen gelukwenschen. Hij voelde, dat het zijn laatste levensjaar zou zijn. Geprikkeld door de herhaalde aanmerking op zijn gedrag, begaf Antommarchi zich tegen het einde van Januari naar Sir Thomas Read, den onder-gouverneur, en gaf hem zijn wensch te kennen om naar Europa terug te keeren. Den Keizer had hij echter niet over zijn besluit gesproken. Toen dan ook Hudson Lowe aan de Montholon meedeelde, dat Antommarchi zijn verzoek per brief had gedaan, dicteerde de Keizer een antwoord, waarin hij van zichzelf als in den derden persoon sprak: „Le sieur Antommarchi, son chirurgien, est insuffisant pour le secourir dans son état actuel de maladie. Il désire un médecin de son ancienne Maison de santé de Paris ou de ceux qui ont servi à l'armée comme médecins en chef de corps d'armée et âgés de plus de quarante-cinq ans. Les sieurs Desgenettes, Percy, Larrey spécialement, pourraient désigner celui de ces médecins qu'ils jugeraient dignes d'obtenir la confiance du malade Le parti qu'a pris Lord Bathurst de s'adresser au cardinal Fesch à Rome

et qui paraissait sage, s'est retrouvé en défaut par l'effet de la surveillance exercée sur tous les membres de sa famille et de l'impossibilité où ils sont de correspondre avec la France. Tout ce qu'il est nécessaire de faire ne peut l'être que par l'intermédiaire des gouvernements anglais et français."

Den volgenden ochtend schreef Antommarchi aan de Montholon, om zijn ontslag te vragen. De Keizer stond het hem toe en drukte daarbij de wensch uit, dat hij zich op hetzelfde vaartuig zou inschepen, waarmee de oude priester Buonavita, die niet tegen het klimaat bestand was, naar Europa zou terugkeeren, doch voegde er in zijn ontslag-brief bij: „Depuis quinze mois que vous êtes dans ce pays, vous n'avez donné à Sa Majesté aucune confiance dans votre caractère moral, vous ne pouvez lui être d'aucune utilité dans sa maladie et votre séjour ici quelques mois de plus serait sans objet."

Intusschen had de Keizer de vervanging van Antommarchi en van den priester, die op St. Helena bleef, door de Montholon breeder en uitgebreider laten behandelen. Hij verlangde, dat zijn familie zich in geen enkel opzicht met de keuze der plaatsvervangers zou bemoeien, doch liet die geheel aan den koning van Frankrijk en aan diens ministers over, welke laatsten volgens hem, het beste een keus zouden kunnen doen, wijl zij bijna alle in dezelfde waardigheden onder hem hadden gediend en zij zijn karakter en zijn gewoonten kenden. Eerst weigerde Hudson Lowe om dit verzoek naar Engeland door te zenden, onder voorwendsel, dat daarin gesproken werd van „Zijn Majesteit de Keizer", de Montholon schreef daarop een brief aan de Princesse Borghèse, waarin hij zeide: „Que la maladie de foie dont Napoleon souffrait depuis plusieurs années et qui est endémique et mortelle à Sainte-Hélène, avait fait des progrès effrayants depuis deux mois; qu'il ne pouvait marcher dans son appartement sans être soutenu. A la maladie de foie se joint une autre maladie, également endémique dans cette île. Les intestins sont gravement attaqués. . . . Le comte Bertrand a écrit au mois de Septembre à Lord Liverpool, pour demander que l'Empereur fût changé de climat et faire connaître le besoin qu'il a des eaux minérales. Le gouverneur Sir Hudson Lowe, s'est refusé à faire passer cette lettre à son gouvernement, sous le vain prétexte que le titre d'empereur était donné à Sa Majesté. L'Empereur compte aussi sur V. A. pour faire connaître à des Anglais influents l'état véritable de sa maladie. Il meurt sans

secours sur cet affreux rocher; son agonie est effroyable" . . . Eindelijk toch bracht toch Hudson Lowe het verzoek over. Doch wijl het den hiërarchischen weg zou moeten volgen, zouden er wel zes maanden verlopen vóór het van Hudson Lowe in handen van Lord Bathurst kwam, van dezen in handen van zijn collega voor Buitenlandsche Zaken. Vervolgens overgebracht aan den minister van Buitenlandsche Zaken, Pasquier, in Frankrijk, en zouden er minstens tien maanden voorbij gaan, voordat de nieuw-benoemde geneesheer op St. Helena zou aankomen. Hoe weinig vetrouwen Antommarchi ook inboezemde, gaf hij ten minste den indruk geneesheer te zijn en waar hij zelf het hatelijke en verkeerde van zijn gedrag inzag vroeg hij om vergeving, beloofde zich te verbeteren en kreeg hij verlof om te blijven en zijn dienst te hervatten. Dit geschiedde op den 6den Februari. Lang echter duurde de verandering van zijn gedrag niet.

Antommarchi nu, was niet de eenige die den Keizer wilde verlaten. Er begon op Longwood een neiging te heerschen om naar Europa terug te keeren. Reeds op het einde van 1820 was de lakei Gentilini vertrokken en spoedig na hem uitten Chandelier en verschillende andere bedienden, wier gezondheid min of meer was aangedaan, de wensch om van St. Helena weg te gaan. Ook de Montholon deed pogingen om weg te komen, ten minste hij schreef, aan zijn vrouw, tot in de helft van Februari 1821 telkens over de mogelijkheid iemand in Frankrijk te vinden die zijn plaats bij den Keizer zou kunnen innemen. Ook Bertrand en zijn huisgezin, vertoonden tot dien tijd de neigingen, aan hun reeds lang-gekoesterde plannen om weg te gaan, gehoor te geven. Het is duidelijk, dat geen der lieden uit s' Keizers omgeving het ernstige van zijn toestand inzag, hij was al zooveel jaar sukkelend en men begon hem te beschouwen als iemand die altijd klaagde, als iemand die altijd ziekelijk was en die toch iedereen in zijn omgeving zou overleven.

En de Keizer werd zieker! Op den 17den Maart, den dag, dat de priester Buonavita naar Europa zou terugkeren en door Antommarchi naar James Town werd vergezeld, waar deze ouder gewoonte het verder gedeelte van den dag doorbracht, kreeg de Keizer hevige maag-en ingewandspijnen en gaf hij een stuk bloed op. Toen Antommarchi eindelijk terug was en hem een geneesmiddel wilde toedienen, weigerde hij en zeide, op zijn borst wijzend: „Eh! non, ce n'est pas faiblesse, c'est la force

qui m'étouffe; c'est la vie qui me tue" en op zijn maag doelend: „C'est un couteau de boucher qu'ils ont mis là, et ils ont brisé la lame dans la plaie." Van dien dag af, zou hij, om zoo te zeggen, niet meer uit zijn bed komen en begon zijn omgeving de ernst van den toestand in te zien. Dien zelfden dag schreef de Montholon aan zijn vrouw: „Si je ne suis pas seul aujourd'hui, tu dois l'attribuer uniquement à l'état déplorable de l'Empereur, qui nous a donné à tous l'entière conviction que Sainte-Hélène touche à sa fin. Il est impossible qu'il vive longtemps. Notre docteur prétend qu'un changement de climat le sauverait, cependant, je l'espère plus que je ne le crois, car jamais je n'ai rien vu de si cadavéreux que lui dans ce moment." En den 20sten daaraan volgend, zeide hij tot Hudson Lowe, die naar eenig nieuws op Longwood kwam vragen: „Voici deux jours qu'il est au lit, qu'il n'en bouge pas. Il a un accès de fièvre, qui cependant n'est pas très fort. Il ne veut d'aucune médecine, malgré nos prières. Lors de notre dernière sortie en voiture, il tenait des propos bizarres, je lui en ai fait l'observation: Je ne comprends pas ce que vous dites, je ne vous entends pas" — Mais ce que je vous dis est pourtant bien clair, m'a-t-il répondu. Entin il déraisonnait. J'en ai causé avec le docteur Antommarchi, qui s'était aperçu de la même incohérence pendant la nuit et qui en avait été fort frappé. Bref, il est extrêmement malade. Il est impossible d'être plus mal. Mes lettres que vous avez lues, tracent un tableau fidèle de sa maladie. Il ne mange pas, son estomac rejette tous les aliments. Je voudrais que vous puissiez le voir, il est d'une pâleur mortelle, il devient jaune, blême à faire peur. Sa tête lui tombe sur la poitrine dans une espèce de léthargie. Il ne peut même plus aller à deux ou trois pas de son lit, à la chaise de nuit, sans être soutenu. Il ne dort pas, son sommeil n'est qu'un assoupissement, un accablement, et c'est comme cela qu'il souhaiterait toujours rester. Il ne souffre plus le moindre bruit. Si on l'éveille, il vous demande de le laisser, déclare qu'il n'a besoin de personne auprès de lui, qu'on l'incommode. Si, au contraire il ne vous aperçoit pas, il vous reproche de l'abandonner et se plaint. Il a baissé au moral, aussi bien qu'au physique. Il est au dernier degré de faiblesse, plongé dans un abattement, un affaissement dont rien ne le tire."

Geen van de omgeving des Keizers koesterde daarna meer het plan om weg te gaan. Den 19den had een herhaling van het bloedbraken plaats, gepaard met hooge temperatuur. Antommarchi

chi was weer niet te vinden. Toen de Keizer op den 21sten wederom door zijn pijnen werd geplaagd en weer een stuk bloed opgaf, was Antommarchi op Longwood en had hij gelegenheid het zwarte braaksel te zien en te constateeren. Doch in plaats alle moeite te doen het braken tegen te gaan en de maag zooveel mogelijk rust te bezorgen, was hij van oordeel, dat hier, integendeel, een braakmiddel was aangewezen, waardoor de „koortsachtige, telkens terugkeerende maag-ontsteking” zou bestreden kunnen worden. Drie maal, den 22sten, den 23sten en den 24sten Maart diende hij dan ook een braakmiddel toe, dat de Keizer weer, op aandringen van de Montholon en van Bertrand nam. Het veroorzaakte hem echter zoodanige pijnen dat hij het uitkreunde en zich op den grond heen en weer rolde. En daarna wilde hij geen ander middel nemen dan wat hij zelf in een klein fleschje had laten maken, namelijk een oplossing van anijsdrop in water. Toen hij dit fleschje in het bijzijn van Antommarchi aan de Montholon vertoonde, glimlachte Antommarchi en verklaarde, dat hier een braakmiddel was aangewezen en dat hij — wanneer de Keizer weigerde het in te nemen — nergens voor instond.” *Vous pouvez aller vous promener*, zeide hem de Keizer, *et vous l'administrer à vous-même.*” Antommarchi echter hield zóó aan zijn geneeswijze vast, dat hij op den 26sten Marchand wilde overhalen, nadat hij hem had wijs gemaakt, dat — wanneer de Keizer bij zijn weigering bleef volharden — zijn ziekte meer en meer zou toenemen, in alle dranken die de Keizer wilde gebruiken, een braakmiddel te doen en ook in het fleschje met dropwater. Hij deed dit voorstel met luider stem, in de kamer waar de Keizer lag te slapen. Doch Marchand weigerde op dit voorstel in te gaan, wjl hij bevelen van den Keizer op dat punt had ontvangen en omdat deze het zeer verkeerd zou vinden, wanneer zij zóó zouden handelen. Hij gaf Antommarchi daarbij den raad, de Montholon en Bertrand er over te spreken; hij voor zich echter weigerde bepaald het te doen. Antommarchi nu, deed het aan Bertrand voorkomen, alsof hij zijn plan reeds had ten uitvoer gebracht, zoodat deze — toen hij den volgenden dag bij den Keizer kwam — heel gewoon vroeg, hoe hij zich bevond na het gebruik van zijn dranken met een braakmiddel. De Keizer, die niets van het voorstel van Antommarchi wist, werd woedend en liet Marchand, die in de kamer naast de slaapkamer was, roepen, en gaf hem een hevig standje om wat hij zijn verraad noemde. Deze vertelde hoe de

zaak zich had toegedragen en dat nog in geen der dranken een braakmiddel was gedaan. Antommarchi, die nu door den Keizer werd ontboden, was er, gelukkig voor hem, weer niet. Doch s'avonds kreeg hij er het zijne van te hooren en toen hij zich wilde verontschuldigen, zeggend, dat — wanneer de Keizer zijn voorschriften niet wilde opvolgen — hij zijn leven in gevaar bracht, antwoordde deze: „Eh bien, monsieur, vous dois-je des comptes? Croyez-vous que la mort ne soit pas pour moi un bienfait du ciel; je ne la crains pas, je ne ferai rien pour en hâter le moment, mais je ne tirerais pas la paille pour vivre.” En daarna wilde hij Antommarchi gedurende twee dagen niet zien. Hij liet alle dranken, behalve zijn dropwater, weg gooien en zeide tot Marchand: J'espère bien qu'on ne s'est pas permis de rien ajouter à mon réglisse. La meilleure médecine, la voici!”

En de toestand van den Keizer verergerde. Zijn omgeving vond het geraten elders geneeskundige hulp, naast die van Antommarchi, te zoeken en haalde hem over te veroorloven, dat Arnott, officier van gezondheid van het 20ste regiment, dat in plaats van dat van Henry was gekomen, hem zou mogen bezoeken. Hudson Lowe had de keuze van Arnott voorgesteld, omdat hij nu zeker een van zijn handlangers op Longwood wilde hebben, wijl niemand den Keizer meer zag. Hij had zelfs bevolen, dat een ordonnans-officier elken dag desnoods met geweld in de kamer van Napoleon zou dringen, om te zien of hij niet ontsnapt was, te meer, wijl hij van Lord Bathurst de mededeeling had ontvangen, dat generaal Bonaparte, met het oog op den politieken toestand van Europa, het plan begon te koesteren om van St. Helena te ontkomen.

Door het praten van de Montholon liet Hudson Lowe echter zijn onzalig plan varen. Na veel praten, bidden en smeken, haalden Bertrand en de Montholen eindelijk den Keizer over Arnott bij zich toe te laten. „Votre médecin anglais, zeide de Keizer, ira rendre compte à ce bourreau de l'état où je me trouve; c'est vraiment lui faire trop de plaisir que de lui faire connaître mon agonie. Ensuite, que ne me fera-t-il pas dire si je consens à le voir? Enfin, c'est plus pour la satisfaction des personnes qui m'entourent que pour la mienne propre qui n'attends rien de ses lumières.”

De bezoeken van Arnott begonnen den 1sten April. s'Avonds om negen uur werd hij in de slaapkamer van den Keizer gebracht, waar alles donker was en waar alleen het licht scheen

van een lamp in de kamer er naast, waarover nog een scherm was gehangen. Hij voelde den Keizer de pols, betastte zijn buik en vroeg verlof den volgenden dag te mogen terugkomen, nadat hij in dien tusschentijd met Antommarchi zou hebben geconsulteerd. Intusschen bracht hij aan Hudson Lowe rapport uit, dat hij den persoon, dien hij had onderzocht, het mocht dan generaal Bonaparte of een ander zijn, zeer zwak had bevonden, doch dat de toestand niet gevaarlijk was. Inderdaad was het voor Arnott moeilijk zich een oordeel te vormen, waar hij zijn onderzoek in het duister, tegen de onwilligheid van den Keizer in, moest volbrengen en het is niet te verwonderen, dat hij bij zijn eerste bezoek de ernst van den toestand niet inzag.

Den volgenden dag, den 2den April, kwam hij terug, vergezeld van Antommarchi, die door den Keizer veroorloofd was hem weer te bezoeken. Nu, in het volle licht, kon hij zijn onderzoek beter volbrengen. Doch niettegenstaande dit, ziet hij de ernst van den toestand niet in; wél vindt hij, dat de Keizer er slecht uitziet, dat zijn kleur geweldig bleek is en dat zijn trekken vermoeid zijn, maar hij schrijft dit daaraan toe, dat de Keizer te veel te bed ligt. Hij beveelt hem aan herhaaldelijk op te staan en waar de Keizer klaagt over vlagen van pijn in zijn onderbuik, over misselijkheid, braken en een hardnekkige verstopping, schenkt hij alleen zijn aandacht aan het laatste, en schrijft hem een purgatie voor. Arnott viel wel in de smaak van den Keizer, hij ontving hem vriendelijk en sprak een langen tijd met hem, vond hem „l'air d'un brave homme,” en vroeg hem om in het vervolg elken dag om vier uur terug te komen.

Nu dat Arnott dagelijks op Longwood kwam, vond Antommarchi het onnoodig er steeds aanwezig te zijn. Den 8sten April gaat hij naar James Town, komt niet eer dan s'avond terug en waarschuwt Arnott, nadat de Montholon hem, namens den Keizer heeft gezegd, dat deze hem niet meer wil ontvangen, in het vervolg alleen zijn bezoeken te maken, wijl hij zijn dienst niet langer wil waarnemen. Nogmaals verzoekt hij Hudson Lowe hem te willen veroorloven naar Europa terug te keeren omdat zijn tegenwoordigheid op Longwood onnoodig is geworden.

Intusschen voelde de Keizer zich zieker en zieker worden. s'Nachts had hij koorts, gepaard met geweldig transpireeren, zooals in den nacht van den 6den April en lijdt s'avonds aan een voortdurende kou van zijn beenen, aan een opgezette buik,

hoofdpijn en braakt verscheidene keeren. Toch bleef Arnott even optimist. Dien zelfden dag schreef Reade aan Hudson Lowe, nadat hij Arnott had gesproken, dat deze hem had meegedeeld, den generaal Bonaparte nooit bij zijn bezoeken in den toestand te hebben gevonden als Antommarchi hem vertelde; dat hij van oordeel was, als zou de ziekte van den generaal niet ernstig zijn en meer van moreelen dan van lichamelijken aard. Hij had dan ook den comte Bertrand kunnen verzekeren, dat er geen gevaar bestond en had den generaal aangeraden op te staan en zich te scheren. De generaal had gezegd, dat hij zich op het oogenblik te zwak gevoelde, doch dat hij zich zou scheren, zoodra hij zich wat sterker gevoelde. Hij heeft een lange baard en dat geeft hem een verwaarloosd uiterlijk. Dat Arnott hem op zijn vraag of de generaal mager was geworden, geantwoord had, dat dit niet het geval was; dat hij hem herhaaldelijk de pols voelde, doch dat zijn arm even krachtig en even dik als de zijne was; dat hij niets buitengewoons bij hem kon vinden dan zijn bleeke, lijkachtige kleur. Hij was er dien morgen bij geweest, dat de generaal braakte en dat was het eerste abnormale verschijnsel, dat hij had opgemerkt; overigens, veel was het niet, dat hij gebrakt had.

Den volgenden dag, den 7den April, voelde de Keizer zich iets beter. Hij stond op, schoor zich en zette zich daarna in zijn leunstoel, waar hij de couranten uit Europa begon te lezen. Daarna verzocht hij Bertrand hem het testament te brengen, dat hij reeds in 1819 was begonnen; hij las het door, doch vond het niet goed en wierp het in het vuur. De daarop volgende dagen voelde hij zich te ziek om aan een nieuw testament te beginnen en pas den 13den April heeft hij kracht genoeg om zich tegen zijn lijden te verzetten — steeds hetzelfde, doch dat voortdurend erger wordt: koorts, gepaard met zulk geweldig transpireeren, dat de Montholon hem, bijgestaan door Marchand, in den nacht van den 12den op den 13den April, zeven maal van schoon goed moet voorzien, hevig braken en voortdurend zwakker voelen — en staat tegen den middag op, om zich gedurende twee à drie uur met de Montholon op te sluiten en zijn testament te dicteeren. Hij verzoekt de Montholon, het in het net te willen schrijven, opdat deze het hem, na een paar dagen, op zijn beurt zal kunnen dicteeren en hij het zelf op papier zal kunnen zetten. Niettegenstaande de groote vermoeidheid, die het dicteeren hem had gegeven, gevoelt hij zich den volgenden dag

toch iets beter, zoodat hij een langen tijd met Arnott kan zitten praten. Na dit gesprek geschiedde er iets, waarvan de Keizer niets vernam, doch dat een eigenaardig licht op de mentaliteit van Hudson Lowe laat schijnen. Het gesprek tusschen den Keizer en Arnott kwam op Marlborough en de Keizer vroeg of de bibliotheek van het 20ste regiment een boek over dien krijgsman bezat. Op het ontkennend antwoord van Arnott, liet de Keizer zich een werk over Marlborough uit zijn eigen bibliotheek brengen en gaf het aan Arnott voor de bibliotheek van het 20ste regiment. Arnott gaf het werk eenige dagen later aan den ordonnans-officier Lutyens, opdat deze het aan den majoor Jackson, den chef van het regiment, zou overhandigen. Hudson Lowe echter, toen hij van het geval hoorde, vond daarin een poging om het 20ste regiment om te koopen; hij legde beslag op het werk, gaf Lutyens een geweldig standje en dwong hem van Longwood te vertrekken, waar men zeer goed met hem kon omgaan en zeer tevreden met hem was en zijn functies van ordonnans-officier neer te leggen.

Niettegenstaande hij zich den 15den April zieker voelt, schrijft de Keizer onder dictée van de Montholon een tien-à-twaalfstal bladzijden van zijn testament over, en is daarmee vijf uur bezig. Zelfs is hij den volgenden dag niet zóó vermoeid als men zou kunnen verwachten, doch voelt zich wat beter. Den 17den April echter kon Arnott een verergering van de ziekte constateren: de Keizer braakt meer, hij heeft een kleine, snelle, onregelmatige pols, zijn lichaam is ijskoud, hij verkeert in een comateuzen toestand, waaruit hij nu en dan ontwaakt en over benauwdheid klaagt. Doch tegen den middag houdt het coma op, nadat men hem een clysmas heeft gegeven, dat een goede uitwerking heeft gehad; hij gevoelt zich beter en gebruikt eenig voedsel. Hij laat de Montholon roepen en zegt hem, wat zijn exécuteurs-testamentaires namens hem, aan zijn zoon moeten overbrengen. Doch de nacht van den 17den op den 18den April is weer allerslechtst. Van negen uur s'avonds tot vijf uur s'morgens braakt hij voortdurend en ofschoon de verschijnsels tegen het aanbreken van den dag verminderen, blijft hij toch den geheelen verderen dag mat en stil. Hij beproeft een weinig soep te eten, doch braakt die dadelijk uit. Niettegenstaande hij klaagt over een gevoel van branden in de leverstreek, verzekert Arnott hem, dat zijn lever niet is aangedaan. Toch is deze ongerust geworden en maakt zijn bezoeken, begeleid van Antommarchi,

voor wien hij verlof heeft gevraagd weer bij den Keizer te mogen komen. Toen hun bezoek was afgeloopen, zeide de Keizer: „c'en est fait, le coup est porté. Je touche à ma fin: je vais rendre mon corps à la terre. Approchez Bertrand, traduisez à monsieur ce que vous allez entendre . . . N'omettez pas un mot.

J'étais venu m'asseoir au foyer du peuple britannique. Je demandais une loyale hospitalité. Contre tout ce qu'il y a de droit sur la terre, on me répondit par des fers. J'eusse reçu un autre accueil d'Alexandre, de l'empereur François, du roi de Prusse. Mais il appartenait à l'Angleterre de surprendre, d'entraîner les rois, et de donner au monde le spectacle inoui de quatre grandes puissances s'acharnant sur un seul homme. C'est votre ministère qui a choisi cet affreux rocher, où se consomme, en moins de trois ans, la vie des Européens, pour y achever la mienne par un assassinat. Et comment m'avez-vous vu traité depuis que je suis sur cet écueil? Il n'y a pas une indignité dont vous ne vous soyes fait une joie de m'abreuver. Les plus simples communications de famille, celles qu'on n'a jamais interdites à personne, vous me les avez refusées. . . . Ma femme, mon fils, n'ont plus vécu pour moi: vous m'avez tenu six ans dans les tortures du secret. Dans cette île inhospitalière, vous m'avez donné pour demeure l'endroit le moins fait pour être habité, celui où le climat meurtrier des tropiques se fait le plus sentir; il a fallu me renfermer entre quatre cloisons, moi qui parcourais à cheval toute l'Europe. Vous m'avez assassiné avec préméditation, et l'infâme Hudson a été l'exécuteur des hautes œuvres de vos ministres. . . . Vous finirez comme la superbe république de Venise: et moi, mourant sur cet affreux rocher, privé des miens et manquant de tout, je lègue l'opprobre de ma mort à la maison régnante d'Angleterre."

De daarop volgende dagen en nachten zijn wat beter. Het braken heeft opgehouden en hij gebruikt nu en dan wat voedsel, dat hij inhoudt. Hij is zelfs vroolijk en spreekt veel, staat op en laat zich de veldtochten van Hannibal voorlezen. Toch maakt hij zich geen illusies over zijn toestand, maar zegt tot de Montholon, die zich over deze beterschap verheugt: „Ne vous y trompez pas; je vais mieux aujourd'hui, en effet, mais je n'en sens pas moins que ma fin approche." Den 21sten April laat hij, niettegenstaande hij zich wèl gevoelt, den priester Vignali roepen en vraagt hem of hij wel eens den dienst in een rouw-kapel heeft verricht en op diens ontkennend antwoord schrijft hij hem

alle kleinigheden nauwkeurig voor en zegt dan: „Vous exposez le Saint-Sacrement, vous direz la prière de quarante heures. Après ma mort, vous placerez votre autel à ma tête et vous continuerez à célébrer la messe, avec toutes les cérémonies d'usage, jusqu'à ce que je sois en terre.”

Ofschoon hij den volgenden dag weer een weinig braakt, is zijn toestand toch dragelijk en schijnen zijn spijsverteringsfuncties wat te verbeteren. Doch in den nacht daaraan volgend begint het braken opnieuw, zonder ophouden. Het wordt den 25sten erger. Toch wil hij zich met zijn laatste wils-beschikking bezig houden. Niettegenstaande zijn lichaam voortdurend door braakbewegingen geschokt wordt, strakt hij zich op om verschillende codicillen aan zijn testament toe te voegen, waarin hij een honderd-tal personen bedenkt. Daarna benoemt hij Bertrand, de Montholon en Marchand tot zijn exécuteurs-testamentaires en geeft ze allerlei uitgebreide, zoo nauwkeurig mogelijke, instructies.

De 27ste April was een verschrikkelijke lijdensdag voor hem! Toch, te midden van zijn hevige pijnen, des morgens reeds om zes uur, en pas ontwaakt uit een coma, dat hem gebroken en afgemat doet neerliggen, stuurt hij de Montholon weg, die bij hem gewaakt heeft en verzegelt, met behulp van Marchand, zijn testament, en de codicillen, die hij er bij heeft geschreven. Hij laat zich zijn drie cassettes geven waarin hij allerlei voorwerpen heeft bewaard: tabaksdoozen, bonbonnières, portretten, decoraties en zijn grootkruis van het Légion d'honneur, maakt ze leeg en begint er de inventaris van. Telkens en herhaaldelijk is hij gedwongen zijn arbeid te staken, ten gevolge van het braken. Wanneer Arnott en Antommarchi hun bezoek komen brengen, zien zij hem een zwartachtige vloeibare massa opgeven, die op koffiedik gelijkt, het eerste en voor hen eindelijk zekere teeken, dat hij aan een carcinoom of aan een maagzweer moest lijden. Hoewel men er op aandringt, dat hij rust zal nemen, weigert hij: „je suis bien fatigué, zegt hij, mais il me reste peu de temps, je le sens, il faut en finir” en kiest uit alle voorwerpen, die over zijn bed verspreid liggen, de collier, die Hortense hem te Malmaison heeft gegeven en schenkt hem aan Marchand: „Tiens, zegt hij tot hem, j'ignore dans quel état sont mes affaires en Europe; cette bonne Hortense me l'a donné en quittant la Malmaison, pensant que je pourrais en avoir besoin. Je crois sa valeur de deux cent mille francs. Il te permettra, une fois ren-

tré en France, d'attendre le sort que je te fais." Een gouden snuifdoos bestemt hij voor Arnott, nadat hij er met een mes een N in heeft gesneden, als een bewijs van zijn dankbaarheid voor diens correct en beminnelijk optreden tegenover hem. In den namiddag dicteert hij twee brieven, één voor den baron Labrouillerie, den vroegeren schatmeester van zijn privaat bezittingen, den ander voor den bankier Lafitte, die te Parijs zijn geld in bewaring had. Doch het braken begint opnieuw, hij is uitgeput, zijn hoofd zakt achterover op zijn kussen, zijn oogen sluiten zich en tegen drie uur valt hij in slaap. 's Avonds tegen negen uur staat hij op, kleedt zich in zijn kamerjapon, en laat Bertrand, de Montholon, Marchand, zijn drie exécuteurs-testamentaires, en den priester Vignali roepen. Hij verzoekt den grand maréchal een proces-verbaal op te maken van de stukken, die hij verzegeld heeft en verlangt, dat de vier aanwezigen eveneens hun zegels er aan zullen hechten. Nog heeft hij niet alles geregeld, nog is hij niet gereed. Hij dikteert met luider stem den brief, die na zijn dood aan Hudson Lowe moet worden verzonden, om hem zijn overlijden te melden: „Monsieur le gouverneur, l'Empereur Napoléon est mort le . . . à la suite d'une longue et pénible maladie. J'ai l'honneur de vous en faire part.

Il m'a autorisé à vous communiquer, si vous le désirez, ses dernières volontés. Je vous prie de me faire savoir quelles sont les dispositions prescrites par votre gouvernement pour le transport de son corps en Europe, ainsi que celles relatives aux personnes de sa suite," en draagt aan de Montholon op dezen brief te onderteekenen wanneer het zoover is.

Den volgenden dag, den 28sten April, braakt hij op nieuw een zwarte massa, waarin bloed is gemengd. Zijn pols is zwak en hij spreekt telkens wartaal. In een oogenblik, dat het braken hem met rust laat, zegt hij: „Ces vomissements qui se succèdent sans interruption me font penser maintenant que l'estomac surtout est malade chez moi, et je ne suis pas éloigné de croire qu'il est atteint de la lésion qui conduisit mon père au tombeau: un squirre au pylore. Il est pourtant digne de remarque que j'ai toujours eu un estomac de fer, je n'en ai souffert que récemment. J'ai toujours été sobre aussi, tandis que mon père aimait beaucoup les substances fortes et les liqueurs spiritueuses. Quoiqu'il en soit, je vous enjoins de faire procéder à l'ouverture de mon cadavre et de communiquer les constatations de l'autopsie à mon fils, afin de le prémunir." Eindelijk is Hudson Lowe,

die van Arnott de meest ongunstige berichten omtrent den toestand van den Keizer ontvangt, overtuigd, dat Napoleon werkelijk en al jaren lang ziek is en stelt alle geneesheeren van St. Helena tot zijn beschikking.

Den 29sten April braakt hij weer en is hij in de war. Tegen vier uur s' morgens dicteert hij aan de Montholon een plan om aan Versailles een andere bestemming te geven en geeft daaraan den titel van „Première rêverie,” terwijl hij, onder den titel van „Seconde rêverie”, aan Marchand een plan dicteert om de leger-organisatie van Frankrijk te veranderen.

De 30ste April gaat in kalmte voorbij. Hij voelde zich veel beter; hij heeft geen koorts meer en zijn pols is weer opgekomen. Maar plotseling, tegen middernacht, wordt zijn lichaam koud als ijs en houdt zijn hart bijna met kloppen op; hij heeft geen adem meer en wordt door een hardnekkige hik geplaagd. Vignali richt in de eetzaal het altaar op en begint de gebeden der stervenden te zeggen.

En zijn doodstrijd begint. Den 1sten Mei is hij dood-zwak en beklemd. Hij zweet voortdurend, zijn pols is uiterst klein en hij wordt steeds door de hik geplaagd. Hij weigert alles wat men hem wil geven, voedsel en geneesmiddelen en is zóó in de war, dat hij geen der beide geneesheeren, noch Arnott, noch Antommarchi, die den geheelen dag aan zijn bed zitten, herkent, ze herhaaldelijk met den naam Stokoë aanspreekt en vraagt of O'Meara hem niet meer behandelt.

Den 2den Mei is hij heelemaal in den war en dicteert aan Marchand — die doet alsof hij schrijft — een testament voor zijn zoon, betreffende zijn bezittingen op Corsica, die hij niet heeft. Zijn ademhaling is kort en snel, hij hikt bijna voortdurend, zijn pols is bijna onvoelbaar en hij braakt nu en dan.

Den 3den Mei kan hij bijna niet meer spreken: hij valt over zijn woorden en stottert, wanneer hij iets wil zeggen. Zijn einde nadert. Vignali dient hem het laatste oliesel toe. Arnott houdt met Antommarchi en met de geneesheeren Schortt en Mitchell in de kamer naast die, waarin hij ligt te sterven, een consult. Hij heeft echter nog kracht genoeg om zich te verzetten tegen het toedienen van een clysma, zoodat men hem, zonder dat hij het weet, calomel geeft, wíl hij in geen drie dagen ontlasting heeft gehad.

Den 4den Mei, nadat de calomel heeft gewerkt, gevoelt hij zich minder benauwd en schijnt zijn bewustzijn een weinig

terug te keeren. Hij blijft echter even zwak en zijn pols is klein. Hij hikt voortdurend, en men tracht zijn krachten met een weinig vleesch-gelei en wat wijn op te houden. In den nacht van den 4den op den 5den Mei ijlt hij voortdurend, de laatste woorden die hij zal spreken, mompelt hij: „France armée”, en zegt hij met moeite. Doch ter zelfder tijd springt hij plotseling uit zijn bed met een kracht, die de Montholon welke hem tracht op te vangen, meesleept en op den grond gooit en hij klemt hem met zulk een greep de keel dicht dat hij hem bijna wort en Archambaud, die in de kamer er naast waakt, hem te hulp moet komen om hem uit zijn handen los te maken. Dat was zijn laatste krachts-uiting. Daarna blijft hij rustig.

Tegen vijf uur 'smorgens braakt hij weer dezelfde zwarte vloeistof als voorheen. Kort daarna kan hij bijna niet meer slikken en moet men zijn dorst trachten te lesschen door hem voortdurend zijn mond en zijn lippen vochtig te houden. Toch heeft hij nog genoeg bewustzijn om Antommarchi, wanneer deze zijn bed nadert, terug te wijzen. Zijn oogen beginnen strak te staren, zijn onderkaak zakt, het stervens-reutelen begint. Te vergeefs beproeven de geneesheeren hem nog mosterdpappen en trekpleisters aan zijn voeten te leggen om hem op te houden; zij werken niets uit.

En zacht, onhoorbaar sluipend nadert hem de Dood, een stagen sluimer slapend over zijn bewustzijn.

Zijn lichaam wordt doortrild van een lange rilling, een klein wit schuim bedekt zijn lippen, zijn oogen doffen en blijven star geopend.

Den 5den Mei, om vijf uur negen en veertig minuten s'avonds, in het beginnend duister van een vroegen nacht, na heel een dag in een bewustloos, moeilijk-hijgend trekken van zijn ademhaling te zijn heengeleefd, waarin een pijnlijk klagen onverstaanbaar telkens brokte, is hij gestorven.

En plots begon rondom het eiland een orkaan te woeden, wijd uit het zeevlak wit-geschuimde golven kolkend naar omhoog in plassend vlagen de regen kletter-persend op de vroegomnachte aarde, de lage wolken jachtend in een wilde stuwing door de lucht, waaruit dof-zware nevels dekten over Longwood. En hoog in luidloos, geheimzinnig stuwen langs den hemel, lichtte een staart-ster op, een gulden dooden-wade goudend over hem, die roerloos neerlag in eeuwig zwijgen: den grooten

Keizer.

De lange, laffe sluipmoord was volbracht!

Den volgenden dag, den 6den Mei, had de obductie plaats. Vijf Engelsche geneesheeren, de doctoren Arnott, Schorrt, Mitchell, Burton en Livingstone, bijgestaan door Henry en door een tweeden assistent-chirurg Rutledge, waren bij de autopsie tegenwoordig, die door Antommarchi werd verricht. De adjudant-generaal Thomas Reade, majoor Harrison en de ordonnans-officier Crobet, die Lutyens te Longwood had vervangen vertegenwoordigden den gouverneur; grand-maréchal Bertrand de Montholon en de priester Vignali de Fransche kolonie. Marchand, Saint-Denis, en Pierron waren er eveneens bij tegenwoordig.

In de maag vond men een carcinoom, dat dicht bij den uitgang de maagwand had geperforeerd, zoodat een opening was ontstaan, waardoor gemakkelijk een vinger kon worden gestoken. Deze opening werd door den onderkant van den lever bedekt, die aldaar met de maagwand was vergroeid. Natuurlijk ontstond de grootste spanning toen de lever uit de buikholte zou worden genomen. Op den toestand van dit orgaan kwam het 't meeste aan en daarover ontstond dan ook verschil van meening. Inderdaad was de lever hard en zeer bloedrijk, wat door Arnott en Schorrt, tegen de opvatting der andere geneesheeren, werd volgehouden. In het officieel verslag echter der obductie, verklaart Schorrt — evenals de andere onderteekenaars, behalve Antommarchi, van het protocol — dat de lever niets abnormaals te zien gaf. Deze lezing is echter een verandering van de oorspronkelijke tekst, die wel degelijk aangaf, dat de lever „misschien een weinig grooter dan gewoonlijk” was, een verandering, die er door de hand van Hudson Lowe in is aangebracht. In de verslagen van Antommarchi, waarvan hij één aan Bertrand en de Montholon heeft overhandigd en waarvan het andere in zijn dagboek van St.-Helena voorkomt, houdt deze wel degelijk vol, dat de lever verhard en grooter dan normaal was, zoodat daaruit tot het bestaan van een chronische hepatitis mag besloten worden. In een verslag van de obductie, door den chirurg Henry den 12den September '23 aan Hudson Lowe gericht, verklaart deze, dat de lever absoluut normaal was en dat er geen teeken van chronische ontsteking in aangetoond kon

worden. Henry echter is om verschillende redenen niet te vertrouwen. Antommarchi bleef weigeren het protocol, waarin verklaard werd, dat de lever normaal was, te onderteekenen.

Na de obductie werd het lichaam van den Keizer gebalsemd. Men kleeedde het in de uniform der chasseurs à cheval van de garde, groen met roode omslagen, witte broek, laarzen met sporen, zijn degen op zij en legde het, bedekt met den grijzen mantel van Marengo, op een praalbed in de werkkamer, die geheel met zwart was behangen, waar het vier en twintig uur bleef liggen. Bijna het geheele garnizoen van St.-Helena kwam den Keizer zien en er was maar één roep over de schoonheid en de sereniteit van uitdrukking zijner gelaatstrekken.

Des avonds van den 7den Mei, werd het lichaam in een driedubbele kist, een blikken, een looden en daaromheen een mahoniehouten, gelegd.

In de voorziening, dat de Engelsche autoriteiten wel zouden weigeren zijn lichaam naar Europa over te brengen, had de Keizer zelf de plaats aangewezen, waar hij op St.-Helena wilde worden begraven, namelijk in de diepte van de Devils Punch Bowl, een ravijn vol groen, doodstil en rustig en waarin de bron ruischte, waaruit iederen dag het heldere, frissche drinkwater voor zijn tafel geput werd. Na zijn ter aarde bestelling kreeg dit ravijn den naam van Geranium Valley.

Den 9den Mei werd de Keizer begraven, met alleen de eerbewijzen, die men gewoon was voor een Engelsch „generaal” ten toon te stellen. De kleine grafkelder werd in elkaar gemetseld van een zestal platte steenen, die gediend hadden om er kanonnen op te plaatsen en een deksteen, die men uit een schoorsteen van Longwood had weggenomen. De deksteen bleef onbeschreven. Bertrand en de Montholon wilden er alleen den naam „Napoleon” in laten beitelen, doch lieten dit, wijl Hudson Lowe eischte, dat de naam Bonaparte er bij zou worden gevoegd. Langs den rand van de deksteen werd een smalle strook aarde gelegd, waarin — voornamelijk door de zorgen van Mme. Bertrand — tuberozen en geraniums werden geplant. Een eenvoudig ijzeren hek werd er omheen geplaatst. Rondom het graf en de twee treur-esschen, die er over heen schaduwd, werd in een wijden cirkel een houten heining neergezet.

Zeventien dagen na de begrafenis, op den 26sten Mei 1821, vertrok de Fransche kolonie van St.-Helena naar Engeland, waar zij den 2den Augustus te Spithead aankwam.

En eenzaam, stil, alleen, in eeuwig roerloos liggen, sliep ver in vreemden grond de groote Keizer voort, in dagen-lichting en in duister van den nacht, in zonne-goudheid en in grijsheid van de nevels, terwijl de boomen zacht, door ruischen van den wind, een weeken schemer suisden op zijn verlaten graf.

NEGENDE HOOFDSTUK.

Oh! va, nous te ferons de belles funérailles!
VICTOR HUGO.

Vijf en twintig jaar later! In 1840.

Den 15den October 1815 was Napoleon met de Northumberland op de reede van James Town aangekomen; den 15den October 1840 werd zijn stoffelijk overschot op de reede van James Town ingescheept, om eindelijk naar Frankrijk te worden overgebracht.

Het was niet de eerbied voor de grootheid van Napoleon, die Louis Philippe en zijn ministers er toe bracht, om het lichaam van den grooten Keizer naar Frankrijk te doen overbrengen. Er waren redenen van binnenlandsche politiek in het spel. Reeds van zijn dood weerklonken in de harten der meeste Franschen de woorden van de tweede paragraaf van zijn testament; reeds den 14den Juli 1821 had Gourgaud, met nog vier andere onderteekenaars, een petitie aan den Chambre des Députés gericht, om het stoffelijk overschot van den Keizer op te eischen; in November daaraan volgend was Barthélemy, de schrijver van „Demande de la translation des Dépouilles mortelles de l'Empereur Napoléon” voor de rechtbank gedaagd. In 1827 had Victor Hugo zijn prachtverzen „Deuxième Ode à la Colonne” in Frankrijk geslingerd en had daardoor de gemoederen in vlam gezet. Van 1830 af vloeiden uit alle kanten de petitie's toe, waarin op het overbrengen van het overschot van Napoleon werd aangedrongen, om het onder de Colonne Vendôme te plaatsen. Daarbij kwam de, hoewel mislukte, poging van Louis Napoleon te Straatsburg en de eveneens mislukte aanslag te Boulogne in 1840, waarin de regeering een dreigement zag waaraan voor goed een einde moest worden gemaakt door te doen zien, welke eerbied men voor den grooten Keizer had,

daardoor den invloed die door Louis Napoleon zou kunnen worden uitgeoefend te verlammen en zich van de keizerlijke legende en glorie meester te maken tot eigen voordeel en tot nadeel van Louis Napoleon, van wien men kon vermoeden, dat een zijner eerste daden zou zijn de roemrijke overblijfselen van zijn grooten oom naar Frankrijk te doen overbrengen. De vrees voor den invloed van Louis Napoleon, den zoon van Hortense, den lateren Keizer Napoleon den derde, droeg er het hare toe bij, waar de regeering wist, dat het grootste gedeelte van de Fransche bevolking nog steeds de bonapartistische ideeën was toegedaan. Wanneer de regeering zich van den grooten Keizer meester maakte en daardoor zou toonen, dat zij wist hoe men een roemrijken naam moet vereeren, zou daardoor een band te meer ontstaan tusschen de troon en de bevolking. En daarom begon men met een ordonnantie uit te vaardigen, dat het standbeeld van den grooten Keizer weer op de Colonne Vendôme zou worden geplaatst, waarvan het tijdens den intocht der geallieerden in 1814, was neengerukt. En misschien gaf den doorslag aan het besluit van de Fransche regeering om het lichaam van den Keizer naar Frankrijk te doen overbrengen, het verhaal, dat er ging, als zouden Joseph, Lucien en Louis bezig zijn een schip uit te rusten en te bemannen; dat zij het lichaam van den Keizer van Engeland wilden opeischen en dat zij, die uit Frankrijk waren gebannen, zich rondom de kist van hun beroemden broër wilden scharen en daarmee voor de mond van de Seine zouden verschijnen, om een plaats in Parijs voor hem af te dwingen. En waar zou dan één schildwacht worden gevonden, die den moed zou hebben tot den Petit Caporal te zeggen: de toegang is verboden?! Wanneer dit alles zou geschieden, zou de bonapartistische partij een te groote macht krijgen en de troon van Louis Philippe, die toch al niet stevig stond, in gevaar brengen.

De Fransche regeering moest zich dus haasten. In Engeland vond zij geen tegenstand; de Engelsche regeering stemde toe en gaf, met een schijnbaar breed gebaar van welwillendheid en om te doen gelooven, dat zij aan alle vijandelijke gevoelens tegenover Frankrijk een einde wilde maken, verlof, dat het overschot van den grooten Keizer van St.-Helena mocht worden weggevoerd.

In de vergadering van de Chambre des Députés, van den 12den Mei 1840, sprak de toenmalige minister van binnen-

landsche Zaken, M. de Rémusat, de volgende redevoeering uit:

„Messieurs, le roi a ordonné à Son Altesse Royale Monseigneur le Prince de Joinville de se rendre avec sa frégate à l'île de Sainte-Hélène, pour y recueillir les restes mortels de l'empereur Napoléon.

Nous venons vous demander les moyens de les recevoir dignement sur la terre de France, et d'élever à Napoléon son dernier tombeau. Le gouvernement, jaloux d'accomplir un devoir national, s'est adressé à l'Angleterre. Il lui a demandé le précieux dépôt que la fortune a remis dans ses mains. A peine exprimée la pensée de la France a été accueillie. Voici les paroles de notre magnanime alliée:

„Le gouvernement de Sa Majesté Britannique espère que la promptitude de la réponse sera considérée en France comme une preuve de son désir d'effacer jusqu'à la dernière trace de ces animosités nationales qui, pendant la vie de l'Empereur, armèrent l'une contre l'autre la France et l'Angleterre. Le gouvernement de Sa Majesté Britannique aime à croire que, si de pareils sentiments existent quelque part, ils seront ensevelis dans la tombe où les restes de Napoléon vont être déposés.”

L'Angleterre a raison, messieurs, cette noble restitution resserrera encore les liens qui nous unisent; elle achèvera de faire disparaître les traces douloureuses du passé. Le temps est venu où les deux nations ne doivent plus se souvenir que de leur gloire.

La frégate chargée des restes mortels de Napoléon se présentera au retour à l'embouchure de la Seine; un autre bâtiment les transportera jusqu'à Paris; ils seront déposés aux Invalides. Une cérémonie solennelle, une grande pompe religieuse et militaire inaugurera le tombeau qui doit les garder à jamais.

Il importe en effet, messieurs, à la majesté d'un tel souvenir, que cette sépulture auguste ne demeure pas exposée sur une place publique, au milieu d'une foule bruyante et distraite. Il convient qu'elle soit placée dans un lieu silencieux et sacré, où puissent la visiter avec recueillement tous ceux qui respectent la gloire et le génie, la grandeur et l'infortune.

Il fut empereur et roi; il fut le souverain légitime de notre pays. A ce titre il pourrait être inhumé à Saint-Denis, mais il ne faut pas à Napoléon la sépulture ordinaire des rois: il faut qu'il règne et commande encore dans l'enceinte où vont se reposer les soldats de la patrie et où iront toujours s'inspirer ceux qui seront appelés à la défendre. Son épée sera déposée sur sa tombe

L'art élèvera sous le dôme, au milieu du temple consacré par la religion au Dieu des armées, un tombeau digne, s'il se peut du nom qui doit y être gravé. Ce monument doit avoir une beauté simple, des formes grandes et cet aspect de solidité inébranlable qui semble braver l'action du temps. Il faudrait à Napoléon un monument durable comme mémoire.

Le crédit que nous venons demander aux chambres a pour objet la translation aux Invalides, la cérémonie funèbre, la construction du tombeau. Nous ne doutons pas, messieurs, que la chambre ne s'associe avec une émotion patriotique à la pensée royale que nous venons d'exprimer devant elle.

Désormais la France, et la France seule, possédera tout ce qui reste de Napoléon. Son tombeau comme sa renommée n'appartiendra à personne qu'à son pays. La monarchie de 1830 est en effet l'unique et légitime héritière de tous les souvenirs dont la France s'enorgueillit.

Il lui appartenait, sans doute, à cette monarchie qui, la première, a rallié toutes les forces et concilié tous les vœux de la révolution française, d'élever et d'honorer la statue et la tombe d'un héros populaire, car il y a une chose, une seule, qui ne redoute pas la comparaison avec la gloire, c'est la liberté!"

Het wets-ontwerp, waarbij een crediet van een millioen francs werd aangevraagd, werd goedgekeurd en aangenomen. Een zoon van Louis Philippe, die op dat oogenblik als kapitein het bevel over het fregat „La Belle Poule" voerde, de prince de Joinville, werd de aangewezen man geacht om met zijn schip naar St. Helena te gaan en de daad van piëteit te vervullen, waarop Frankrijk wachtte. In verwatenheid en domme zelf-overschatting, durfde hij schrijven: „qu'il n'était nullement flatté du métier de croque-mort qu'on l'envoyait exercer dans l'autre hémisphère!"

Wèl had de commissie, belast met het bestudeeren van het wetsontwerp, het princelijk fregat onvoldoende gevonden om den grooten Keizer de laatste eer te bewijzen en had een geheel eskader gevraagd om naar St. Helena te gaan, terwijl zij eischte, dat de geheele overige vloot het eskader aan de Fransche kust zou ontvangen, doch één schip werd voldoende geacht. Ook had zij gevraagd, dat het overschot van den Keizer op Franschen bodem naar Parijs zou worden overgebracht in een stoet zóó grootsch en plechtig als nog nooit zou zijn aanschouwd en stelde, bij monde van den maréchal Clauzel, voor, dat het zou worden bijgezet in de Dôme des Invalides, waar het alléén zou

rusten, zonder dat er ooit in de aangrenzende kapellen een ander zou worden begraven, terwijl zij eveneens voorstelde, dat men op een der pleinen van Parijs een ruiter-standbeeld voor Napoleon zou oprichten. Voor dit alles wilde zij het crediet van één millioen verdubbeld zien. De *Chambre des Députés* ging echter op deze voorstellen niet in en stemde alleen voor het oorspronkelijk wets-ontwerp van de regeering.

Met den prince de Joinville zouden de overgeblevenen van hen, die eertijds den Keizer naar St. Helena hadden vergezeld, meegaan. Bertrand met zijn zoon Arthur, die op St. Helena geboren was, generaal Gourgaud, de jonge Las Cases (zijn vader was te ziekelijk om aan den tocht deel te nemen), Marchand, Saint-Denis, Archambaud, Noverraz, Pierron en een priester, de abt Coquereau. De Montholon zat gevangen, omdat hij had deelgenomen aan de mislukte aanslag van Louis Napoleon te Boulogne en moest dus in Frankrijk blijven. Aan niemand van de familie van Napoleon werd het geoorloofd aan den tocht deel te nemen.

Den 7den October kwam men in het zicht van St. Helena. Zoodra de expeditie te James Town was aangekomen, begaf men zich naar Plantation House, om zijn opwachting bij den gouverneur, die ongesteld was, te maken en ging daarna onmiddellijk naar het graf van Napoleon.

De zerk en de overige steenen waren door den invloed van het weer zwart geworden; één der twee treureschen, die vroeger het graf overschaduwden, was omgevallen en gestorven, de ander stond nog overeind. Door de zorgen van *Mme Dallas*, de echtgenoot van den laatsten gouverneur van het eiland, waren er echter opnieuw achttien kleine treuresschen geplant, terwijl dicht bij de houten heining vier en dertig cypressen waren neergezet.

De prince de Joinville plukte eenige der bloemen, die aan het hoofdeinde van het graf bloeiden en beval, dat men hem eenige stekken van de overgebleven treuresch zoodanig zou afsnijden, dat hij die naar Frankrijk zou kunnen meenemen. Daarna begaf men zich naar Longwood.

De vroegere woning, waarin de groote Keizer zijn langzamen doodstrijd had doorgemaakt, was zoodanig vervallen en misbruikt, dat de Engelsche officieren, die de stoet vergezelden, zich zichtbaar schaamden! Overal rondom had men veestallen en schuren neergezet; van binnen was Longwood zoodanig veranderd, dat het bijna onherkenbaar was geworden. In de kamer, waar de Keizer was overleden, had men een korenmolen

gebouwd, zoodat slechts met groote moeite door Bertrand en Marchand de plaats kon worden teruggevonden, waar zijn doods-bed had gestaan; de vensters waren gebroken; de vloer verrot, de naakte muren lieten den mortel en het kiezel zien, waaruit zij waren opgetrokken, de zoldering was weggenomen om plaats aan de molen te geven, de deuren waren weg of half gebroken. Indertijd had men de meubelen voor een appel en een ei verkocht aan de bewoners van St. Helena; de geheele inboedel, die nu van onschatbare waarde zou zijn geweest, was verspreid. Er was, om zoo te zeggen, niets meer van alles, waarin de groote Keizer zijn laatste levens-jaren had doorgeleden.

In den nacht van den 14den begon men de werkzaamheden, om het lichaam van den Keizer op te graven, wyl men — vermoedend, dat het werk wel lang zou duren — vóór den volgende dag daarmee gereed wilde zijn. Een kwartier na middernacht, begonnen de werklieden — het waren Engelsche soldaten, die het deden — met al de bloemen en planten, die rondom het graf bloeiden, weg te nemen en te bewaren en het ijzeren hek, waarin geen toegang was, maar dat uit één stuk bestond, open te hakken. En daarna beproefde men het graf te openen. De steenen waren echter zóó sterk met ijzeren bouten aan elkaar gehecht en het cement, dat ze verbond, was zóó hard geworden dat men ze met hamer en beitel los moest hakken.

De jonge Las Cases, geeft de volgende beschrijving: „On travaillait toujours dans un profond silence; le temps était mauvais, nous étions au milieu des nuages, et souvent mouillés par une pluie fine et pénétrante que chassait un vent assez vif. Les ouvriers attaquaient toujours avec vigueur la maçonnerie en ciment romain. A huit heures on découvrit une fente... A travers en aperçut le cercueil... Bientôt une autre fente le laissa mieux distinguer encore... chacun de nous, Anglais et Français, alla revêtir son grand uniforme. A neuf heures en établit autour de la tombe une haie de soldats de milice et de soldats du 91e régiment. La pluie était devenue très forte. On acheva de dégager au ciseau le ciment qui scellait la grande dalle, et on fit les travaux nécessaires pour y ajuster des crampons. Les personnes qui ne devaient pas assister à l'exhumation, même les ouvriers qui n'étaient pas absolument nécessaires, furent éloignés et durent se tenir en dehors de la haie des soldats. M. l'abbé Coqueureau s'approcha, se plaça sur le bord de la tombe, du côté où reposait la tête, deux enfants de chœur portaient devant

lui la croix et l'eau bénite. A neuf heures vingt-six minutes la dalle fut enlevée; d'un mouvement spontané et unanime tous les assistants se découvrirent . . . On voyait un cercueil en acajou, isolé de toutes parts, excepté inférieurement. Il reposait sur une autre dalle que portaient huit montants en pierre. Le bois était humide mais en état de conservation parfait. La planche inférieure, qui autrefois avait été extérieurement recouverte de velours, était la seule qui commençât à être un peu altérée. On apercevait encore la blancheur des têtes de vis qui avaient été argentées; l'argent n'avait pas disparu. On voyait à côté du cercueil les sangles et cordages qui avaient servi à le descendre. La dalle inférieure sur laquelle il reposait était assez humide."

Nadat de kist uit het graf was genomen, werd zij door twaalf soldaten, met ongedekt hoofd, naar de nabijzijnde tent gedragen, waar de geestelijke bezig was de laatste gebeden te zeggen en waar de ebbenhouten sarcophaag, die men van Parijs had meegebracht, was neergezet.

„On commença alors, poursuit Las Cases zijn verhaal, l'ouverture des anciens cercueils. Le premier, celui qui enveloppait tous les autres, était en acajou, épais de deux centimètres. On scia les deux côtés pour pouvoir faire glisser par la tête le cercueil en plomb qui était dedans. Retiré de son enveloppe, ce cercueil en plomb fut placé à midi un quart dans le sarcophage apporté de France. Puis on attendit Son Excellence le major général Middlemore, gouverneur de l'île; il était fort souffrant depuis plusieurs jours; le mauvais état de sa santé lui avait rendu impossible d'assister aux travaux de la nuit. Il arriva à une heure moins un quart . . . On procéda alors avec recueillement à l'ouverture du cercueil en plomb. Dedans se trouvait un troisième cercueil, en acajou, en parfait état de conservation. Il avait été si peu altéré, malgré le temps, que l'on put retirer plusieurs des vis qui le fermaient, en les devissant. Celui-ci ouvert, on en vit un quatrième en fer-blanc, bien conservé; on savait qu c'était le dernier. Le corps de l'Empereur y avait été déposé, revêtu de son habillement de colonel des chasseurs de la garde, si connu en France. Sa tête et sa barbe avaient été rasées, son chapeau placé près des genoux, et les deux vases qui, d'après le procès-verbal, contenaient le cœur et l'estomac, mis un peu au dessus des pieds, entre les jambes. Les parois intérieures de ce cercueil avaient été entièrement garnies, selon la coutume des Indes, d'une épaisse soie ouatée.

Lorsque la feuille supérieure de fer-blanc fut enlevée, on ne vit d'abord qu'une masse sans forme, et au bout, appuyés sur les talons, les pieds des bottes qui paraissaient d'un blanc mat; la couture s'était ouverte et avait laissé sortir l'extrémité des pieds; on en voyait distinctement plusieurs doigts; ils étaient pareillement d'un blanc mat.

On reconnut bientôt que cette apparence de masse informe venait de ce que le taffetas ouaté attaché aux parois intérieures lors de l'inhumation s'était détaché. Les parties latérales se trouvaient affaissées, et le peu qui en était resté adhérent aux parois présentait l'aspect de végétations blanches floconneuses et frangées. La couche supérieure était tombée sur le corps. Le docteur l'enleva avec un soin religieux, en commençant par le pieds et en la roulant sur elle-même.

On vit alors le corps entier de Napoléon.

Je ne sais si cet effet tient à des parcelles de ouate ou de soie qui se seraient attachées à lui, mais il m'apparut, et plusieurs personnes présentes ont éprouvé la même sensation, comme s'il eût été vu à travers une gaze assez épaisse. Il était étendu exactement dans la même position dans laquelle il avait été placé. Le cuir des bottes autour des pieds ne se reconnaissait plus, mais il s'était maintenu noir sur le reste des jambes. Entre elles étaient les deux vases d'argent qui, selon le procès-verbal, contenaient le cœur et l'estomac. On pouvait distinguer l'aigle d'argent sur une des couvertures. Le chapeau, placé obliquement sur les cuisses, s'était affaissé; pourtant il était bien conservé. La forme de son habit de chasseur ainsi que les boutons se voyaient parfaitement. La plaque et à côté d'elle les deux décorations, la Légion d'honneur et la Couronne de fer, étaient sur la poitrine, la plaque presque noire, mais les décorations brillant encore. Les épaulettes, petites, étaient à leur place, toutefois portées un peu en avant l'or en était très-bruni, On distinguait très bien la couleur rouge du parement du bras gauche, le fond vert du reste de l'habit, et, sortant de dessous l'habit, une partie du grand cordon de la Légion d'honneur. La main droite était serrée contre le corps et presque tout à fait cachée; la gauche paraissait entièrement. Elle n'était pas d'un blanc mat comme les pieds, elle n'avait pas perdu la forme jolie qu'elle avait pendant la vie. Le docteur la toucha: elle était souple et cédait sous son doigt. Le bas du visage avait conservé toute sa régularité. Le haut, particulièrement la place des pommettes, était tuméfié

et élargi, le nez seulement présentait de l'altération. Le docteur palpa la visage, il le trouva dur, ce qui lui fit dire qu'il était momifié. La bouche avait conservé sa forme, les lèvres étaient un peu entr'ouvertes; entre elles paraissaient trois des dents supérieures, d'une grande blancheur. La barbe un peu repoussée (peut-être une demi-ligne) donnait une teinte bleuâtre prononcée. La tête était très-grosse: on voyait parfaitement sa forme, et elle semblait très légèrement enduite d'une substance blanchâtre. Le front apparaissait large et élevé. Les sourcils n'étaient pas entièrement tombés. Les paupières étaient formées: une partie des cils y tenait encore... C'était bien Napoléon... Napoléon, privé de vie, mais non détruit... On eût presque dit qu'il était encore à ce dernier jour de sa carrière de travaux et de périls. Au premier jour de l'éternité...

A la vue de cette œuvre de la mort, si voisine des apparences de la vie, malgré tant de temps écoulé, nous avons tous été soudainement saisis de sensations impossibles à rendre. Les sentiments produits étaient d'autant plus vifs, que le fait qui les causait était plus inattendu. Qu'eût éprouvé mon père, avec sa chaleur de cœur, s'il eût assisté à ce spectacle? La force lui aurait manqué pour supporter une pareille épreuve. Le général Bertrand regardait avec l'attitude de quelqu'un qui va se précipiter. Plusieurs sanglotaient d'une manière convulsive. D'autres restaient mornes, les yeux tout humides.

Pour moi, qui si souvent avait cherché à imaginer, à me représenter Napoléon mourant, tout ce qui m'entourait, tout ce que je voyais, me paraissait les formes matérielles d'un rêve céleste. Les larmes m'empêchèrent d'en voir davantage."

Nadat men de oude looden lijk-kist in de nieuwe had geplaatst, die men had meegebracht, werd op de laatste een gedenkplaat gehecht, waarin met gouden letters geschreven stond:

NAPOLÉON
EMPEREUR ET ROI
Mort à Sainte-Hélène
le V MAI
MDCCCXXI

en daarna werd het geheel gesloten in de ebbenhouten kist, waar de naam „Napoléon” eveneens in gouden letters was ingelegd en de sleutel overhandigd aan den Franschen commis-

saris. Vervolgens las de kapitein Alexander, in zijn kwaliteit van vertegenwoordiger van den gouverneur van St. Helena een verklaring voor, die hij daarna eveneens aan den Franschen commissaris overhandigde, waarin was neergeschreven: „qu'il était dûment constaté que les restes mortels de feu Napoléon avaient été déposés et renfermés avec soin dans le présent sarcophage; que les dits restes mortels allaient être dirigés, sous les ordres personnels de son Excellence, le major-général Middelmore, gouverneur de l'île, vers le lieu d'embarquement, où ils seraient remis à la disposition du gouvernement français.”

De Fransche commissaris nam de kist in ontvangst en verklaarde zich bereid, evenals de personen deden, waaruit de Fransche commissie bestond, deze te vergezellen naar de reede van James Town, waar de prince de Joinville zich zou bevinden om haar, in naam van Frankrijk, over te nemen. Nadat deze formaliteiten waren vervuld, werd de kist, die 1200 kilogram woog, op een lijkwagen — door het Engelsche bestuur van St.-Helena in gereedheid gebracht — geplaatst, met den keizerlijken mantel gedekt en onder bevel van den gouverneur van St. Helena, die — niettegenstaande hij ziek was — toch bij de plechtigheid had willen tegenwoordig zijn, naar James Town geleid.

Boven de kist plaatste men een baldakijn van violet fluweel, waarin een groot zilveren kruis en bijen waren geweven, waarover de keizerlijke mantel, die men uit Frankrijk had meegenomen met een gouden rand en overal verspreid een „N” en de keizerlijke adelaar. Rondom het geheel was een breede rand van hermelijn.

Op het berg-plateau stonden de troepen te wachten, die de eere-stoet zouden vormen: 220 volontairs openden de stoet; daarop volgden 140 soldaten van het 91ste regiment; vervolgens kwam het muziekcorps der volontairs. De priester voorafgegaan door twee koorknopen, liep daarachter en achter hem reed de lijkwagen, door vier paarden getrokken, gedekt met zwart en aan de hand geleid door een persoon in diepen rouw. De koorden werden door Bertrand, Gourgaud, Las Cases en Marchand gedragen.

Onmiddellijk achter de lijkwagen liepen de vroegere bedienden van den Keizer: Saint Denis, Noverraz, Pierron en Archambaud. Langs de wagen, aan iederen kant één rei, gingen artilleristen en achter de bedienden nog 40 soldaten, die behulpzaam moesten zijn de wagen, op de hellingen tegen te houden. Vervolgens

kwam de Fransche commissaris, vergezeld door twee Engelsche kapiteins; Arthur Bertrand en de Fransche geneesheer; daarna volgden de burger-, militaire- en maritieme autoriteiten van het eiland en na hen de voornaamste bewoners van St. Helena, in rouw gekleed. De stoet werd gesloten door een compagnie artilleristen en een detachement vrijwilligers. Een talrijke menigte inwoners van het eiland vergezelde de stoet. Zoodra de stoet voorbij was, liepen de soldaten, die langs den weg en haie waren geschaard, over zijpaden, naar een verdere plek van den weg, om daar wederom de stoet op te wachten en zetten deze manoeuvre tot James Town voort.

Van den ingang van James Town tot aan de reede stonden de miliciens, die de stoet waren vooraf gegaan, en haie opgesteld.

„Le temps pluvieux jusque-là, s'était amélioré. Le cortège défilait lentement. Les boutiques avaient été fermées. Les fenêtres et les balcons étaient garnis de personnes habillées de la manière la plus élégante; le fort et la frégate ne cessaient de tirer de minute en minute depuis le départ; les pavillons flottaient à mimât; tout donnait à cette marche l'apparence de la douleur religieuse que nous portions dans nos coeurs. Au débarcadère, le commandant de la frégate la Belle Poule, le prince de Joinville, attendait sous le pavillon national la dépouille mortelle du héros; c'était dans ses mains que l'Angleterre devait remettre à la France ces saintes et nationales reliques.

Le prince venait de débarquer à la tête des états-majors réunis de sa frégate, de la corvette la Favorite et du brick l'Oreste. Ces états-majors s'étaient formés en double haie. Dès que le char apparut, chacun se découvrit et les hommes de tous les canots mâtèrent leurs avirons. En même temps, dans le lointain on vit les trois bâtimens de guerre français hisser leurs couleurs, redresser leurs vergues, qui depuis huit heures du matin étaient en pantenne, et se pavaiser comme par enchantement. La musique fit entendre des marches funèbres.

Om half zes des namiddags aan de plaats van afvaart gekomen, hield de stoet stil. De priester bood den prince de Joinville de wijwater-kwast. De gouverneur van St. Helena sprak den prins toe, zeggend, dat zijn regeering hem had opgedragen, den prins het stoffelijk overschot van Napoleon over te geven; dat hij daartoe alle maatregelen had genomen en dat hij hoopte, dat de prins voldaan zou zijn. De prins antwoordde hierop, dat hij, in naam van Frankrijk, het lichaam van den Keizer in ontvangst

nam en dat hij de Engelsche autoriteiten voor hun bemoeiingen bedankte.

„Cependant la chaloupe a reçu le cercueil. Elle s'est enfoncée sous son noble poids. Les cendres de Napoléon sont entre nos mains, en France, au milieu des Français... Le prince commande en personne. Près de lui, à sa droite, est M. le commissaire français; à sa gauche, M. le commandant Heunoux, son aide de camp, le maître d'équipage Le Magnent tient la barre, le commandant Guet est sur l'avant. M. l'abbé Coquereau et les compagnons d'exil ont repris leur place auprès du cercueil. Le pavillon en soie aux trois couleurs, figurant le pavillon impérial, est hissé. Aussitôt de la frégate, de la corvette et du brick part à un très court intervalle une triple salve en feu de file de toute l'artillerie. Vingt et un coups de canon retentissent au même instant dans les forts. L'Angleterre et la France s'unissent pour saluer ensemble l'Empereur et Roi. La pluie avait déjà cessé depuis quelque temps, et le soleil semblait lutter contre les nuages. Il m'apparut brillant en ce moment et darda ses derniers rayons sur cette pompe funèbre, ou plutôt sur cette marche triomphale. C'était au soleil couchant que la mort avait soustrait Napoléon à son martyre; c'était au soleil couchant que la France le recevait dans ses bras.

Deux canots de la Favorite, marchant de front, précèdent la chaloupe. Deux canots de la Belle Poule sont à chacun de ses flancs. Deux canots de l'Oreste la suivent, tous les hommes tête nue et crêpe au bras. Leur attitude, leur front levé, montre combien ils sont glorieux et fiers du devoir qu'ils remplissent. La musique est dans le lointain faisant entendre des sons funèbres.

La chaloupe s'avance avec une lenteur majestueuse. Un profond silence, témoignage de respect, ne cesse de régner.

On entend de loin en loin un seul bruit d'avirons qui communiquent un faible mouvement à ce nouveau cortège.

On arrive à bord de la frégate. Une partie de l'équipage était montée debout sur les vergues. Soixante hommes, commandés par le capitaine Penanros étaient sous les armes à bâbord. Les trois états-majors formaient la haie, le sabre à la main. Lorsque le cercueil passa, on battit aux champs; et la musique se fit entendre."

Op de Belle Poule gekomen werden rondom de catafalk brandende fakkels geplaatst en nadat de priester nog eenige gebeden

had gezegd, werden vier schildwachts rondom de lijk-kist op wacht gezet.

Den 18den Oktober verliet de Belle Poule, nadat de lijk-kist in het tusschendek, dat men tot rouw-kapel had ingericht, geplaatst was, de reede van James Town en kwam den 30sten November in de haven van Cherbourg, waar men tot den 8sten December bleef, om daarna langzaam, voorafgegaan door drie stoomschepen, die het vaartuig met de catafalk trokken, de Seine op te varen naar Parijs. Zoowel te Cherbourg als aan beide oevers van de Seine, tot Parijs toe, was een geweldige volksmenigte toegestroomd, die knielde, toen het stoffelijke overschot van den Keizer voorbij kwam!

De aanblik van de stoet, toen zij te Parijs, onder de Arc de Triomphe door, in de Champs Elysées kwam, was schitterend. Men leze wat Victor Hugo, de getuige, van het schouwspel schrijft:

„Il est midi et demie.

A l'extrémité de l'Esplanade, vers la rivière, une double rangée de grenadiers à cheval, à buffleteries jaunes, débouche gravement. C'est la gendarmerie de la Seine. C'est la tête du cortège. En ce moment, le soleil fait son devoir et apparaît magnifiquement. Nous sommes dans le mois d'Austerlitz.

Après les bonnets à poils de la gendarmerie, les casques de cuivre de la garde municipale de Paris, puis les flammes tricolores des lanciers, secouées par le vent d'une façon charmante. Fanfares et tambours... Le cortège, mêlé de généraux et de maréchaux, est d'un admirable aspect. Le soleil, frappant les cuirasses des carabiniers, leur allume à tous sur la poitrine une étoile éblouissante. Les trois Ecoles militaires passent avec une fière et grave contenance. Puis, l'artillerie et l'infanterie, comme si elles allaient au combat; les caissons ont à leur arrière train la roue de rechange, les soldats ont le sac sur le dos....

La garde nationale à cheval paraît: brouhaha dans la foule. Elle est en assez bon ordre, pourtant; mais c'est une troupe sans gloire, et cela fait un trou dans un tel cortège. D'interminables légions de garde nationale à pied défilent maintenant, fusils renversés, comme la ligne, dans l'ombre de ce ciel gris... De temps en temps, le cortège s'arrête puis il reprend sa marche. On achève d'allumer les pots à feu qui fument entre les statues, comme de gros bols de punch.

L'attention redouble. Voici la voiture noire à frise d'argent de

l'aumônier de la Belle Poule, au fond de laquelle on entrevoit le prêtre en duel ; puis le grand carrosse de velours à panneaux de glaces de la commission de Sainte-Hélène, quatre chevaux à ces deux carrosses.

Tout à coup, le canon éclate à la fois à trois points différents de l'horizon. Ce triple bruit simultané enferme l'oreille dans une sorte de triangle formidable et superbe ; des tambours éloignés battent aux champs.

Le char de l'Empereur apparaît.

Le soleil, voilé jusqu' à ce moment, reparait en même temps. L'effet est prodigieux.

On voit, au loin dans la vapeur et dans le soleil, sur le fond gris et roux des arbres des Champs-Élysées, à travers de grandes statues blanches qui ressemblent à des fantômes, se mouvoir lentement une espèce de montagne d'or. On n'en distingue encore qu'une sorte de scintillement lumineux qui fait étinceler, sur toute la surface du char tantôt des étoiles, tantôt des éclairs. Une immense rumeur enveloppe cette apparition. On dirait que ce char porte après lui l'acclamation de toute la ville comme une torche traîne sa fumée...

Voici les chevaux de selle des maréchaux et des généraux qui tiennent les cordons du poêle impérial. Voici les quatre vingt-six sous-officiers légionnaires portant les bannières des quatre vingt-six départements. Rien de plus beau que ce carré au-dessus duquel frissonne une forêt de drapeaux. On croirait voir marcher un champ de dahlias gigantesques. Voici un cheval blanc, couvert de la tête aux pieds, d'un voile violet, accompagné d'un chambellan bleu ciel, brodé d'argent et conduit de deux valets de pieds vêtus de vert et galonnés d'or. C'est la livrée de l'Empereur. Frémissement dans la foule :

C'est le cheval de bataille de Napoléon...

Après le cheval, viennent, en lignes sévères et pressées les cinq cents marins de la Belle Poule, jeunes visages pour la plupart, en tenue de combat, en veste ronde, le chapeau rond verni sur la tête, le pistolet à la ceinture, la hache d'abordage à la main et le sabre au côté, un sabre court, à large poignée de fer poli...

Les salves continuent.

Le char est, maintenant, très près. Il est précédé, presque immédiatement, de l'état-major de la Belle Poule, commandé par M. le prince de Joinville à cheval. M. le prince de Joinville a le visage couvert de barbe, ce qui me paraît contraire au

règlement de la marine militaire. Il porte, pour la première fois, le grand cordon de la Légion d'honneur. Jusqu'ici, il ne figurait sur le livre de la Légion que comme simple chevalier. Arrivé précisément en face de moi, je ne sais quel obstacle momentanément se présente: la char s'arrête.

Je puis le regarder à mon aise. L'ensemble a de la grandeur. C'est une énorme masse dorée entièrement, dont les étages vont pyramidant au-dessus des quatre grosses roues dorées qui le portent. Sous le crêpe violet, semé d'abeilles, qui le recouvre de haut en bas, on distingue d'assez beaux détails. Les aigles effarés du soubassement, les quatorze Victoires du couronnement, portent, sur une table d'or, un simulacre de cercueil. Le vrai cercueil est invisible. On l'a déposé dans la cave du soubassement, ce qui diminue l'émotion. C'est le grave défaut de ce char: il cache ce qu'on voudrait voir, ce que la France a réclamé, ce que le peuple attend, ce que tous les yeux cherchent: le cercueil de Napoléon...

Deux immenses faisceaux de drapeaux pris sur toutes les nations d'Europe se balancent, avec une emphase magnifique, à l'avant et à l'arrière du char...

Rien de plus surprenant et de plus superbe que l'attelage de seize chevaux qui traînent le char. Ce sont d'effrayantes bêtes empanachées de plumes blanches jusqu'aux reins et couvertes, de la tête aux pieds, d'un splendide caparaçon de drap d'or, lequel ne laisse voir que leurs yeux, ce qui leur donne je ne sais quel air terrible de chevaux fantômes.

Des valets de pied, à la livrée impériale, précédaient cette cavalcade formidable...

Le char s'est remis en marche; les tambours battent aux champs, le canon redouble:

Quand on est devant la grille des Invalides, il est deux heures moins dix minutes."

Voordat de kist, gedragen door 36 zeelieden, door de poort van de Dôme des invalides de kerk binnen komt, wordt — evenals bij zijn leven — de Keizer aangekondigd met het ééne woord: „l'Empereur"

Op het binnenplein wachtte Monseigneur de Aartsbisschop van Parijs, omringd door de geheele geestelijkheid, de komst van den Keizer af. Op het oogenblik, dat de kist de kerk — die overvuld was met officieele personen — wordt binnengedragen, begint het orkest een treurmarsch te spelen, die aan

het eind in een triomph-zang overgaat. Buiten dreunt steeds het kanon. De nationale garde presenteert het geweer. De invaliden, die geschaard staan om hun Keizer te ontvangen, knielen tegen het consigne — als één man neer.

Op dat oogenblik treedt de koning, gevolgd door zijn geheele Huis en door alle princessen en prinsen van den bloede, de stoet te gemoet, die door den prince de Joinville wordt vooraf gegaan: „Sire, zegt deze: „je vous présente le corps de l'empereur Napoleon”.

„Je le reçois au nom de la France,” antwoordt de koning met een luide stem. Daarop noodigt hij den grand maréchal Bertrand uit den degen van den Keizer op de kist neer te leggen en verzoekt den generaal Gourgaud het steekje van Napoleon er naast te plaatsen, waarna de kist in het schip van de kerk, onder een schitterende catafalk, wordt neergezet.

De lijkdienst begint. Hij duurt twee uur, waarbij — na het De Profundis — het Requiem van Mozart wordt gezongen door de grootste artiesten, die Frankrijk op dat oogenblik bezit. Om half vier sprenkelen de Aartsbisschop en de koning het wijwater over de kist. En hiermee was de plechtigheid afgelopen.

Acht dagen lang, van den 16den tot den 24sten December, bleef de kerk, waarin men alles gelaten had, zooals het tijdens de plechtigheid was geweest, voor het publiek geopend. Meer dan 200.000 personen defileerden voorbij den grooten Keizer!

De wensch van Napoleon, neergelegd in de tweede paragraaf van zijn testament, was vervuld:

„Je désire que mes cendres reposent sur les bords de la Seine, au milieu de ce peuple français que j'ai tant aimé!”

INHOUD.

EERSTE HOOFDSTUK

Na den slag bij Waterloo — Terugkomst van Napoleon te Parijs — Dreigement, dat men hem zal afzetten — Woord van La Fayette tot Lucien — Abdicatie van Napoleon — Zijn vertrek naar Malmaison — Generaal Beker — Hortense — Afscheid van zijn moeder — Talma — Vertrek naar Rochefort — Wachten op vrijgeleide — Aan boord van de Saale — Weifelen van Napoleon — Geknoei van de regeering — Voorstellen om Napoleon naar Amerika over te brengen — Eerste onderhoud van Rovigo en Las Cases aan boord van de Bellerophon — Voorstel van kapitein Maitland — Dubbele rol van kapitein Maitland — Tweede gesprek van Las Cases met kapitein Maitland, vergezeld van Lallemant — Brief van Napoleon aan den prins regent van Engeland — Gourgaud als afgevaardigde — Derde bezoek van Las Cases aan boord van de Bellerophon, om alles voor de komst van Napoleon in orde te brengen — Napoleon scheept zich in op de Epervier — Afscheid van generaal Beker — Aankomst van Napoleon op de Bellerophon —

TWEEDE HOOFDSTUK

Aan boord van de Bellerophon — Verbod om ergens het land aan te doen — Opgewondenheid der Engelsche bevolking — De Northumberland — Instructies van de Engelsche regeering aan lord Keith en aan sir Cockburn — Reglement voor Napoleon — Titel van generaal — Aan boord van de Northumberland — Le Cases Bertrand en Mme, Bertrand, Gourgaud, de Montholon, en Mme de Montholon, de jonge Las Cases — Gedrag van Gourgaud na zijn vertrek van St. Helena — Arbeid van Las Cases voor het congres te Aix — Alles wordt door het gedrag van Gourgaud te niet gedaan — Reglement der regeering tegen Napoleon — Dag-verdeeling en leven op de Northumberland — Beginnend dicteé van Napoleon aan Las Cases — Wijze van dicteeren — Charmeerende invloed van Napoleon op zijn omgeving —

DERDE HOOFDSTUK

Santa Lucy — Beschrijving van St. Helena — Engelsche kamp te Deadwood — Landing op St. Helena — Eén nacht te James Town — Verblijf op de Briars — Alleen Las Cases gaat met Napoleon mee — Oordeel van Las Cases over Cockburn — Onbehoorlijke uitnoodiging van Cockburn aan Napoleon en onbehoorlijk antwoord van Cockburn — Omgang van Napoleon met Betsy Balcombe en haar oordeel over hem — Eerste ontmoeting met Betsy — Ontmoeting met een Engelsche dame en haar kind — Psychologie van Napoleon, zijn jeugd en de verklaring, waarom hij zóó met Betsy kon zijn — Zijn vage verliefdheid — Niet-begrijpen van Las Cases en jalousie van Gourgaud — Verhuizing naar Longwood —

INHOUD

VIERDE HOOFDSTUK

Waarom Napoleon niet op Plantation House mocht wonen — Beschrijving van Longwood — Ratten-en ongedierte-plaag — Inwendige van Longwood en meubeleering — Groote schoonmaak later door Marchand en andere bedienden — Goedkoopte der meubelen — Versiering — Nieuw-Longwood — Verbod aan Napoleon om de Briars te koopen en om, op eigen kosten, ergens anders een woning te laten zetten — Een hek rond nieuw Longwood en weigering van Napoleon om daarin te wonen — Verdeeling der kamers en de huisvesting van het hooger en van het lager personeel — De bedienden en hun functies — Levens- geschiedenis der hoogebedienden — Piontkowski — Weggaan van dezen en van Archambaud, Santini en Rousseau — Incident met Cockburn door de schuld van Noverraz — de Koks — Beschrijving van het „park” te Longwood — Grens van 4 mijl: grens van 12 mijl en de schildwachten — Inrichting tegen een mogelijke ontsnapping — Opdracht aan den officier aan Napoleon toegevoegd — Hudson Lowe, diens psychologie en malligheden — Oordeel over hem van Sturmer, Balmain, Montchenu, Las Cases, Wellington, Walter Scott — Gunstig oordeel van Henry — De boonen van Montchenu — Kleingeestigheden van Hudson Lowe — Onbeschofte uitnoodiging van Hudson Lowe aan Napoleon — Oordeel van Montchenu over Napoleon — Meer vrijheid aan Napoleon toegestaan tegen diens levens-einde — Oordeel van anderen over de maatregelen van Hudson Lowe — Verhalen over de ontsnapping van Napoleon — De seinen — Levens-eind van Hudson Lowe —

VIJFDE HOOFDSTUK

Welk werk Napoleon op raad van Las Cases deed — Wie hem daarbij hielp — Reglementen voor de bedienden — Over zijn titel — Waarom hij het recht had op dien van Keizer — Geen naam op zijn graf — De etikette — Etikette aan tafel en het opdienen van het eten — Houding van de Engelschen tegenover Napoleon — Duurte der levensmiddelen — Huishoudboek van Pierron — Begrooting en moeilijkheid om met het geld rond te komen — Komst der commissarissen — Huwelijk van Balmain — Vermeende opdracht van Balmain — Optreden van Hudson Lowe, om personen die Napoleon willen bezoeken, al of niet verlof te geven — Over vrouwen en verliefdheden op Longwood — Invloed van vrouwen op het leven van Napoleon te Longwood — Liaison met Mme de Montholon —

ZESDE HOOFDSTUK

Plagerij van Hudson Lowe met de haarlok en de buste van den Roi de Rome — Eerste ontvangst van Hudson Lowe door Napoleon — Verklaring door Hudson Lowe geëischt van de leden van het gevolg — Bezuinigingen — Verkoop van zilver — Verkwisting — Beheer van de Montholon en ontevredenheid van Bertrand daarover — Ruzie van Napoleon met Hudson Lowe en zijn laatste gesprek met hem — Boeken en de boeken-rekening van het Engelsche gouvernement — De bibliotheek — Werken die Napoleon het liefst las — Lees-avonden — Het auditorium valt in slaap — Zaire — Weinig maat-gevoel van Napoleon — Dagverdeling op Longwood — De kleeren van Napoleon — Couranten door Cockburn aan O' Meara meegegeven — Ook door Hudson Lowe, die zijn bibliotheek ter beschik-

INHOUD

king van Longwood stelt — Abonnement op couranten — Werk, dat Napoleon op St. Helena heeft verricht — Oordeel van den jongen Las Cases over de wijze van dicteeren — Over het auteurs-recht der werken — Audienties van Henry, lord Amshurst, Mac Leod, Abel en hun oordeel — Audienties van Ellis, Basil Hall — Verdere dagverdeeling — Het uur van het diner en verandering daarin — Verveling — Beschrijving der vermaken op St. Helena door Henry — Lady Lowe — Verveling van Napoleon —

ZEVENDE HOOFDSTUK

Isolement van Napoleon — Twisten onder de hooger-geplaatsten — Vertrek van Las Cases — Haat van Gourgaud en Montholon tegen dezen — Omgang van Napoleon met Las Cases — Redenen, waarom Las Cases van St. Helena werd verwijderd — Het Mémorial — Houding van Napoleon bij het vertrek van Las Cases — Langzame verandering in hun omgang — Verandering van Napoleon zelf — Zijn vroegere kracht — Oordeel van Pasquier over hem gedurende de Cent-Jours — Zijn slaperigheid en zijn vermoeidheids-gevoel — Redenen, waarom hij niet van St. Helena zal ontsnappen — Redenen der oneenigheid onder de hooger-geplaatsten — Gourgaud's boosheid — Zijn optreden tegenover den Keizer — Napoleon's houding tegenover hem — Vertrek van de familie Balcombe — Verwijdering van O'Meara — Moeilijke verhouding, waarin O'Meara geplaatst was — Vertrek van Mme. de Montholon — Vertrek van admiraal Malcolm en zijn vrouw — Vertrek van Sir en Lady Bingham — Dreigend vertrek van Mme. Bertrand — Incident met Lyster — Omgang van Napoleon met de kinderen van Bertrand — Verlof van de Engelsche regeering om andere personen naar St. Helena te doen overkomen —

ACHTSTE HOOFDSTUK

Homme de granit — Gezondheids-toestand van Napoleon — Zijn epilepsie en de Duitsche wetenschap — Begin van zijn ziek-zijn — Gebrek aan lichaams-beweging — Kleine harts slag — Oordeel van Corvisart — Diagnose van O' Meara — Optreden van Hudson Lowe tegenover hem — Chronische hepatitis — Vertrek van O'Meara — Verslag van Baxter over het voorkomen van lever-aandoeningen op St. Helena — Komst van Stokoë bij den Keizer — Vervolging en plagerijen, waaraan Stokoë van den kant van Hudson Lowe en admiraal Plampin bloot staat — Ernstig ziek-zijn van Napoleon — Brief van Bertrand aan Hudson Lowe — Vertrek van Stokoë naar Engeland — Zijn terugkomst op St. Helena — Veroordeeling door den krijgs-raad — Hudson Lowe stelt voor Verling op Longwood te plaatsen — Weigering van Napoleon — Achtteen maanden zonder geneeskundige hulp — Verzoek aan de Engelsche regeering om een geneesheer en een priester — Bekrompenheid van kardinaal Fesch — Barones Krüdener — Antommarchi en de priesters Buonavita en Vignali — Overig nieuw personeel — Tijdelijke verbetering in den gezondheidstoestand van den Keizer — Tuinwerk — Uitbreiding van de grens — De twee laatste ritten van den Keizer — Gedrag van Antommarchi — Gebrek aan inzicht in den toestand van den Keizer — Komst van Arnott — Incident met het werk over Marlborough — De maand April 1821 — De Keizer maakt zijn testament — Beginnend

INHOUD

sterven — Laatste-wils beschikking — Het begin van het einde — De laatste dagen — 5 Mei 1821 — Obductie en sectie-verslag — Weigering van Hudson Lowe om alleen den naam „Napoleon” op het graf te doen beitelen — Vertrek van de Fransche kolonie naar Europa —

NEGENDE HOOFDSTUK

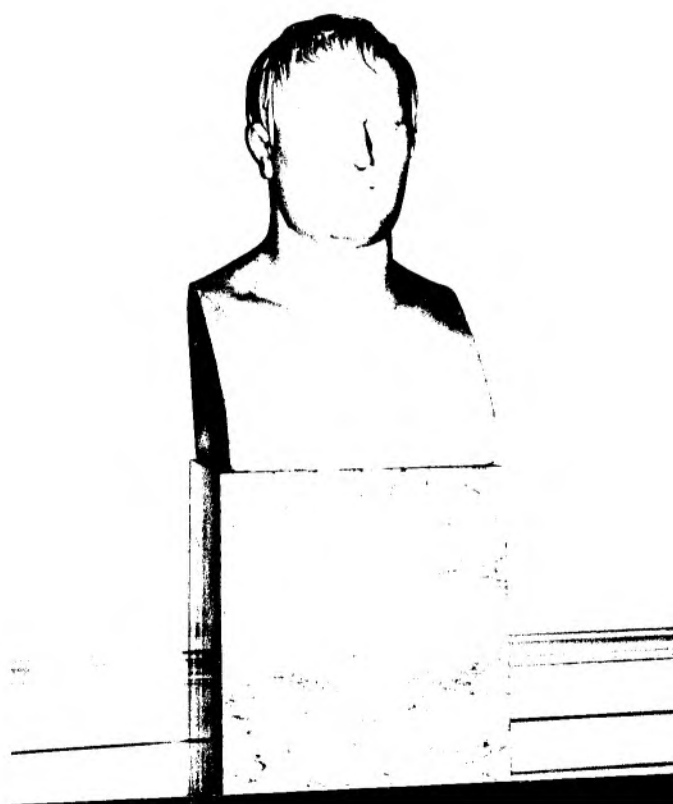
Vijf en twintig jaar later. — Petities om de resten van den Keizer naar Europa over te brengen — Politiek van de Fransche regeering — Mislukte aanslagen van Louis Napoleon te Straatsburg en te Boulogne — Herplaatsing van het standbeeld op de Colonne Vendôme — Verhaal eener expeditie van de broers van Napoleon — Toestemming van de Engelsche regeering om de resten van Napoleon naar Europa over te brengen — Redevoering van M. de Rémusat in de Kamer-zitting van den 12den Mei 1840 — Wets-ontwerp — Voorstel van Maréchal Clauzel — De prince Joinville als „croque-mort — De „Belle Poule” zij, die aan den tocht deel nemen — De familie van Napoleon wordt niet uigenoodigd — Aankomst te St. Helena — Uitzicht van het graf — Hoe Longwood er uit zag — Schaamte der Engelsche officieren — Verhaal van den jongen Las Cases — Beschrijving van het lijk van Napoleon — Overbrengen van het lichaam naar James Town — Ontvangst door den prince de Joinville — Op de Belle Poule — Aankomst te Cherbourg — Tocht naar Parijs — Victor Hugo vertelt — Plechtigheid in de kerk der Invalides — Gedrag der invaliden, toen de kist werd binnen gedragen — 200,000 personen defileeren voorbij de katafalk —

BIBLIOGRAPHIE.

- ANTOMMARCHI — Derniers moments de Napoléon, 1 vol.
BALZAC — Le médecin de Campagne, 1 vol.
BASIL JACKSON — Waterloo et Ste Hélène, 1 vol.
BOIGNE (M^m de) — Mémoires, 4 vol.
CABANÈS — Les Indiscrétions de l'Histoire, 2e série, 3e sér. 4e sér, 6e sér, 6e sér.
" Le Cabinet secret de l'Histoire, 2e sér, 4e sér.
" Légendes et Curiosités, de l'Histoire, 2e série.
" Les Morts mystérieuses de l'Histoire, 2e série.
CAHUET — Après la mort de l'Empereur, 1 vol.
CHATEAUBRIAND — Mémoires d'Outre-Tombe, 1 vol.
COCHELET Mlle — Napoléon et la Reine Hortense, 1 vol.
CONSTANT — Mémoires, 1 vol.
DU CAMP (MAXIME) — Souvenirs littéraires.
ERCKMAN-CHATRIAN — Le Conscrit, 1 vol.
" " Waterloo, 1 vol.
D' ESPARBÈS — Les demi-soldes, 1 vol.
FAIN — Napoléon le Grand, Manuscrit de 1814, 1 vol.
FRÉMEAUX — Les derniers jour de l'Empereur, 1 vol.
" Napoléon prisonnier, 1 vol.
" Dans la chambre de Napoléon mourant, 1 vol.
GONNARD — Les origines de la légende Napoléonienne, 1 vol.
GOURGAUD — Sainte-Hélène. Journal 1814—1818, 2 vol.
HÉRISSON (le Comte de) — Le Cabinet noir, 1 vol.
HOUSSAIE (HENRI) — 1814.
" " 1815. Waterloo.
" " 1815. Les Cent-Jours.
" " 1815. La seconde abdication. La Terreur blanche.
HUGO (VICTOR) — Odes et Ballades.
" " Nap- le Petit.
" " Choses vues.
" " Le Chatiment.
KIELLAND — Ringsum Napoleon.
KNOOP — Quatre-bras en Waterloo, 1 deel.
LAS CASES — Mémorial de Sainte Hélène, 3 vol.
" " Souvenirs de Napoléon I. 1 vol

LAMENT DE L' ARDÈCHE — Histoire de l' Empereur Napoléon, 1 vol.
 LÉVY (ARTHUR) — Napoléon intime, 1 vol.
 LULIN DE CHATEAUVIEUX — Manuscrit venu de Sainte Hélène d'une ma-
 nière inconnue, 1 vol.
 MASSON ET BIAGI — Napoléon manuscrits inédits 1786—1791, 1 vol.
 NASSON — Napoléon et sa famille, 7 vol.
 " " " les femmes, 1 vol.
 " " " son fils, 1 vol.
 " " dans sa jeunesse, 1 vol,
 " " chez lui, 1 vol.
 " " à Sainte Hélène, 1 vol.
 " Autour de Sainte Hélène, 3 vol.
 MONTHOLON (COMTE DE) Souvenirs de Sainte Hélène 1815—1816. 1 vol.
 MONTHOLON (Mne de) Les souffrances de Napoléon, 1 vol.
 NABER (JOH.) — Overheersching en Vrijwording, 1 deel.
 NORVINS — Histoire de Napoléon, 1 vol.
 OFFICIER (UN ANCIEN) supérieur — Napoléon et la grande armée, 2 vol.
 O'MEARA — Napoléon en exil, 1 vol.
 PARQUIN (CHARLES) — Souvenirs de gloire et d' amour, 1 vol.
 " " Amours et Coups de sabre, 2 vol,
 REMUSAT (Mad. de) — Mémoires, 3. vol.
 REVUE DES ÉTUDES NOPOLEONIENNES — Armées 1912—1913—1914—1915.
 ROSEBERRY (Lord) — Napoléon The last phase, 1 vol.
 SAINT CÈRE ET SCHLITTER — Napoléon à Sainte Hélène. 1 vol.
 SAVINE (ALBERT) — Souvenirs de Betsy Balcombe, 1 vol.
 SEATON — Sir Hudson Lowe and Napoléon, 1 vol.
 SÉGUR (de) — Napoléon et la Grande Armée, 1 vol.
 SILVESTRE — de Waterloo à Sainte Hélène, 1 vol.
 STAËL (Mme de) — Dix ans d'exil, 1 vol.
 STENDAHL — Les temps héroïques de Napoléon, 1 vol.
 TAINÉ — Les origines de la France contemporaine, vol IX et X.
 TOUR (de la) — Duroc. duc de Frioul, 1 vol.
 TOLSTOI — Guerre et Paix, 4 vol
 VANDAL — L'avènement de Bonaparte, 2 vol.
 WARDEN — Lettres, 1 vol.

Napoleon.
genommen in "Grand Trianon".
Versaille
dec. 2000.

neg 35 #83 JAN 01*

